

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ**

**KÜÇÜK ASYA FELAKETİ'NİN
YUNAN SİYASETİNE ETKİSİ
(1919-1922)**

Yüksek Lisans Tezi

Özgür RENÇBERLER

Ankara 2014

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKİLÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ**

**KÜÇÜK ASYA FELAKETİ'NİN
YUNAN SİYASETİNE ETKİSİ
(1919-1922)**

Yüksek Lisans Tezi

Özgür RENÇBERLER

Ankara 2014

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKİLÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

KÜÇÜK ASYA FELAKETİ'NİN
YUNAN SİYASETİNE ETKİSİ
(1919-1922)

Yüksek Lisans Tezi

Özgür RENÇBERLER

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Hakan UZUN

Ankara 2014

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKİLÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

KÜÇÜK ASYA FELAKETİ'NİN
YUNAN SİYASETİNE ETKİSİ
(1919-1922)

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Hakan UZUN

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Tez Sınavı Tarihi .....

Prof. Dr. Temuçin F. ERTAN

Enstitü Müdürü

ÖZET

Eleftherios Venizelos'un iktidara gelmesiyle Yunanistan'da izlenen politika yayılcı kimliğe bürünmüştür. I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle Venizelos, İtilaf Devletleri yanında savaşa girerek daha geniş bir coğrafyaya yayılmaya, Kral Konstantinos ise ülkenin tarafsız kalmasına çalışmış; sonucunda ülke "Ulusal Bölünmeye" sürüklenmiştir.

Nihayetinde Venizelos'un baskın çıkmasıyla Yunanistan, Müttefikler safındaki yerini almış ve Paris Barış Konferansı'nda talepleriyle masaya oturmuştur. Venizelos'un diplomatik çalışmalarının İtilaf Devletlerince desteklenmesiyle de ülke Megali İdea'nın ışığında "Küçük Asya Macerasına" atılmıştır.

"Büyük Yunanistan" ülküsüyle hareket eden Venizelos yanlılarıyla "Küçük ama saygın Yunanistan" görüşünün Konstantinos yanlısı savunucuları arasındaki iktidar yarışını Kasım 1920'de ikinci grubun kazanmasıyla "maceranın" gidişatı değişmiştir. Genişleyen ve güç kazanan Türk Milli Mücadelesi karşısında, siyasi çekişmelerden ve ekonomik darboğazdan etkilenen Anadolu'daki Yunan ordusu, 1922 Eylül'ünde kesin başarısızlığa uğramış, "maceranın" "felakete" dönüşmüştür.

Böylece Anadolu'dan geri çekilen subaylar tarafından, ulusun birleşmesi ve ülkenin kurtarılması sloganıyla Yunanistan'da Eylül 1922 darbesi gerçekleşmiştir. Kral Konstantinos son defa olmak üzere tahttan feragat etmek durumunda kalmış, Mudanya Mütarekesi ile Doğu Trakya boşaltılmıştır.

"Felaketin" sorumluları addedilen Venizelos karşıtı politikacılar ve Başkomutan yargılandığı süreçte Yunanistan'da askeri iktidar kurulmuştur. Dava ise "altıların" infazıyla sonuçlanmıştır. Lozan'daki müzakerelerin yeni başladığı dönemde yaşanan bu olay, uluslararası camiada tepki çekmiş ve Yunanistan'ın diplomatik tecridini yanında getirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Altılar Davası, Anadolu Bozgunu, Lozan, Milli Mücadele, Mudanya, Türkiye, Yunanistan.

ABSTRACT

After Eleftherios Venizelos came into power, the ongoing politics in Greece developed an expansionist character. With the outbreak of the First World War, Venizelos tried to expand her by becoming an ally of the Entente Powers, Constantine I of Greece, on the other hand, sought for neutrality of the country. As a result Greece was drifted toward a period which is called National Schism.

As Venizelos prevailed, Greece took sides with the Entente and came to the table at the Paris Peace Conference claiming her demands. Venizelos' diplomatic mission were approved by the Entente Powers, so she embarked on the "Asia Minor Venture" in the light of "Megali Idea".

Fight for power between pro-Venizelists with the ideal of "Great Greece" and anti-Venizelist supporters of the notion "a small but honourable Greece" resulted in favor of the latter in November 1920 so the course of "venture" altered. Greek Army was affected by the political conflicts and economic crisis, defeated conclusively before the expanding and gaining power Turkish National Movement that "venture" turned into "catastrophe".

Thus commanders who retreated from the Asia Minor, staged the Coup of September 1922 in Greece, with the objective of theirs to reunite the nation and to save the country. Constantine I had to leave his throne for the last time and Eastern Thrace was evacuated after the Armistice of Mudania.

During the trial of the anti-Venizelist politicians and the former Chief Commander that were considered to be responsible for the "catastrophe", military government was formed in Greece; and the trial ended up with the execution of the "six". This occasion – considering the Lausanne Peace Conferece has already begun – drew massive reaction on the international ground and brought the diplomatic isolation of Greece along.

Key words: Asia Minor Debacle, Greece, Lausanne, Mudania, Trial of the Six, Turkey, Turkish National Struggle.

ÖNSÖZ

Son dönemde Türk-Yunan ortak tarihi geçmişinde Yunan perspektifini anlatan nitelikli çalışmalarda artış bulunmakla birlikte, Anadolu Harekâtının yenilgiyle sonuçlanması akabinde Yunanistan'daki iç gelişmelerin, ülkeyi Lozan Konferansı'nın başladığı dönemde uluslararası platformda güç durumda bırakacak (bozgunun sorumluları olarak görülen politikacıların yargılandığı ve infaz edildiği) Altılar Davasının Yunanca kaynaklardan, basından da yararlanılarak detaylıca ele alınmaması, incelenmekte olan araştırmanın kaleme alınması için güdüleyici unsuru teşkil etmiştir.

Çalışmada Bağımsız Yunanistan'ın kuruluşundan sonra “Megali İdea”nın nasıl ortaya çıktığı, İzmir'in işgal edilışinden kurtarılışına kadar geçen süre zarfında Yunanistan'da ne gibi siyasal gelişmeler yaşandığı, Venizelos yanlısı ve Kral yanlısı siyasilerin görüş ayrılığının Yunanistan'ı ve özellikle Anadolu'daki askeri harekâtı nasıl etkilediği, Yunan ordusunun Anadolu'dan çekildiği esnada Atina'daki siyasi portrenin nasıl olduğu, yenilgi sonrası gerçekleşen ihtilale kimlerin önderlik ettiği ve nasıl bir tutum izledikleri sorularına cevap aranmıştır. Yine Mudanya Mütarekesi'ne gidilen yolda Yunanistan'daki siyasi duruma değinilerek, İhtilalciler ile yenilginin sorumlusu olarak görülen siyasiler ve askerler arasında nasıl bir hesaplaşma gerçekleştiği, infazlarla sonuçlanan “Altılar Davasının”, uluslararası camiada nasıl tepki gördüğü ve iç siyasetteki bu gelişmenin Yunanistan'ı Lozan görüşmeleri sırasında nasıl etkilediği hususlarında bilgi verilmeye çalışılmıştır.

Başlıkta “Anadolu” yerine “Küçük Asya” tabirinin kullanılmasındaki gaye, konunun Yunan tarafından anlatılacak olmasına dair bir atıftan ibarettir. Tez genelinde “Anadolu” kelimesi kullanılacak olup, alıntı yapıldığında “Küçük Asya” tabirine rastlanılacaktır.

Çalışma için kaynak toplamak üzere Panteion Üniversitesi'nde üç aylık bir araştırma yapılmıştır. Yunanistan'da geçirilen süre zarfında Atina Üniversitesi Kütüphanesi, Yunan Milli Kütüphanesi, Yunan Meclis Kütüphanesi, Yunan Edebiyat ve Tarih Arşivinden (E.L.İ.A) yararlanılmıştır. Yine çalışmada, Benaki Müzesi -

Eleftherios Venizelos Arşivi'nden ve İngiliz Kabinesi Belgeleri'nden (National Archives Cabinet Papers) döneme ilişkin belgeler kullanılmıştır. Ayrıca farklı görüşlerin yansıtıldığı üç gazete Venizelos yanlısı *Eleftheros Tipos*, Venizelos karşıtı *Skrip* ve Yunanistan Sosyalist İşçi Partisi'nin yayın organı *Rizospastis* temel alınarak inceleme dönemindeki baskıları Yunan Meclis Kütüphanesi'nin ilgili arşivlerinden taranmıştır. Konu ekseninde Yunan Resmi Gazetesi'nin (*Efimeris Tis Kiverniseos*) kullanıldığı çalışmada, gerekli görüldüğü yerlerde diğer Yunan gazetelerinden de yararlanılmıştır. Altılar Davası ve infazların Türk basınına yansımaları ele almak açısından da *Babalık*, *Hâkimiyet-i Milliye*, *Tanin* ve *Vakit* gazetelerinin ilgili baskılarına başvurulmuştur.

Dipnotlarda Yunanistan'ın önde gelen siyasetçileri ve askerlerinin kısa yaşam öykülerine değinilmeye, Yunanca tabirlerin açıklanmasına çalışılmış; hatıratlardan mümkün mertebe istifade edilmiştir. Ayrıca Altılar Davasının tutanakları incelenmiştir.

Çalışmaya giriş mahiyetinde Bağımsız Yunan Devleti'nin kuruluşundan, onu “yeniden şekillendiren lider” olarak nitelendirilen Eleftherios Venizelos iktidarına giden sürece, yayılcı Yunan politikasının öne çıkışına değinilmiştir.

İlk bölümde, Venizelos'un yükselişi, I. Dünya Savaşı boyunca İtilaf Devletleri ve İttifak Devletleri'nin Yunanistan üzerindeki nüfuz mücadelesinin yansıması olan Venizelos ve Kral Konstantinos çekişmesinin Venizelos lehine sonuçlanmasıyla, Yunan yayılcı politikasının Batı Anadolu kıyılarına uzanması işlenmiştir.

İkinci bölümde ise, uzun yıllardır süren savaşın bitmesi sloganıyla yeniden iktidara gelen Venizelos karşıtları döneminde mevzubahis politikanın Anadolu'nun içlerine kadar nüfuz etmesi ele alınmış; fakat başarılı Türk direnişi karşısında gelen “felaket” dolayısıyla kaotik bir havaya bürünen Yunanistan'da vuku bulan 1922 İhtilali ve Mudanya Mütarekesi irdelenmiştir.

Son bölümde ise “felaketin” suçluları addedilen politikacı ve askerlerin literatüre “Altılar Davası” olarak geçen yargı süreci ve Lozan Konferansı'nın yapıldığı sırada ülkeyi nasıl etkilediği üzerine çalışılmıştır.

Kısacası çalışmada Yunanların Anadolu'daki yenilgilerinin ya da kendi deyimleriyle "Küçük Asya Felaketi"nin Yunanistan'a ve siyasi hayatına etkileri işlenmiş, ülkenin dümenini elinde tutan iki zıt grubun siyasi ve askeri faaliyetlerinin hesaplaşması olan "Altılar Davası" ve etkileri ele alınmıştır.

Yunan tarafının kaynaklarının ve tarih anlatısının incelenmesi sonucu ortaya çıkan bu çalışmanın, Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerinin atıldığı Milli Mücadele yıllarına ışık tutup, benzer konularda yapılacak çalışmalara katkı sağlayacağı düşüncesini taşımaktayım.

Çalıştığım konuya yönelmemi sağlayan, desteğini hiçbir zaman esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN'a, Enstitü personeline, Yunanistan'da yardımlarını sunan Prof. Dr. Stephanos PESMAZOGLOU'na, yüksek lisans tez danışmanlığımı üstlenen ve çalışmada bana yol gösteren danışmanım Doç.Dr. Hakan UZUN'a, ayrıca çalışmanın hazırlanmasında emeği geçen herkese sonsuz teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Özgür RENÇBERLER

Ankara – 2014

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
KISALTMALAR.....	vii
GİRİŞ.....	1

I. BÖLÜM

MACERA

1.1 Eleftherios Venizelos İktidarı.....	7
1.2 Paris Barış Konferansı ve İzmir'in İşgali.....	22
1.3 Büyük Yunanistan Yolunda.....	28

II. BÖLÜM

FELAKET – İHTİLAL – MÜTAREKE

2.1 Küçük Asya Macerasının Kaderi Değişiyor.....	35
2.2 “Küçük Asya Felaketi”.....	44
2.3 1922 İhtilali.....	50
2.4 Mudanya Mütarekesi.....	66

III. BÖLÜM

ALTILAR DAVASI VE SONRASI

3.1 Sorgulamalar ve Olağanüstü Askeri Mahkemenin Teşkili.....	77
3.2 Altılar Davası.....	88
3.3 İnfazların Uyandırdığı Yankı ve Lozan Sürecine Etkisi.....	119

SONUÇ.....	149
KAYNAKÇA.....	153
EKLER.....	166

KISALTMALAR

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

a.g.e.: Adı geçen eser

a.g.m.: Adı geçen makale

AEV: Musio Benaki - Arhio Eleftheriu Venizelu (Eleftherios Venizelos Arşivi)

B.: Basım

bkz.: Bakınız

b.t.y.: Basım tarihi yok

C.: Cilt

CAB: Cabinet Papers – National Archives (İngiliz Kabinesi Belgeleri)

çev.: Çeviren

Ed.: Editör

ELİA: Elliniko Logotehniko ke İstoriko Arhio (Yunan Edebiyat ve Tarih Arşivi)

KKE: Komunistiko Komma Ellados (Yunanistan Komünist Partisi)

No: Number (Sayı)

s.: Sayfa

SEKE: Sosyalistiko Ergatiko Komma Ellados (Yunanistan Sosyalist İşçi Partisi)

GİRİŞ

Yunanlar¹ egemenliği altında oldukları Osmanlı Devleti'nde, 1821 yılında başlayan Mora İsyanı'na ya da kendi deyimleriyle "Bağımsızlık Savaşı"na kadar birçok kez ayaklanmışlar; fakat başarılı olamamışlardır. *Turkokratia* olarak tanımladıkları Osmanlı egemenliğinden kurtulmak için, özellikle 18. yüzyıldan itibaren dindaş oldukları Ortodoks Rus Çarlığı ile yakınlaşmışlardır. "Kuzeyden gelecek sarı ırk" olarak niteledikleri Rusların, kendilerini Osmanlı egemenliğinden kurtaracaklarına olan inançları, bu dönemde güçlü olmuştur. Nitekim Rus Çarlığı da söz konusu dönemde Yunanların ayaklanmalarını desteklemiştir.²

16. yüzyıldan itibaren eğitim üzerine yoğunlaşmaya başlayan Yunanlar, Aydınlanma'nın da etkisiyle eğitim ve kültür alanında büyük ilerlemeler kaydetmiş, aydınların halkın anlayacağı dilde yayımladıkları eserleriyle halkı bilinçlendirmiş ve isyana teşvik etmişlerdir. Osmanlı Devleti'nden alınan imtiyazlarla (özel izinlerle) ticari alanda da ilerleyerek, özellikle adalarda, hatırı sayılır ekonomik güçleri olan burjuva sınıfları da oluşturmuşlardır.³

Fenerliler adını alan üst sınıf Rumlar, 1700'lü yıllardan itibaren Eflâk ve Boğdan'da yöneticilik (voyvodalık) mevkilerinde bulunmuşlar ve bu durumdan yararlanarak isyanın hazırlanmasına destek vermişlerdir. Ancak burada unutulmaması gereken bir nokta vardır ki sözü edilen bu Fenerliler sınıfında, çıkarlarını Osmanlı Devletinde görüp, isyan karşıtı tutum sergileyenler de olmuştur.⁴

1814 yılında Odessa'da Nikolaos Skufas, Athanasios Tsakalof ve Emmanuil Ksanthos tarafından kurulan *Filiki Eteria*, Yunan milli bilincini uyandırıp isyanın organize edilmesi amacını gütmüştür. Gizli kurulan örgüt, yönetimin Fenerliler, din

---

¹ Çalışmada, Türk Dil Kurumu'nun Yunanistan'da yaşayan ya da Yunan halkına mensup kimse olarak tanımladığı şekilde "Yunan" terimi kullanılmıştır.

(http://www.tdk.org.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.53a930b55fcdd4.22317063) Erişim Tarihi 2 Mayıs 2014.

²Konstantinos Paparigopoulos, *İstoria Tou Ellinikou Ethnous 1800-1821*, C. XIX, National Geographic Society Yayınları, 2009, s.34-44.

³ Nikos Svoronos, *Çağdaş Helen Tarihine Bakış*, çev. Panayot Abacı, Belge Yayınları, İstanbul, 1988, s.21-23.

⁴ Herkül Millas, *Yunan Ulusunun Doğuşu*, 3. B., İletişim Yayınları, 2006, s.172-175.

adamları, kocabaşılar, aydınlar, tüccarlar, çiftçiler, gemiciler, *armatoller* ve *kleftler*⁵ gibi toplumlarının pek çok kesimine hitap etmesini öngörmüş, bu doğrultuda çalışmalar gerçekleştirmiştir.⁶

Filiki Eteria yöneticilerinin önderliği verdiği Yunan kökenli olan ve Rus ordusunda subay olarak görev yapan Aleksandros İpsilantis⁷ liderliğinde, 1821 yılı Şubat ayında Eflâk'ta ilk ayaklanma başlamış; hazırlıkları tamamlandıktan sonra *armatoller*, *kleftler* ve gönüllülerden oluşan milis kuvvetlerce de 25 Mart 1821⁸ tarihinde Mora'da isyan bayrağı çekilmiştir. Osmanlı Devleti'nin Tepedelenli Ali Paşa isyanıyla mücadele etmesi dolayısıyla Mora'daki askeri unsurlarını Yanya bölgesine kaydırması, ayaklanmanın genişlemesine sebebiyet vermiştir.

Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'dan alınan destekle isyan, 1827 yılına gelindiğinde Osmanlı Devleti tarafından büyük ölçüde bastırılmış olsa da, Büyük Devletlerin menfaatleri, bölgede güçlü bir Osmanlı yerine kendi güdümleri altında bir Yunanistan bulunmasından yana olmuştur. Navarin Deniz Savaşı ile tüm donanması yok edilen Osmanlı Devleti, 1828'de Rusya ile yapılan savaş sonrası 1829 yılında Edirne Antlaşması'nda Yunanistan'ı tanımak zorunda kalmıştır.⁹

Öte yandan Yunanistan'ın bağımsızlığının Osmanlı Devleti tarafından bir Rus zaferi sonucu kabul edilmiş olması, bölgede Rusya'nın elini güçlendirmesi bakımından İngiltere'nin çıkarlarına ters düşmüştür. Nitekim söz konusu antlaşmanın üzerinden geçen beş aylık sürenin ardından, İngiltere'nin önerisi üzerine Londra'da bir orta yol bulunması kabul edilmiştir. İngiltere, Fransa ve Rusya'nın başını çektiği görüşmeler sonrası 22 Ocak – 3 Şubat 1830 tarihinde Londra Protokolü imzalanmış

---

⁵ *Kleftler* (*Οι κλέφτες*), Türkçe'de "hırsızlar" anlamına gelir ve "eşkıya, efe" deyimini karşılar. Özellikle Osmanlı Devleti'nin denetiminden uzak dağlık bölgelerde konuşlanmış olup, 1821 İsyanı öncesinde "milli bir tutum" sergilemeden kendi çıkarları doğrultusunda hareket eden silahlı topluluklardır. Öte yandan *Armatoller* (*Οι αρματολοί*) ya da Türkçe literatürde daha çok anıldığı şekliyle *Martoloslar* ise Osmanlı Devleti'nin bugünün Yunanistan toprakları içinde kalan bölgelerde dağ yollarının güvenliğini sağlama için görevlendirdiği *Kleftlerden* oluşturulan milis güçlerdir. Bkz. Georgios Babiniotis, **Leksio Tis Neas Ellinikis Glossas**, 3. B., Kendro Leksikologias, Atina, 2008, s.280,902.

⁶ Paparigopoulos, **a.g.e.**, s.98.

⁷ Spiridon Trikoupis, **İstoria Tis Ellinikis Epanastasis**, C. I., Livani Yayınları, Atina, 1993, s.45.

⁸ 25 Mart milli bağımsızlık günü olarak her yıl kutlanmaktadır.

⁹ Stanford J. Shaw ve Ezel Kural Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, C. II., 2. B., E Yayınları, İstanbul, 2006, s.58-61.

ve Yunanistan “tam bağımsızlıkla bağdaşan siyasi, idari ve ticari haklarını” elinde bulunduran bir devlet olarak kabul edilmiştir.¹⁰

Değnilmesi gerekir ki, 3 Nisan 1827 tarihinde Çar’ın eski bakanlarından olan İoannis Kapodistrias, Trizina’da gerçekleştirilen Milli Kurultay’da (*Ethniki Sinelefsi*) “Yunan Ulusu adına Devlet Başkanı” olarak kabul edilmiştir.¹¹ Dışarıda Rus istekleri doğrultusunda bir politika izlemiş, iç politikada ise ilk olarak kazanılan toprakların dağıtılmasıyla ilgilenmek durumunda kalmıştır.¹² Bu konuda başarılı olamasa da – nitekim toprakların büyük çoğunluğu Yunan soylu ailelerinin eline geçmiş ve köylüler bu ailelerin hizmetine girmek zorunda kalmışlardır – idari kurumların çalışmaya başlamasını sağlamış, eğitim sorunuyla ilgilenmiş, askeri güçleri daha disiplinli hale getirmeye çalışmıştır. Yönetimi sırasında İngiliz ve Fransız yanlıları olan soylu ailelerle takışmaktan çekinmeyen Kapodistrias, 27 Eylül 1831 tarihinde ilk başkent Navplion’da bulunan Ayos Spiridon Kilisesi’nin önünde öldürülmüştür.¹³

Yunanistan’ın bağımsızlığını sağlayan koruyucu güçler sıfatıyla Fransa, İngiltere ve Rusya, Kapodistrias’ın katledilmesiyle girilen kaotik ortamdan faydalanarak kendi hanedan ailelerinden olmayan bir kralın seçilmesi – ki böylece üç ülke birbirine karşı üstünlük sağlamamış olacaklardı – ve ülkenin monarşi ile yönetilmesi fikrini kabul ettirmişlerdir. 1832 Mayısında imzalanan Londra Antlaşması’yla artık Yunanistan “Bavyeralı Prens Otto’nun hükümranlığı ve İngiltere-Fransa-Rusya’nın garantörlüğü altında monarşiyle yönetilen bağımsız devlet” sıfatını kazanacaktır. Veremis ve Koliopoulos’un deyimiyle bu, “o zamanın

¹⁰ Konstantinos Papanigopoulos, *İstoria Tou Ellinikou Ethnous 1827-1847*, C. XXI, National Geographic Society Yayınları, 2009, s.68.

¹¹ Pavlos Petridis, *Elliniki Politiki Ke Kinoniki İstoria 1821-1940 Episkopisi*, 2. B., Paratiritis, Selanik, 1986, s.35.

¹² Svoronos, *a.g.e.*, s.45.

¹³ Petridis, *a.g.e.*, s.82. Kapodistrias, isyan sırasında büyük maddi yardımlarda bulunan ve mensuplarından pek çok kişiyi çatışmalarda yitiren Mavromihalis ailesiyle de maddi talepleri konusunda sürtüşme yaşamıştır. Öyle ki ailenin reisi Petrobeis Mavromihalis’in kardeşi Zanis, çatışmalar sırasındaki karışıklık ortamında bir kişiyi öldürdüğü gerekçesiyle tutuklanmış, bunun üzerine Mavromihalis ailesine bağlı olan Mani Bölgesi’ndeki (Mora Yarımadası) halk ayaklamıştır. Petrobeis Mavromihalis de Mani Bölgesi’ne gitmek üzere yola çıktıktan sonra yakalanıp tutuklanmıştır. Kapodistrias, dinleyeceğine dair söz vermesine karşın, huzuruna getirilen Mavromihalis’i kovmuştur. Bunu büyük bir utanç olarak gören Petrobeis’in oğulları Georgios ve Konstantinos tarafından 27 Eylül 1831 Pazar günü Ayos Spiridon Kilisesi’ne girerken Kapodistrias’a ateş açılmış, isabet etmemesi üzerine bıçaklanarak öldürülmüştür. Bkz. Papanigopoulos, *İstoria Tou Ellinikou Ethnous 1827-1847*, C. XXI, s.33-35.

Yunanları için cennetten gelen bir lütuf gibidir ve en uç beklentilerinin de üstünde olmuştur”.¹⁴

Bavyera Kralı I. Ludwig’in 17. yaşındaki oğlu Otto, Yunanların ilk kralı olarak 1833 Ocak ayında başkent Navplion’a, *Kral Naipleri* olarak anılan Bavyera’da önemli mevkilerde bulunmuş danışmanlarıyla birlikte gelmiş ve 1835 ile 1843 yılları arasındaki dönemde ülkeyi mutlak monarşiyle yönetmiştir. 1843’te dış borçların ülkeyi iflas ettirmesi dolayısıyla gerçekleştirilen darbe sonrası 1844 yılında Kral Otto’nun yetkilerinin ağırlıkta olduğu bir anayasa kabul edilmiştir.¹⁵

Bu noktada 1844 yılında adı ilk kez duyulacak olan Yunan “Megali İdea”sından söz etmek yerinde olacaktır. Modern Yunanistan üzerine yapılan çalışmalarda, “Megali İdea”dan bahsedileceği zaman ilk olarak büyük çoğunlukla bu sözler alıntılanır:

*“Yunan Krallığı tüm Yunanistan değil yalnızca onun en küçük ve en eksik parçasıdır. Doğma büyüme Yunanlı olan kimse yalnızca bu Krallık içerisinde yaşayan değil, aynı zamanda İyonya’da, Teselya’da, Serez’de, Adrianopolis’de (Edirne), Konstantinopolis’te (İstanbul), Trabzon’da, Girit’te, Samos’ta (Sisam) ve Yunan tarihi ya da Yunan ırkıyla ilişkili herhangi bir toprakta yaşayandır...”*¹⁶

İtalya, Pisa’da tıp eğitimi aldıktan sonra Tepedelenli Ali Paşa’nın oğlu Muhtar Bey’e hekimlik yapan, Bağımsızlık Savaşı’nda ünlenen, bağımsız krallığın ilk yıllarında önemli bir siyasi şahsiyet olan İoannis Koletis, 1844’te gerçekleştirilen anayasa kongresinde yaptığı konuşmada sarf ettiği bu cümlelerle “Megali İdea” terimini ilk dile getiren kişi olmuştur. Öte yandan Vasilis Kremidas, “Megali İdea” adlı eserinde Koletis’in nutkunda kullandığı yukarıdaki cümlelerle zamanın Yunan Krallığı’nın dışında yaşayan soydaşları bağımsızlaştırma gibi bir niyetinin olmadığını savunmuştur. Nitekim 1830’ların sonundan itibaren ülke ekonomik açıdan sıkıntılı günler geçirmiş ve yeni kurulan Yunan Krallığı’nın halkı, henüz

¹⁴ Thanos Veremis – Yannis Koliopoulos, **Modern Greece: A History Since 1821**, Wiley-Blackwell Publications, 2010, s.27.

¹⁵ Svoronos, **a.g.e.**, s.54-55.

¹⁶ Richard Clogg, **Modern Yunanistan Tarihi**, çev. Dilek Şendil, 2. B., İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s.66.

sınırların dışındaki soydaşların meseleleriyle ilgilenme mesaisine başlamamıştır.¹⁷ Ancak Kırım Savaşı'nın hala devam ettiği 1854 yılında Güney Epir Bölgesi'nde insanların ayaklanmasıyla başlayan, oradan Tesalya'ya ve daha yukarı bölgelere de sıçrayan isyanları, gerçek “milli” lider rolüne bürünmek isteyen Otto'nun da desteklemesiyle ve birtakım aydının ateşli makaleler kaleme alarak uyandırdığı milli heyecanlarla “Megali İdea” artık yavaş yavaş yayılmacı kimliğini bulmaya başlamıştır.¹⁸ Kısaca, sadece Yunan Krallığı'nın sınırları içerisinde yaşayanların değil, diğer bölgelerde yaşayan ve Yunan soyundan gelenlerin de özgürleştirilmesi gerektiği fikri yayılmaya başlamıştır.

Clogg'un deyiimiyle Osmanlı yönetimi döneminde yaygın olan ve 20. yüzyılda da devam eden mesihi özlemlerle dolu kerametleri yansıtan ve güçlendiren “Megali İdea”, Yunanistan'ın egemen ideolojisi olmuştur.¹⁹ Yine ona göre “Megali İdea” yandaşları, başkentini İstanbul - kendi deyimleriyle *Konstantinoupoli* - olduğu, Yunan soyu ve kültürüyle ilişkili tüm bölgeleri kapsayan bir devleti hayata geçirmeyi düşlemişlerdir. Ancak bu İstanbul merkezli İmparatorluk kurma düşü, “Megali İdea”nın kollarından sadece birini teşkil etmiştir. İkincisi hâlihazırda merkezin Atina olduğu Yunan Krallığı'nı genişletmek üzerine – bu doğrudan Osmanlı İmparatorluğu ile çatışmak anlamına gelmektedir – kurulan görüş olmuştur ki ilk kez 1864'te İyonya Adaları'nın Yunanistan'a bağlanmasıyla hayata geçebilirliğini göstermiştir. “Megali İdea” eksenli yürütülen siyasalarda, Anadolu (Küçük Asya) çıkarması dâhil, bu ikinci görüş en ağır basan taraf olmuştur. Üçüncüsü ise Osmanlı İmparatorluğu içinde zamanla Yunan unsurunun hâkim konuma gelmesini öngören “Yunan Osmanlılığı” kavramı ekseninde gelişmiştir.²⁰

Öte yandan Yunanların “Megali İdea” ile kutsallaştırılan yayılmacılık politikaları sonucu topraklarını genişletmeleri, Balkan Savaşları'na kadar kendi çabaları ile elde ettikleri başarıları olmamıştır. 1864 yılında Kral Otto darbeye tahttan indirilerek yerine Danimarka'nın Glücksburg Hanedanı'ndan Prens Christian William Ferdinand Adolphus George, “I. Georgios” adıyla yeni kral olarak

¹⁷ Vasilis Kremmidas, **İ Megali İdea: Metamorfosis Enos Ethniku İdeologimatos**, Ekdisis Tipothito, Atina, 2010, s.21-35.

¹⁸ **A.g.e.**, s.38-39.

¹⁹ Clogg, **a.g.e.**, s.67.

²⁰ Elli Skopetea, **To “Protipo Vasilio” Ke İ Megali İdea**, Ekdisis Politipo, Atina, 1988, s.309-315.

getirilmiş²¹; Smith'in yeni kralın gelişinin “çeyizi” olarak tanımlayacağı bir gelişmeyle İyonya Adaları, İngiltere tarafından Yunanistan'a bırakılmıştır.²²

Daha sonra Osmanlı-Rus Savaşı sonrası 1878'de toplanan Berlin Kongresi'nde Yunan delegelerin isteklerinin Büyük Devletlerce kabul edilmesi sonucu 1881'de Teselya'nın ve Epir'in bir bölümü Yunanistan topraklarına bağlanmıştır.²³ Dolayısıyla bu toprak genişlemeleri Büyük Devletlerin istekleri doğrultusunda gerçekleşmiştir.

“Megali İdea”nın şiddetli savunucusu Theodoros Diliyannis'in²⁴ liderliğindeki Yunanistan'ın, Girit'i ilhak etme isteğiyle Osmanlı'yı tahrik etmeleri sonrası başlayan 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'nda da yenilen Yunanistan'ı savaş tazminatıyla ve birkaç stratejik bölgenin terk edilmesiyle kurtaran yine Büyük Devletler olmuştur. Yenilgi, Yunanistan'ın yitirilen toprakların geri kazanılmasına yönelik yayılcı düşleriyle askeri becerileri arasındaki uçurumu gözler önüne sermiş²⁵, savaş tazminatıyla ekonomisi iflasa sürüklenen ülkede insanlar hayal kırıklığına uğramışlardır. Yunanistan'ın kuruluşundan 20. yüzyıla kadar gelişimiyle ilgili genel bir tablo çizdikten sonra, artık ülkenin girdiği istikrarsız dönemden çıktığı ve “Küçük Asya Macerası”na atıldığı dönem ele alınacaktır.

---

²¹ Daha önce de değinildiği gibi 1844 yılında Otto anayasal düzeni kabul etse de, başta İoannis Koletis gibi politikacılardan yararlanarak kendi güdümünde bir politika yürütmeyi başarmıştır. 1862 yılında ise artık kralın seçtiği kişilerce kurulan hükümetlere bir son vermek için yeni bir darbe yapılmış ve 1864'te yasama erkinin parlamentoda, yürütme erkinin ise bakanları aracılığıyla kralda olduğu yeni anayasa uygulamaya konulmuştur. Kral Otto'nun yerine gelen I. Georgios'un mensup olduğu Glücksburg Hanedanlığı'nın Yunan kolu, 1864 – 1974 arası kesintili olarak yönetimde bulunmuştur. Bkz. Clogg, **a.g.e.**, s.66-67.

²² Micheal Llewellyn Smith, **Yunan Düşü**, çev. Halim İnal, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2002, s.19.

²³ Clogg, **a.g.e.**, s.90.

²⁴ 1826 doğumlu Theodoros Diliyannis, Atina Üniveritesi – Hukuk Fakültesi'nde eğitim görmüş, 1862'de milletvekili olarak meclise girmiştir. 19. Yüzyılın önde gelen Yunan politikacılarından olan Diliyannis, 1885-87, 1890-92, 1895-97, 1902-03, 1904-05 dönemlerinde başbakanlık yapmıştır. Başbakanlık yaptığı son dönemde 1905 yılında kumarhanelere karşı çıkan söylemleri nedeniyle Kostas Yerakaris isimli bir kumarbaz tarafından öldürülmüştür. Bkz. Clogg, s.269-270; Periklis Rodakis, **İ İstoria Tis Elladas 20os Eonas: Tomos A' 1900-1922**, Ekdosis Gordios, Atina, s.106.

²⁵ Clogg, **a.g.e.**, s.92.

I. BÖLÜM

MACERA

1.1 Eleftherios Venizelos İktidarı

1897 Savaşı'ndan 1909'a kadar Yunan politikasında istikrarsızlık ve devlette düzensizlik hüküm sürmüştür, bu dönem içerisinde Aleksandros Zaimis²⁶, Theodoros Diliyannis ve Dimitrios Rallis²⁷ ile Georgios Theotokis²⁸ gibi Harilaos Trikupis'in²⁹ izleyicileri tarafından dönüşümlü olarak on bir hükümet oluşturulmuş ve bunlardan hiçbiri ülke sorunlarıyla başa çıkacak güce ve azme sahip olamamıştır.³⁰

Bunların yanı sıra ülkenin içinde bulunduğu ekonomik bunalım da halkın iktidarlara ve özellikle hanedanlığa karşı tepki göstermesine yol açmıştır. Nitekim bu yıllar arasında sanayi ve tarım alanlarında girilen darboğaz, işçi göçlerinin sayılarının katlanarak artmasına neden olmuş, işçi ücretlerinin artmasından kaynaklanan hayat

---

²⁶ 9 Kasım 1855 tarihinde Atina'da doğan Aleksandros Zaimis, Atina Üniversitesi'nde hukuk okumuş, Almanya ve Fransa'da eğitim görmüştür. Babası Thrasivulos Zaimis de politikacı olan Aleksandros Zaimis'in baba tarafından dedesi Andreas Zaimis, Yunan İsyanı'na önemli katkı sağlayanlardan olmuştur. Babasının ölümünden sonra ilk defa Theodoros Diliyannis'in partisinden Kalavrita milletvekili seçilmiştir. 1890-92 yılları arasında Adalet Bakanlığı görevinde bulunmuş, 1897 Teselya Savaşı'ndan sonra istifa eden Diliyannis'in yerine başbakanlık mevkiine gelmiştir (1897-99) Meclis Başkanlığı görevinde de bulunan Zaimis, Prens Georgios'un istifa etmesinden sonra 1906-1908 yılları arasında sürecek Girit Yüksek Komiserliği görevine de gelmiştir. Toplamda altı kez başbakanlık yapan Zaimis, *Ulusal Bölünmenin* tırmandığı yıllarda yeniden başbakanlık makamına gelecektir. Bkz. **Engiklopedia Domi**, C. VI., Domi Yayınları, Atina, b.t.y., s.218-219.

²⁷ 1844 yılında politikayla uğraşan bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Dimitrios Rallis, 1872 yılından öldüğü 1921 yılına kadar Attiki bölgesi milletvekilliğini yürütmüştür. Harilaos Trikupis, Theodoros Diliyannis gibi politikacılarla çalışmıştır. 1920 Kasım – 1921 Şubat zaman aralığında ülkenin başbakanlığı görevini de yürütmüştür. Bkz. Smith, **a.g.e.**, s.478.

²⁸ 1844 yılında Korfu'da doğan Georgios Theotokis, Harilaos Trikupis'in izleyicisi olmuştur ki Trikupis öldükten sonra kendi partisinin başına geçmiştir. Birkaç defa başbakanlık görevinde bulunmuştur. Bkz. Smith, **a.g.e.**, s.480.

²⁹ Tarihçi ve politikacı Spiridonos Trikupis'in (Yunan İsyanı Tarihi adlı dört ciltlik kitabıyla ünlüdür.) oğlu olan Harilaos Trikupis, Navplion'da doğmuş, Atina Üniversitesi'nde hukuk okumuş ve eğitimini tamamlamak üzere Paris'te üç yıllığına bulunmuştur. 1856 yılında diplomat olarak göreve başlayan Trikupis, 1864 yılında politikaya atılmış ve Mesolongi'den milletvekili seçilmiş, 1866'da ise Dışişleri Bakanlığı görevini üstlenmiştir. 1882-1895 yılları arasında kurduğu hükümetler esnasında ülkenin çağdaşlaştırılması ve güçlendirilmesi için uğraşmıştır. Ancak kısıtlı zamanda gerçekleştirilen yoğun girişimler, vergilerin aşırı bir şekilde artmasını ve dış borçların ülkeyi ekonomik bir çıkmaza sokmasını da yanında getirmiştir. Bkz. Konstantinos Paparigopoulos, **İstoria Tou Ellinikou Ethnos 1892-1922**, C. XXIV, National Geographic Society Yayınları, 2009, s.8.

³⁰ Konstantinos Svolopoulos, **İ Elliniki Eksoteriki Politiki 1900-1945**, C. I., 15. B., Vivliopolion Tis Estias, Atina, 2008, s.16-18.

pahalılığı halkın tepkisini daha da artırmıştır.³¹ Halkın sözü edilen bu tepkisini dile getirmek ve bir takım reformlar gerçekleştirmek adına – askeriye'nin durumu asıl odak noktalarını teşkil etmiştir demek yanlış olmayacaktır – subaylardan oluşan bir grup, Askeri Birliği (*Stratiotikos Sindesmos*) kurmuş ve örgütlenerek Mayıs 1909'da “Gudi Darbesi”ni gerçekleştirmiştir. Dikkat edilmesi gereken bir nokta da Askeri Birliğin hedefinde iktidarı ele geçirme niyetinin olmamasıdır. Nitekim darbe liderlerinin politik konularda tecrübe sahibi olmamalarıyla birlikte kendilerine bir politik danışman aramaları durumu ortaya çıkmıştır.³²

Eski siyasetçilerin aksine anayurtta hiçbir parti ve derneğe üye olmayan, Girit'teki faaliyetleri ile göze çarpan Eleftherios Venizelos'un³³, Askeri Birliğin bu görevi için biçilmiş kaftan olarak görüldüğü ifade edilebilir. Anayasayı yenilemek üzere 8 Ağustos 1910 tarihinde yapılan seçimlere katılan “revizyonist”, “halkçı” ve “bağımsız” siyasiler, topluca “reformistler” (*ananeotes*), Venizelos'u desteklemişler ve böylece Liberal Parti'nin (*Komma Fileleftheron*) çekirdeği oluşmuştur.³⁴ Venizelos 5 Eylül 1910 tarihinde Atina'nın Sindagma meydanına bakan otelinin balkonunda parti programına dair bir konuşma gerçekleştirmiş, asıl önem arz eden noktanın toplumun menfaati olduğuna dikkat çekmiş ve Kral Georgios'u anayasanın

³¹ Nilüfer Erdem, **Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekâtı 1919-1923**, Derlem Yayınları, İstanbul, 2010, s.70.

³² **A.g.e.**, s.74-75.

³³ Eleftherios Venizelos'un hayatına kısaca değinecek olursak, 1864 yılında Girit'in batı tarafında bulunan Hanya şehrinin dışındaki Murnies köyünde dünyaya gelmiştir. Doğduğu dönemde bugünkü Yunan topraklarının çoğu, Girit de dâhil olmak üzere Osmanlı yönetimi altında bulunmaktaydı. Babası 1810 yılında Hanya'da doğan ve tüccar olan Venizelos, 1866 Girit ayaklanmasından sonra ailesinin Siros Adası'nda taşınmasıyla ilkokulu burada tamamlamış; ancak söz edildiği gibi babasının ticaretle meşgul olması nedeniyle öğrenimine pek çok yerde devam etmiştir. Babasının kendi gibi tüccar olmasını istediği Venizelos, öğretmenlerinin de ikna etmeleri sonucu Atina Üniversitesi'ne hukuk eğitimi görmeye yollanmış; 1886 yılında da avukat olarak Girit'e dönmüştür. Dönüşünün ertesini politikaya da atılan Venizelos, Girit ayaklanmasında ön saflarda bulunmuş, devrimci karargâhı kurarak Girit'in Yunanistan'a bağlanması (*enosis*) için çabalamış, 1898'de adanın otonom bir şekil almasıyla Girit'te parlamentoya katılmıştır. Adaya “Yüksek Komiser” sıfatıyla atanan Prens Georgios ile çalışmış; ancak daha sonra aralarında politik bir mücadele başlamıştır. Atina'da çıkan iki gazetede Girit'in durumuyla ilgili görüşlerini içeren yazılar yayımlayınca, Prens Georgios tarafından 1901 Martında azledilmiştir. Bu olaydan sonra Venizelos artık muhaliflerin lideri konumuna gelmiş; nitekim 1905 yılında arkadaşlarıyla birlikte Hanya'nın tepelik bir bölgesi olan Theriso'da silahlı bir ayaklanma başlatmış ve Prens Georgios'un iktidarını sona erdirmiştir. Adanın Yunanistan'la birleşmesi için bir takım çabalarda bulunmuştur; ancak Büyük Devletlerin konu hakkındaki duruşları, bu hedefinin gerçekleşmesini engellemiştir. Ancak bu gelişmelerden sonra Venizelos'un adı artık Yunanistan'da yankılanmaya başlamış, popüleritesi gitgide artmıştır. Bkz. Kostis Zaharias, **Eleftherios Venizelos: O Anamorfotis Tis Ellados**, Ekdosis Dromon, Atina, 2007, s.33-37.

³⁴ Gunnar Hering, **Ta Politika Kommata Stin Ellada 1821-1936**, C. II., Morfotiko İdrima Ethnikis Trapezis, Atina, 2004, s.777-779.

yenilenmesine öncülük etmeye çağırarak bir bakıma partisinin “onursal başkanlığını” önermiştir.³⁵ Askeri Birlikle ters düşmeden ve yine Kral Georgios ile de ortak bir payda sağlayarak partisini kuran Venizelos, oy çoğunluğunu elde ederek 6 Ekim 1910 tarihinde başbakan olmuş³⁶ ve artık ülkenin kaderini belirleyecek konuma yükselmiştir.

Kazandığı seçim zaferi sonrası Başbakanlık koltuğuna oturan Venizelos, tüm olanaklarını ülkenin savaş hazırlığına, kara kuvvetlerinin Fransız ve deniz kuvvetlerinin İngiliz subaylar tarafından revize edilmesine adanmış ve Balkanlarda kendisine müttefik arama işine koyulmuştur.³⁷ Koyu bir milliyetçi olan Venizelos, ideolojik olarak şehirli zümrenin ilerlemiş kısmına ait olmuş; “Yunan burjuvazisinin ürünü” ve şimdiye kadar denenmemiş yeni bir güç olarak karakterize edilmiştir.³⁸

Yunanistan’da Venizelos iktidarı kurulmadan önce Osmanlı Devleti’nde, tüm Osmanlı vatandaşlarının eşitliği sloganıyla İkinci Meşrutiyet dönemine girilmiştir ki başarılı bir şekilde uygulanması ve benimsenmesi halinde Balkanlarda kurulan Hıristiyan devletlerin milli akım ekseninde genişlemelerini sekteye uğratacağı, durduracağı görüşlerinin oluşmasına ve hâlihazırda söz konusu bölgedeki toprak talepleri konusunda yaşanan çekişmelerin de iyice artmasına yol açtığı söylenebilir. Yine de kendi aralarında hesaplaşmadan önce Osmanlı Devleti’ne karşı bir antlaşmaya varacaklardır.³⁹ Balkan İttifakı Devletleri ile Osmanlı Devleti arasında 1912 yılının Ekim ayında başlayan çatışmalar sadece birkaç hafta içerisinde yılların Doğu Sorununa Osmanlı Devleti’nin Avrupa Kıtası’nda sahip olduğu topraklar açısından bir nokta koymuştur. Bulgar kuvvetleri İstanbul yakınlarındaki Çatalca’ya

---

³⁵ Hering, **a.g.e.**, s.780.

³⁶ **A.g.e.**, s.783.

³⁷ C. M. Woodhouse, **Modern Greece: A Short History**, Faber and Faber, Londra, 1998, s.190.

³⁸ Tasos Vurnas, **İstoria Tis Neoteris Ke Sinhronis Elladas: Tomos B’**, 9. B., Ekdosis Pataki, Atina, 2009, s.11.

³⁹ Osmanlı – İtalya Savaşı’nın başlamasını fırsat bilen Bulgaristan ve Sırbistan, 13 Mart 1912’de Osmanlı Devleti’nin Balkanlardaki topraklarını paylaşmak üzere anlaşmaya varmışlardır. Söz konusu ittifaka 29 Mayıs 1912’de Yunanistan da katılmıştır ki, Venizelos daha 1910 yılında Bulgaristan’la Osmanlı Devleti’ne karşı bir ittifak kurmak için – sonuç getirmeyen – görüşmelerde bulunmuştur. Karadağ’dan da 1912 yılının Haziran ayında olumlu yanıt alınmasıyla birlikte Balkan ittifakı tamamlanmıştır. Bkz. Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi V. Cilt, İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908 – 1918)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, XIII. Dizi – Sa. 16¹, s.292-293.

kadar ilerlemiş, Sırp Adriyatik Denizi'ne çıkışını sağlamış, Yunanlar ise Selanik'e girmiştir.⁴⁰

Bu arada Kral Georgios 18 Mart 1913 tarihinde tartışmalara konu olacak bir şekilde Selanik'te öldürülmüştür. Katil Shinas, genel olarak akıl hastası veya anarşist olarak nitelendirilmiş olup, yabancı güçlerin bir maşası olduğu da iddia edilmiştir ve yine bu cinayet ile ilgili yaygın söylentiler kralın Almanlar tarafından öldürüldüğü yönünde olmuştur.⁴¹ Nitekim Alman Kayzer II. Wilhelm'in kardeşi ile evli olan Velihaht Konstantinos'un⁴² kral olması, ülkede Alman nüfuzunun artması anlamına gelmekteydi. Venizelos, Velihaht'ın askeri becerilerini takdir etse de I. Konstantinos adıyla tahta çıkmasından ve I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesinden sonra aralarında nihayetinde ülkenin bölünmesine yol açacak çekişmeler başlayacaktır.

I. Balkan Savaşı'nın sonucunda Bulgaristan'ın kazandığı topraklar, diğer müttefikleri arasında memnuniyetsizliğe yol açmış, Yunanistan ve Sırbistan aralarında 1 Haziran 1913 tarihinde Bulgaristan'a karşı işbirliğini gözetten bir antlaşma imzalamıştır.⁴³ Bulgaristan ise askeri gücünün daha üst seviyede olduğu ve

---

⁴⁰ Savaşla birlikte Osmanlı Devleti'nin Avrupa kıtasında sahip olduğu topraklarda ikamet etmekte olan insanlar bir anda yoksulluğu tatmışlar, bu yerlerden göçen insanlar yeni serhat şehirlerini ve özellikle İstanbul'u doldurmuşlardır. Devlet ise söz konusu bölgelerden akmakta olan vergi gelirlerini yitirmiştir. İtilaf Devletlerinin aracı kılınarak yapılması beklenen barışın müzakereleri de sonuç getirmemiştir. Bu sırada bilindiği üzere Osmanlı Devletinin iç politikası da çalkantılı bir dönemde olup, ilk bozgunlar sonrası iktidarını kaybeden İttihat ve Terakki Cemiyeti, 23 Ocak 1913 Bab-ı Âli baskısıyla yeniden iktidardaki gücünü artırmış, herhangi bir hizip içerisinde olmayan Mahmut Şevket Paşa sadrazamlığında 30 Mayıs 1913'te İmparatorluğun Avrupa sınırını Midye – Enez hattına çeken Londra Antlaşması imzalanmıştır. Ayrıca antlaşmayla Girit tamamen kaybedilirken, Arnavutluk'un sınırlarının saptanması ve Ege adalarının durumu da İtilaf Devletlerinin eline bırakılmıştır. Bkz. Stanford J. Shaw ve Ezel Kural Shaw, **a.g.e.**, s.352-355.

⁴¹ Erdem, **a.g.e.**, s.83.

⁴² I. Konstantinos (*Κωνσταντίνος Α΄ Βασιλιάς των Ελλήνων*) Kral I. Georgios ve Kraliçe Olga'nın ilk oğlu olarak 2 Ağustos 1868 tarihinde dünyaya gelmiş ve annesinin babası olan Rusya Grand Dükü Konstantin'in ismini almıştır. (*Megali İdea* eksenindeki yayılcı isteklerin halka empoze edildiği yıllarda, yeni gelen kralın oğluna bu ismin seçilmesi rastlantısal olmayıp, İstanbul'un fethedilmesi sırasında Bizans tahtında İmparator Konstantin'in oturması ve İstanbul'un başkent olduğu büyük Yunanistan'ın oluşturulmasında liderin yine bir Konstantin olacağına dair inanıştan ötürü simgeseldir.) Doğduğunda babası tarafından "Sparta Dükü" unvanı alan Konstantinos, Yunan Harbiyesinde (*Stratiotiki Sholi Evelpidon*) eğitim aldıktan sonra 1884 ile 1887 yılları arasında Almanya'da eğitim almaya devam etmiştir. Ebeveynlerinin yirmi ikinci evlilik yıl dönümünde 27 Ekim 1889 tarihinde Alman Kayzer II. Wilhelm'in kızkardeşi Sofia ile evlenmiştir. Gudi Hareketi esnasında diğer prenslerle birlikte Yunan Askeriyesi'ndeki görevlerinden istifa etmiştir. Alman askeri eğitiminin büyük bir hayranı olan Konstantinos, kendisinin askeri becerilerini takdir eden Venizelos'un iktidara gelmesinden sonra Yunan ordusunun Genel Müfettişi olarak atanmış ve Selanik'e giren ordulara liderlik etmiştir. Babasının katledilmesinden sonra tahta çıkmıştır. Bkz. (<http://www.greekroyalfamily.gr/timeline/constantine-a-birth.html>) Erişim Tarihi 20 Aralık 2013.

⁴³ Vurnas, **a.g.e.**, s.145.

Selanik’i kendilerinin almaları gerektiği görüşünde diretmış; Rusya’nın arabuluculuğunda St. Petersburg’da yürütülen müzakereler de sonuç getirmeyince, Çar Ferdinand liderliğindeki Bulgaristan, Yunanistan ve Sırbistan’a savaş ilan etmiş ve böylece çatışmalar yeniden başlamıştır.⁴⁴

29 Haziran 1913’te patlak veren savaşta Yunanistan ve Sırbistan’ın diplomatik ve askeri taktikleri üstün gelmiş, Sofya’nın zor durumundan yararlanan Romanya da Dobruca’nın güneyine inmeyi başarmıştır.⁴⁵ Osmanlı Devleti de durumdan yararlanıp Edirne’yi geri almayı başarmıştır.⁴⁶ İlkinden daha kısa ve daha kanlı geçen II. Balkan Savaşı, Bulgaristan’ın yaşadığı ağır yenilgi sonrası Bükreş’te gerçekleştirilen barış görüşmeleri neticesinde 10 Ağustos 1913 tarihli Bükreş Antlaşmasıyla nihayete ermiştir.⁴⁷

Eleftherios Venizelos, Balkan Savaşları’nda uluslararası platformda son derece başarılı manevralarda bulunmuş, ülke toprak bakımından savaş sonunda iki katına çıkmış⁴⁸; Selanik, Halkidiki, Kavala, Epir, Yanya, Gökçeada ve Bozcaada dışındaki Ege Adaları Yunanistan’ın sınırlarına dâhil olmuştur.⁴⁹ Londra ve Bükreş Antlaşmaları’yla kazanılan bu topraklarla, ülkenin yüzölçümü 63211 km²’den 121794 km²’ye varmış, ülke nüfusu 2,6 milyondan 4,7 milyona yükselmiştir.⁵⁰

Balkan Savaşları’nın üzerinden çok da uzun bir süre geçmeden, dünyadaki sömürgelerin kontrolleri eksenindeki kutuplaşmalar artık doruk noktasına ulaşmış, 1914 yazında Büyük Savaş patlak vermiştir. Osmanlı Devleti, askeri misyonları ve gerçekleştirdiği yatırımlarla üzerindeki nüfuzunu iyice artıran Almanya’ya

⁴⁴ Spiros Melas, **İ Polemi 1912-1913**, Vima Gazetesi için özel basım, Atina, 2009, s.17-18.

⁴⁵ Yannis Yanulopulos, **İ Evgenis Mas Tiflosis... – Eksoteriki Politiki Ke “Ethnika Themata” Apo Tin İtta Tu 1897 Eos Ti Mikrasiatiki Katastrofi**, Vivliorama, Atina, 2003, s.214.

⁴⁶ İttihat ve Terakki Partisi liderliğindeki hükümet de II. Balkan Savaşı’nın oluşturduğu atmosferden faydalanıp Edirne ve hinterlandını – kurtarıldıktan sonra İtilaf Devletlerinin dayatmaları sonucunda geri vermek zorunda kalabilmeleri ve Rusya’nın savaş açabilme olasılıklarına karşın - geri almayı planlamış; harekâtı finanse etmek için ise zaten zor durumda olan ekonomiye yük bindirecek olan bir borç daha almış ve nihayetinde hazırlıkları tamamlayıp 22 Temmuz’da Edirne ve Kırklareli’ne girmiştir. Bkz. Sina Akşin, **Jöntürkler ve İttihat ve Terakki**, 4. B., İmge Kitabevi, İstanbul, 2006, s.377-378.

⁴⁷ Yanulopulos, **a.g.e.**, s.217-220.

⁴⁸ Macmillan, **a.g.e.**, s.342.

⁴⁹ Yukarıda da değinildiği gibi Ege adalarının durumu İtilaf Devletleri kontrolünde daha sonra saptanmak üzere ertelenmiş olsa da, Birinci Dünya Savaşı’nın patlak vermesi adaların bir “oldu-bitti” ile Yunanistan’a bağlanmasına neden olmuştur.

⁵⁰ Bilge Umar, **Yunanlıların ve Anadolu Rumlarının Anlatımıyla İzmir Savaşı**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2002, s.14-15

eklemlenmişken⁵¹ Yunanistan Başbakanı Venizelos, İtilaf Devletleri tarafında eğilimler göstermeye başlamış; öte yandan Kral Konstantinos ise ülkenin tarafsız kalmasından yana olmuştur.⁵² İşte iki liderin bu duruşlarının, ülkeyi “Ulusal Bölünme” (*Ethnikos Dihasmos*) olarak adlandırılan döneme sürüklediği, ülkede derin yaralar açıp, 1922 yılında “Küçük Asya Harekâtı”nda başarısız olma nedenlerinden birini teşkil ettiği söylenebilir.

İngiltere, daha I. Dünya Savaşı’nın başından beri Yunanistan’ın İtilaf Devletleri’nin safında yer alması için (bu sadece fiilen savaşa girmelerinin istendiği olarak yorumlanmamalıdır, nitekim İngiltere, yürüttüğü siyasa minvalinde Yunanistan’ın da kendi dümen suyunda ilerlemesini istemiştir) Yunan hükümetine baskı yapmaya başlamıştır. Sol görüşe sahip yazar – bu nedenle hem Konstantinos hem de Venizelos yanlılarına eleştirel bir şekilde yaklaşmaktadır – Yannis Kordatos’a göre, İngiliz sermayesine bağımlı olan Yunan burjuvazisinin lideri Eleftherios Venizelos, İngiliz menfaatlerine hizmet etmekte istekli davranmıştır. Öte yandan Kral Konstantinos ve onu destekleyen Venizelos karşıtı partilerin (*antivenizelika*)⁵³ ise açık bir şekilde Alman emperyalizminin ajanı rolünü

---

⁵¹ II. Wilhelm Almanya’sı Osmanlı Devleti’ni kendi yanında savaşa dâhil etmek için atılımlarda bulunmuştur. Almanya’nın Osmanlı İmparatorluğu’nu savaşa kendi safında istemesinin temel nedenlerini, Osmanlı Devleti’nin Rusya’ya karşı Kafkaslarda açacağı bir cephenin Avusturya’yı Galiçya cephesinde rahatlatarak olması, Boğazların İngiliz ve Fransız savaş gemilerine kapatılmasının Rusya’ya gidecek olan lojistiğin önünü kesmesi teşkil edecektir. Ayrıca, Alman İmparatoru II. Wilhelm’in, Osmanlı Padişahının “Halife” sıfatıyla İtilaf güçlerinin sömürge alanlarında yaşayan Müslüman halkı “Cihada” çağırdığı bir durumda, söz konusu topraklarda ayaklanmalara, karışıklıklara sebebiyet verebileceği ve dolayısıyla İtilaf güçlerinin elini zayıflatabileceği düşüncesi de bu nedenler arasında bulunmaktadır. 1915 Çanakkale Savunmasında, Osmanlı Devleti bu ödevlerinden birini, İtilaf Devletlerinin ummadığı bir şekilde, başarıyla yerine getirmiş; ancak - II. Abdülhamit’in denge politikası dâhilinde yıllardır oynadığı - “Halife” kozu beklenen yankıyı uyandırmamıştır. Osmanlı Devleti’ni savaşa sokmak için aranan bahane İngiliz donanmasından kaçarken Marmara’da mahsur kalan Alman firkateynleri “Goeben” ve “Breslau”nun, Osmanlı Devleti’ne mürettebatın korunması şartı ile hibe edilerek “Yavuz” ve “Midilli” adını alması ve savaşı Almanların kazanacağını düşünen Enver Paşa’nın da yardımı ile Odessa ve Sevastopol’u bombalamasıyla bulunmuş olacaktır. Böylece Osmanlı Devleti de fiilen İttifak Devletleri’nin yanında savaşa girecektir. Bkz. Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, C. I-II., Genişletilmiş 16. B., Alkım Yayınevi, İstanbul, 2007, s.70-71. ve Oral Sander, **Siyasi Tarih, İlkçağlardan 1918’e**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2008, s.368.

⁵² Woodhouse, **a.g.e.**, s.194-195.

⁵³ 1910 seçimlerine katılmayıp da 1912 yılında yeniden Meclis’e giren muhalefet partilerine ve ilerleyen yıllarda sözü edilenlerin halefleri olan ya da yeni kurulan merkez ve sağ partilere toplu olarak Venizelos karşıtı (*αντιβενιζελικά / antivenizelika*) denmiştir. Tam tersi şekilde de liberal akımdan etkilenerek zuhur eden partilere Venizelos yanlısı (*βενιζελικά / venizelika*) denmiştir. “Ulusal Bölünme” ile birlikte bu terimlerde anlam genişlemesi oluşmuş ve genel tabir olarak kullanılmaya başlamıştır. Bkz. Hering, **a.g.e.**, s.817-818.

oynadığını, Yunan halkının savaş karşıtı ve tarafsız kalma yanlısı tutumundan yine Alman emperyalizmine hizmet etmek için faydalandığını dile getirmiştir.⁵⁴

Avusturya'nın 1914 Temmuz'unda Belgrad'ı bombalamaya başlamasıyla patlak veren "Büyük Savaş"la birlikte Bükreş Antlaşması'nın ağır koşullarını sindiremeyen Bulgaristan'ın da Sırp topraklarına doğru yürüyüşe geçmesi ihtimali doğması üzerine, Venizelos ve lideri olduğu Liberal Parti, II. Balkan Savaşı öncesi Mayıs 1913'te imzalanan karşılıklı işbirliği antlaşmasını kendi açısından yorumlayıp, böyle bir durumun vuku bulması halinde Sırbistan'a yardım edilmesi gereğinin zuhur edeceğini savunmuştur.⁵⁵ Yeni Kral Konstantinos ise söz konusu antlaşmanın sadece Balkan ülkeleri arasında gerçekleşecek çatışmalar üzerine devreye girebileceği görüşünü bildirmiştir.⁵⁶ Bu durum, Kral Konstantinos'un artık oyunda Almanya kartını ortaya süreceğini nihai olarak gösterip, Yunanistan'ın tarafsız kalması için elinden gelen her şeyi yapacağını bir emaresi olarak yorumlanabilir. Ancak savaşın, Yunanistan'ın direkt olarak kendi coğrafi çevresinde gelişmekte olması nedeniyle tabii olarak genel seferberlik için hazırlıklar tamamlanmıştır.⁵⁷

1915 yılında Limni (*Limnos*) Adası'nın üs olarak kullanılmasıyla başlanacak olan Çanakkale Seferi'ne Yunanistan'ın da katılması teklifi Venizelos'ta heyecan uyandırmıştır. İtilaf Devletleri'nin sadık bir müttefiki, Batı'ya ve Batı değerlerine içten bağlı olarak nitelenen Venizelos⁵⁸, Yunanistan'ın bu sefere katılması için kralı ve yandaşlarını ikna etme çalışmaları yürütmeye başlamıştır. Yunanistan'ın Çanakkale çıkartmasına katılması konusundaki önerilere Kral Konstantinos ikna olmuştur ki Venizelos'un "İstanbul'u zapt edebilme ihtimali" kozunu iyi oynaması, onda da "İstanbul'a giren Kral" olma heyecanı uyandırmış ve tereddütleri olsa da çıkarmaya sıcak bakmış ve onaylama yoluna gitmiştir.⁵⁹

Öte yandan bu tasarılar Kral'ın yakın danışmanları karşı durmuşlardır. Nitekim hükümeti ağır bir dil ile eleştirdiği mektubunun ortaya çıkmasıyla dönemin

---

⁵⁴ Yanis Kordatos, **İ Epemvasis Ton Anglon Stin Ellada**, Ekdosis Epikerotita, Atina, 1973, s.73.

⁵⁵ Yanulopulos, **a.g.e.**, s.226-227.

⁵⁶ **A.g.e.**, s.227.

⁵⁷ Svoronos, **a.g.e.**, s.88.

⁵⁸ Macmillan, **a.g.e.**, s.345.

⁵⁹ Nik. Gr. Zaharopulos, **O Eleftherios Venizelos Sti Thessaloniki**, Ekdotos İkos Adelfon Kiriakidi, Selanik, 1997, s.73.

Kurmay Başkanı Viktor Dusmanis⁶⁰, görevinden alınmış yerine, İoannis Metaksas⁶¹ getirilmiştir.⁶² Böylelikle Venizelos, Kralın çıkartma konusundaki tereddütlerinin kaynağının danışmanları olduğunu anlamıştır. Yeni Kurmay Başkanı İoannis Metaksas, çıkarma harekâtında yer alma konusunda kararlı olan Venizelos'u ne kadar uğraşsa da vazgeçirememiş; üstelik Venizelos yapılacak harekât için bir plan hazırlamasını istemiştir ki Metaksas, bu görevi reddetmiş ve istifa etmiştir.⁶³ Dusmanis, derhal eski görevini almış olsa dahi, Metaksas'ın istifası politik bir krize neden olmuş ve sonuç olarak Kral Konstantinos, Çanakkale Çıkarması tezkeresini onaylamamıştır.⁶⁴

Kralın bu kararı Venizelos'u istifa etmek durumunda bırakmış ve bu gelişmenin ardından yeni bir siyasi kriz baş göstermiştir ki yeni hükümeti kurma görevi verilen Aleksandros Zaimis, ülkedeki genel hava ve dünyadaki çetin gelişmelerden dolayı doğrudan seçime gidememiş, dolayısıyla Liberal Parti'den güvenoyu alamayacağı için de hükümeti kurma görevinden feragat etmiştir.⁶⁵ Bunun üzerine Ağustos'a kadar sürecek olan Dimitrios Gunaris hükümeti kurulmuştur.⁶⁶

Giriş bölümünde de ele alındığı üzere 1830 yılında imzalanan Londra Antlaşması gereği Yunanistan'ın garantör devletlerinden olan İngiltere'nin, Yunan iç

---

⁶⁰ 1862 doğumlu Viktor Dusmanis, Konstantinos yanlısı bir subay olup, Balkan Savaşlarında Genel Kurmay Başkanlığı görevine getirilmiştir. 1917 yılında Konstantinos'la birlikte yurtdışına sürgüne gönderilen isimlerin arasına girmiş - sürgün yeri Korsika olmuştur - ve 1923 yılında askeriyeden emekli olmuştur. Aynı anda pekçok ilgi alanı olan Dusmanis, kitaplar ve makaleler kaleme almış, ayrıca anılarını da yayımlamıştır. Bkz. Spiridon V. Markezinis, **Politiki İstoria Tis Sinhronu Ellados: Tomos Protos 1920 – 1922**, C. I. , Ekdotikos Organizmos Papiros, Atina, 1973, s.93.

⁶¹ İoannis Metaksas, 1871 yılı Ağustos'unda İthaki adasında dünyaya gelmiştir. İoannis Metaksas, 1885 yılında askeri okula girmiş ve 1890 yılında asteğmen olarak mezun olmuştur. 1890 – 1892 yılları arasında Korfu'da yaşamış ve değişik görevlerde hizmette bulunmuştur. Ağustos 1892'de Askeri İstihkâm Okulu'na girmiş ve 1894'de Navplion garnizonunda istihkâm teğmen olarak göreve başlamıştır. 1897 Tesalya Savaşı'nın patlak vermesine kadar olaysız, rutin bir yaşam süren Metaksas, söz konusu savaşta Veliaht Konstantinos'un kurmayı olarak çalışmaya başlamıştır. Bu görev ona Almanya'da eğitim alma kapılarını açmış, nihayetinde Alman hayranı ve Konstantinos'un sıkı bir destekleyicisi olarak görevine dönmüştür. Gudi Hareketi'nde de karşı safta yer alan Metaksas, Venizelos'a da askeri danışmanlık yapmış, her zaman hanedanlığın çıkarları için mesai yapmıştır. 4 Ağustos 1936 yılında 1941 yılında ölmesiyle son bulacak diktatörlüğünü kurmuştur. Bkz. Panayiotis Jerasimof Vatikiotis, **Popular Autocracy in Greece, 1936 – 41: A Political Biography of General Ioannis Metaxas**, Frank Cass Publishers, Londra, 1998, s.19 – 83 ve “4 Ağustos Rejimi” hakkında detaylı bilgi için bkz. Nikolaos Karras, **O İoannis Metaksas, İstoriki – Politiki Prosengisi**, 2. B., Ekdotisis Pelasgos, Atina, 2003.

⁶² Vatikiotis, **a.g.e.**, s.94.

⁶³ Emmanuil Rukunas, **Eksoteriki Politiki 1914 – 1923**, Atina, 1983, s.196-197.

⁶⁴ Aynı yer.

⁶⁵ Zaharopoulos, **a.g.e.**, s.74.

⁶⁶ Rukunas, **a.g.e.**, s.198.

ve dış politikasına özellikle I. Dünya Savaşı döneminde ciddi müdahalelerde bulunduğu söylenebilir. İşte İngilizlerin bu müdahalelerinden ilki 1915 yılı Temmuzunda gerçekleşmiş, Bulgaristan'ı da kendi saflarına çekip İttifak Devletleri'nin ellerini zayıflatmak isteyen İngiltere'nin Dışişleri Bakanı Edward Grey, resmi yolla Kavala ve civarının Bulgaristan'a bırakılmasını istemiştir. Bunu, Yunanistan'ın teklifi reddetmesi durumunda yaptırımlarda bulunabileceklerini ima ederek dile getirmiştir.⁶⁷ Venizelos, bu isteği kabul etmesine karşın Bulgaristan, İtilaf Devletleri'ne katılmayı reddetmiş ve böylece İngiliz planının uygulanması durumu boşa çıkmıştır.⁶⁸ Burada Kordatos'un değinmediği nokta şudur ki Venizelos'a bu toprak ödünlerinde bulunmaları durumunda Yunanistan'ın Küçük Asya'da genişlemesine izin çıkacağı vaatleri verilmiştir.⁶⁹

Gunaris hükümetinin, Bulgaristan'a verilecek ödünler hakkındaki tüm İtilaf Devletleri önerilerini reddetmesi üzerine, İtalya'nın yayılma arzularının desteklenmesi daha yerinde bulunarak –Yunanistan'a ceza mahiyetinde – Oniki Ada, 26 Temmuz 1915 tarihli Londra Antlaşması'yla İtalya'ya bırakılmıştır.⁷⁰

31 Mayıs 1915 tarihinde savaşa girilip girilmemesi konusunda gerçekleştirilen bir referandum mahiyeti de taşıdığı söylenebilecek seçimlerden zaferle çıkan Eleftherios Venizelos, ancak 10 Ağustos 1915 tarihine gelindiğinde hükümeti kurabilmiştir.⁷¹ Venizelos ve taraftarları artık Yunanistan'ı savaşa sokmak için hummalı bir çalışmaya girmişler, Rusya'nın Bulgaristan'a savaş açması ve ardından 1915 Ekiminde Bulgaristan'ın Sırp topraklarına yürümesi üzerine Yunanistan'ın genel seferberliğini ilan etmesinin de getirdiği kolaylıkla Venizelos, İtilaf Devletleri'nin Sırbistan'a yardım etmek üzere Selanik'e asker çıkarmalarını kabul etmiştir.⁷² Bu durum Kral Konstantinos'un Venizelos'un istifasını istemesine

---

⁶⁷ Kordatos, **a.g.e.**, s.73.

⁶⁸ Aynı yer.

⁶⁹ Smith, **a.g.e.**, s.81-82.

⁷⁰ Svoronos, **a.g.e.**, s.88.

⁷¹ Vasilis Rafailidis, **İstoria (Komikotragiki) Tu Neolliniku Kratus 1830 – 1974**, Ekdosis Tu İkostu Protu, Atina, 2010, s.87.

⁷² Svoronos, **a.g.e.**, s.89.

yol açmış ve Venizelos, aynı yıl içinde ikinci kez koltuğundan feragat etmek zorunda kalmıştır.⁷³

Yerine Aleksandros Zaimis (Kraldan Almanya'nın güdümünde olmayan bir politika yürütüleceği sözünü alarak), içinde Dimitrios Rallis, Georgios Theotokis, Dimitrios Gunaris ve Stefanos Dragumis⁷⁴ gibi hanedanlığa yakın isimlerin bulunduğu kabinesiyle hükümeti kurmuştur.⁷⁵ Driault'a göre İtilaf Devletleri temsilcileri, Yunanistan'ın savaşa katılarak Sırbistan'a yardım etmesi durumunda Kıbrıs'ı verecekleri teklifini sunmuş; ancak Zaimis bunu kabul etmemiştir ki bu nedenle özellikle liberal/Venizelos yanlısı basın tarafından ağır bir şekilde eleştirilmiştir.⁷⁶ Venizelos ise 4 Kasım 1915 tarihinde hükümetin savaş ilan etmesi teklifini meclise sunmuş ve parlamentonun çoğunluğunun hala Venizelos yanlısı olması sebebiyle oylamayı 147'ye 114 kaybeden Zaimis, istifa etmek zorunda kalmıştır.⁷⁷

Zaimis'in yerine 1838 İstanbul doğumlu, bankacılık da yapmış ve sonrasında pek çok defa milletvekili seçilmiş olan eski politikacılardan Stefanos Skuludis'e hükümeti kurma görevi verilmiş, Konstantinos, Venizelos yanlısı subayların tasfiyesinin de geleceğini umarak aynı yıl içinde ikinci defa seçimlere gidilmesi kararını almıştır.⁷⁸ Venizelos ve Liberal Parti mensupları ise Konstantinos'un anayasaya karşı geldiğini iddia ederek seçimleri protesto etmişler ve seçimlerde yer almamışlardır.⁷⁹ 1910-1920 yıllarında Yunanistan'daki gelişmeleri eserinde detaylıca ele alan Georgios Ventiris, yeni hükümeti hem iç hem de dış meselelerde devleti Skuludis'ten çok daha iyi idare edeceğini düşündüğü Georgios Theotokis'in kurmasının daha uygun olduğu görüşünü belirtmiştir.⁸⁰ "Theotokis'in yeni hükümeti

---

⁷³ Vatikiotis, **a.g.e.** s.96.

⁷⁴ 1842 doğumlu Stefanos Dragumis, Harilaos Trikupis'in izleyicilerinden olan bir politikacıdır. Georgios Theotokis, Trikupis'in hayatını kaybetmesiyle yerini alınca, Dragumis'in rakibi konumuna gelmiştir. Dimitrios Gunaris, Petros Protopapadakis gibi isimlerle "Japonlar Grubu"nu kurmuş, gerçekte grubun beyni Dimitrios Gunaris olsa da liderliği yaşı ve politikadaki tecrübesi dolayısıyla Stefanos Dragumis üstlenmiştir. Bkz. Nikos Nikolopoulos, **Dimitrios Gunaris: Politik Viografia**, I. Sideris, Atina, 2007, s.124. 1910 yılında Venizelos iktidara gelmeden önceki başbakandır.

⁷⁵ Edouard Driault, **Ellada Ke A' Pangozmios Polemos: Apo To Kinima Ton Neoturkon (1908) Mehri Ti Sinthiki Tis Lozanis (1923)**, 2. B., Ekdosis Pelasgos, Atina, 2000, s.186.

⁷⁶ **A.g.e.**, s.188.

⁷⁷ Rafailidis, **a.g.e.**, s.87.

⁷⁸ **A.g.e.**, s.88.

⁷⁹ Aynı yer.

⁸⁰ Vendiris, Georgios, **İ Ellas Tu 1910-1920**, C. II. , Ekdotiki Eteria İkaros, Atina, 1970, s.69.

kurma şansı olsaydı; iktidar, hanedanlığın değil politikanın karakterini taşıma şansı elde ederdi” şeklindeki önermesinin ise bu konudaki en önemli nokta olduğunun altını çizmiştir.⁸¹

5 Aralık 1915’te Selanik’in İtilaf Devletleri tarafından üs olarak daha etkin kullanılması amacıyla kontrol altına alınmasının ardından 11 Ocak 1916 tarihinde Fransızlar Korfu Adası’nı da işgal etmiş ve burada Avusturya ve Bulgaristan saldırıları sonrası dağılan ve geri çekilen Sırp birliklerini konuşlandırıp, yeniden düzenlemiş ve silahlandırmışlardır.⁸²

Kral Konstantinos, Yunanistan’ın “tarafsız devlet” olarak İtilaf Devletleri güçlerinin ve Sırp birliklerinin geri çekilirken geçiş amaçlı olarak girdikleri gibi İttifak Devletleri’nin de aynı gaye ile Yunan topraklarını kullanması – Bulgar birlikleri hariç - halinde direniş gösterilmeyeceğini açıklamıştır.⁸³ Kral Konstantinos ve ona bağlı politikacıların İttifak Devletleri’nin Yunan topraklarını işgal etmesine – özellikle Bulgaristan’ın – birliklerinin seferber edilmiş olmasına karşın direniş göstermemesi, ülkenin bölünme sürecine gitmesinde en etkili olan faktörlerden birini teşkil etmiş olduğu söylenebilir.

Bulgaristan’a sınır bölgedeki Rupel Tabyası’nın (*Ohiro Rupel*) 26 Mayıs 1916 tarihinde Alman ve Bulgar orduları tarafından ele geçirilmesi ve ardından 18 Ağustos 1916’da Makedonya Bölgesi’ndeki toprakların da – İtilaf Devletleri’ne karşı önlem amaçlı mazereti sunularak – işgal edilmeye başlaması akabinde Kral Konstantinos ile Venizelos arasındaki çekişme, en uç noktaya ulaşmıştır.⁸⁴ Teslim sonrasında Venizelos yanlısı basın Rupel tabyasının İttifak Devletleri’ne teslimine ve dolayısıyla Balkan Savaşları’nın ve Bükreş Antlaşması’nın oluşturduğu düzenin bozulmasına dair hissettikleri acıyı ifade etmişlerdir.⁸⁵ Venizelos karşıtı basın ise tabyanın Yunanlar tarafından hiçbir direniş gösterilmeden işgale uğradığı iddialarını kabul etmemiş ve teslimin zaruri olduğunu belirtmiştir ki bunun sorumlularını da

---

⁸¹ Aynı yer.

⁸² Rodakis, **a.g.e.**, s.256.

⁸³ Zaharopoulos, s.100.

⁸⁴ Dimitrios Vakas, **İ Megali Ellas: Eleftherios Venizelos Polemikos İgetis**, Ekdosis Sp. Darema, Atina, 1965, s.75-78.

⁸⁵ Despina Papadimitriu, “*O Ethnikizmos sto venizeliko ke sto antivenizeliko Tipo ke i esoteriki diamahi, 1914-1917*”, **Simbosio Ya Ton Eleftherio Venizelo Praktika: Amfitheatro Ethniku İdrimatos Erevnon 3, 4 ke 5 Dekemvriu 1986**, Eteria ELİA – Musio Benaki, 1988, s.100.

Yunanistan'ın Makedonya Bölgesi'ne konuşlanan İtilaf Devletleri birliklerinin Almanları tahrik etmesine bağlamıştır.⁸⁶

Rupel tabyasının ve Makedonya Bölgesi'nin doğusunun Bulgarlar tarafından ele geçirilmesinden sonra İtilaf Devletleri, sert bir dille Yunan ordusunun seferberliğinin kaldırılmasını talep etmiş, Konstantinos da kabul etmek durumunda kalmıştır.⁸⁷ Böylelikle durumu protesto eden Kral yanlısı politikacılar, “Seferber Edilenler Dernekleri” (*Sillogi Epistraton*) diye anılan paramiliter grupları oluşturmuşlar ve dernek mensupları Venizelos yanlılarına karşı saldırılara başlamış ve tabii olarak karşı taraftan da aynı şekilde cevap almışlardır.⁸⁸

Daha 1915 yılının sonlarından itibaren Venizelos yanlısı subaylar ve Liberal Parti yöneticileri, Fransız birliklerinin kontrolü altındaki Selanik şehrine ilerlemiş ve “Milli Savunma Heyeti”nin (*Epitropi Ethnikis Aminis*) Venizelos'un da onayıyla temellerini atmaya başlamışlardır.⁸⁹ Ancak yukarıda da değinildiği gibi Bulgar birliklerinin (ki o zaman Yunan halkı tarafından ezeli düşmanlardan biri olarak görülüyorlardı demek yanlış olmayacaktır) Makedonya Bölgesini işgale başlaması, bardağı taşıran son damla olmuş ve 30 Ağustos 1916 tarihinde Selanik şehrinde “Milli Savunma” (*Ethniki Amina*) hareketi gerçekleşmiştir.⁹⁰

Pamikos Zimvrakakis adlı albayın önderliğindeki Venizelos yanlısı subaylar ve Giritli kolluk kuvvetleri girişimiyle başlayan hareket, Fransa ordusunun yardım etmesiyle daha etkili olabilmiş, nitekim Venizelos, Fransa Büyükelçiliği'nin koruması altında 16 Eylül'de Atina'dan çıkmış ve Girit üzerinden geçerek 9 Ekim 1916 tarihinde Selanik'e varmış ve hareketin önderliğini üstlenmiştir.⁹¹ General Panayotis Danglis ve Yunanlar tarafından “Ege Adalarının kurtarıcısı” olarak görülen Amiral Pavlos Kundiriotis'in de liderliğini paylaştığı ayaklanmanın salt

---

⁸⁶ Papadimitriu, *a.g.m.*, s.100.

⁸⁷ Woodhouse, *a.g.e.*, s.200.

⁸⁸ Rodakis, *a.g.e.*, s.323-324.

⁸⁹ Yanulopulos, *a.g.e.*, s.236-237.

⁹⁰ Zaharopulos, *a.g.e.*, s.116-119.

⁹¹ Dimitris, Mihalopulos, **O Ethnikos Dihazmos: İ Alli Diastasi**, Atina, Ekdotis Trohalia, 1997, s.27.

askeri bir hareket olarak kalmaması ve politik bir meşruiyet kazanması için çalışmalar yürütülmüştür.⁹²

Bu noktada, İtilaf Devletleri, Selanik'te monarşiye karşı kurulan "Geçici Hükümet"i (*Prosorini Kivernisi*) resmi olarak tanımamış olsa da, Yunanistan Krallığı ordusuna karşı savaştıkları değil, Bulgarları işgal ettikleri yerden püskürtecek şekilde tanımladıkları bu hükümete destek çıkmışlardır.⁹³ Öte yandan "Geçici Hükümet"in resmi olarak tanınması ancak Yunanistan'da "Kasım Olayları" (*Noemvriana*) adı ile anılan çatışmaların meydana gelmesinden sonra İtilaf Devletleri'nin artık Kral Konstantinos'la bir uzlaşma sağlanamayacağına kanaat getirmelerinden sonra gerçekleşmiştir.⁹⁴

Daha önce de sözü edildiği gibi İtilaf Devletleri'nin notası üzerine askerler terhis edilmiştir; ancak Kral yanlısı paramiliter grupların faaliyetleri dolayısıyla Fransızlar terhis edilen askerlerin silahlarının da teslim edilmesi için baskı yapmaya başlamış; Konstantinos kabul edecek gibi olsa da taraftarı olan politikacılarla yaptığı görüşmeler sonucunda – ki doğal olarak silahların teslim edilmesi durumunda Venizelos'un Selanik'te konuşlanan birliklerine dağıtılacağına kanaat getiriyorlardı – mevzubahis talepleri sürüncemede bırakmış; nihayetinde Fransız özel kuvvetlerinden oluşan bir birlik zor kullanarak isteklerini elde etme yolunu tutmuştur.⁹⁵ 1 Aralık (18 Kasım) 1916 tarihinde⁹⁶ Pire'deki üslerinden çıkan Fransız özel kuvvetleri, Atina'nın Zappio semtine vardıklarında burada daha önceden konuşlanmış olan yaklaşık üç yüz kişilik Kral yanlısı asker ve milis güçlerin kuşatmasına uğramış, Fransız birlik geri çekilirken kanlı olaylar vuku bulmuştur.⁹⁷

---

⁹² Zaharopoulos, **a.g.e.**, s.124.

⁹³ Yannis Murelos, "*O Venizelos, opos ton eidan i kseni, 1916-1917*", **Simbosio Ya Ton Eleftherio Venizelo Praktika: Amfitheatro Ethniku İdrimatos Erevnon 3, 4 ke 5 Dekemvriu 1986**, Eteria ELIA – Musio Benaki, 1988, s.237.

⁹⁴ Murelos, *a.g.m.*, s.237.

⁹⁵ Rodakis, **a.g.e.**, s.329-331.

⁹⁶ Yunanistan 1 Mart 1923 tarihinde kullanmakta olduğu Jülyen takvimini bırakıp, Miladi (Gregoryen) takvime geçmiştir. Çalışmada, verilen tarihlerde herhangi bir karışıklık çıkmaması adına aradaki 13 günlük fark ilave edilip verilmektedir.

⁹⁷ Rodakis, **a.g.e.**, s.332.

Epistrati grupları üstün gelmeleriyle birlikte, söylemlerinin boş olmadığını gösterme fırsatı elde etmiş⁹⁸, Kral yanlıları işi, “hain” olarak nitelendirdikleri Venizelos’u “Ulusal Bölünme” sırasında büyük desteğini gördükleri Yunan Kilisesi’nce aforoz ettirmeye kadar götürmüş olsalar da İtilaf Devletleri güçleri, Yunanistan’ın kıyı bölgelerini iyiden iyiye abluka altına alarak Konstantinos’a bağlı güçlerin Mora Yarımadası’na çekilmesini sağlamıştır.⁹⁹ Ancak Kral Konstantinos’a bağlı Genelkurmay, Almanya’nın yardımıyla Kuzey Yunanistan’da bulunan İtilaf güçlerine karşı gerilla grupları kullanınca, bu Konstantinos’un Yunanistan Kralı olarak – 1920 yılındaki geri dönüşüne kadar – giriştiği son hareket olmuştur.¹⁰⁰

İtilaf Devletleri, Selanik’te konuşlanan ordularını sevk ederek Kral Konstantinos’un ülkeyi terk etmesini talep etmiş, o da zorluk çıkarmadan, tahtı 1917 Haziranında oğlu Aleksandros’a bırakmıştır ve böylece Venizelos, Atina’da yeniden iktidara getirilmiştir.¹⁰¹ 30 Haziran 1917 tarihinde Yunanistan’ın İttifak Devletleri’ne savaş ilan etmesiyle o zamana kadar sadece Selanik’teki “Geçici Hükümetin” ilan etmiş olduğu savaş ve girişmiş olduğu seferberlik tüm ülkeye yayılmış ve Yunanistan da nihai olarak I. Dünya Savaşı’na girmiştir.¹⁰²

Savaş ilan edilmiş olsa dahi Yunan ordusunun kendini toplayıp yeniden seferberliğe geçmesi 1918 yılı ortalarını bulmuş, yaklaşık iki yüz elli bin muvazzaftan oluşan Yunan birlikleri, ilk defa savaş meydanına çıkmış ve İtilaf Devletleri’nin yanında – İngiliz, Fransız ve İtalyan güçleri ile birlikte - savaşı bitiren büyük Balkan taarruzuna katılmıştır.¹⁰³ Makedonya Bölgesini temizleyip Sırbistan ve Bulgaristan’a giren İtilaf güçleri, Eylül ayı sonunda dört günlük bir çatışmanın ardından Bulgar ordularını mağlup etmiş ve 30 Eylül’de Bulgaristan’ın mütareke istemesini sağlamışlar; böylece Osmanlı Devleti’nin de müttefikleriyle arasındaki bağlantı tamamen kopmuş¹⁰⁴, kısa bir süre içerisinde onlar da mütareke talep

---

⁹⁸ Yorgos Mavrogordatos, **Ethinikos Dihazmos Ke Maziki Organosi**, Ekdisis Aleksandria, Atina, 1996, s.95.

⁹⁹ Yanulopulos, **a.g.e.**, s.244.

¹⁰⁰ **A.g.e.**, s.245.

¹⁰¹ Clogg, **a.g.e.**, s.115-116.

¹⁰² Alexander Anastasius Pallis, **Yunanlıların Anadolu Macerası (1915 – 1922)**, 2. B., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997, s.37.

¹⁰³ Woodhouse, **a.g.e.**, s.203.

¹⁰⁴ Daha 1918 yılı Ekimi başlarında Talat Paşa iktidarı bırakmış yerine İzzet Paşa gelmiş ve İttihat ve Terakki Partisi liderleri Enver, Talat ve Cemal Paşalar İstanbul’u terk etmişlerdir. Bkz. M. Tayyib

etmişlerdir.¹⁰⁵ Artık sıra Venizelos'un, ülkesini ve "Megali İdea"yı Paris Barış Konferansı'nda savunmasına gelmiştir.

İngiltere, İtilaf Devletleri'ni temsilen salt kendi delegesinin hazır bulunmasını sağlamış, mütareke için hazırlanan şartları sunmak üzere General Townshend'in de aracılığıyla İngiliz Amiral Calthorpe'ü görevlendirmiştir.¹⁰⁶ Öte yandan Osmanlı Padişahı, başdelege olarak Damat Ferit Paşa'nın atanmasını istemişse de Sadrazam Ahmed İzzet Paşa ve kabinesi, mütarekede istenen sonuç alınamazsa "İngiltere Kralı'yla görüşüp babasının kadim dostu olduğunu söyleyerek tekliflerini kabul ettirebileceğini" öne süren bu isme karşı çıkmış, nihayetinde Rauf Bey başkanlığında bir delege heyeti yetkilendirilmiştir.¹⁰⁷ Gerçekleştirilen müzakerelerin ardından 30 Ekim 1918 tarihinde¹⁰⁸ Limnos adasında bulunan Mondros (*Mudros*) isimli kıyı kasabasında imzalanan mütareke ile birlikte Osmanlı Devleti için Birinci Dünya Savaşı sona ermiştir.¹⁰⁹ Tarık Zafer Tunaya'nın deyimiyile, İtilaf Devletleri için sıra Ortadoğu'nun haritasını yeniden çizmeye gelmiştir.¹¹⁰

Bilindiği üzere yirmi beş maddelik¹¹¹ Mondros Mütarekesi'nin özellikle yedinci ve yirmi dördüncü maddeleri, Osmanlı Devleti'nin bekasını İtilaf Devletleri'nin – deyim yerindeyse – insafına bırakmıştır.¹¹² Nitekim İtilaf Devletleri, daha 1919 Ocak ayından başlamak üzere ülkenin stratejik bölgelerini işgal etmeye

---

Gökbilgin, **Milli Mücadele Başlarken: Mondros Mütarekesinden Büyük Millet Meclisi'nin Açılmasına**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s.7.

¹⁰⁵ Aynı yer.

¹⁰⁶ Ali Fuat Türkogeldi, **Görüp İştittiklerim**, 4. B., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1987, s.153.

¹⁰⁷ **A.g.e.**, s.153-155.

¹⁰⁸ Gotthard Jaeschke, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi: Mondros'tan Mudanya'ya Kadar (30 Ekim 1918 – 11 Ekim 1922)**, 2.B., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989, s.1.

¹⁰⁹ Sina Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele – I: Mutlakiyete Dönüş 1918-1919**, 3. B., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s.41-42.

¹¹⁰ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Gelişmeler (1876-1938): İkinci Kitap Mütareke, Cumhuriyet ve Atatürk (1918-1938)**, 3. B., İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009, s.5.

¹¹¹ Rauf Orbay, **Cehennem Değirmeni**, 2. B., Truva Yayınları, İstanbul, 2004, s.98-101; Sina Akşin'in eserinde belirtildiği üzere İngilizler, Boğazların kontrolünün ele geçmesini sağlayacak maddelere, Boğazları Osmanlı Devleti'nin anahtarı olarak gördükleri ve rahatlıkla Karadeniz'e de açılma fırsatını da vereceği için (Ekim Devrimi'yle ortaya çıkan yeni düşmanları Bolşeviklere de müdahale imkânını tanıyacağı için de denebilir) daha çok önem vermişlerdir. Bkz. Akşin, **Mutlakiyete Dönüş**, s.43.

¹¹² Rauf Bey, Amiral Calthorpe'dan Boğazlar'daki kilit noktaların işgalinde sadece İngiliz ve Fransız askerlerinin kullanılacağını söylemeye yetkisi olduğunu ve "o zamanki şartlarda" hiçbir Yunan askerinin İstanbul ya da İzmir'e çıkması gibi bir durumun söz konusu olmadığını, yine zorunlu sebepler vuku bulmadıkça İstanbul'un işgal edilmeyeceğini belirten gizli bir mektup almasından sonra duruma gayet iyi niyetli yaklaşmıştır. Bkz. Akşin, **Mutlakiyete Dönüş**, s.45. Rauf Bey'in ne derece yanlış olduğunu görmesi çok da uzun sürmemiştir demek yanlış olmayacaktır.

başlamış¹¹³ ve böylece Osmanlı Devleti'nin ömrü de tamamlanmış; artık galiplerin barış antlaşmasında hangi isteklerde bulunacakları konusu hâkim konuma gelmiştir.¹¹⁴

1.2 Paris Barış Konferansı ve İzmir'in İşgali

1919 yılında Paris dünyanın başkenti durumuna gelmiş, tüm dünyanın dikkatinin toplandığı ve dünyanın en güçlü insanların barışı tesis ettikleri konferans,¹¹⁵ 18 Ocak 1919'da açılmıştır.¹¹⁶ Müttefik (*Allied*), Daha Az Müttefik (*Lesser allied*) ve Ortak (*Associated*) devlet gibi bir ayrıma tabi tutulan, Merkezi Devletlerle savaşmış ya da onlara savaş açmış olan otuz iki devletin katıldığı konferansın kararlarına hâkim devletler Amerika, İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya olmuştur.¹¹⁷

Konferans resmi olarak 1920'lere kadar devam etmiş olsa da, Ocak ayından Haziran ayına kadar geçen altı aylık süre, kilit kararların alındığı en önemli dönem olmuş, bu süre zarfında Margaret Macmillan'ın deyimiyile, Paris dünyanın hem hükümet merkezi, hem temyiz mahkemesi, hem de parlamentosu haline gelmiştir.¹¹⁸

Konferansta kilit isimler Woodrow Wilson (Amerika), Lloyd George (İngiltere), Clemenceau (Fransa) olmuş ve yenilen devletler, sadece hazırlanan barış antlaşmalarını imzalamak üzere davet edilmişlerdir.¹¹⁹ Paris Barış Konferansı'nda,

---

¹¹³ Gökbilgin, **a.g.e.**, s.25.

¹¹⁴ Alev Coşkun, **Kuvayı Milliye'nin Kuruluşu**, 6.B., Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2009, s.55.

¹¹⁵ Macmillan, **a.g.e.**, s.1.

¹¹⁶ Jaeschke, **a.g.e.**, s.14.

¹¹⁷ Konferansta genellikle tüm konularla ilgili, sayıları otuzu aşan kurullar oluşturulmuş, burada görüşülen konular daha sonra Genel Kurul'da ele alınmıştır. Ancak bu kurullar içerisinde en etkin rolü, Amerika, İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya'nın oluşturduğu beş büyük devletin hükümet veya devlet başkanlarıyla dışişleri bakanlarından oluşan *Onlar Konseyi* oynamıştır. Yüksek Konsey olarak da adlandırılan *Onlar Konseyi*, devlet ya da hükümet başkanları ile dışişleri bakanlarının birlikte çalışmalarında birtakım güçlüklerle karşılaşılması üzerine Mart 1919'da ikiye ayrılmıştır. Bunları, Japon başbakanı konferansa katılmadığından diğer dört hükümet ya da devlet başkanlarından oluşan *Dörtler Konseyi* (İtalya'nın dışlandığı durumlarda *Üçler Konseyi* ya da *Üç Büyükler* adını almıştır) ve beş büyük devletin dışişleri bakanlarından oluşan *Beşler Konseyi* teşkil etmiştir. Bkz. Armaoğlu, **a.g.e.**, s.145. ; Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi I: İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direnişe**, 3. B., Bilgi Yayınevi, Ankara, 2008, s.101. ; Rukunas, **a.g.e.**, s.266-267.

¹¹⁸ Macmillan, **a.g.e.**, s.1.

¹¹⁹ Osmanlı hükümeti, resmi görüşlerini Fransızca olarak duyurabilmek için *Entente* isimli bir gazete çıkarmak yoluna da gitmiş, hatta Damat Ferit Paşa, adı geçen gazeteye verdiği bir demeçte Doğu

Avrupa'nın durumu, ortaya çıkan yeni devletlerin sınırlarının belirlenmesi, manda meselesi ve Osmanlı topraklarının paylaşılması ele alınan en önemli konuları oluşturmuştur.¹²⁰

Konferansın açılışından birkaç hafta sonra savaşı kaybetmiş olan devletlerden Almanya (Versailles), Avusturya (St.Germain), Macaristan (Trianon) ve Bulgaristan'la (Neuilly) yapılacak olan antlaşmalar için görüş birliğine varılmış; ancak sıra Osmanlı topraklarının paylaşılmasına gelince bir antlaşmaya varmak oldukça güç bir durum almıştır.¹²¹ Bu paylaşımın uzamasının nedenlerinden birini de Yunanistan'ın taleplerinin oluşturduğu pek tabii ileri sürülebilir. Öyle ki ülkesini ve taleplerini en iyi şekilde sunabilmek ve bunlara destek bulabilmek amacıyla çok sıkı çalışan Venizelos, kampanyasına başlamak amacıyla, Birinci Dünya Savaşı'nın sonuçlanması sonrası derhal Avrupa'ya gitmiş, 1918'in Ekim ve Kasım aylarını burada geçirerek, İngiliz ileri gelenleri, Yunan dostları ve basın mensuplarıyla ilişkiler kurmuş, Yunan propagandasının devamlılığı için bağlantılarını sağlamlaştırmaya çalışmıştır.¹²²

Diğer Avrupa başkentlerinde de Yunan propagandası yoğun bir şekilde sürdürülmüş; Yunan dernekleri ve dostları, yardımlar toplamış, çeşitli konferanslar düzenlemiş, Balkanlarda ve Küçük Asya'nın talep edilen kısımlarında Yunanların daimi olarak çoğunlukta olduğunu gösteren haritalar bastırılmış, makaleler yayımlamışlardır.¹²³

Venizelos, Londra'da Lloyd George ile sürekli görüşmelerde bulunmuş, Yunan isteklerini desteklemesi için onu ikna etmeye çalışmış, toprak istemlerinde bulunduğu bölgelerdeki Yunan nüfusunun yaklaşık iki milyona yakın olduğunu iddia etmiştir; ancak Yunanlılığını iddia ettiği yerlerdeki tüm toplulukların kendilerini ne

---

Meselesi'nde her iki tarafın da dinlenmesinin gerekliliğine dikkat çekmeye çalışmıştır. Ancak muzaffer devletlerin, Osmanlı delegelerini konferansa barış hususlarını tartışmak konusunda davet etmeleri gibi bir durum 1919 yılının Haziran ayına kadar söz konusu olmamıştır. O tarihte Sadrazam olan Damat Ferit Paşa'nın çağrılmasındaki amacın da artık İtilaf Devletlerinin, Osmanlı toprakları hususuna kendi aralarında çözüm üretmeleri ve bunu Osmanlı Devletine kabul ettirme yoluna girmeleri olduğu savı ortaya çıkmıştır. Bkz. Akşin, **Mutlakıyete Dönüş**, s.217. ; İzzet Öztoprak, **Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989, s.21.

¹²⁰ Coşkun, **a.g.e.**, s.56.

¹²¹ Sander, **a.g.e.**, s.402-404.

¹²² Smith, **a.g.e.**, s.96.

¹²³ **A.g.e.**, s.97.

kadar Yunanistan'ın bir parçası olarak gördüklerinin tartışmaya açık olduğu aşikârdır.¹²⁴ Trabzon bölgesindeki Rumlar, "Rum Karadeniz Cumhuriyeti" kurulmasını istemekte ve bunun için çalışmaktaydılar.¹²⁵ Küçük Asya'nın iç kısımlarında ikamet etmekte olan Rumların ise Türklerden belki de tek farkı dinleriydi.¹²⁶ Yunan milliyetçiliğinin yoğun olduğu ve birleşme (*enosis*) için en çok çabalayan bölgelerin büyük limanların bulunduğu İstanbul ve İzmir olduğunu ileri sürmek yanlış olmayacaktır.¹²⁷

Öte yandan Yunan isteklerinin desteklenmesi için Türklerin Anadolu'da Rumlara yönelik bir kıyım hareketine başlayacağı haberleri çıkarılarak sürekli olarak İngiliz Dışişlerine duyurulmuştur.¹²⁸ Ancak bu söylemler ortaya atılırken Yunanların aklında endişe verici bir soru işaretinin belirmiş olması da pek muhtemeldir: Ya gerçekten Türk milliyetçiliği kışkırtılırsa?

Gerekli hazırlıklarını yapan Venizelos, toprak isteklerini içeren muhtırasını 30 Aralık 1918'de Paris'e gelerek, katılımcı ülkelerin delegelerine sunmuştur.¹²⁹ Muhtıradaki isteklerin sadece bir kısmı Kuzey Epir (Güney Arnavutluk) bölgesiyle ilgiliyken, diğer kısımları Osmanlı topraklarına yönelik olmuştur.¹³⁰ Venizelos, İstanbul ve Boğazları hariç tutarak Doğu ve Batı Trakya'yı istemiş¹³¹, İmroz'u hiza olarak alıp Marmara kıyısından başlayarak Edremit yöresi, Balıkesir ve Bursa, Denizli dışarıda bırakılmak üzere İzmir ve Aydın illerini içeren Batı Anadolu'yu talep etmiştir.¹³² Adalar konusu ele alınacak olursa, binlerce yıldan beri Yunan olan adaların hepsinin Yunanistan'a verilmesi gerektiği savıyla Venizelos, İmroz, Bozcaada, Oniki Ada, Rodos ve Meis'i istemiştir.¹³³ Yunanlar tarafından Pontus

---

¹²⁴ Macmillan, **a.g.e.**, s.343.

¹²⁵ Salahi R. Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika: Mondros Bırakışmasından Büyük Millet Meclisinin Açılışına Kadar**, C. I., 3.B., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995, s.39.

¹²⁶ Macmillan, **a.g.e.**, s.344.

¹²⁷ Aynı yer.

¹²⁸ Sonyel, **a.g.e.**, s.34.

¹²⁹ Ioannis Mazarakis – Enian, "O Eleftherios Venizelos ke i ethnikes mas diekdikisis sti Sindiaskepsis tis İrinis (Io Eksamino 1919)", **Simbosio Ya Ton Eleftherio Venizelo Praktika: Amfheatro Ethniku İdrimatos Erevnon 3, 4 ke 5 Dekemvriu 1986**, Eteria ELÍA – Musio Benaki, 1988, s.247.

¹³⁰ Turan, **a.g.e.**, s.116-117.

¹³¹ Melek Fırat, "1919-1923 Yunanistan'la İlişkiler", Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, C. I., 13. B., İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s.180.

¹³² Turan, **a.g.e.**, s.117.

¹³³ Aynı yer.

olarak adlandırılan Doğu Karadeniz'i içine Kastamonu ve Sivas'ın bir kısmını da katarak talep etmiştir.¹³⁴

Yazılı olarak sunulan bu muhtıranın ardından 3 Şubat 1919'da Venizelos, Onlar Konseyi'nin karşısına çıkarak isteklerini hitabet sanatını çok iyi kullanarak dile getirmiş, Wilson Prensipleri'nin 12. Maddesine - self determinasyon kuralına - dayanarak söylevini sürdürmüş, bölge nüfuslarıyla ilgili olduğunu iddia ettiği istatistiksel bilgileri sunarak - bunların pek çoğu Patrikhane kayıtlarıdır - birçok delegeyi etkilemiştir.¹³⁵

Venizelos'un hak iddiasında bulunduğu süreçte işinin çok da kolay olduğu söylenemez. Cleamenceau tartışmasız bir Yunan destekleyicisi olsa da, daha önce üzerinde durulan 1916 yılındaki "Kasım Olayları" sonucu öldürülen Fransız askerlerin yarattığı etkinin yankıları Fransa'da devam etmektedir.¹³⁶ Öte yandan Venizelos'a en çok karşı çıkacak taraf, Yunanistan'ın hak iddia ettiği topraklar üzerinde – 1911 yılından beri zapt etmekte olduğu Oniki Ada, Kuzey Epir Bölgesi ve Anadolu'da – yayılma yanlısı bir politika izleyen İtalya olmuştur.¹³⁷

Ege adalarının Anadolu'dan ayrılmaz bir bütün olduğunu öne süren Venizelos, buradaki halkların nüfusunu da Anadolu'daki Rum halkın nüfusuna eklemiştir.¹³⁸ Osmanlı yönetiminin baskısından kaçtıklarını iddia ettiği Güney Rusya'da ikamet eden Rum halkını¹³⁹ da Trabzon ili nüfusuna ekleyerek, Anadolu'daki Rum nüfusun Türk nüfusa oranla çoğunluğu oluşturduğu savını kendince mantık çerçevesine oturtmuş ve destek aramıştır.¹⁴⁰ Özellikle Batı Anadolu'nun elde edilmesine büyük önem vermiş olan Venizelos, bu bölgenin Yunanistan'a verilmesi için diğer bölgelerdeki taleplerinden pek çok tavizler vermiştir. Yunanistan'ın Batı Anadolu'yu elde etmek için diğer taleplerini şişirerek sunmuş olduğunu söylemek çok da yanlış olmayacaktır.

---

¹³⁴ Aynı yer.

¹³⁵ Macmillan, **a.g.e.**, s.345. ; Turan, **a.g.e.**, s.118. ; Fırat, *a.g.m.*, s.180.

¹³⁶ Mazarakis - Enian, *a.g.m.*, s.246.

¹³⁷ Aynı yer.

¹³⁸ Konstantinos Svolooulos, **İ Apofasi Ya Tin Epektasi Tis Ellinikis Kiriarias Sti Mikrasia**, İkaros, Atina, 2009, s.32.

¹³⁹ Turan, **a.g.e.**, s.118-119.

¹⁴⁰ Fırat, *a.g.m.*, s.180.

Yunan istekleri, haklı bir antlaşma oluşturulması, sorunların en dar sınırlarına indirilerek etraflıca incelenmesi gerekçesiyle bir uzmanlar kuruluna havale edilmiştir.¹⁴¹ Yahya Akyüz'ün eserinde ele alındığına göre oluşturulan komisyonun Amerikalı üyesi, görüşmeler sırasında Batı Anadolu'yu eline benzeterek, tırnaklarının Rum şehirleri olduğunu, parmaklarının onları iç kısımlara bağlayan dağlar ve elinin sırt kısımlarının ise Osmanlıların oturduğu yüksek kesimlere tekabül ettiğini söylemiş ve “tırnaklar” Rum diye “parmakların” da Rum sayılıp kesildiği takdirde, “elin sırtının” yani Anadolu'nun iç kesimlerinin yaşamını devam ettirmesinin mümkünsüzlüğüne dikkat çekmiştir.¹⁴²

İngiliz ve Fransız delegeleri, Yunan isteklerini Venizelos'un karizması, etkileyici sunumu ve tabii olarak kendi menfaatleri gereği anlayışla karşılamışlar, talep edilenden daha küçük olmakla birlikte Yunanistan'ın Batı Anadolu'da yayılmasını onaylamışlardır.¹⁴³

Ancak Nisan 1917 tarihli St. Jean De Maurienne antlaşmasıyla Antalya, Konya ilinin bir kısmı, Aydın ve İzmir'in İtalya'ya verilmesi kararlaştırılmış olmasından¹⁴⁴, konferansta söz konusu bölgelerdeki Osmanlı mirasının paylaşımı için tam bir görüş birliğine varılamamıştır. Özellikle İngiltere ve Fransa'nın Bolşevik Devrimi sonrası Rusya'nın savaştan çekilmesi ve müttefiklikten çıkması üzerine söz konusu antlaşmanın da geçerliğini yitirdiğini öne sürüp, Yunanistan'ın Batı Anadolu'daki hak iddialarına sıcak bakması, İtalya'nın müttefiklerinden hariç siyaset yürütmeye başlamasına neden olmuştur.¹⁴⁵

Erken davranarak talep ettiği bölgeleri ele geçirmek isteyen İtalya'nın 28 Mart 1919'da Antalya'yı işgal etmesi ve 24 Nisan'da İtalya heyetinin konferansı terk etmesinin ardından iyice endişelenen İngiltere, Fransa ve Amerika, İtalya'nın 2 Mayıs 1919'da İzmir'e doğru bir filo yollayarak 4 Mayıs'ta Kuşadası'nı işgal etmesinden sonra, 6 Mayıs'ta Yunan ordularının bir an önce İzmir'e çıkmasına

---

¹⁴¹ Smith, **a.g.e.**, s.112.

¹⁴² Yahya Akyüz, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu, 1919–1922**, Genişletilmiş 2. B., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, s.117.

¹⁴³ Fırat, *a.g.m.*, s.180 -181. ; Smith, **a.g.e.**, s.112.

¹⁴⁴ Coşkun, **a.g.e.**, s.57.

¹⁴⁵ Bekir Sıtkı Baykal, “*İzmir'in Yunanlılar Tarafından İşgali ve Bu Olayın Doğu Anadolu'daki Tepkileri*”, **Bellekten**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, C. XXXIII, No: 132, Ankara, Ekim 1969, s.519.

İngiliz komutan Amiral Calthorpe, Genelkurmay Başkanı Henry Wilson ve Dışişleri bakanı Lord Curzon'un karşı çıkmalarına rağmen karar vermişlerdir.¹⁴⁶

Nitekim “Üç Büyükler”, Yugoslavya'ya bırakılmış olan Fiume'nin bir olduğu bittiyle İtalya'ya ilhak edilmesinde olduğu gibi, aynı durumu İzmir'de yaşamak istememişlerdir ki İzmir'in de İtalyan mandası ya da nüfuz alanına bırakılması, söz konusu ülkenin Akdeniz'de iyice güç elde etmesi anlamına gelmekteydi.¹⁴⁷ İtilaf Devletleri, tabii olarak bu çıkarmayı haklı kılmak için Türklerin Batı Anadolu'da özellikle İzmir'de Rum nüfusa karşı kıyım hareketine giriştikleri ve onları koruyacak kimsenin bulunmadığı mazeretini de ortaya koymuşlardır.¹⁴⁸

Venizelos, 6 Mayıs'ta Lloyd George kendisine Wilson ve Cleamenceau ile İzmir'e çıkarma yapmalarına karar verdiklerini ve hazır birlikleri olup olmadığını sorduğunda heyecanla “Hazırız!” cevabını vermiş ve çıkarma için gerekli hazırlıkların yapılmasını ülkesine telgrafla bildirmiştir.¹⁴⁹

12 Mayıs 1919 tarihinde Amiral Calthorpe, “Iron Duke” dretnotu ile yola çıkmış, 13 Mayıs'ta vardığı İzmir sularında Amerikan, Fransız, İtalyan ve Yunan komutanlarla çıkarma konusunda istişareye başlamıştır.¹⁵⁰ 14 Mayıs'ta İzmir'in işgal edileceği haberleri iyice yayılmaya başlamış, İngiliz Yüksek Komiser Vekili Webb, öğlen saatlerine doğru Damat Ferit Paşa'ya İzmir'in işgal edileceğini bildirmiş ve yine aynı saatlerde Amiral Calthorpe da Vali İzzet Bey ve 17. Kolordu Komutanı Ali Nadir Paşa'yı aynı hususta bilgilendirmiştir.¹⁵¹

Aynı günün akşamı ikinci bildiri de gelmiş, Amiral Calthorpe'un İzmir'in Yunanlarca işgaline ilişkin notası, Vali İzzet Bey'e İngiliz Konsolos James Morgan ve Ali Nadir Paşa'ya Yarbay Smith tarafından iletilmiştir.¹⁵²

---

¹⁴⁶ Turan, **a.g.e.**, s.124-125. ; Fırat, *a.g.m.*, s.181.

¹⁴⁷ Baykal, *a.g.m.*, s.520-521.

¹⁴⁸ Nurdoğan Taçalan, **Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2007, s.228-230.

¹⁴⁹ Svolopulos, **İ Apofasi Ya Tin...**, s.23.

¹⁵⁰ Gotthard Jaeschke, “İngiliz Belgelerinin Işığında Yunanlıların İzmir Çıkarması”, **Bellekten**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, C. XXXII, No: 128, Ankara, Ekim 1968, s.569.

¹⁵¹ Zeki Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü I (Açıklamalı Kronoloji): Mondros'tan Erzurum Kongresi'ne (30 Ekim 1918 – 22 Temmuz 1919)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1993, s.236-237.

¹⁵² Taçalan, **a.g.e.**, s.251.

Vali ve Kolordu Komutanı, durumu İstanbul'a bildirmiş olsalar dahi net bir cevap alamamışlar, halkı sakinleştirmeye çalışmış ve işgale boyun eğmek durumunda kalmışlardır. İzmir'de bulunan birtakım asker, kolluk kuvvetleri ve halk direnme niyetine girmiş; ancak böyle bir girişimle sonuç alınamayacağı savaş gemilerinin ufukta görülmesiyle anlaşılmıştır.¹⁵³ Nihayetinde 15 Mayıs sabahı İngiliz, Fransız ve Amerikan savaş gemilerinin refakat etmesi ve yerli Rumların coşkulu nümayişleri eşliğinde Yunan ordusu İzmir'e çıkmıştır.¹⁵⁴

1.3 Büyük Yunanistan Yolunda

“Yaşasın Yunan Halkı!” manşetiyle 2 Mayıs (15 Mayıs) 1919 tarihli baskısını çıkaran Liberal Partinin resmi yayın organı olarak niteleyebileceğimiz *Patris* (Vatan) gazetesi, haberinin devamında Yunan ordusunun “İyonya'nın güzel başkentine” çıkarmayı gerçekleştirdiğini, oradaki mevcudiyetindeki emelinin kardeşlerini özgür kılmak olduğunu belirtmiştir. “Yunan, Müslüman, Yahudi ya da her kim olursa olsun herkese adil olunacağına ve birlikte daha güzel bir geleceğe yürüneceğine” dem vurulmuş; Yunan ordusunun kaba ve çiğ bir işgal gücü olmadığına, özgürlük ve mutluluk getirdiğine, hiç kimsenin kanının dökülmeyeceğine dikkat çekilmiştir.¹⁵⁵ Çıkarma sonrası vuku bulanlar bilinmektedir.

Bernard Lewis, “komşu ve eski tâbi bir ulusun Türk Anadolu'nun kalbine itilmesinin” Türk milliyetçiliğini körüklediğine dikkat çekerken¹⁵⁶, Margaret Macmillan da Yunanistan'ın “Küçük Asya Seferi” hakkında: “*Yunanistan kendini*

---

¹⁵³ Kazım Özalp, **Milli Mücadele 1919-1922 I**, 4. B., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1998, s.6-7.

¹⁵⁴ Taçalan, **a.g.e.**, s.263.; Sonyel, **a.g.e.**, s.52.

¹⁵⁵ Üzerinden çok geçmeden – aynı gün – bu açıklamalara tezat olaylar yaşanmıştır. Çıkarmanın yapıldığı gün Hasan Tahsin Recep (Osman Nevres) Yunan evzonlarına ilk kurşunu sıkan kişi olmuş, çıkan arbedeyle birlikte mevzubahis kişiye katılan diğer Türkler de ateş açmaya başlayınca Yunan birlikleri mevzilenmiş, mitralyöz atışına başlamış ve hayatını ilk kaybedenlerden biri yine Hasan Tahsin olmuştur. Daha sonra Yunan ordusu hızını alamamış ve yerli Rumların da iştirakiyle tam bir kaotik hava içerisinde çok sayıda asker, memur ve sivil katletmiştir. Detaylı bilgi için bkz. Taçalan, **a.g.e.**, s.265-287.

¹⁵⁶ Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, çev. Metin Kırıatlı, 9. B., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2004, s.241.

fazla zorlamıştı; hem de çok fazla. Böyle yapmakla da Türk milliyetçiliğinin gücünü uyandırmıştı.” demiştir.¹⁵⁷

Nitekim İzmir'in işgali kararının verildiği günlerde Mustafa Kemal Paşa'nın da Anadolu'daki görevi için ataması gerçekleşecek, Büyük Nutuk'unda da dile getirdiği gibi 1919 yılı Mayısının 19'uncu günü Samsun'a çıkmasıyla Türk Milli Mücadelesi artık liderini bulmuş olacaktır.

Nikos Psirukis'in anlatımına göre, Yunan tümeninin 15 Mayıs'ta İzmir'e çıkarma yapmasını Yunan hükümeti, “Büyük Yunanistan'ın” (*Megali Ellada* ya da *Ellas*) gerçeğe dönüşmesi için atılan ilk adım olarak duyururken, İngilizler de duruma sömürgeci tasarılarının zorla kabul ettirilmesi için ucuz paralı asker sağlamış gibi sevinmiştir.¹⁵⁸ Psirukis, genel Yunan tarih yazıcılığının aksine, Batı Anadolu'nun Yunan olmadığını, ciddi oranda nüfus teşkil etse de asli unsur olmadığını ve bu nedenle de çıkarmayı gerçekleştiren Yunan ordusunun “kurtarıcı birlikler” değil “işgal birlikleri” şeklinde nitelenmesini de beraberinde getirdiğini ifade etmiştir.¹⁵⁹ Ayrıca, Yunan işgalinin, yabancı bir boyunduruk olarak Türkler tarafından neden kabul edilemez olduğunun tarihi nedenleri de göz önünde bulundurulursa, Yunanistan'ın nasıl bir tuzağa düştüğünün tam olarak tasavvur edilebileceğini eklemiştir.¹⁶⁰

21 Mayıs tarihine gelindiğinde Yunan ordusu tarafından işgale uğramış olan İzmir'e, Başbakan Venizelos'un acil emri sonrası işgal birlikleri komutanının yasal danışmanı olarak hizmet vermek üzere *Leon* muhribiyle Aristidis Stergiadis varmıştır.¹⁶¹ Ancak kısa bir süre içinde görevinin mahiyeti değişmiş, Anadolu

---

¹⁵⁷ Macmillan, **a.g.e.**, s.359.

¹⁵⁸ Nikos Psirukis, **İ Mikrasiatiki Katastrofi 1918-1923**, 4. B., Ekdisis Egeon-Kukida, Lefkosia, 2000, s.155.

¹⁵⁹ **A.g.e.**, s.156.

¹⁶⁰ Psirukis, **a.g.e.**, s.156.

¹⁶¹ 1861 Girit/İraklio doğumlu olan Aristidis Stergiadis, Atina'da hukuk eğitimi görmüş, daha sonra Paris'te eğitimine devam etmiş, 1889 yılından sonra Girit'te avukatlık yapmaya başlamıştır. Politikayla da uğraşmaya başlaması sonrası Venizelos'la tanışmış ve yakın ilişkilerde bulunmuştur. Venizelos ile birlikte 1905 yılında *Theriso* Darbesi'nde yer almış ve Venizelos'un başbakan olmasından sonra yine beraber çalışmaya devam etmişler, Liberal Parti için pek çok yasa tasarısının hazırlanması hizmetinde bulunmuştur. 1917 yılında Türk ve Arnavut toplulukların da hala yaşamaya devam ettiği Epir Bölgesinde idareci olarak çalışmış ve orada kazandığı tecrübeyle İzmir'e Yüksek komiser olarak atanmıştır. Bkz. Aristos Katsis, **Mikrasiatiki Ekstratia Ke Katastrofi**, Embiria Ekdotiki, Atina, 2008, s.49.

üzerinde Yunan Devleti denetimine giren tüm bölgelerin geniş yetkileri elinde tutan Yüksek Komiseri olmuştur.¹⁶²

Stergiadis, 15-16 Mayıs'ta yaşanan olayların sorumlularının cezalandırılması ve zarar görenlerin tazminat alması için adımlar atmış ve genel olarak Türkler ve Yunanlar/Rumlar karşısında – Smith'in belirttiği üzere bir Yunanın olabileceği kadar – tarafsız tutum takınarak idarede bulunmuştur.¹⁶³

Anadolu'da, Mustafa Kemal Paşa, artık Amasya'ya geçmiş ve burada vatanın geleceğiyle ilgili genelgeyi yayımlamış iken¹⁶⁴, Yunanistan, çıkarma esnasında yaşanan olaylar dolayısıyla Anadolu toprakları üzerindeki misyonunun, uluslararası arenada politikasını yürütmede zorluk çekmektedir.¹⁶⁵

20 Mayıs 1919'da Venizelos, müttefiklerinden izin almasından sonra ordunun güneyde Aydın'a kadar ve kuzeyde Ayvalık da dâhil olmak üzere işgalini ilerletebileceğini bildirmiş, Mayıs sonunda Ayvalık'ta ve Ödemiş'te işgaller karşısında Türk direnişiyle karşılaşmıştır.¹⁶⁶ Yine 12 Haziran'a gelindiğinde Bergama işgale uğramış, ancak üç gün içerisinde geri alınmış; ay sonuna gelindiğinde Aydın, Türkler tarafından yeniden ele geçirilmesinden sonra güçlendirilmiş birlikleriyle karşılık veren Yunanlar tarafından 3 Temmuz'da işgal edilmiş, şehirde büyük yıkım ve kıyım yaşanmıştır.¹⁶⁷

---

¹⁶² Aynı yer.

¹⁶³ Smith, **a.g.e.**, s.136-138. Öte yandan Sarandos Kargakos gibi bazı yazarlar, "Yunan ve Türklerin birlikte yaşamaları" taraftarı olduğunu – ki bunu suçlayıcı bir tavırla ifade etmektedir – ve adil bir şekilde değil Türkler yararına iş yaptığını iddia etmişlerdir. Bkz. Sarandos Kargakos, **İ Mikrasiyatiki Ekstratia (1919-1922): Apo To Epos Stin Tragodia**, C. I. , Atina, 2010, s.213.

¹⁶⁴ Amasya genelgesi bilindiği üzere, vatanın geleceğinin tehlikede olduğuna, merkezi hükümetin İtilaf Devletleri'nin etkisi altında gerekli atılımlarda bulunamadığına ve milleti yine milletin azim ve kararının kurtaracağına dikkat çekmekte, 10 Temmuz 1919 tarihinde (bu tarihte yapılması planlanmış olsa da açılış, 23 Temmuz tarihine ertelenmiştir) Doğu illeri temsilcileriyle yapılacak Erzurum ve daha sonra yurdun geneli için gerçekleştirilecek olan Sivas kongrelerini haber veren ve ilgili delegelerin isimlerini bildirmesi gerekliliğine değinmektedir. Bkz. Gökbilgin, **a.g.e.**, s.158-159. ; Bkz. Mahmut Goloğlu, **Milli Mücadele Tarihi I: Erzurum Kongresi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008, s. 76.

¹⁶⁵ Venizelos, ordunun taşkınlıklarının Anadolu'daki çıkarmanın sona ermesine neden olabileceğini ve konunun İngiliz Avam Kamarasına da yansıdığını bildirmiştir. Çıkarma esnasında yaşananlar hakkında 18 Temmuz 1919 tarihinde bir soruşturma komisyonu dahi kurulacaktır. Bkz. Sonyel, **a.g.e.**, s.54-55.

¹⁶⁶ Rodakis, s.405.

¹⁶⁷ Aynı yer.

Anadolu’da Erzurum Kongre’sinin¹⁶⁸ çalışmalarının devam ettiği esnada, Venizelos da diplomatik ataklarda bulunmaya devam etmiş; nitekim kongrenin açılış yapmasından bir hafta kadar sonra 29 Temmuz 1919 tarihinde İtalya Dışişleri Bakanı Tittoni ile gizli bir antlaşma imzalamıştır ki buna göre Yunanistan, İtalya’nın Antalya’daki varlığını ve Arnavutluk’un hamisi olmasını tanıırken, İtalya da Yunanistan’ın İzmir’in iç bölgelerine doğu genişlemesini, Batı ve Doğu Trakya’daki ve yine Kuzey Epir’deki toprak taleplerini tanımıştır.¹⁶⁹

1919 yılının sonuna gelirken, Eylül’de Sivas Kongresi¹⁷⁰ gerçekleştirilmiş ve Aralık’ta gerçekleştirilen seçimler sonrasında Meclis-i Mebusan son defa toplanmış¹⁷¹ ve yine Aralık sonunda Milli Mücadele’nin merkezi, bir kolordu merkezi olan, İstanbul ve Batı Anadolu’ya trenle ulaşma imkânı sunan Ankara olmuştur.¹⁷² İngiltere Kabinesi ise 5 Ocak 1920 tarihinde yaptığı toplantıda, Türk yönetiminin İstanbul’dan çıkarılması konusundaki tartışmaları gündemine almıştır.¹⁷³ İstanbul’da da İzmir’dekine benzer bir şekilde padişahın sadece unvanını koruduğu bir Türk yönetimi bırakılması, aslen uluslararası bir yönetim ve kolluk kuvvetinin kurulması Türklerin çaresiz kalmasına yeteceği ve böylece padişahın tahliye

---

¹⁶⁸ Erzurum Kongresi 23 Temmuz 1919 tarihinde Erzurum, Trabzon, Sivas, Bitlis ve Van vilayetlerinden gelen delegelerin katılımıyla Erzurumlu Hoca Raif Efendi tarafından açılmış, yapılan çalışmalar sonucunda ortaya çıkan beyanname, Samsun ve Trabzon’un da içinde olduğu Doğu Anadolu şehirlerinin ayrılmaz bütünlüğüne değinilmiş, vatanın bütünlüğü, milletin bağımsızlığı, saltanat ve hilafetin korunmasının ancak milli iradenin hâkim kılınmasıyla sağlanabileceği belirtilmiştir. Yine gayrimüslim vatandaşların kazanılmış haklarına saygılı olmakla birlikte yeni imtiyazlar verilmesinin mevzu bahis dahi olmayacağı, yurda yapılacak tüm yabancı işgallere karşı konulacağı, Heyet-i temsiliyenin oluşturulacağı ve Şarki Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti diye anılacak bir derneğin kurulacağı ifade edilmiştir. Bkz. Goloğlu, **a.g.e.**, s.98-99.

¹⁶⁹ Rukunas, **a.g.e.**, s.317-318.

¹⁷⁰ 4 Eylül 1919 tarihinde açılan Sivas Kongresi, çalışmalarına başlamış, Erzurum’da alınan kararları bütün ülkeye yayma kararı alınmış, tüm Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri, “Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti” adı altında birleştirilmiştir. Ayrıca “*Milletin isteklerinin padişaha arz edilip milli güvene dayanan meşru bir hükümet kuruluncaya kadar, haberleşme mercii Sivas’taki Umumi Kongre Heyet-i Temsiliyesidir.*” gibi gerektiği takdirde “geçici hükümet” kurulacağı şeklinde algılanabilecek maddelerin yer aldığı bildiri yayımlanmıştır. Bkz. Mahmut Goloğlu, **Milli Mücadele Tarihi II: Sivas Kongresi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008, s.89-93.

¹⁷¹ Meclis-i Mebusan, toprak bütünlüğü ve milli bağımsızlık üzerindeki temel istekleri ifade eden Misak-ı Milli’yi 28 Ocak 1920 tarihinde – yaptığı en önemli iş olarak nitelendirilebilir – kabul etmiştir. Bkz. Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi II: Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti’ne**, 2. B., Bilgi Yayınevi, Ankara, 1998, s.87.

¹⁷² **A.g.e.**, s.63-65.

¹⁷³ **EK-1 CAB 23/37/18**

edilmesine kıyasla daha etkili bir şekilde kontrol altında tutulabileceği önerileri yer almıştır.¹⁷⁴

Misak-ı Milli'nin kabulü, Fransız birliklerinin Maraş'taki direnişten sonra geri çekilmesi ve milli hareketin güç kazanmaktaki istikrarı gibi gelişmeler İtilaf Devletleri tarafından sert karşılanmış, 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul denetim altında tutulmaktan çıkıp resmen işgal edilmiştir.¹⁷⁵ Tutuklamaları protesto ettikten sonra kendini süresiz tatil eden Meclis, 11 Nisan'da padişah tarafından feshedilmiş ve bu durum da tabii olarak Ankara'da bir meclis kurulmasının önünü açmıştır.¹⁷⁶

Tüm bunlar ise Venizelos'un "Büyük Yunanistan" hayali konusundaki politikasında kullanacağı malzemeyi teşkil edecektir denebilir. Yunan ordusunun tek başına Mustafa Kemal Paşa liderliğindeki direnişi bastırabileceğini savunmuş ve bu yöndeki önerilerini İngiltere'ye kabul ettirmiştir.¹⁷⁷ Rodakis'e göre Venizelos, boyun eğmeye niyeti olmayan bir halkın desteğini almış olduğunu göz ardı ederek, Mustafa Kemal Paşa'yı ve direnişi püskürtebileceğini düşünmüş ve böylece ya Yunanistan'ın ya da Mustafa Kemal Paşa'nın felaketinden başka çözüm bırakmayacak bir yolu seçmiştir. Bu görüşe, Venizelos'un Mustafa Kemal Paşa ile anlaşıp Anadolu Rumlarını kurtarma yoluna gitmeyip büyük bir yanlışa düştüğünü söyleyen Sotiriyu da katılmaktadır denebilir.¹⁷⁸

"İstanbul" ile "Ankara'nın" arasındaki çekişmeler Nisan ve Mayıs aylarında iyice artarken¹⁷⁹ Osmanlı Devleti'yle yapılacak barış antlaşmasının koşulları,

---

¹⁷⁴ Aynı yer.

¹⁷⁵ Turan, **a.g.e.**, s.104-107.

¹⁷⁶ İstanbul'un işgalinden daha bir gün sonra Mustafa Kemal Paşa, ordu komutanlarına gönderdiği genelgeyle Ankara'da bir meclis açılmasına dikkat çekmiş – burada kullanılan "meclis-i müessisan" (kurucu meclis) terimiyle rejim değiştirme isteği güdüldüğü anlaşılabilir – ancak alınabilecek tepkiler göz önünde bulundurulduktan sonra "salahiyet-i fevkaladeyi haiz" şeklinde ilan edilen meclis nihai olarak her sancaktan beş vekilin seçilmesi öngörülerek 23 Nisan 1920 Cuma günü açılmıştır. Bkz. İhsan Güneş, **Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)**, 3.B., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009, s.57- 69.

¹⁷⁷ Rodakis, **a.g.e.**, s.404.

¹⁷⁸ Dido Sotiriyu, **İ Mikrasiatiki Katastrofi Ke İ Stratigiki Tu İmberializmu Stin Anatoliki Mesogio**, 15. B., Atina, Ekdotiki Eteria Kedros, 2008, s.78.

¹⁷⁹ 5 Nisan 1920'de Damat Ferit Paşa'nın tekrar sadaret makamına gelmesi ile birlikte İstanbul ve Ankara arasında olan çekişme en sert şeklini almış; 11 Nisan'da Şühülislam Abdullah Efendi, VI. Mehmet'in emri ile asi olarak tanımlanan milli direniş önderlerinin katlinin dini bir ödev olduğu fetvasını çıkarmış, Çerkez Anzavur'a Paşa unvanı verilmiş, 18 Nisan'da Kuvva-i İnzibatiye teşkil edilmiştir. 11 Mayıs'a gelindiğinde İstanbul'da kurulan harp divanı tarafından Mustafa Kemal Paşa ve diğer milliyetçi liderler hakkında idam hükmü verilmiştir. Bunun öncesinde 3-4 Mayıs'ta B.M.M.

müttefiklerin uzun tartışmaları sonunda 1920 Nisan ayında San Remo’da gerçekleştirilen konferans neticesinde belirlenmiş, 11 Mayıs 1920 tarihinde Fransa Başbakanı Alexandre Millerand’ın talimatıyla Fransız Dışişleri, koşulları Osmanlı hükümetine bildirmiştir.¹⁸⁰

Sevr Antlaşmasına doğru giden süreçte 22 Haziran 1920’de taarruza geçen Yunan birlikleri Milne Hattı’nı¹⁸¹ aşp kuzeyde 30 Haziran’da Balıkesir’i, 8 Temmuz’da Bursa’yı işgal etmişler ve 25 Temmuz’da Edirne’nin de Yunan ordusu tarafından ele geçirilmesiyle¹⁸² Doğu Trakya tamamen Yunan denetimine girmiştir.¹⁸³ İşgallerin, İngiltere’nin – Venizelos’un Yunan ordusunun bunu başarabileceğine yönelik verdiği teminatların etkisinde – ve Yunanistan’ın koşulları zorla kabul ettirmek istediği için gerçekleştiğini söylemek yerinde olacaktır.

10 Ağustos 1920 tarihinde Sevr Antlaşması imzalanmıştır.¹⁸⁴ Meseleyi salt Yunanistan bakımından ele alacak olursak bu antlaşmaya göre Çatalca hattına kadar Batı ve Doğu Trakya Yunanistan’a bırakılırken, Ege Adaları’ndaki Yunan hâkimiyeti tanınmış, İzmir ve hinterlandı ise Osmanlı padişahının egemenliği altında Yunanistan’ın ve yerel meclisin idaresine bırakılmıştır.¹⁸⁵ İzmir’de Yunan idaresi beş yıl sürecek olup bu süre sonunda Yunanistan’a ilhak edilmesiyle ilgili bir halk oylamasına başvurulacaktı.¹⁸⁶ Yanulopoulos’a göre, Sevr Antlaşması’nın hükümleri

---

Bakanlar Kurulu atamış, 5 Mayıs’ta yabancı baskısının altında çıkarılan fetvanın geçersiz olduğunu belirten 152 müftü imzalı bir karşı fetva çıkarılmış ve sonra 19 Mayıs’ta Damat Ferit Paşa hain ilan edilmiştir. Alınan tedbirlere karşın, Anadolu’nun çeşitli yerlerinde milliyetçilere karşı ayaklanmalar olmuş, Yunanlara, Ermenilere ve Fransızlara karşı askeri harekâta girişen milliyetçiler, bir de Hilafet Ordusu ile karşı karşıya gelmiştir. Bkz. Lewis, **ag.e.**, s.249-251.

¹⁸⁰ Vakas, **ag.e.**, s.481.

¹⁸¹ Yunanların İzmir’den Anadolu’ya doğru giriştikleri yayılmalarını, İtalyanlarla çıkar çatışmasına girmeyecek bir şekilde sınırlamak amacıyla İngiliz General Milne tarafından oluşturulan hat olup, Ayvalık’ın onbir kilometre kadar kuzeydoğusundan başlayıp Yaylacık-Madra-Akmaz-Döşeme-Bakırçay-Papazlı-Kestelli-Sart-Bucak mevkilerinden geçerek Büyük Menderes nehriyle beraber Selçuk taraflarında son bulmaktadır. Bkz. Turan, **Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti’ne**, s.228.

¹⁸² 26 Temmuz (8 Ağustos) 1920 tarihinde *Patris* (Vatan) gazetesinde, bölgedeki Yunan muhabirin geçtiği habere göre, Türklerin dahi Yunan ordusunun cana, namusa ve mülke karşı saygılı tutumlarından ve getirdiği eşitlikten minnettar oldukları iddia edilmiştir.

¹⁸³ Rodakis, **ag.e.**, s.407.

¹⁸⁴ Antlaşmanın hükümlerinin devlet mefumu ile bağdaşmadığını belirten Paris’teki ilk Osmanlı heyeti başkanı Ahmet Tevfik Paşa görüşmelerden çekilmiş, Ege Bölgesi’ndeki işgaller üzerine Saltanat Şurası’nın aldığı kararlar Hadi Paşa, Rıza Tevfik ve Reşat Halis’in delege olarak görevlendirildiği ikinci bir heyet, 10 Ağustos 1920’de antlaşmayı imzalamıştır. Bkz. Turan, **Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti’ne**, s.191. ve Jaeschke, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi**, s.116.

¹⁸⁵ Pavlos Petridis, **Sinhroni Elliniki Politiki İstoria: Tomos Tritos 1917 – 1940**, Ekdosis Govosti, Atina, 2000, s.35.

¹⁸⁶ Aynı yer.

milli harekete daha çok taraftar kazandırmış ve hâlihazırdaki destekçilerini de – haksız olmayacak şekilde – daha da kışkırtmıştır.¹⁸⁷

Sevr'in imzalanması Yunanistan'da büyük yankı uyandırmıştır. *Patris'in* 30 Temmuz (12 Ağustos) 1920 tarihli baskısının “Yeniden, onca zamandan sonra yeniden bizimidir...” manşetli yazısında Yunan barışının gerçekleştiği ve Büyük Yunanistan'ın artık bir hayal olmaktan çıktığı, binlerce çanın tatlı tınısının etrafa yayıldığı ve kesin zaferin geldiği şeklindeki değerlendirmeler yerini almıştır.

29 Temmuz (11 Ağustos) 1920 tarihinde *Ethnos* (Ulus) gazetesi “Büyük Yunanistan Tesis Edildi. Barış İmzalandı.” manşetiyle çıkmış, 1453 yılında bir Salı günü İstanbul'un “düşmesiyle” birlikte Helenizmin tam anlamıyla girdiği “kara dönemin” yine bir Salı günü kapandığını yazmıştır.

---

¹⁸⁷ Yanulopulos, s.268.

II. BÖLÜM

FELAKET – İHTİLAL – MÜTAREKE

2.1 Küçük Asya Macerasının Kaderi Değişiyor

Dertilis'e göre, Yunanistan'ın içine girdiği büyük bölünme, ani ve beklenmedik bir patlama, yirminci yüzyılın bir olgusu ya da Venizelos ile Konstantinos'un direkt bir kişisel kavgası olmaktan ziyade, yıllar boyunca aşılmamış meselelerin geldiği noktadır. Bununla yüzleşmek zorunda kalan da Venizelos olmuş, en başta bölünmeyi önlemeye çalışmış olsa da Büyük Savaş'ın girdabı Yunanistan'ı da Venizelos'u da içine çekmiştir. Nihayetinde bölünmenin bedelini Venizelos 1920 seçimlerini kaybederek ve suikast girişimlerine maruz kalarak, Yunanistan ise “Küçük Asya Felaketi” ile ödemiştir.¹⁸⁸

Sevr Antlaşması'nın imzalanmasından bir gün sonra Paris'teki Lyon Garı'nda, emekliliğe sevk edilmiş iki Konstantinos yanlısı subay, Venizelos'a suikast girişiminde bulunmuşlardır.¹⁸⁹ Bu olay, Yunanistan'da büyük yankı uyandırmış ve Venizelos yanlılarını galeyana getirmiştir.¹⁹⁰ Taraftarlarının bir darbe yapıp Konstantinos'u geri getirecekleri söylentileri dolaşmaya başlaması üzerine Konstantinos karşıtı gösteriler yapılmış, Venizelos karşıtlarının gazeteleri basılarak tahrip edilmiştir.¹⁹¹

Venizelos'un 1915 Mayıs seçimlerine dayanan ve “Lazaros Meclisi”¹⁹² olarak anılan iktidarının, 1919 yılında son bulması gerekirken hâlihazırda uzatılmış olması,

---

¹⁸⁸ Georgios Dertilis, *İstoria Tu Elliniku Kratus 1830 – 1920*, C. II., 6. B., Vivliopolion Tis Estias, Atina, 2010, s.969.

¹⁸⁹ Petridis, *a.g.e.*, s.35.

¹⁹⁰ Gösteriler, Venizelos'un öldüğüne dair çıkan yalan haberler dolayısıyla apayrı bir mahiyete bürünmüş, Venizelos karşıtı politikacıların evlerine saldırılar gerçekleşmiş, Venizelos yanlısı Giparis isimli bir çeteci ve adamlarının yakaladığı İon Dragumis (İstanbul'da da görevde bulunmuş bir diplomat ve Venizelos karşıtı yazardır. Yunan milliyetçiliği ve siyaset üzerine görüşleri, ilerideki yıllarda Yunan siyasetini etkileyecektir) katledilmiştir. Bu olay ülkedeki bölünmeyi daha da ateşlendirmiştir. Bkz. Katsis, *a.g.e.*, s.125-126.

¹⁹¹ Rodakis, *a.g.e.*, s.419.

¹⁹² Hıristiyanlık inancına göre Aziz sayılan Lazaros, ölmesinin üstünden birkaç gün geçtikten sonra Hz. İsa'nın mucize gösterip dirilttiği arkadaşıdır. Bkz Babiniotis, *a.g.e.*, “Λάζαρος / Lazaros maddesi”, s.985. Venizelos iktidarının “Lazaros Meclisi” olarak anılmasına bakacak olursak: Kral Konstantinos, fikir ayrılığına düşmeleri nedeniyle Venizelos'un 1915 Mayıs seçimleri sonrası kurduğu

karşıtları tarafından dile getiriliyor¹⁹³ ve seçime gidilmesi gerekliliği üzerinden politika üretiyorlardı ki Eylül ayında ülkesine dönen Venizelos da kendi hükümetinin gözetimi altında seçimlerin yapılacağı sözünü vermiştir.¹⁹⁴ Bunların yanında Venizelos'un mücadele etmesi gereken bir mesele daha doğacaktır. 25 Ekim 1920 tarihinde Kral Aleksandros beklenmedik bir şekilde ölmüştür.¹⁹⁵ Yerine tahta çıkması için Prens Pavlos'a öneri götürülmesine karşın kabul alınamayınca, Kral Naibi olarak "Ege Adalarının Kurtarıcısı" sıfatıyla Yunanların büyük saygı duydukları Amiral Kunduriotis göreve gelmiştir.¹⁹⁶

Venizelos'un Osmanlı toprakları üzerindeki Yunan taleplerini Paris Barış Konferansı'nda savunmasından, çalışmada daha önce geniş bir şekilde bahsedilmiştir. Ancak dikkat çekilmesi gerekir ki Venizelos'un mesaisi Yunan ordusunun İzmir'e çıkmasıyla bitmemiştir. 1918 yılı sonlarından Sevr Antlaşması'nın imzalandığı 1920 Ağustos ayına kadar yayılmacı politikası üzerine büyük diplomatik uğraşlar vermiştir. Yunanlar, Venizelos'u memleketine döndüğünde "kahraman" olarak karşılamış olsalar da, Kasım ayında gerçekleştirilecek seçimlerde onu iktidardan alacaklardır.

Pek çok taraftarı savaş halinde seçime gitmesine gerek olmadığını ileri sürse ve alınacak bir yenilgi sonucunda elde edilenlerin yitirileceğini belirtse de¹⁹⁷ Venizelos, 14 Kasım 1920'de seçim yapma yoluna gitmiştir. 1 Kasım (14 Kasım) 1920 baskısında *Eleftheros Tipos*¹⁹⁸ "Yunanistan'ın Her Köşesinde Bir Çılgık

---

hükümeti düşürüp –Liberal Partililere göre – aynı yıl anayasaya aykırı bir şekilde ikinci bir seçim yapmıştır. 1917 yılında Kral Konstantinos'un tahttan indirilmesinden sonra Selanik'teki geçici hükümeti bırakıp Atina'da iktidara gelen Venizelos da, 1915 Mayıs seçimlerinde kazanılan zaferle kurulan hükümetin geçerliliğini koruduğunu, Selanik'teki *Milli Savunma* hareketiyle devam ettiğini ileri sürmüş, iktidarını kaldığı yerden devam ettirme yoluna gitmiştir. Bkz. Hering, **a.g.e.**, s.902-907. Böylelikle yaklaşık iki yıl aradan sonra Atina'da yeniden tesis edilen 1915 kabinesi, diriltilen Aziz Lazaros'a benzetilmiştir.

¹⁹³ Petridis, **a.g.e.**, s.43-45.

¹⁹⁴ Smith, **a.g.e.**, s.199.

¹⁹⁵ Aleksandros Tatoi Sarayı'nın bahçesine dolaşmaya çıktığında ailesinin Fritz adındaki kurt köpeği evcil maymunlardan birine saldırmış, Aleksandros maymunu kurtarmaya çalışırken maymunun erkeği saldırmış ve bacağını ısırıştır. Yara hemen temizlenmiş olsa da, mikrop kapalı Aleksandros üç hafta içerisinde kan zehirlenmesinden ölmüştür. Bkz. Smith, **a.g.e.**, s.203.

¹⁹⁶ Katsis, **a.g.e.**, s.139.

¹⁹⁷ Markezinis, **a.g.e.**, s.24.

¹⁹⁸ 1916 yılında Andreas Kavafakis tarafından kurulan ve Georgios Vrahinos başyazarlığında (günlük dört sayfa olarak) yayın hayatına başlayan *Eleftheros Tipos*, Venizelos yanlısı tutum takınmıştır. İlk sayfada sıklıkla Liberal Parti liderinin fotoğrafını ya da karikatürünü yayımlayan gazetenin, üçüncü sayfasında Vrahinos imzalı "Kişiler ve Olaylar" bölümü yer alırken, dördüncü sayfasında "Son

Yankılanıyor: ANKARA ANKARA ANKARA!” manşetiyle çıkmıştır. Ancak Liberal Parti 369 sandalyeden sadece 118’ini alabilmiş¹⁹⁹, Venizelos kendisi dahi Atina’dan vekil seçilememiştir.²⁰⁰ 3 Kasım (16 Kasım) 1920 tarihinde seçim sonuçlarını veren *Eleftheros Tipos*, “Vatan Her Şeyin Üstündedir” başlıklı yazıda Liberal Partinin maalesef yanıldığını, seçimde trajik ve kesin bir biçimde yenildiğini kaydetmiş, Venizelos’un söz verdiği gibi politikayı bıraktığını ifade etmiştir. Aynı gün²⁰¹ *Embros* (İleri) da Hükümet’in Kral Naibi Kunduriotis’e istifasını sunduğu ve Venizelos’un tamamen politikadan çekildiğini yazmış, Venizelos karşıtı *Skrip*²⁰² (Yazı) ise 3 Kasım (16 Kasım) 1920 tarihinde “Şanlı ulusun, şanlı zaferini” kutlamış, tiranlığın son bulduğunun altını çizmiştir. Türk Milli Mücadelesi, istikrarlı bir şekilde sonuca doğru adım atarken; seçim sonrasında Yunanistan, iç ve dış politikasında yetersiz, ekonomisinde sıkıntılı bir tablo çizerek yenilgiye yürüyecektir.

Venizelos karşıtları büyük sevinç içerisinde ve halen İsviçre’nin Luzern şehrinde bulunan Konstantinos’a dört bir yandan tebrik telgrafları gelmektedir. Bunlardan bir tanesi zafer kazananların bir sonraki isteklerini açıklar niteliktedir. Theofilatos isimli ABD’de yaşayan bir Yunan, 14 Kasım 1920 tarihinde Konstantinos’a iletmesi için Georgios Streit’e çektiği telgrafta, ABD’deki Yunanların, ezici zafer adına duydukları “kutsal heyecanı” ve “en içten tebriklerini” ifade etmiş, Kralın bir an önce tahtına geri dönmemesinin Yunan halkı için, sabırsızlıkla

---

Haberler” verilmiştir. Andreas Kavafakis’in 1921 Ağustos ayında karşıt görüşlü biri tarafından öldürülmesinin ardından gazetenin yönetimini oğlu Hristos Kavafakis ve kardeşi Diomidis Kavafakis devralmıştır. Bkz. Drulia, Lukia ve Kutsopanagu, Yula (ed.), **Engiklopedia Tu Elliniku Tipu 1784-1974: Tomos Defteros**, C. IV., Instituto Neoellinikon Erevnon, Atina, 2008, s.120-121.

¹⁹⁹ Yanulopulos, **a.g.e.**, s.270.

²⁰⁰ İskenderiyeli zengin tüccar Emanuil Benakis’in kızı olan yazar Pinelopi Delta’nın (her ikisi de Venizelos ile çok yakındırlar) anılarındaki şu satırlar dikkat çekmektedir: “*Pazartesi günü Atina’ya babamlara gittik. Trende Gunaris-Konstantinos yanlıları sevinç gösterilerinde bulunuyorlardı. Aralarından orta yaşlı biri araya girip şöyle dedi: ‘Ben Gunaris’e, barışa oy attım. Ama Venizelos’un Atina’dan vekil olarak bile çıkamaması, Yunanlığın utancıdır.’*” Bkz. Pinelopi Delta, **Eleftheros Venizelos: İmerologio-Anamnis-Martiries-Alilografia**, Ermis, Atina, 2009, s.65.

²⁰¹ *Embros* 3 Kasım (16 Kasım) 1920

²⁰² 1893 yılında haftalık mizahi gazete olarak “To Σκριπ/To Skrip ” adıyla çıkmaya başlamış, 1895 yılında kurucusu Evangelos Kusulakos tarafından günlük siyasi gazeteye dönüştürülmüş ve sadece “Σκριπ/Skrip” adını kullanmıştır. 1930 yılına kadar yayın hayatına devam eden gazetenin yönetimini 1903 yılında Kusulakos’un ölümünden sonra Grigorios Efstratiadis devralmıştır. Venizelos karşıtı yayın yapan gazete, I. Dünya Savaşı’nda Venizelos’u yoğun bir şekilde eleştirmiş, 1918 yılında sahibinin tutuklanmasının ardından basımı durmuş, 1920 yılında Venizelosçuluğa karşı açık bir şekilde “direniş” başlıklarıyla yeniden yayın hayatına başlamıştır. Anadolu’daki yenilgi sonrasında halkın birleşmesi, iç huzurun sağlanması ve Trakya’nın kurtarılması gibi nedenleri öne sürerek tutumunu yumuşatmıştır. Bkz. Drulia, Lukia ve Kutsopanagu, Yula (ed.), **Engiklopedia Tu Elliniku Tipu 1784-1974**, C. IV., Instituto Neoellinikon Erevnon, Atina, 2008, s.106-107.

beklenen nizamın sağlanması ve ülkenin tam bağımsızlığının tesis edilmesi anlamına geldiğini belirtmiştir.²⁰³

Seçim öncesinde tüm muhalefet partileri Venizelos'a karşı birleşmişler²⁰⁴ ve pek tabii yıllardır savaşmakta olan halkın bıkkınlığına oynayıp, savaşı bitireceklerini propagandalarında kullanmışlardır. Yenilgiden üç gün sonra Venizelos *Narkissos* isimli gemiyle ülkeyi terk etmiş, Paris'e yerleşmiş ve ihtiyaç olduğu takdirde ülkesine buradan hizmet edebileceğini bildirmiştir.²⁰⁵ Gitmeden evvel söylediklerini Pinelopi Delta aktarıyor:

*“Gidiyorum, ama korktuğumdan değil, seçimlerden önce, eğer halk beni seçmezse gideceğim ve politikadan çekileceğim dediğim için. Kırgınım. Yunan halkı siyasetime oy vermedi. Tüm ideoloji yerle bir oldu ve artık burada kalmamın bir anlamı da yok. Kalışım sadece yeni hükümetin işini zorlaştıracaktır.”*²⁰⁶

Dinamosunu yitiren Liberal Parti'de ise boşalan başkanlık koltuğuna, Venizelos'un ani gidişinin “pek çok nedeni olduğunu ancak bunun her tarafta çok kötü bir izlenim bıraktığını” dile getiren General Danglis oturmuştur.²⁰⁷

Birleşen Venizelos karşıtı politikacıların koalisyonunun Başbakanı olarak Dimitrios Rallis, 17 Kasım 1920 tarihinde hükümeti kurmuş, hemen arkasından Amiral Kunduriotis Kral Naipliği görevinden istifa etmiş, yerine Konstantinos'un annesi eski Kraliçe Olga gelmiştir.²⁰⁸

---

²⁰³ **EK-2** ELİA/Georgios Streit Arşivi/Klasör 32/Dosya 11 – 14 Kasım 1920 ABD'deki Yunanlar adına gönderilmiş Kasım Seçimleri Tebrik Telgrafı.

²⁰⁴ Venizelos'a karşı yapılan bu partilerarası evliliğin temelleri, 1919 yılı sonlarında “*Komma Ethnikofronon*” Milliyetçi Düşünce Partisi'nden Panagis Tsaldaris, “*Metarithmistiko Komma*” Reformist Parti'den Nikolaos Stratos ve Nikolaos Kaloyeropoulos'un oluşturdukları bir kurulda atılmıştır. Bu arada Milliyetçi Düşünce Partisi, 1913 yılında Dimitrios Gunaris tarafından kurulmuş ve 1920 Kasım seçimlerinden sonra adı lideri tarafından Halkçı Parti “*Laiko Komma*” olarak değiştirilmiştir. Partilerin birlik olması sürecinde ise Gunaris, İtalya'da (Kral Konstantinos ve diğer taraftarları gibi) sürgünde bulunmaktaydı. Bu koalisyonun adı 1920 Mart ayı sonlarında Birleşik Muhalefet “*İnomeni Andipolitefsi*” olarak anılmaya başlamış ve amblem olarak “zeytin dalı” figürü kullanmıştır. Detaylı bilgi için bkz. Hering, **a.g.e.**, s.937-950.

²⁰⁵ Rodakis, **a.g.e.**, s.420.

²⁰⁶ Delta, **a.g.e.**, s.62.

²⁰⁷ Petridis, **a.g.e.**, s.55.

²⁰⁸ Yeorgios Spiridonos, **İ Mikrasiatiki Ekstratia Opos Tin İda**, Eleftheri Skepsis, Atina, 2011, s.104.

Seçimlerin sonucu pek tabii, müttefikleri tedirgin etmiştir. Rallis hükümeti, İtilaf Devletleri'ne dış politikada Venizelos'un izlediği yoldan ayrılmayacağına dair teminat vermiş ve hükümetin kurulmasından hemen sonra Venizelos iktidarında politik nedenlerden ötürü askeriyeyle ilişkisi kesilmiş iki bin kadar subayın tekrar muvazzaf olmaları için kararnameler çıkarmıştır.²⁰⁹

Rallis hükümetinin asıl icraatının, Kral Konstantinos'un geri dönmesine yönelik halk oylamasına başvurması olduğu söylenebilir. Konstantinos'tan "nefret eden" İngiltere, Fransa ve İtalya ise yeniden tahta çıkması durumunda Sevr Antlaşması'nın öngördüğü Yunanistan kazanımlarının bağlayıcılığını yitireceğini açıklıyor, sokağa dökülen Venizelos karşıtları ise hem Krallarına hem de İtilaf Devletleri'ne olan bağlılıklarını ifade ediyorlardı ki buradan yeni yönetimin tehditleri göz ardı etme yolunu seçtiği anlaşılmaktadır.²¹⁰

5 Aralık 1920 tarihinde gerçekleştirilen halkoylaması sonucunda %98 gibi ezici bir çoğunluk Konstantinos'un yeniden kral olmasından yana oy kullanmış²¹¹, *Skrip* haberi 23 Kasım'da (6 Aralık) "Geliyor! Geliyor! Geliyor! Dün O'nu Geri Getirdik!" manşetiyle vermiştir. Kral Konstantinos 19 Aralık 1920 tarihinde *Averof* zırhlısıyla Korinthos'a varmış, halkın büyük tezahüratları eşliğinde başkente girmiştir.²¹²

Konstantinos da, 5 Ocak 1921 tarihinde 3. Milli Meclis'in açılışı konuşmasında, - özellikle dikkati çeken kısım olarak - parlamentonun toplumun ve büyük müttefiklerin çıkarlarını savunmak için gerekli ciddiyeti göstereceğini ve Anadolu cephesindeki "kahraman" Yunan ordularını güçlendireceğini bildirerek²¹³, Rallis'in de değindiği gibi dış politikada istikamet değişikliğine gidilmeyeceği haberini vermiştir.

Seçimlerin Konstantinos yanlılarınca kazanılmasının şüphesiz Anadolu'daki ordu üzerindeki etkisi de olumsuz yönde olmuştur. Pek çok yetenekli Venizelos

---

²⁰⁹ Aynı yer.

²¹⁰ Yanulopulos, **a.g.e.**, s.270.

²¹¹ Merkezinis, **a.g.e.**, s.62.

²¹² **A.g.e.**, s.63.

²¹³ **EK-3** ELİA/Eleftherios Venizelos Arşivi/Klasör 8/Dosya 4/67 – 23 Aralık 1920 (5 Ocak 1922) Kral Konstantinos'un 3. Millet Meclisi Açılış Konuşması Metni.

yanlısı subay, birliklerinden ayrılarak İstanbul'da yeni bir "Ulusal Savunma" hareketi başlatmışlar, orduların başında bulunan Paraskevopulos da istifasını sunmuştur.²¹⁴ Genel Kurmay Başkanlığı, yerine Balkan Savaşlarında görev almış ve Kral Konstantinos tarafından generalliğe terfi ettirilmiş Anastasios Papulas'ı Anadolu Harekâtı Başkomutanı olarak atamış ve Papulas 22 Kasım'da İzmir'e varmıştır.²¹⁵

Bursa'da konuşlanmakta olan Yunan birlikleri 6 Ocak 1921 tarihinde başladıkları – Türk ordusunu denemek amacıyla da diyebileceğimiz – ileri harekâtlarını İnönü dolaylarına kadar sürdürmüş; ancak İsmet Paşa komutasındaki Türk birlikleri verdiği karşılıkla bu taarruzu zayıflatmayı başarmış ve 11 Ocak günü Yunan birlikleri geri çekilirken Türk birlikleri de geri çekilmiştir.²¹⁶

İnönü zaferi sonrasında Sevr hükümlerini bir nebze yumuşatma yoluna gitmeye karar veren İtilaf Devletleri, Londra'da bir konferans başlatmışlar ve burada Ankara ve İstanbul hükümetlerinden birer temsilci davet etmişlerdir. İstanbul heyetine başkanlık eden Tevfik Paşa, temsil hakkını tamamen Bekir Sami Beye bırakmış, ancak istenilen ölçüde bir öneriyle yaklaşmadığından bir sonuç alınamamıştır.²¹⁷

İtilaf Devletlerine yakın olan Rallis, Londra Konferansı'na Venizelos'un katılması fikrini destekleyince Konstantinos ve Savaş Bakanı Gunaris ile ters düşmüş ve istifa etmek durumunda kalmıştır.²¹⁸ 6 Şubat 1921 tarihinde hükümeti kuran – Rallis hükümetinde Maliye Bakanı idi – Nikolaos Kaloyeropulos, konferansta Gunaris'le birlikte Yunan temsilciliği görevini yürütmüştür. Daha konferansın açılışından ve Türk heyetinin katılımından önce kendi tezlerinin kabul görmesi adına Lloyd George'la kulis yapan Kaloyeropulos, konferans esnasında da Sevr'in revize

---

²¹⁴ Katsis, **a.g.e.**, s.171.

²¹⁵ Kostas Haciandoniu, **Mikra Asia: O Apelefterotikos Agonas (1919-1922)**, Atina, Ekdisis İolkos, 2004, s.157.

²¹⁶ Cevdet Kerim İncedayı, **İstiklal Harbi (Garp Cephesi)**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007, s.65.

²¹⁷ **A.g.e.**, s.67.

²¹⁸ Haciandoniu, **a.g.e.**, s.171.

edilmesine karşı çıkmıştır.²¹⁹ Yine Psirukis'e göre Londra'da politikasını İngiltere'nin Yakın Doğu üzerindeki emellerine uyumlu hale getirmekle meşgul olmuş ve Venizelos'un dile getirdiği gibi Yunan ordusunun Türk direnişini kısa sürede kırmayı üstlenebileceğini bildirmiştir.²²⁰ Birleşen Venizelos karşıtlarının 1920 Kasım seçimlerine savaş karşıtı propagandayla hazırlanmış olduklarını çok çabuk unuttuklarını söylemek yerinde olacaktır. Ayrıca, konferansta "İzmir Sistemi" adıyla öne sürülen Hıristiyan bir vali idaresinde özerk bir yönetime Yunanlar hiç sıcak bakmasa da, Lloyd George'un taarruzun gerektiği hallerde engellenmeyecekleri vizesini vermesi üzerine, asıl ereğine ulaşmışlar ve formaliteden de olsa bu çözümü onaylamışlardır.²²¹

Nitekim Türk heyet daha Londra'dan dönmeden – ki döndükten sonra Bekir Sami Bey, yaptığı antlaşmaların Ankara Hükümeti'nin hedefleriyle uyuşmaması nedeniyle istifa etmek durumunda kalacaktır – Bursa ve Uşak tarafından ikinci bir Yunan taarruzu başlamış, 23 Mart'ta Bilecik, sonrasında Adapazarı ve 29 Mart'ta Afyon işgal edilmiş, Güney Cephesinden alınan destekle 31 Mart'ta karşı saldırıya geçilmiştir.²²² 7 Nisan'da da Afyon'u terk etmek zorunda kalan Yunanlar, Dumlupınar'a çekilip mevzilenmiş²²³ ve böylece İsmet Paşa komutanlığında elde edilen zafer Türk tarih yazıcılığına "II. İnönü Zaferi" adıyla geçmiştir.

Geçiş hükümeti olarak nitelendirebileceğimiz Kaloyeropulos iktidarı iki ay sürmüştür, II. İnönü Savaşı sonrası istifa etmek durumunda kalmıştır. Bu durum da İtilaf Devletleri'nce pek sıcak karşılanmayan ve bu yüzden iki dönem boyunca iktidara gelmekten kaçınan Dimitrios Gunaris'in önünü açmış, 8 Nisan 1921 tarihinde yeni hükümet kurulmuştur.²²⁴

Venizelos karşıtı grubun en öne çıkan ismi Gunaris, kabinesinde Dışişleri Bakanı olarak Georgios Baltatzis'i ve Savaş Bakanı olarak ise Nikolaos Theotokis'i göreve getirmiş, bir diğer Venizelos karşıtı olan – eski Liberal Partilidir – Nikolaos

---

²¹⁹ Çağla D. Tağmat, "1921 Londra Barış Konferansı'nda Yunan Heyeti ve Tezleri", **Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Ankara, No:18, Güz 2013, s.38.

²²⁰ Psirukis, **a.g.e.**, s.209.

²²¹ Tağmat, *a.g.m.*, s.51.

²²² Turan, **Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyetine**, s.247-248.

²²³ Aynı yer.

²²⁴ Haciandoniu, **a.g.e.**, s.203.

Stratos ise muhalefete geçip, ordunun durumu ve sefer için yapılan harcamalar üzerinden yoğun eleştiride bulunmuştur.²²⁵ Haciandoniu'ya göre Gunaris de ulusun bir uzlaşa sağlaması için uğraşmak yerine, aradaki uçurumu daha da derinleştirme yolunu seçmiştir.

İki taarruz denemesinde de başarılı olamayan Yunanistan ile Türk direnişi arasında barış yapılması için İtilaf Devletleri'nin aracılık önerisine, Gunaris, "Türklerin İtalyan ve Fransızlarla ayrı anlaşma yoluna girdikleri için sarhoş olduklarını ve kendilerine ancak bir Yunan askeri müdahalesiyle gelebileceklerini" vurgulayarak karşı çıkmıştır.²²⁶ Yunanlar genel bir saldırı için kararlıldılar.

Kral Konstantinos, *Limnos* muhribiyle Kraliçe Sofia, Veliht Prens Georgios ve pek çok kurmay eşliğinde 12 Haziran 1921 tarihinde İzmir'e varmıştır.²²⁷ Grigoriadis'in anlatımına göre, İzmir halkının çoğu Venizelos yanlısı olmasına karşın, topraklarına Bizans devrinden beri ilk defa bir kral geldiği için heyecan ve coşku içinde caddeleri doldurmuşlar ve Konstantinos'un 13 Haziran'da Karşıyaka'da yaptığı konuşma ile zafere inançları daha da artmıştır:

*"Asker! Vatanın sesi beni yeniden liderlik etmeye çağırmıştır. Hepimiz biricik ve bölünmez Yunanistan'ımıza karşı olan sevgimizle yekvücut olacağız. Kral sizinledir. Ve sizi ülkenin menfaatinin hepimizi çağırdığı yere götürecektir."*²²⁸

Fransız General Foch, hazırladığı raporda Mustafa Kemal Paşa tarafından yürütülen milliyetçi akımı sona erdirmek için yirmi yedi tımene ihtiyaç olduğunu belirlemişti; ancak Yunanların bu miktarda bir orduyu savaşa sürme olanakları bulunmamaktaydı.²²⁹ Yine de bu durum, Yunanları Türk direnişini bitirme isteklerinden alıkoymamıştır.

Yunan genel taarruzu 24 Haziran 1921 tarihinde başlamış ve 4 Temmuz'da Kütahya işgal edilmiş, devamında Eskişehir'e girilerek Türk birliklerin uyumu bozulmuş olsa da, Yunan ordusunun başarısız harekât manevraları Türk birliklerinin

---

²²⁵ A.g.e., s.204.

²²⁶ Fivos Grigoriadis, *Dihazmos – Mikra Asia 1909 – 1930: İstoria Mias İkosactias*, C. II., Ekdosis Kedrinis, Atina, 1971, s.6.

²²⁷ Aynı yer.

²²⁸ A.g.e., s.10.

²²⁹ Rukunas, a.g.e., s.326.

başarılı bir şekilde yeniden düzene girmesine, ordusunu güçlendirip kararlı bir şekilde karşı taarruza geçmesine olanak tanımıştır.²³⁰

Yunanlar durumu bu şekilde görürken, Türk ordusunun Sakarya nehrinin doğusuna çekilmesi, Türk direnişinin kalbine giden yoldaki son durak demektir ki doğal olarak bunun Ankara’da telaşa neden olduğu sonucu çıkarılabilir. Bu noktada Mustafa Kemal Paşa’nın ordunun başına geçmesi önerisi gelmiş, nihayetinde kendisine “Başkomutanlık” görevi verilmiş – ki böylece vereceği kararlar kanun hükmünde olacaktır – ve Mustafa Kemal Paşa, bu sıfatla ivedi bir şekilde “Tekâlif-i Milliye” kanununu çıkararak bir an önce ordunun eksikliğini tamamlayıp düşman ordusunu püskürtmek istemiştir.²³¹

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa’nın Ağustos ayı sonlarında Sakarya’nın doğusuna geçip saldırıyı başlatan Yunan ordusuna karşı “Hatt-ı müdafaa yoktur, sath-ı müdafaa vardır. İşte o sath bütün vatandır.” şeklinde tanımladığı savunma taktiğiyle yönettiği ordusu 12 Eylül’de zafere ulaşacaktır.²³²

20 Ekim 1921 tarihinde, Sakarya Savaşı’nda Türklerin kazandığı zaferin de etkisiyle Fransa ile antlaşma imzalanmış ve böylece İtilaf Devletlerinden biri Ankara Hükümeti’ni artık resmen tanımıştır.²³³ George Horton, Fransızların ayrı bir barış yapıp Anadolu’dan çekilmelerini Fransızların Kral Konstantinos’a olan derin öfkesine – “Kasım Olayları” dolayısıyla Fransız birlikleriyle girilen çatışmadan daha önce de bahsedilmiştir – ve yıllar boyunca Osmanlı topraklarına yaptıkları yatırımların İngiliz politikası yüzünden tehlikeye girmesini istememelerine bağlamıştır.²³⁴ Fransa’nın antlaşma imzalayıp çekilmesinden önce İtalya da, 11 Temmuz 1921’de işgal ettiği yerleri boşaltmıştır.²³⁵ Yine alınan zaferler karşısında Moskova’daki heyetin işinin kolaylaştığını da belirtmek gerekir. 16 Mart 1921

---

²³⁰ Dionisios Tsigotis, **İ Elliniki Stratigiki Sti Mikra Asia 1919-1922**, Ekdosis Piotita, Atina, 2010, s.304-305.

²³¹ Mahmut Goloğlu, **Milli Mücadele Tarihi IV: Cumhuriyete Doğru (1921 – 1922)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s.185-191.

²³² **A.g.e.**, s.192-195.

²³³ Zeki Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü IV (Açıklamalı Kronoloji): Sakarya Savaşı’ndan Lozan’ın Açılışına (23 Ağustos 1921 – 20 Kasım 1922)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1996, s.109.

²³⁴ George Horton, **İ Mastiga Tis Asias: 1922 – Mikrasiyatiki Katastrofi**, Atina, To Vima Vivliothiki, 2009, s.178.

²³⁵ Goloğlu, **Cumhuriyete Doğru**, s.185.

tarihinde Sovyet Rusya ile imzalanan dostluk antlaşmasıyla Ankara hükümeti diplomatik tecridinden de kurtulmuş ve uluslararası denge oyunundaki yerini almıştı.²³⁶

Dido Sotiriyu'ya göre Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğindeki ordu, ilk zorluk karşısında silahını atıp kaçacak askerlerden oluşan 1914'teki orduya benzememektedir; Küçük Asya'nın dağları artık Türk asker kaçaklarıyla değil, ocakları, camileri, şerefleri ve özgürlükleri için, tüm uluslarına daha iyi bir hayatı kazanmak için savaşmayı öğrenmiş olan galeyana gelmiş devrimcilerle doludur.²³⁷

2.2 “Küçük Asya Felaketi”

İngilizlerin ilk önce Ekim Devrimi sonrası oluşan Bolşevik rejimini müttefikleriyle giriştiği harekâtlarla ya da ülkedeki iç savaşta Bolşevik karşıtlarını destekleyerek bitirmek istediği, keza Osmanlı İmparatorluğu'nun kalan topraklarını da kendi emperyalist çıkarlarına en uygun şekilde bölüşüp Doğu Sorunu'na da bir nokta koymak istediği yadsınamaz. Ancak ne Bolşevik rejimi üzerinde etkili bir sonuç elde ettikleri – ki Türk Milli Mücadelesi devam ederken Azerbaycan ve Ermenistan'a kadar inip bu toprakları da Sovyet Rusya'ya katmayı başarmışlardır – ne de Anadolu'daki çıkarlarının kolluk kuvveti olarak kullandıkları Yunanistan ordusunun, direnen Türk milli hareketini kırmayı başardığı söylenemez.

Dolayısıyla, özellikle Sovyet Rusya'nın İttifak Devletleri'nden sonra İngiltere karşısına çıkan yeni tehlike olduğu hatırd tutulursa, bu tehlikeyi ortadan kaldırıp kesin sonuç getiremeyen İngilizler onu dizginleme yoluna gitmeyi tasarlamışlardır ki yukarıda değinilen hususların da etkisiyle Anadolu'daki politikalarının değiştiği görülebilir. Burada, Ankara Hükümeti'nin bir taraftan Bolşevikler ile ilişki kurup sonrasında antlaşma imzalama, öte yandan Bolşevik rejimini ülkede benimsemek gibi bir niyetleri olmadığını gösteren faaliyetlerde bulunma şeklinde izlediği akılcı

---

²³⁶ Sonyel, Salahi R., **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II: Büyük Millet Meclisinin Açılışından Lozan Antlaşmasına Kadar**, C. II., 3.B., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2003, s. 56-57.

²³⁷ Sotiriyu, **a.g.e.**, s.70; Sotiriyu'nun Anadolu'da yaşayan bir Rum gencin hayatı ekseninde ele aldığı Milli Mücadele yıllarını anlatan bir romanı da bulunmaktadır. Bkz. Dido Sotiriyu, **Benden Selam Söyle Anadolu'ya**, 12. B., Alan Yayıncılık, İstanbul, 1996.

politikanın etkisinin de ayrı bir önem teşkil ettiği unutulmamalıdır. Anadolu'yu yayılmakta olan Bolşevik rejimi karşısında tampon bir bölge gibi tasarlayan İtilaf Devletleri, nihayetinde Türk ve Yunan kuvvetlerini karşı karşıya bırakmıştır demek çok da yanlış olmayacaktır.

Yunanistan'ın 15 Mayıs 1919'da I. Yunan Askeri Tümeni'nin İzmir'e çıkarılmasıyla başlayan macerasını anlatırken Tasos Vurnas, Yunanistan'ı İngilizlerin jandarması olarak tanımlamaktadır. Ona göre 1921 yılının Haziran ayında Anadolu'nun iç kesimlerine yapılan harekâtların kolaylıkla başarıya ulaşması, bunları düzenleyen Yunan kurmaylar tarafından da beklenmedik bir olay olmuş ve kafalarına düşmanın son derece güçsüz ve düzensiz olduğu kanısını yerleştirmiştir.²³⁸ Ancak durum hiç bu şekilde değildir. Yetenekli bir general ve lider olarak tanımladığı Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'da oluşturulan milis kuvvetlerden faydalanarak “çok eski pusu taktiğiyle” rakibini lojistik üslerinden uzağa çekip daha sonra tamamen ortadan kaldırma yolunu izlemiştir.²³⁹

Öyle ki Türk direnişi, artık düşmanın Anadolu'dan tamamen çekilmesini sağlamak için hazırlık yapmaya başlamıştır.²⁴⁰ Yukarıda üzerinde durulduğu gibi Rus ve Fransızlarla yapılan antlaşmalar sonrası Doğu'nun emniyete alınmasıyla orada bulunan kuvvetlerin de Batı Cephesi'ne kaydırılması imkânı doğmuştur.²⁴¹

1922 yılında, barış meselesinin yurtdışı temsiliyle Yunan tarafından Gunaris ve Baltatzis ilgilenirken, Türk tarafından da Yusuf Kemal Bey yetkili seçilmiş ve İtilaf Devletleri'ne Ankara'nın istek ve görüşlerini iletme görevini üstlenmiştir.²⁴²

---

²³⁸ Vurnas, **a.g.e.**, s.215.

²³⁹ **A.g.e.**, s.216.

²⁴⁰ Ani ve etkin bir taarruz vesilesiyle rakibini yenmek isteyen Türk ordusu, derhal bir harekâta girişmemiş; ancak Sakarya Savaşı'nın üstünden aylar geçmesine karşın taarruza girişilmemesi, Meclis'te tartışmalara konu olmuş, ordunun taarruza kalkabilecek gücü olmadığı, Başkomutan sıfatıyla Mustafa Kemal Paşa'nın savaş sürdürmek yerine yetkilerini içişlerinde kullanmak istediği gibi görüşler oluşmaya başlamıştır. Ancak Başkomutanlık tartışmaları Mayıs'ta üç ay süreyle daha ve Temmuz'da süresiz olarak uzatılmasıyla son bulmuştur. Bkz. Turan, **Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyetine**, s.258-260.

²⁴¹ Yusuf Hikmet Bayur, **Türkiye Devletinin Dış Siyaseti**, 2. B., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995, s.107.

²⁴² Marsilya'da Boullion ve Paris'te Başbakan Poincare ile yaptığı görüşme sırasında Ankara'yla yapılan antlaşmaya uygun hareket edileceğini öğrendikten sonra Londra'ya geçen Yusuf Kemal, Curzon'un Ankara hükümetinin İngiltere'yi düşman olarak görmesinden, Moskova Antlaşması ve Sovyet yardımlarından duydukları rahatsızlıkları üzerine konuşmasını dinlemiş ve yine Curzon'dan

Yusuf Kemal'in yaptığı görüşmeler sonrası Ankara'ya yola çıkmasının ardından İtilaf Devletleri, Yunanistan'a İstanbul ve Ankara hükümetlerine mütareke çağrısında bulunmuş ve ardından Sevr'in üzerinde birtakım değişiklikler yaparak barış koşullarını da sunmuştur.²⁴³

Anadolu'daki askeri girişimlerin başarısızlıkla sonuçlanması, İngiltere'de Yunanistan'a daha fazla sermaye aktarımının güvenli olmayacağı düşüncesini yaymış ve böylece önceden söz verilen kredinin de önünün kesilmesiyle Yunanistan ekonomik açıdan bir çıkmaza girmiştir.²⁴⁴ Öyle ki 1922 Nisanı'nın başında Maliye Bakanı Petros Protopapadakis, her banknotun ortadan ikiye bölünmesi bir yarısının yarı değeriyle kullanılması, diğer yarısının ise faizli devlet tahvili olarak Milli Banka'ya yatırılması şeklinde uygulanan zorunlu iç borçlanma yoluna gitmiştir.²⁴⁵ Sonuç olarak ekonomisi bu vaziyette olan Yunanistan, İtilaf Devletleri'nin mütareke önerisini derhal kabul etmişti.²⁴⁶

Gunaris'in Anadolu meselesine çözüm üretmek adına yaptığı her girişimin başarısızlıkla sonuçlanması ve Türk tarafının sert tavır almaya başlaması, Yunanistan'ın içişlerinde büyük tepki almış ve bunlar 11 Mayıs'taki bütçe oylaması sırasında Meclis'e de taşınmış, hükümet 160 lehte oya karşılık 160 aleyhte almış ve bir vekil de çekimser oy kullanmıştır ki bu da hükümetin başarısızlığını ortaya koymuştur.²⁴⁷

16 Mayıs'ta Gunaris'in istifa etmesi üzerine hükümeti kurma yetkisini üstlenen Nikolaos Stratos ise sadece altı gün iktidarda kalabilmiş, sunduğu programla güvenoyu alamamasının üstüne hükümeti düşmüştür.²⁴⁸ Böylece 22 Mayıs 1922 tarihinde Petros Protopapadakis, başbakanlığa gelmiş, tüm Venizelos karşıtı

---

müttefiklerin mütareke ve barış önerceklerini öğrenmiştir. Bkz. Turan, **Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyetine**, s.262

²⁴³ Misak-ı Milli ile bağdaşmadığını düşündüğü bu ilkeleri bertaraf etmek için Ankara hükümeti, – akılcı bir karşı hamle ile – mütarekeyi ilke olarak kabul ettiğini ancak bunun için Yunan ordusunun Anadolu'yu hemen boşaltmaya başlaması gerektiğini bildirmiştir. Nitekim Ankara hükümetinin bu karşı önerisinin pek taraftar bulamayacağı açıktır. Bkz. Turan, **Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyetine**, s.263.

²⁴⁴ Rodakis, **a.g.e.**, s.428.

²⁴⁵ Aynı yer.

²⁴⁶ Ksenofon Stratigos, **İ Ellas En Mikra Asia**, Anatiposi A' Ekdisis Tu 1925, Atina, Ekdisis Pelekanos, 2010, s.324.

²⁴⁷ Nikos İ. Nikolopoulos, **Dimitrios Gunaris: Politiki** Biografia, İ. Sideris, Atina, 2007, s.474.

²⁴⁸ Aynı yer.

gruplardan oluşan koalisyon kabinesinde Gunaris, Baltatzis, Theotokis ve Stratos gibi isimler yer almıştır.²⁴⁹ Genel Türk taarruzunun üstünden on beş gün geçtikten sonra dağılana kadar yaklaşık üç buçuk ay iktidarda kalacaklardır.

25 Mayıs 1922 tarihinde Anastasios Papulas görevinden istifa etmiş ve yerine atanan Georgios Hatzianestis, 6 Haziran'da Anadolu'ya varmış, orduyu teftiş ettikten sonra İzmir'e dönmüş ve hükümetin İstanbul'un ani işgali planlarını uygulamaya girişmiştir.²⁵⁰ Cepheden ayırdığı birlikleri Trakya Bölgesine göndermiş ve böylece asıl cephedeki kuvvetleri zayıflatmış; Ağustos ayı başlarında İstanbul'un işgal edilmesi planından vazgeçildiğinde – müttefiklerden izin çıkmamıştır – ise bu ayrılan birlikler Anadolu cephesine geri gelememiştir.²⁵¹

Yunanistan son hamlesini İstanbul'u işgal etmek ve burada özerklik ilan etmek üzerine yapmıştır denebilir. 27 Temmuz tarihinde İtilaf Devletleri'ne verilen notada, çatışmaların bitmesi ve barış görüşmelerinin başlaması için önerilen tekliflere Yunanistan'ın tüm iyi niyetiyle onay verdiği, ülkenin ekonomisini ağır yük altında bırakarak ve büyük ölçüde kayıp vererek on yıl boyunca boyunduruk altında olan soydaşların özgürleştirilmesi için savaş verildiği, yine de Yunanistan'ın savaşıma devam ettiği ancak İtilaf Devletleri'nin bir an önce barış için araya girmelerinin elzem olduğunu belirtmiştir.²⁵²

İstanbul'a ileri harekât düzenleneceği sinyalleri de verilen 27 Temmuz notasından bir gün sonra İngilizler, müttefiklerle birlikte bir karar alınmadan tarafsız bölgeye girmemelerini yoğun bir şekilde dile getirmişler, bunun üzerine Yunan Başkomutanın yeni bir emir gelene kadar İstanbul üzerine harekete geçmemesi emri gelmiş ve 29 Temmuz'da İtilaf Devletleri'ne yeni bir nota verilmiştir.²⁵³ Yunanistan ilkinden daha sert olan bu notasında İstanbul hükümetinin, Mondros Mütarekesi uyarınca, orduların dağıtılması koşullarını sürekli ihlal ettiğine ve hâlihazırda İstanbul'da bulunan Mustafa Kemal Paşa yanlılarına çeşitli yönden yardımlarda bulunarak ihlal etmeye devam ettiğine dikkat çekerek, mücadelenin son bulması ve

---

²⁴⁹ Aynı yer.

²⁵⁰ Rodakis, **a.g.e.**, s.441.

²⁵¹ Aynı yer.

²⁵² Stratigos, **a.g.e.**, s.377-378.

²⁵³ **A.g.e.**, s.381.

barış imzalanması için, Trakya Bölgesi'ndeki birliklerine İstanbul'a yürümleri, orada konuşlanmış olan işgal kuvvetleriyle her türlü zıtlaşmadan kaçınılması ve işgal sırasında Komiserliklerin haklarına saygı gösterilmesi emrinin verildiğini bildirmiş, bu yolla sadece İstanbul Hükümeti'nin hedef alındığı ve alınacak sonuçla müttefiklerin çıkarlarının gözetileceği ve galiplerin isteklerinin empoze edilmesinin sağlanacağı ve yine Anadolu'daki Hıristiyan nüfusun zulme uğramasının engelleneceği dile getirilmiştir.²⁵⁴ Bu notaların Türk tarafında taarruz hazırlıklarının biran evvel bitirilmesi gerektiği düşüncesini doğurduğu söylenebilir.

Spiridonos'un anlatımına göre, kendi yararlarına çalışan Türklerden alınan ve istihbarat çalışmaları sonucu ulaşılan bilgiler doğrultusunda Türk birliklerinin hareketleri incelendiğinde tertiplenmelerde değişiklikler görülmüş ve ayrıca Türk uçaklarının sık keşif uçuşu gerçekleştirdikleri, rakiplerinin uçuşlarını engellemeye çalıştıkları bildirilmiş olsa da, bu belirtiler endişe uyandırmamış ve böylece "düşman" rahatsız edilmeden Yunan cephesi karşısında taarruz hazırlıklarını yürütmüştür.²⁵⁵

Bütün Türk birliklerinin taarruz pozisyonu almasıyla nihayet 26 Ağustos sabahı – beklenmeyen – Büyük Türk taarruzu topçu ateşiyle başlamış, sadece dört günlük bir sürede Yunan ordusu dağılma eşiğine getirilmiş ve ordu "İlk Hedefiniz Akdeniz'dir, ileri!" komutunu almıştır.²⁵⁶ 2 Eylül'e gelindiğinde I. Kolordu Komutanı Trikupis ile II. Kolordu Komutanı Digenis esir düşmüşler²⁵⁷, böylece dağılan bu kolordulardan artakalan tümenler de geri çekilmeye başlamışlardır.²⁵⁸ 4 Eylül'de Trikupis, Anadolu Harekâtı Başkomutanı olarak atanmış; ancak iki gün önce esir düştüğünün öğrenilmesi üzerine 6 Eylül'de İzmir'e varan Georgios Polimenakos aynı göreve getirilmiş, ilk başta İzmir'i savunmayı düşünse de bu fikrinin mümkün olmadığını görüp orduların Çeşme'ye doğru sevki işine koyulmuştur.²⁵⁹

---

²⁵⁴ **A.g.e.**, s.382.

²⁵⁵ Spiridonos, **a.g.e.**, s.220.

²⁵⁶ Goloğlu, **Cumhuriyete Doğru**, s.342-347.

²⁵⁷ **A.g.e.**, s.348.

²⁵⁸ K. D. Kanellopoulos, **İ Mikrasiatiki İtta: Avgustos 1922**, Eleftheri Skepsis, Atina, 2009, s.293.

²⁵⁹ Katsis, **a.g.e.**, s.335.

Türk ordusunun da planladığı ve umduğu gibi etkin ve topyekûn bir taarruzla Yunan ordusu kısa sürede dağılmış ve düzensiz olarak Batı'ya denize doğru çekilmeye başlamıştır. Hatzianestis'ten önceki Yunan orduları komutanı Papulas, cephenin yarılmasını üç sebebe bağlamıştır: İlk yukarıda değinildiği üzere Trakya Bölgesine 21.000 askerin gönderilmesi savunma gücünü önemli ölçüde etkilemiş ve zayıflatmış, bununla birlikte grupların dağılmaya başlaması cephedeki karargâhtan çıkan kararları ciddi olarak etkilemiş ve son olarak Başkomutanın cepheye derhal ulaşmaması birliklerin moralini ve nizamını bozmuştur.²⁶⁰ Anlaşılan Papulas, kendi komutanlığı sırasında gerçekleşen Sakarya Savaşı esnasında ordunun aldığı darbeyi görmezden gelmektedir.

Türk süvari tümenleri 9 Eylül 1922 sabah saatlerinde İzmir'e girerek Türk bayrağını çekmişler²⁶¹ ve dört yıl süren Yunan hâkimiyetine bir son vermişlerdir.

Vakas'ın anlatımıyla, *“düşmanın kolay elde ettiği büyük zafer karşısında hayretler içinde kalmış binlerce asker esir alınmış ve düşman, 1919 yılında onca hayırlı alametle İzmir'e çıkan şanlı Yunan ordusunu kelimenin tam anlamıyla denize dökmüştür”*.²⁶²

*“...Küçük Asya'nın Yunanlığı, Yunan Devleti ve ayrıca Yunan ulusu artık cehenneme, yeraltına²⁶³ inmiştir ki hiçbir güç onu çıkarıp kurtaramaz... ...Nasıl Yunanistan'ı kurtarmak için Selanik'teki ihtilal hareketine katılıp görevinizi ifa ettiyseniz şimdi de her yandaki, özellikle size karşı derin bir hayranlık besleyen Küçük Asya ve Trakya'daki Yunanları kurtarmak için böyle yüzlerce harekete girişmekten çekinmeyiniz...”*²⁶⁴

İzmir Metropolit Hrisostomos, Türk ordusunun şehre varmasından önce Venizelos'a yazdığı mektupta bu sözleriyle onu bir darbeye yönetimi ele almaya çağırmıştır. Ancak Venizelos'tan böyle bir hareket gelmeyecek, özellikle Sakız ve

---

²⁶⁰ Vakas, a.g.e., s.573.

²⁶¹ Goloğlu, Cumhuriyete Doğru, s.351-352.

²⁶² Vakas, a.g.e., s.576.

²⁶³ Metnin orijinal dilinde kullanılan “Αδης” (Hades) kelimesi, Yunan mitolojisinde Zeus'un kardeşlerinden biri olup, öldükten sonra gidildiğine inanılan yeraltı tanrısı/dünyasıdır ve kelime mecazen cehennem olarak da kullanılmaktadır. Bkz. Azra Erhat, **Mitoloji Sözlüğü**, 14. B., Remzi Kitabevi, İstanbul, 2006, s.120. ve Babiniotis, a.g.e., “Αδης /Hades maddesi”, s.67.

²⁶⁴ Vakas, a.g.e., s.577-578.

Midilli'ye çekilmiş Yunan birliklerinin başında olan komutanlardan Nikolaos Plastiras ve Stilianos Gonatas'ın liderliğinde bir darbe örgütlenecek ve hareketin bildirileri Atina semalarından yağmaya başlayacaktır.²⁶⁵

2.3 1922 İhtilali

1922 İhtilali'ni iyi anlamak için Yunanistan'ın içinde bulunduğu bölünmeyi – birinci bölümde de ele alındığı üzere – iyi kavramak gerekir. “Ulusal Bölünme”, Yunanistan'ı II. Dünya Savaşı sonrası vuku bulan “İç Savaş”a (*Emfilios Polemos*) kadar sürüklemiştir denilebilse dahi, asıl sonucuna Yunanistan'ın siyasi tarihinde kötü bir iz bırakacak olan “Altılar Davası”ndan sonra “günah keçileri” olarak nitelendirilebilecek Dimitritos Gunaris, Petros Protopapadakis, Nikolaos Stratos, Nikolaos Theotokis, Georgios Baltatzis ve Georgios Hatzianestis'in infaz edilmesiyle ulaştığını ifade etmek çok da yanlış olmayacaktır.

İhtilal öncesi genel duruma geçilecek olursa, İzmir'deki Yunan işgalinin bitmesinden bir gün sonra Petros Protopapadakis²⁶⁶ istifasını sunmuştur.²⁶⁷ Hemen ardından ise 10 Eylül 1922 tarihinde, Yunanistan'ın girdiği zorlu süreçte, yine uç bir Venizelos karşıtı Triandafilakos tarafından (Savaş ve Donanma Bakanlıklarını da üstlenmiştir) sadece on sekiz gün sürecek olan hükümet kurulmuştur.²⁶⁸

İngilizlerin Yunanistan'ın iç durumuyla ilgili değerlendirmelerine göz atılacak olursa: 19 Eylül 1922 tarihinde, Konstantinos'un tahttan feragat etmesinden

---

²⁶⁵ Rodakis, **a.g.e.**, s.444.

²⁶⁶ Emmanuil ve Evdokia Protopapadakis'in oğlu olarak 31 Aralık 1859 tarihinde Naksos adasının doğusunda yer alan dağlık Apiranthos köyünde dünyaya gelmiştir. 1878 yılında Atina Üniversitesi Edebiyat Fakültesine kaydını yaptırmış olsa da burada eğitim görmemiş, eğitimini devam ettirmek üzere Paris'e yerleşmiştir. Burada Astronomi okumayı amaçlayarak gelmiş olsa da mühendislikten mezun olmuştur. 1889 yılında profesör de olan Protopapadakis, mühendislik ve matematik üzerine yazılar kaleme almış, zamanın en önemli yapılarının inşalarında – Korinthos Kanalı'nın açılması, Doğu Makedonya Bölgesi - Trakya demir yollarının inşası gibi – görev almıştır. İlk olarak 1902 yılında Theodoros Diliyannis'in partisine bağlı olarak Naksos'tan milletvekili seçilmiştir. Detaylı bilgi için bkz. Aleksandros Ar. İkonomos, **Petros Protopapadakis 1859 – 1922: Enas Anthropos Ke Mia Epohi**, I. Tıpkıbasım, Sillogos Pros Diadosin Ofelimon Vivlion, Atina, 2011

²⁶⁷ İkonomos'a göre, Petros Protopapadakis istifa etmeden evvel de politikadan çekilmeyi, Berlin'de eğitim gören iki çocuğu ve onlarla birlikte kalan karısının yanına yerleşmeyi planlamış – öyle ki pek çok Avrupa ülkesi için vize çıkartmış, neredeyse valizini bile hazırlamıştır – ancak Gunaris'in böyle bir şeyi yaptığı takdirde yanlış anlaşılacağını söylemesi üzerine kalmayı tercih etmiştir. Bkz. İkonomos, **a.g.e.**, s.522.

²⁶⁸ Nikolopoulos, **a.g.e.**, s.483.

evvel, Atina'daki İngiliz Elçi Lindley rapor niteliğindeki telgrafında, Konstantinos ve Venizelos yanlıları arasındaki didişmeler dışında ciddi sorun olmadığını, Triantafilakos'un mümkün olduğunca çok Venizelos yanlısını önemli pozisyonlara getirirse de güçlü bir muhalefetle karşı karşıya olduğunu, Konstantinos'un tahttan feragat etmeye niyeti olmadığını, azınlıkların ise çok önem teşkil etmeyecek bir takım oyun içinde olduklarını aktarmıştır.²⁶⁹ Lindley, ordunun ciddi bir askeri güç teşkil etmediğini; ancak İngiliz desteğiyle kısa sürede restore edilebileceğini, donanmanın moral bakımından iyi; fakat gemilerin elzem kabul edilen pek çok noktada eksikleri olduğunu da belirtmiştir.²⁷⁰

Öte yandan Yunanistan'daki "Konstantinos rejimini" devirmek için daha yaz ayları başında hareketlenmeler başlamış ve bunlar iki merkezli yürütülmüştür: İlki, Theodoros Pangalos²⁷¹ liderliğinde – Politik danışmanları içerisinde Georgios Papandreu²⁷² da vardır – Atina'da faaliyetlerini sürdürmüş ve *Eleftheron Vima*²⁷³ (Özgür Kürsü) gazetesinin ofislerini karargâh olarak kullanmıştır.²⁷⁴

---

²⁶⁹ EK-4 CAB 24/155/39 s.3.

²⁷⁰ EK-4 CAB 24/155/39 s.3.

²⁷¹ İhtilalin aktörlerinden Theodoros Pangalos, 1878 yılında Salamis Adası'nda dünyaya gelmiştir. Babası, Attika Eyaletine bağlı Megarida Bölgesinde - Harilaos Trikupis'in partisine mensup - politikacı ve doktor olan Dimitrios Pangalos; annesi ise 1821 isyanında da boy gösteren Arnavut kökenli Hatzimeleti ailesi mensuplarından Katingo (Ekaterini) Hatzimeleti'dir. İki yıl devam ettiği tıp eğitimini bırakan Pangalos, Yunan Harbiyesine (*Sholi Evelpidon*) girmiş; buradaki birinci sınıfında patlak veren 1897 Osmanlı-Yunanistan Savaşı'na katılmıştır. 1900 yılında harp okulunu bitirip teğmen rütbesini alan Pangalos, bir yıl sonra Ariadni Sklia ile evlenmiş; bu evlilikten Thiseas, Dimitrios, Georgios ve Amalia adlarını taşıyan dört çocuğa sahip olmuştur.²⁷¹ 1908 yılında, 1897 yılından beri karışık bir siyasi portre çizen Yunanistan'da gidişattan memnuniyetsiz olan askerler – ki burada Jöntürk hareketinden de etkilendiklerini söylemek pek de yanlış olmayacaktır – gruplaşmaya başlamışlardır. Bu buluşma noktalarından biri de artık üsteğmen rütbesindeki Pangalos'un evi olmuştur. Nitekim yine bu evde toplanan teğmen ve üsteğmenler tarafından Askeri Birlik'in kurulması kararlaştırılmıştır. 15 Ağustos 1909'da Albay Nikolaos Zorbas önderliğinde Gudi'de başlayan kansız ihtilalde Pangalos da önderler arasında bulunmuştur. 1911 yılında Paris'te askeri eğitim almaya giden Pangalos, takvim 1912'yi gösterdiğinde Balkan Savaşı'nda çeşitli cephelerde görev almıştır. Detaylı bilgi için Bkz. Kostas Hacıandoniou, **Theodoros Pangalos İstoriki Viografia**, Ekdisis İolkos, Atina, 2004.

²⁷² 20. yüzyılda Yunanistan'daki en önemli siyasi figürlerden biri olan "Dede" Georgios Papandreu, 13 Şubat 1888 tarihinde Ahea'da doğmuş, ilk ve ortaöğrenimini Patra'da görmüş, daha sonra Atina Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne devam etmiştir. Daha üniversite yıllarında, öğrenci hareketlerinde yer almış, ilk makalesi 1908 yılında yayımlanmıştır. Lisansüstü eğitimine Almanya'da devam ederken I. Balkan Savaşı'nın patlak vermesinin ardından gönüllü olarak savaşa katılmıştır. Öğrenimini bitirdikten sonra Liberal Parti'ye katılan Papandreu, 1915 yılında Midilli Valisi görevine gelmiş, daha sonra Ege Genel İdarecisi sıfatını kazanmış, Venizelos karşıtlarının iktidara gelmesiyle ise söz konusu mevkilerden alınmıştır. Ardından İstanbul'a geçen Papandreu, monarşi karşıtı yazılar kaleme almış, Kral Konstantinos'u istifaya davet etmiştir. Bu duruşundan ötürü İhtilal sırasında Plastiras'ın siyasi danışmanı görevini üstelencektir. Kurulacak olan Gonatas hükümetinde ise bir müddet İçişleri Bakanı

Diğer oluşum ise yukarıda değindiğimiz 1920 seçimleri sonrası İstanbul’da kurulan “Küçük Asya Savunma Örgütü” (*Mikrasiatiki Amina*) olup, bu oluşuma mensup “Savunmacı” (*Aminitis*) subaylar – Georgios Kondilis başkanlığında – Anadolu yenilgisi sonrasında söz konusu cephedeki Venizelos yanlısı meslektaşlarıyla iletişime geçmeye başlamıştır.²⁷⁵ Bunların içinde en çok göze çarpanlardan biri de Albay Nikolaos Plastiras’tır.²⁷⁶

İkonomos, daha 7 Eylül’den itibaren Venizelos yanlısı basın, Albay Plastiras’ı gerek makaleleri gerekse fotoğrafları aracılığıyla “ordularının Akhilleus’u”²⁷⁷ olarak nitelendirip göklere çıkardığını aktarmış; bu reklamı Plastiras’ı Başkomutanlığa getirmek için mi, yoksa ihtilalin liderliğine hazırlamak gayesiyle mi yaptıkları sorusunu ortaya atmıştır.²⁷⁸

Felaket sonrasında Sakız’da da Midilli’de de kaotik bir hava hâkimdir demek yerinde olacaktır. Yunan birliklerinin Anadolu’dan geri çekilişiyle birlikte, yerel Rum halk da kaçmaya başlamış ve anılan adalara sığınmışlardır. Ardından gelen

---

olacaktır. Detaylı bilgi için bkz. **Georgios Papandreou (1888-1968): O Yeros Tis Dimokratias**, Vuli Ton Ellinon, Atina, 2008.

²⁷³ Büyük, günlük, politika ve ekonomi gazetesi olan *Eleftheron Vima*, 6 Şubat 1922 tarihinde Liberal Parti’nin (*To Komma Fileleftheron*) A. Karapanos, G. Roussos, A. Diomidis, E. Tsouderos, G. Eksindaris, K. Rendis, D. Lambrakis gibi kurmayları tarafından kurulmuş, aynı yılın Ekim ayında diğerlerinin ayrılması üzerine D. Lambrakis tek sahibi olarak kalmıştır. *Eleftheron Vima*, devamlı olarak Venizelos’un, Liberal Parti’nin ve demokrasi yanlılarının fikirlerini yansıtmış, 1922’de Yunan ordularının yenilip geri çekilmesi üzerine Kral Konstantin’in tahttan çekilmesini “İlk Hedef”, Altılar Davası’nı ise “Devrim’in halka karşı sorumluluğu” olarak lanse etmiştir. Bkz. Konstantinos Stekos – Triandafilos Sklavenitis, **Pendakosia Hronia Entipis Paradosis Tou Neou Ellinismou (1499–1999)**, Vouli Ton Ellinon, Athina, 2000, s.282-283.

²⁷⁴ Hatziaandoniu, **a.g.e.**, s.206.; Grigoriadis, **a.g.e.**, s.316.

²⁷⁵ Grigoriadis, **a.g.e.**, s.316.

²⁷⁶ Nikolaos Plastiras, 1883 yılında Karditsa şehrinin dağlık bir köyü olan Morfovuni’de dünyaya gelmiştir. Ortaokul sonrası askeriyeye yazılan Nikolaos Plastiras, kendisinin de yer aldığı 1909 Gudi Hareketi sırasında başçavuştur. 1912 yılına gelindiğinde ise artık teğmen olan Plastiras, Larisa’da bulunan 5. Piyade Alayı’na atanmış ve Balkan Savaşları’nda başarı gösterip dikkati çekmeye başlamış, sonrasında 1915 yılında daha önce askeri haritasını çıkardığı Sakız (*Hios*) Adası’na tayin olmuştur. I. Dünya Savaşı’na Bulgarlar ve Türklerin içinde bulunduğu İttifak Devletleri tarafında katılmayı mantık dışı görmüş, Makedonya’daki Bulgar işgalleri sonrası Makedonya Bölgesi’ndeki Fransız alaylarına katılma isteklerini belirtmek üzere birtakım arkadaşıyla Venizelos’u görmeye gitmiş, ilk tanışmaları burada olmuştur. *Milli Savunma Hareketini* destekleyen subaylardan olmuş ve aktif bir şekilde görev de almıştır. 1922 İhtilali’nin tasarlayanlarından olup, İhtilal Heyeti’nin dağılmasından sonra ihtilalin lideri konumuna gelmiştir. Detaylı bilgi için bkz. Ioannis Peponis, **Nikolaos Plastiras Sta Yegonota 1909-1945**, Atina, 1947

²⁷⁷ Yunan mitolojisinde Akhaların yenilmez savaşçısı olan Akhilleus (Aşil), Truva Savaşı’nda büyük yiğitlikler gösterir. Efsanesi, Homeros’un İlyada destanında önemli yer edinir. Detaylı bilgi için bkz. Erhat, **a.g.e.**, s.25.

²⁷⁸ İkonomos, **a.g.e.**, s.521.

askeri birliklerle yaşanan yağmalar durulmuş ve askerlerin rejimi devirmeye yönelik adımlarını planlayacakları karargâhları haline gelmiştir.²⁷⁹

Grigoriadis'in aktarımına göre, Albay Plastiras'ın ve emrindeki birliklerin, herhangi bir şekilde ihtilal planlarını uygulayamayacakları Sisam Adası'na nakledilmeleri istenmiş; ancak Plastiras, kendilerini taşıyan *Tinos* zırhlısının rotasını değiştirtmiş ve Sakız'a varmayı başarmıştır.²⁸⁰

Stilianos Gonatas'ın²⁸¹ hatıratında aktardığına göre Plastiras'ın rejime karşı örgütlenmesi daha Anadolu'dayken başlamış ve yayılmış, Sakız'a varmasıyla birlikte, sokaklarda silahlı bir ayaklanma isteği yüksek sesle dile getirilir hale gelmiştir.²⁸² Grigoriadis'e göre Plastiras'ın varışından sonra böyle bir hazırlığa karşı çıkabilecekler iki elin parmaklarını geçmeyecek sayıdadır ve olsa olsa tereddüde düşenlerin sayısı dikkate değerdir.²⁸³

Sakız'da ihtilalin asıl mimarı Plastiras'ın olduğuna değinilmiştir; yine Yunan ordusunun geri çekildiği Midilli'de ise "Savunmacı" olmayan, 1917 yılında Venizelos'un iktidara gelmesinden sonra da orduda kalıp savaşımaya devam eden Kral yanlılarından olan Gonatas bulunmaktadır.²⁸⁴ Plastiras ve ihtilalin diğer üyeleri olacak subayların, Midilli'deki birlikleri de aralarına katmak isteyecekleri kolaylıkla anlaşılabilirken; yine yukarıda değinilen özellikleri nedeniyle Gonatas'ın, ihtilalin salt Venizelos yanlısı bir portre çizmemesi için tam da aranan adam olduğu söylenebilir.

---

²⁷⁹ Grigoriadis, **a.g.e.**, s.320-22.

²⁸⁰ **A.g.e.**, s.324. Hatta Koramiral G. Stratos'un "Ben olsam, *Tinos*'u vurur, batırırdım!" ifadesi de not edilmiştir.

²⁸¹ Stilianos Gonatas, 1897 yılından 1922 yılına kadar tüm savaşlarda yer almış Venizelos karşıtı subaydır. Küçük Asya felaketi sonrası Nikolaos Plastiras ve Dimitrios Fokas ile birlikte Sakız Adası'nda hazırlanan ve sonrasında ilan edilen ihtilalin liderliğini yürütmüştür. 1924 Ocak ayına kadar devam eden hükümetin başbakanlığını yürüttüğü sırada Altıların infazı – ki halefi Krokidas, bu infazlara karşı çıktığı için istifa etmiştir - gerçekleştirilmiştir. Bkz. Kotzias, **a.g.e.**, s.16.

²⁸² Stilianos Gonatas, **Apomnimevmeta Stilianu Ep. Gonata: Ek Tu Stratiotiku Ke Politiku Dimosiu Apo Tu 1897 Mehri Tu 1957**, Atina, 1958, s.229.

²⁸³ Bu arada, Atina'daki rejim karşıtlarının karargâhı olduğundan daha önce bahsedilen *Elefthero Vima* gazetesinden Kostas Athanatos (Karamouzis) Sakız'a muhabir sıfatıyla gelmiştir; ancak asıl amacı Atina ile adalar arasında bağlantı sağlamak olmuştur. Bkz. Grigoriadis, **a.g.e.**, s.326.

²⁸⁴ Grigoriadis, **a.g.e.**, s.328.

23 Eylül'de İhtilal Komitesi'nde yer alması için Gonatas'a teklif götürülmüş ve hâlihazırdaki üyelerinin bir listesi sunulmuştur.²⁸⁵ Grigoriadis'e göre hala kararsız olan Gonatas'ın "hayatındaki dönüm noktasına varmasını" sağlayan iki meslektaşının da bu heyete katılması olmuştur: Kendisi gibi orduda kalmayı ve tüm çekişmelerden uzak durmayı seçen Mavroskotis ve her daim Venizelos karşıtı kalacak olan Kral taraftarı Pitsikas.²⁸⁶ Yazarın aktardığına bakılırsa Pitsikas birkaç gün içerisinde seçiminden pişmanlık duyacak olsa da, Gonatas ismini listede gördükten sonra etkilenecek ve ihtilale katılma kararı alacaktır. Gonatas, ihtilalin her halükarda gerçekleşeceğini düşündüğünden, yönsüz kalmaması adına katılma kararı aldığını ifade etmiştir.²⁸⁷

Gonatas, ayrıca ihtilalin tek lideri olması halinde önerileri kabul edeceğini; ancak ilk önce yerine getirilmesi gerekenleri bildirmiştir: 1) General Frangu'nun tutuklanması ve kontrol altında tutulması; 2) Sakız ve Midilli adalarında bulunan telgrafhanelerin kontrol altına alınması, Sakız'da bulunanların – Plastiras dâhil – liderliğini kabul etmesi; 3) Emri altındaki II. Tümenin donanma vasıtasıyla ihtilalcilerin isteklerini kabul ettirmek amacıyla Atina'ya hareket etmesi²⁸⁸

"İhtilal en kısa zamanda yapılmalıdır!" görüşü hâkim gözükmektedir, bu noktada şu soru ortaya çıkmaktadır: "Aynı zamanda donanma da ihtilale dâhil olacak mıdır?" *Kilkis* ve *Limnos* destroyerleri, *Dafni*, *Niki*, *Sfendoni*, *Alfios* torpido gemileri, *Naksos* ve *Tenedos* hafif kruvazörleri Sakız'da bulunmaktaydı. Ayrıca ayaklanma hazırlıkları süren Midilli'den *Doris* torpidosu da Yarbay Zangas komutasında bağlantı sağlamak için gelmişti.²⁸⁹ İhtilalcilerin yaptıkları görüşmeler sonrasında deniz kuvvetlerine mensup pek çok subayın da ihtilal düşüncesini paylaştığını²⁹⁰ kaydeden Grigoriadis'e göre, *Limnos* destroyerinin ikinci kaptanı Petropulakis,

---

²⁸⁵ Gonatas, **a.g.e.**, s.229.

²⁸⁶ Grigoriadis, **a.g.e.**, s.329.

²⁸⁷ Gonatas, **a.g.e.**, s.229.

²⁸⁸ **A.g.e.**, s.230.

²⁸⁹ Grigoriadis, **a.g.e.**, s.327.

²⁹⁰ Karşı görüşte olanların, herhangi bir engelleme çabasını önlemek adına da karacılardan "baskıncı" birlikler oluşturulmuştur. Bu birliklerin karacılardan oluşturulmasındaki neden ise denizcilerin kendi meslektaşlarını tutuklamak istememeleridir. Bkz. Grigoriadis, **a.g.e.**, s.328.

anılan geminin ihtilale dâhil edilmesini üstlenebileceğini ve aynı zamanda donanmayı idare edebileceğini Plastiras'a iletmiştir.²⁹¹

Donanmadan subaylarla da anlaşılması sonrasında artık herkesin ayaklanma için işaret beklediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim 24 Eylül sabahı, topçu birliklerinin komutanı Mamuris, Gonatas'ı uyandırmış ve gece boyunca Sakız ve Midilli'de her şeyin “hayırlı” bir şekilde gerçekleştiğini haber vermiştir.²⁹² Aynı gün Sakız adasında ihtilal haberi bildiriler şeklinde yayımlanır: “*Yunanistan Kurtuldu. Müjdeler olsun. Büyük piyango adımıza vurdu. Ordu ve Donanma birleşerek vatanın kurtuluşu adına gece saatlerinde ihtilali ilan etti...*”²⁹³

Limnos ve beraberindeki iki kruvazör, dört torpido gemisi, silahlandırılmış iki yolcu gemisi ve ihtilale katılmış askerleri taşıyan on dört ticari gemiyle Atina'ya yelken açmıştır.²⁹⁴ İhtilal liderleri *Limnos*'ta bulunca artık yönetim de nihai olarak şekillenecek ve Gonatas, Plastiras, Petropulakis, Fokas, Kurusopulos, Gardikas, Edipidis, Protosingelos, Mamuris, Kimisis, Hasapidis, Panagopulos'tan oluşan on iki kişilik İhtilal Komitesi oluşturulacaktır.²⁹⁵

Ancak on iki kişinin yetki paylaşımında sıkıntıların doğması pek tabiidir. İhtilalin önderliğini üstlenmek konusunda yaşanan tartışmalarda Smith, ihtilalcileri taşımakta olan filonun komutanı İoannis Petropulakis'in sinir krizi geçirecek kadar hararetlendiğini ve kamarasına kapatılmak zorunda kaldığını aktarmaktadır.²⁹⁶ Yerini Fokas²⁹⁷ alacak ve komite sonrasında on bir kişiye düşecektir.²⁹⁸ Öte yandan Petropulakis, ihtilalin ilan edilmesi sonrası kardeşinden aldığı tebrik mektubuna 10

²⁹¹ Grigoriadis, **a.g.e.**, s.331.

²⁹² Gonatas, **a.g.e.**, s.231.

²⁹³ **EK-5** ELÍA/ Eleftherios Venizelos Arşivi/Klasör 11/Dosya 2/42 – 11 Eylül (24 Eylül) 1922 Sakız'da İhtilalin İlanı.

²⁹⁴ Grigorios Dafnis, **Sinoptiki İstoria Tis Sinhronu Ellados**, Organizmos Ekdoseon Didaktikon Vivlion, Atina, 1971, s.44.

²⁹⁵ Nikolopoulos, **a.g.e.**, s.489.

²⁹⁶ Smith, **a.g.e.**, s.441.

²⁹⁷ 1886 doğumlu Dimitrios Fokas, 1909 *Gudi Hareketi*'nde *Askeri Birlik*'in mensubu olmuş, Balkan Savaşları'nda *Ellis* ve *Limnos* deniz savaşlarına katılmıştır. 1915-1917 arası Donanma Kurmay Başkanlığı'nda Tarihi Çalışmalar Dairesi komutanlığı yapmış, Yunanistan'ın I. Dünya Savaşı'na girmesinin ardından gelen Ukrayna Seferi'ne katılmıştır. Anadolu bozgunuyla birlikte 1922 İhtilaline katılmış ve İhtilal Heyeti'ndeki yerini almıştır. Ancak üç hafta sonra uzlaşmazlıklar baş gösterince bu görevinden ayrılacaktır. Bkz. Vasilis Tzanakaris, **İs Thanaton!: İ Diki Ke İ Ektesesi Ton Eksi Mesa Apo Ta Praktika, Ta Paralipomena Ke Ta “Psila” Ton Efimeridon**, Ekdisis Metehmio, Atina, 2010, s.44.

²⁹⁸ Nikolopoulos, **a.g.e.**, s.489.

Ekim tarihinde yazdığı cevabında, bu ihtilaldeki Venizelosçuluğun ve menfaatperestliğin farkına vardığını ve bunlara hizmet etmek niyetinde olmadığı için artık kendisinin hareketin içinde yer almadığını bildirmiştir.²⁹⁹ Sadece ve sadece şereflerini korumak için ayaklandığını söyleyen Petropulakis, kendisine Deniz Kuvvetleri Bakanlığı da önerildiğini, İhtilal Komitesi'nin lideri olarak nitelendirdiği Gonatas'ın kendisine de komiteye katılması ricasında bulunduğunu ancak kendisinin ihtilalin başka yöne gittiğini düşünerek bunları kesinlikle kabul etmediğini dile getirmiş, ihtilalin Venizelosçu bir mahiyete dönüşeceğini ve zamanın gerçeği göstereceğini söylemiştir.³⁰⁰

On iki kişilik bir komitenin ortak liderliği, karar mekanizmasının yavaşlaması manasına gelecektir. Dolayısıyla Atina yolculuğu sırasında Plastiras, Gonatas ve Fokas'tan müteşekkil bir triumviranın liderliği kabul edilmiştir.³⁰¹

General Pangalos liderliğinde Atina'da bulunan ihtilalciler (Generaller Mazarakis, Gargalidis, Tserulis, Manetas, Dz. Alb. Hatzikiriakos ve Dz. Yrb. Kolialeksi) 25 Eylül'de bekledikleri haberi almışlar ve İhtilal Komitesi'yle iletişime geçmişlerdir.³⁰² Aynı günün akşamı ise Pangalos, iktidardakilerin kaçmasını engellemek adına Pire üzerinden gelmelerini salık vermiş ve Plastiras'a bir not göndermiştir: "*Niko, seni gözü yaşlı halde öpüyorum. Vatani kurtardın.*"³⁰³

26 Eylül'e gelindiğinde Atina semalarından ihtilalin bildirileri yağmış³⁰⁴, bir gün sonra basına da yansımıştır. *Eleftheros Tipos* (Özgür Basın), 14 Eylül (27 Eylül) 1922 tarihli baskısında "Tanrı Yunanistan'ı Yok Olmaya Terk Etmiyor, Ordu ve Donanma İhtilal İlan Etti, İki Uçak İhtilal Bildirilerini Atina'ya Saçtı!" şeklinde manşetten verdiği haberde Stilianos Gonatas imzalı bildirinin metnini de vermiştir:

"YUNAN HALKI, MECLİS BAŞKANI, KRAL, VELİAHT, BAŞBAKAN,

---

²⁹⁹ **EK-6** ELİA/ İoannis Petropulakis Arşivi/ Klasör 1/ Dosya 6/158 – 27 Eylül (10 Ekim) 1922 İoannis Petropulakis'in Kardeşine İhtilal İle İlgili Yazdığı Mektup.

³⁰⁰ Aynı yer.

³⁰¹ Grigoriadis, **a.g.e.**, s.340-341.

³⁰² Hatziantoniou, **a.g.e.**, s.206.

³⁰³ **A.g.e.**, s.206-207.

³⁰⁴ İkonomos, **a.g.e.**, s.525.

Sakız ve Midilli adalarında bulunan ordumuz ve donanmamız, aşağıda onların adına değineceğim taleplerin elde edilmesi için liderliği kendiliğinden üstlenmiştir ki bu talepler konusunda geriye kalan ordu, donanma ve hatta soylu rejim karşıtı emeller gütmeyen önemsiz bir azınlık haricinde tüm Yunan halkı hemfikirdir.

Ülkenin kurtuluşunun tek yolu, şu taleplerimizin yerine getirilmesindedir:

1) Kralın ülkenin hayrına ve Veliht lehine tahttan feragat etmesi,

2) Meclisin derhal feshedilmesi,

3) En hızlı ve tarafsız bir şekilde yeni Meclis seçimlerine gidilmesi ve dış meselelerin yönetilmesi için - halk kendi kaderi için seçimlere gidilmesine nihai olarak karar verene kadar - Antant'a güven verecek, renksiz (tarafsız) bir hükümetin oluşturulması,

4) Trakya cephesinin ivedi bir şekilde iyileştirilmesi,

Büsbütün bir felaketin önlenip, Ülkenin kurtuluşunun sağlanması için, kendi içimizde boğazlaşmayı savuşturacak ve ülkenin restore edilmesi ödevinin daha hızlı başlamasına götürecektir olan saf vatanperverliğin sizden yana da hüküm sürmesi dileğiyle.

Midilli, 11 Eylül 1922 S. Gonatas (Albay)''

Bir subayın getirdiği bildiriye Triandafilakos şaşkınlıkla okumuş ve yanında bulunan Papulas'a vermiştir. Papulas da okumuş ve fikrini soran başbakana, "bildiriye akli başında biri olarak kabul ettiği Gonatas imzalıyorsa, söz konusu hareketin ciddi olacağı" cevabını vermiştir.³⁰⁵ Ardından Triandafilakos, durumu tartışmak üzere kabinesini toplamış ve aralarında Papulas'ın temsilci olarak Lavrion'a gitmesini, ihtilalcilerin isteklerini müzakere etmesini, kendilerinin ise durumu bildirmek ve istişare etmek üzere Konstantinos'un yanına gitmeyi kararlaştırmışlardır.³⁰⁶

---

³⁰⁵ Tzanakaris, **a.g.e.**, s.38.

³⁰⁶ **A.g.e.**, s.39-40.

26 Eylül 1922 tarihinde Lavrion limanına varan ihtilalciler, hükümete isteklerini bildiren bir nota göndermişlerdir. Yunan halkının güvenini yitirmiş olan hükümetin, ordu ve donanma tarafından dağılmış kabul edildiği bildirilmiş, yukarıdaki bildiride anılan koşulların kabul edildiğine dair cevabın, aynı gün saat 22.00'ye kadar ulaştırılmadığı takdirde, başkentin ordu tarafından zapt edileceği ifade edilmiştir.³⁰⁷ Her türlü karşı duruşun silah kullanılarak bastırılacağını ve sorumluluğun hâlihazırdaki hükümete yükleneceğini belirten ihtilalciler, yetkinin devrinde uygulanacak yöntemleri görüşmek üzere hükümetin temsilcilerini Lavrion'a demirlemiş olan *Limnos* destroyerinde ağırlamak üzere gece yarısına kadar bekleyeceklerini belirtmişlerdir.³⁰⁸

Papulas, *Limnos'a* çıkmadan önce diğer gemilerin de etrafında turlayarak ihtilalcilerin güçlerini saptamak istemiş ve gerçekten büyük bir güçle geldiklerine kanaat getirmiştir: Aklında – ki zaten çok fazla bir müzakere gücünün bulunmadığının farkındadır – Konstantinos'un tahtta kalmasını sağlayamasa bile en azından yerinde, Yunanistan'da kalması vardır.³⁰⁹

Papulas Lavrion'da iken Konstantinos ile görüşen Triandafilakos kabinesi istifasını vermiş ve *Limnos'a* durumu açıklayan telgrafi yollamıştır:

“Limnos Komutanı,

Hükümetimiz, Kral tarafından kabul edilmiş olan istifasını sunmuştur. General Papulas, görüşlerinizi müzakere etmek üzere araba vasıtasıyla yola çıkmış bulunmaktadır.

Başbakan Triandafilakos”³¹⁰

Papulas'ın ihtilalcilerle görüştüğü esnada Konstantinos ve yandaşları arasında gergin bir bekleyiş olduğu tahmin edilmektedir. Nitekim Triandafilakos, Papulas

³⁰⁷ EK-7 ELİA/ Sofoklis Dusmanis Arşivi/ Klasör 8/ Dosya 12 – 13 Eylül (26 Eylül) 1922 Gonatas, Plastiras ve Fokas'ın Hükümetten İsteklerini Bildiren Telgrafi.

³⁰⁸ Aynı yer.

³⁰⁹ Grigoriadis, a.g.e., s.345.

³¹⁰ EK-8 ELİA/ Sofoklis Dusmanis Arşivi/ Klasör 8/ Dosya 12 – Başbakan Triandafilakos'un İhtilal Heyeti'ne Cevabı.

daha Lavrion'dayken kendisine bir telgraf çekmiş ve görüşmenin neticelerini ivedi olarak bildirmesini istemiştir.³¹¹

Skrip'in haberine göre Papulas ancak sabaha karşı dönmüştür.³¹² İlk önce Veliht Georgios'u gören Papulas, Konstantinos'la ilgili tartışma dahi kabul edilmediğini, derhal istifa edip, ülkeyi terk etmesinin istenildiğini bildirmiştir.³¹³ Konstantinos ile üç saat gibi uzunca bir süre istişare etmişler, bu esnada Tatoi Sarayına İoannis Metaksas, Nikolaos Stratos³¹⁴, Nikolaos Theotokis³¹⁵ gibi Venizelos karşıtı kadrodan isimler gelmiş ve tartışmaya katılmışlardır.³¹⁶ Konstantinos'un istifasından başka çıkar yol bulunmamaktadır.³¹⁷ 27 Eylül sabahı Triandafilakos, telgraf yoluyla ihtilalcilerle iletişime geçip, Kralın istifa metninin hazır olduğunu bildirmiş, kendi istifasını da kime sunması gerektiğini sormuştur ki ihtilal birliklerinin şehri teslim alana kadar görevinde kalacağı cevabını almıştır.³¹⁸ Gonatas ise ihtilalcilerin isteklerinin kabul edildiğini, askerlerin gün içerisinde karaya çıkarılacağını telgrafla bildirmiş, ordudan ve donanmadan tüm katılımcıları tebrik etmiştir.³¹⁹ Kralın istifa ettirilmesini engellemek için General Konstantinopulos, daha önce 1917 yılında olduğu gibi kral yanlısı halkı ayaklandırıp direniş göstermeye çalışacak ancak başarılı olamayacaktır.³²⁰

---

³¹¹ **EK-9** ELİA/ Sofoklis Dusmanis Arşivi/ Klasör 8/ Dosya 12 – Başbakan Triandafilakos'un Papulas'a Telgrafı.

³¹² *Skrip* 15 Eylül (28 Eylül) 1922.

³¹³ Tzanakaris, **a.g.e.**, s.46.

³¹⁴ Nikolaos Stratos, 1872 yılında dünyaya gelmiştir. İlk olarak 1902 yılında milletvekili seçilmiş, Gudi Hareketi sonrası Liberal Parti'ye geçmiş ve Kurucu Anayasa Meclisi'nin (*Anatheoritiki Vuli*) başkanlığını yürütmüştür. Bkz. Kotzias, **a.g.e.**, s.14.

³¹⁵ Ülkenin eski politikacılarından Georgios Theotokis'in oğlu olan Nikolaos Theotokis, Sofya, Paris ve I. Dünya Savaşı sırasında Berlin'de Yunanistan Büyükelçiliği yapmış; 1920 yılında ilk defa milletvekili seçilmiş ve 1920-1922 yılları arasındaki Venizelos karşıtı iktidarlarda Donanma ve Savaş Bakanı olarak görev almıştır. Bkz. Kotzias, **a.g.e.**, s.14

³¹⁶ *Skrip* 15 Eylül (28 Eylül) 1922.

³¹⁷ İoannis Metaksas'ın solcuları da yanına alıp – İçişleri Bakanlığı verilerek – hükümet kurması fikri de ortaya çıkmış, ancak liderleri Kordatos kendilerine götürülen teklifi kabul etmemiş, bu çözüm denemesi de başarısız olmuştur. Bkz. Erdem, **a.g.e.**, s.497-498.

³¹⁸ Grigoriadis, **a.g.e.**, s.348.

³¹⁹ Gonatas, **a.g.e.**, s.239.

³²⁰ Konstantinopulos, habercilerini Atina'nın büyük çoğunluğu kral yanlısı olan ve bağıcılıkla uğraşan Mesogia ilçesi sakinlerine gönderip, direniş göstermelerini istemiştir. Büyük bir memnuniyetle silahlarını alıp, "sağdıçları Kotsos" – aralarında Konstantinos'u böyle çağırıyorlardı – için savaşıacaklarını ancak ilk önce "bağ bozumunu" bitirmeleri gerektiğini söylemişlerdir! Bkz. Yorgos Karayannis, *İ Epanastasi Tu 1922 – Apofasi Ya Skliri Timoria Ton Enohon, İ Megales Dikes: İ Diki Ton Eksi*, Ekdosis Tegopulos, 2011, s.49.

Konstantinos, Başbakan Triandafilakos ve Yunan Halkına atfen tanzim ettiği metinlerle istifasını sunmuş; Küçük Asya’da yaşanan talihsizliklerin ardından ve Trakya’nın yitirilmesi tehlikesinin, bazı vatandaşlarında tahtta kalması halinde ülkenin güçlü dostlarının Yunanistan’ı etkili bir şekilde desteklemeyeceği fikrini oluşturduğunu, bu yanlış görüşlerin ülkeyi iç çatışmaya sevk ettiğini anladığını, Yunanistan’a son darbe manasına gelecek böyle bir duruma sebebiyet vermemek adına tahtından feragat ettiğini ifade etmiştir.³²¹ An itibarıyla en büyük oğlunun II. Georgios adıyla kral olduğunu, ülkesi için kendini ikinci defa feda ediyor olmaktan duyduğu mutluluğu belirtmiş ve ulusun yeni krallarıyla birlikte yekvücut olup ülkeyi zirveye götürmelerinden ise daha da fazla mutlu olacağını söylemiştir.³²²

Lindley, 27 Eylül’de yolladığı telgrafında, Konstantinos’un tahttan çekilişine atfen ihtilalin daha belirgin bir Venizelist havaya büründüğünü ifade etmiştir.³²³ Lord Curzon, Konstantinos’un hayatının tehlike altında olduğu ve istenildiği takdirde kendisinin ve ailesinin bir İngiliz zırhlısı ile alınıp, İngiliz toprağı olmayan bir lokasyona götürülebileceğini Elçi Lindley’e iletmiştir.³²⁴ Böyle bir duruma gerek kalmaksızın Konstantinos ve ailesi 30 Eylül akşamı *Patris* gemisiyle Yunanistan’dan artık dönmek üzere ayrılmış, gelecek sene hayatını kaybedeceği İtalya – Palermo’ya yelken açmıştır.³²⁵

Kral Konstantinos’un tahttan çekilişi *Eleftheros Tipos*’un manşetinde de yerini almıştır. İhtilalin dört bir yana yayıldığı, Konstantinos’un tahttan oğlu II. Georgios adına feragat ettiği yazılmıştır. Ancak asıl odaklandıkları nokta, İhtilalin “Dışarıda Kurtuluş, İçeride Düzenin Yeniden Sağlanması” sloganı, Plastiras’la yapılan söyleşi ve bu esnada söylediği – ünlü – sözü olmuştur: *Yunanlar tekrardan Yunan olmalıdır!*³²⁶ G. Papandreu ise makalesinde “yiğitler” olarak nitelendirdiği ihtilalcilere methiyeler düzmüştür.

---

³²¹ *Skrip* 15 Eylül (28 Eylül) 1922.

³²² Aynı yer.

³²³ **EK-4** CAB 24/155/39 s.5.

³²⁴ **EK-10** CAB 23/39/54 s.3. 29 Eylül 1922 tarihinde gerçekleştirilen İngiliz Kabine toplantısında kayıt edilmiştir.

³²⁵ Smith, **a.g.e.**, s.445.; Nikolopoulos, **a.g.e.**, s.492.

³²⁶ *Eleftheros Tipos* 15 Eylül (28 Eylül) 1922. Plastiras’a 28 Eylül’de “şanlı efzonları” başkente sokacağı söylendiğinde, yenilmiş bir halde geçit yapmaktan duyduğu üzüntüyü ifade etmiştir. “Siz Plastiras, siz mi mağlupsunuz?” diye sorulduğunda ise – burada Plastiras’ın tümeninin düzenli ve en

Yunanistan Sosyalist İşçi Partisi'nin (SEKE)³²⁷ yayın organı *Rizospastis*³²⁸ (Radikal), günlerce seferberliğin iptali, genel af, savaş kurbanlarının tazminatları, savaştan fırsatçılık yapanların ağır bir şekilde vergilendirilmesi, mültecilere barınma, meclisin dağılması, nispi temsil sistemine göre seçim yapılması, anayasal özgürlüklerin tesisi, sansürün kaldırılması ve SEKE liderlerinin ivedi bir şekilde tahliyesi gibi istekleri, "İşçi Sınıfının Sloganları" başlığıyla manşetine taşımıştır. 27 Eylül'de ise ülkenin gidişatıyla ilgili - yeni kurulacak hükümete denebilir - bir öneride bulunmuştur. *Rizospastis*'e göre hükümet, "Sovyet Rusya ile anlaşma yoluna gitmelidir; çünkü içinde bulunulan krizden kurtulmanın tek çıkar yolu budur."³²⁹

Bu arada 26 Eylül günü harekete geçen bir diğer isim de, Pangalos olmuş, Albay Skandalis'i Garnizon Komutanı ve Albay Kokkalas'ı Emniyet Müdürü olarak görevlendirmiş ve emirleri net olarak vermiştir: Felaketin müsebbipleri ve Venizelos karşıtı kanadın tüm liderlerinin tutuklanması, garnizonun, telgrafhanenin ve telefon santrallerinin ve Donanma Bakanlığı'nın zaptı.³³⁰ Aklında sorumluları derhal infaz etmek olsa da *Limnos*'taki ihtilalcilerle görüşükten sonra geri adım atmış, karar mekanizması olarak onları kabul etmiştir.³³¹

---

az kayıp vererek çekilenlerden olduğunu belirtmek gerekir – "Mağlup, çünkü Afyon Karahisar'dayken şimdi Faliro'dayım." cevabını vermiştir. Çeşme'ye kadar sürekli savaştığı hatırlatılınca: "Ne yaparsın. Şimdi bir umuttan başka bir şey kalmadı elimizde. Bizi buraya getiren de buydu. Yunanlar tekrar Yunan oluncaya kadar uğraş verelim, halkı koşulların gereğini yerine getirecek noktaya götürelim. Aksi halde yok olmamız yeğdir, çünkü yaşamamıza değmez..." demiştir.

³²⁷ Parti programında demokrasinin kurulması, nispi temsil sisteminin getirilmesi, zengin üretim kaynaklarının kamulaştırılması, kadınların seçim hakkı elde etmesi gibi konuları barındıran Yunanistan Sosyalist İşçi Partisi (*SEKE – Sosialistiko Ergatiko Komma Ellados*) 10-23 Kasım 1918 tarihleri arasında gerçekleştirilen kongre sonrası kurulmuştur. 1924 yılı Kasım ayında Yunanistan Komünist Partisi (*KKE Kommunistiko Komma Ellados*) adını alacaktır. Çalışmada incelenen dönemdeki parti başkanı (sosyolog, tarihçi, hukukçu, siyasetçi) Yanis Kordatos'tur. Bkz. Hering, **a.g.e.**, s.979.

³²⁸ 1917 yılında kurulan, pek çok kesinti yaşamakla birlikte günümüzde yayın hayatını hala devam ettirmekte olan *Rizospastis*, Y. Petsopulos tarafından çıkarılmış, 1920 yılında Yunanistan Sosyalist İşçi Partisi'nin yayın organı haline gelmiştir. Anadolu Harekâtına karşı olan ve devam ettiği süre zarfında "burjuva vatanperverliğin korkunç yalanı" atıfları içeren haberleri, diğer gazetelerin türlü yorumlar yapmasına neden olmuş; örneğin *Rizospastis*'in Türkler tarafından askerlere dağıtıldığı iddia edilmiştir. 1920 Kasım seçimlerinden sonra Venizelos karşıtı gazetelerin iddiaları ise Venizelizm ve komünizmin el ele verip askeri boş yere savaştığına ikna etmeye çalıştıkları olmuştur. Bkz. **Engiklopedia Tu Elliniku Tipu 1784-1974: Tomos Tetartos**, s.34-35.

³²⁹ *Rizospastis* 14 Eylül (27 Eylül) 1922.

³³⁰ Hatziandoniu, **a.g.e.**, s.207.

³³¹ **A.g.e.**, s.208.

Böylece kralın istifasından sonra derhal felaketten sorumlu tutulanlar tutuklanmaya başlayacaktır. İhtilalin arifesinde Eski Bakan Mihail Gudas³³², Oniki Adalara varmaya yetecek yakıtla bir tekne ayarlandıktan sonra Gunaris'in³³³ yanına gitmiş, her şeyin hazır olduğunu yurtdışına çıkmaları gerektiğini söylemiş; ancak Gunaris kalacakları ve hesap verecekleri, kendisinin kaçmasının söz konusu dahi olmadığı cevabını vermiştir.³³⁴ Eski başbakan ve bakanlara fanatikler tarafından katledilme tehlikesinin olduğu çok kez dile getirilmiş olsa da kaçmayacaklar, evlerinde ya da ofislerinde tutuklanacaklardır.³³⁵ 27 Eylül'de Gunaris ve Protopapadakis Milletvekili Stais'in evinde, Nikolaos Stratos, Nikolaos Theotokis, Ksenofon Stratigos³³⁶ ve Mihail Gudas kendi evlerinde tutuklanmışlardır.³³⁷ Birkaç gün sonra eski Dışişleri Bakanı Georgios Baltatzis³³⁸ ve ardından en son Georgios Hatzianestis³³⁹, 9 Ekim'de Neo Faliro'daki evinde tutuklanacaktır.³⁴⁰

---

³³² 1868 doğumlu Mihail Gudas, Deniz Kuvvetleri'nde görevli bir subay olup Balkan Savaşlarında *Kanaris* adını taşıyan zırhlının kaptanlığı görevini yürütmüştür. 1915 yılında emekliye ayrıldıktan sonra, Gunaris'in partisinden milletvekili seçilmiş, Gunaris ve Protopapadakis hükümetlerinde İçişleri ve Maliye Bakanlığı makamlarında bulunmuştur. Bkz. Kotzias, **a.g.e.**, s.15.

³³³ Dimitrios Gunaris, kökenleri Mora Yarımadası'nda bulunan Argos şehrinden olan kuru üzüm tüccarı Panayotis Gunaris'in oğlu olarak Patra'da 5 Ocak 1867 tarihinde dünyaya gelmiştir. Daha çocukluk yıllarında İtalyanca ve Fransızca öğrenden Gunaris, Atina Üniversitesi'nde Hukuk Fakültesi'ni en iyi dereceyle bitirmiş, Avrupa'da öğrenimine üç yıl daha devam etmiş Almanya, Fransa ve İngiltere'de alanında rüştünü ispat etmiş üniversitelerde eğitim görmüştür. 1892 yılında, Harilaos Trikupis iktidarı sırasında ülkenin girdiği iktisadi çıkmazda ailesinin de ekonomik durumu kötüleştikten sonra Yunanistan'a dönmüş ve avukatlıkla uğraşmaya başlamıştır. Mesleğindeki hüneri kısa sürede duyulmuş, Patra şehrindeki avukatlık bürosu Yunanistan'ın en Avrupalı olanı şeklinde tanıtılmaya başlanmıştır. Gunaris, politikaya ilk defa 1902 yılında Patra'dan bağımsız milletvekili seçilerek atılmış, kendini hitabet yeteneği sayesinde burada da göstermiş ve 26 Mart 1906 seçimlerinde de oy sayısını önemli ölçüde artırarak yeniden milletvekili seçilmiştir. Stefanos Dragumis, Emmanuil Repulis, Petros Protopapadakis, Haralambos Vozikis, A. Panayotopoulos, Ap. Aleksandris gibi isimlerle birlikte "Japonlar Grubunu" (*Omada ton Yaponon*) oluşturmuşlar ve Georgios Theotokis hükümetine karşı muhalefete başlamışlardır. 1917 yılında Kral'ın tahtan uzaklaştırılması sonrası onunla birlikte sürgüne yollanan isimlerden olmuş, Viktor Dusmanis'in de yanında olduğu üç yıl boyunca Korsika'da kalmıştır. Detaylı bilgi için bkz. Nikolopoulos, **a.g.e.**, Dionisios Alikaniotis, **Dimitrios Gunaris: Mikri Simvoli Stin Katanoisi Enos Prodromu Tis Epohis Mas**, Ekdosis Filipoti, Atina, 1983

³³⁴ Grigoriadis, **a.g.e.**, s.354.

³³⁵ **A.g.e.**, s.353-354.

³³⁶ 1869 yılında Korfu (*Kerkira*) adasında dünyaya gelen Ksenofon Stratigos, İoannis Metaksas'la birlikte Berlin'e askeri eğitim almaya gitmiş, Balkan Savaşlarında yer almış bir kurmay subaydır. Kral Konstantinos yanlısı olan Stratigos, Ulusal Bölünme yıllarında Genel Kurmay Başkanlığı görevini ifa etmiş, 1917 yılında Kralın tahttan indirilmesi ve yurtdışına sürgüne gönderilmesi sonrası askerlikten çıkarılmış ve bir süre hapse de konulmuştur. 1920 yılında Korfu'dan milletvekili seçilmiş, ancak bir süre Anadolu Harekâtında görev almıştır. Gunaris hükümeti esnasında Ulaştırma Bakanı olarak çalışmıştır. Bkz. Kotzias, **a.g.e.**, s.15.

³³⁷ Karayannis, *a.g.m.*, s.50.

³³⁸ 1868 yılında İzmir'de doğan Georgios Baltatzis, Atina'da hukuk okumuş ve Fransa'da da eğitim almıştır. Diplomasıyla ilgilenip kısa bir süreliğine İstanbul'da görevde bulunmuş olan Baltatzis, 1902

28 Eylül 1922 tarihinde ise İhtilal Komitesi ve beraberindeki birlikler Pire'den Atina'ya merkezi yollardan geçerek girmişlerdir.³⁴¹ *Eleftheros Tipos*, ihtilalcileri yirmi bin kişinin coşkuyla ve “Yaşasın İhtilal, Yaşasın Kurtuluşumuz, Yaşa Gonatas, Yaşa Plastiras” nidalarıyla karşıladığını, özellikle savaş kahramanı olarak gördükleri Plastiras'ı yücelttiklerini, esmerliğine atfen “Hoş geldin Kara Şövalye, Hoş geldin Karabiber!” sloganlarıyla karşıladıklarını yazmıştır.³⁴² Delta'nın hatıratında aktardığına göre ise Plastiras kendisini sevinç çığlıklarıyla karşılayanlara: “Ne bağıriyorsunuz, yenilmiş, mahvolmuş bir halde dönüyoruz!” diyerek kızılmaktaydı.³⁴³

Aynı gün Lindley, ihtilalcilerin askeri mahkeme yoluyla Gunaris'i ve bakanlarını infaz etmek istediklerini duymuş, ardından Gonatas ve Plastiras'la görüşerek yargı yollu cinayetlerin yurtdışında çok kötü bir tepki oluşturacağını söyleyerek vazgeçirmeye çalışmıştır.³⁴⁴ Ayrıca Fransız mevkidaşı Marcilly'nin destek çıkmasıyla da albayların, eski bakanların – sıradan bir dava haricinde! – yargılanmayacağına, tüm diğerlerinin ise affedileceğine dair söz verdiklerini de kaydetmiştir.³⁴⁵

29 Eylül'de Triandafilakos'un istifasının resmileşmesinin ardından, 30 Eylül 1922 tarihinde daha önce Girit'in idareciliği görevinde de bulunmuş olan Sotirios Krokidas, İçişleri Bakanlığı'nı da uhdesine alarak hükümeti kurmuş (Aleksandros Zaimis Viyana'da olduğu için geçici olarak), kabinede Savaş Bakanı Anastasios

---

yılında politikaya atılmış ve Georgios Theotokis'in partisinden milletvekili seçilmiştir. 1908 yılında Theotokis hükümetinin Dışişleri Bakanı makamına gelmiş ve yine 1915 yılındaki ilk Gunaris hükümeti esnasında Ulaştırma Bakanı mevkiinde bulunmuştur. Anadolu Harekâtı yıllarında Gunaris ve Protopapadakis iktidarlarında Dışişleri Bakanı görevini ifa etmiştir. Bkz. Kotzias, **a.g.e.**, s.14.

³³⁹ 1863 yılında Atina'da dünyaya gelen Georgios Hatzianestis, Yunan Harbiyesi (*Sholi Evelpidon*)'dan mezun olmuş, Almanya, İngiltere ve Fransa'da eğitim görmüştür. 1897 Osmanlı – Yunan Savaşında yüzbaşı olarak yer almış, Gudi Hareketi esnasında askeriyeden istifa etmiş olsa dahi Balkan Savaşlarında binbaşı olarak yeniden görevine dönmüş ve pek çok cephede bulunmuştur. 1917 yılında emekli olmuş ancak 1920 yılında Kral Konstantinos'un dönüşüyle birlikte yeniden muvazzaf olmuştur. Mayıs 1922'de ise Anadolu ve Trakya Orduları Başkomutanlığına atanmıştır. **Engiklopedia Domi**, C. XV., Domi Yayınları, Atina, “Χατζανέστης, Γεώργιος / Hatzianestis, Georgios Maddesi”, s.399.

³⁴⁰ Aynı yer.

³⁴¹ Theodoros Sabatakakis, “*İ Katarefsi, İ Epanastasi, İ Diki Ton 16 İmeron - İ Ektelesis*”, **İ Megales Dikes: İ Diki Ton Eksi**, Ekdotis Tegopoulos, 2011, s.41.

³⁴² *Eleftheros Tipos* 16 Eylül (29 Eylül) 1922.

³⁴³ Delta, **a.g.e.**, s.129.

³⁴⁴ **EK-4** CAB 24/155/39 s.5.

³⁴⁵ Aynı yer.

Haralambis, Maliye ve Dışişleri (yine Eleftherios Venizelos'un kurmaylarından Nikolaos Politis düşünölmüş, ancak yurtdışında olduğundan geçici olarak) Bakanı Efthimios Kanelopoulos ve Adalet Bakanı Filipos Vasiliu yerlerini almıştır.³⁴⁶ Plastiras ve Gonatas, yeni kabinede düşündükleri isimleri daha 28 Eylül'de Lindley ve Marcilly'ye bildirmiş, saydıklarına herhangi bir itirazları veyahut önerecekleri kişiler olup olmadığını sormuşlar, ancak herhangi bir sorumluluk yüklenmek istemeyen elçiler, herhangi bir öneride ya da itirazda bulunmamışlardır.³⁴⁷ Buradan ihtilalcilerin İtilaf Devletleri'nin desteğini ne denli istedikleri rahatlıkla anlaşılabilir.

İhtilal Komitesi, yeni Kral II. Georgios'la ilk görüşmesini 1 Ekim'de gerçekleştirmiş, Gonatas, hatıratında bu esnada konuşulanlara değinmiştir. İlk önce II. Georgios'un tahta çıkışını kutlayan ihtilalciler, son yıllarda yaşanan kötü olaylar ve yine yakın zamanda vuku bulan Küçük Asya felaketi dolayısıyla ayaklanmış bulunan milli bilinci temsil ettiklerini belirtmiş, bu sonuca varılmasına ve güçlü müttefiklerin yitirilmesine yol açanların iktidardan uzaklaşmaları için yola çıktıklarını söylemişlerdir. Tüm hedefleri doğrultusunda halkın ve hatta daha düne kadar birbirini yemekte olan politikacıların vatanın kurtuluşu için birleştiğini, bunun kan dökülmeden sağlandığı için memnun olduklarını ifade etmişler, bir ölkü altında birleşmiş bu vatana krallık etmekte olduğu süre zarfında ulusun tüm rüyalarının gerçek olmasına dair umutlarını dile getirmişlerdir. II. Georgios ise cevaben, ihtilalcilerin ülkenin kurtuluşu ve düzenin sağlanması üstüne gayretlerini takdirle karşıladığını, bu minvalde her daim yanlarında olacağını söylemiş; ayrıca babasının tahttan çekilme konusunda kararlı olduğuna ve artık hiçbir talepte bulunmayacağına dair güvence vermiştir.³⁴⁸

Genele bakıldığında İhtilal Komitesi'nin, hedefine ölkeyi "felakete sürükleyenleri" cezalandırmayı oturtmakta, bildiride yayımladıkları dışında herhangi bir alanda kökten bir değişim planlamamakta oldukları görölmektedir. Öte yandan Aleksandros Papanastasiu³⁴⁹ ve arkadaşlarının 1922 Şubat ayında "Demokrasi

³⁴⁶ *Efimeris Tis Kiverniseos Tu Vasiliu Tis Ellados* 17 Eylül (30 Eylül) 1922; Sabatakakis, *a.g.m.*, s.41.

³⁴⁷ **EK-4** CAB 24/155/39 s.5.

³⁴⁸ Gonatas, **a.g.e.**, s.248-249.

³⁴⁹ Tripoli'de 1876 yılında dünyaya gelen Aleksandros Papanastasiu, Atina Üniversitesi'nde hukuk okumuş, daha sonra Almanya'da sosyoloji eğitimi almış, 1907 yılında "Sosyologlar Grubu"nu

Manifestosu”nu yayımlamalarından sonra ülkede cumhuriyet yönetimine geçiş tartışmaları yapılmaya başlamış, ihtilalden sonra bu konudaki sesler de yükselmeye başlamıştır ki Papanastasiu ve arkadaşları kurulmuş olan demokrasi dernekleriyle birlikte etkin rol almaya çalışmış ve Plastiras’ı radikal çözümler üretmeye çağırmışlardır.³⁵⁰ Rodakis’e göre, Papanastasiu ve taraftarları demokrasi girişimleri için gerek politik uygunluk gerekse organizasyon açısından hala hazır değildir.

Bu noktada ülkenin de hala hazır olmadığını söylemek yanlış sayılmaz. Öyle ki Liberal Parti’nin lideri Danglis hatıratında, kendi algısına göre demokrasiyle yönetilen bir devletin başkanının kral olmasının ya da seçimle gelmesinin çok büyük bir önemi olmadığını, İngiltere örneğine bakılacak olursa parlamenter monarşi olmasına karşın her daim halkın istek ve menfaatlerinin gözetildiğini ifade etmiştir.³⁵¹ Yine ona göre eski Kralın mutlakiyetçi faaliyetleri neticesinde de çoğu Liberal Partilide krallık kurumunun devletin ve Yunan ulusunun menfaatleri için yıkıcı olduğu fikri oluşmuştur. Cumhuriyet tartışmaları konusunda Liberal Partililer de hangi noktada durduklarının kesinlik kazanmasını istemişler; Danglis ise rejim tartışmalarının son bulması gerektiğini, değişim zamanı olmadığını belirtmiştir.³⁵² O dönemde Yunanistan’a uygun olan rejimin parlamenter monarşi olduğunu ve Yunan halkının çoğunluğunun da bu fikirde olduğunu dile getirmiştir.³⁵³ Venizelos yanlısı çizgideki bu farklılaşma, Papanastasiu’nun başını çektiği “Demokrat Birlik” çatısı altında monarşi kurumunun lağvedilmesi taleplerinin dile getirileceği yeni bir politik oluşumu beraberinde getirecektir.³⁵⁴

---

kurmuş, 1909 Gudi Darbesi’ni desteklemiştir. 1911 yılında “Sosyal ve Siyasi Bilimler Derneği”ni kurmuş, devamında grubuyla beraber Liberal Parti’ye dahil olmuş ve 1916 Selanik Hareketini desteklemiş, 1917-1920 yılları arasında Ulaştırma, Sağlık ve İçişleri Bakanlığı görevlerinde bulunmuştur. Venizelos ve Partisi’nin iktidardan düşmesinden sonra “Krallık” kurumuna karşı yoğun bir mücadeleye girişmiş ve arkadaşlarıyla birlikte 1922 Şubat ayında *Demokrasi Manifestosu*’nu yayımlamıştır. Ardından “vatana ihanet” suçlamasıyla haklarında kovuşturma başlatılmış, Lamia Ağır Ceza Mahkemesi tarafından üç yıllık hapis kararı çıkmış ve Egina Adası’nda hapsedilmiş; ancak 1922 İhtilaliyle birlikte serbest bırakılmıştır. Bkz. **Engiklopedia Domi**, C. XII., Domi Yayınları, Atina, “Παπαναστασιού, Αλέξανδρος / Papanastasiu, Aleksandros Maddesi”, s.361-62; Yorgos Anastasiadis (ed.), **Aleksandros Papanastasiu: İ Simandiki Simvoli tu stin Dimokratia ke ston Sindagmatiko Logo**, İdrima Tis Vulis Ton Ellinon, Atina, 2008, s.270.

³⁵⁰ Rodakis, **a.g.e.**, s.446.

³⁵¹ Panayotis Danglis, **Anamnis-Engrafa-Alilografia**, C. II., Vayonaki, Atina, 1965, s.443.

³⁵² **A.g.e.**, s.444.

³⁵³ **A.g.e.**, s.445.

³⁵⁴ Psirukis, **a.ge.**, s.247.

Halk arasında – tabii olarak çoğunlukla Venizelos yanlılarında – ihtilalin gelişiyile en azından Trakya'nın kurtulacağı, Konstantinos'un gidişiyile müttefiklerin “1920 yılında olduğu gibi” Yunan yanlısı bir tavır takınacakları fikri de yoğunluk kazanmıştır demek yanlış olmayacaktır. Fakat olaylar beklenen şekilde gelişmeyecektir.

2.4. Mudanya Mütarekesi

Türk tarafının hedefinde Batı cephesindeki galibiyetten sonra ve böylelikle yenilen Yunan ordusunun aradan çekilmesiyle İstanbul'u ve ardından Trakya'yı almak vardır. Yunanistan içişlerindeki karışıklı boğuşurken, İtilaf Devletleri ise Türklerin Boğazları geçmesine nasıl engel olacaklarına dair strateji yürütmektedir denebilir.

Tarihe “Çanakkale Krizi” adıyla geçecek bu süreçte Çanakkale ve çevre bölgede az sayıda birliğı bulunan İngiltere, bölgede dört millik bir alanı siper ve dikenli telle çevreletmiş, Çanakkale'nin iki mil dışına genişleyen ve Marmara Denizi'nden Ege Denizi'ne uzanan sekiz millik bir “tarafsız bölge” oluşturmuş ve Türkleri söz konusu bölgenin dışında tutmayı amaçlamıştır.³⁵⁵

18 Eylül 1922 tarihinde İngiliz Kabinesi'nin gerçekleştirdiğı toplantıda Türklerin Boğazlardaki tarafsız bölgeyi geçmemeleri konusunda bilgilendirildikleri³⁵⁶, ancak ileri bir Türk harekâtını savuşturabilmek için birliklerin artırılması gerektiğı görüşülmüş ve olası çatışmalar üzerine taktik üretme³⁵⁷ yoluna

---

³⁵⁵ Esin Yurdusev, “İstanbul'dan Lozan'a İngiltere'nin Boğazlar Politikası 1915-1923”, **Bellelen**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, C. LXXI, No: 260, Ankara, Nisan 2007, s.207.

³⁵⁶ General Harrington, bölgedeki kuvvetlerin güçlendirilmesi konusunda ivedi şekilde önlemler alınmazsa Mustafa Kemal Paşa'nın ani bir harekât ile İstanbul'a yürüyebileceğini, Fransızların destek vermesi halinde 3-4 hafta kadar İstanbul dışında tutulabileceğini bildirmiştir. Bkz. **EK-11** CAB 23/39/39

³⁵⁷ İmparatorluk Genel Kurmay Başkanı, Türklerin 52.000 tüfeğı sahip olduğunu ve hâlihazırda sahip oldukları birlikleri dört gece içerisinde denize sürebileceklerini, bunun da 250.000 – 300.000 kişilik Türk ordusuyla büyük bir savaşa girmek manasına geldiğini ve yine 20 tümenlik bir askeri güce ihtiyaç duyacaklarını ileri sürmüştür. Lloyd George ise bu rakamların aşırı olduğunu, Harrington'un raporlarına göre 70.000 kadar süngü ve kılıca sahip olduklarını, İngiliz birliklerinin sayısının artırılması halinde Türkler için caydırıcı unsur teşkil edeceğini ifade etmiştir. Akdeniz Donanma Komutanı'na Türklerin Avrupa'ya geçmemeleri için gerekli her türlü önlemi almasının bildirilmesi, çeşitli sınıflardan dört tabur asker, Mısır ve Malta ve Cebelitarık'tan topçu birlikleri aktarılması, dominyonlardan yardım istenmesi vb. kararlar alınmıştır. Bkz. **EK-11** CAB 23/39/39

gidilmiştir. Ayrıca, Rum mültecilerin nakli için Yunan gemilerinin İzmir'e girişi Türklerce kabul edilmezse, İngilizlerin – özel şirketleri vasıtasıyla – aracı olmaları ve telgraf yoluyla Yunan hükümetine yardımlarını teklif etmeyi (getirecekleri mültecilerin Yunan topraklarına çıkarılmalarının uygun olup olmadığını sormayı) görüşmüşlerdir.³⁵⁸

Öte yandan 16 Eylül 1922 tarihinde Winston Churchill, “Türklerin tarafsız bölgeleri ihlal edip, Avrupa'ya geçme girişiminde bulunduğu takdirde savaştan geri durmayacakları” şeklinde tehditkâr bir bildiri yayımlamıştır.³⁵⁹ İngiltere'nin müttefiklerinin ve dominyonlarının cevabını beklemeden anılan mahiyette bir açıklama yapması, tepki uyandıracak ve Türklerle savaşma tehlikesi karşısında kendini yalnız bırakacaktır.³⁶⁰

Özellikle müttefik Fransa ve Başbakanı Poincaré, kendilerine danışılmadan alınan kararlar karşısında taviz vermeyeceklerini göstermek adına Anadolu yakasındaki birliklerini Rumeli'ye geçirmiş ve mütarekenin gerekliliğini belirten bir nota vermiş, ayrıca İtalya da herhangi bir çatışmada yer almayacağını belli etmiştir.³⁶¹ Nitekim Lord Curzon, aradaki ilişkilerin iyileştirilmesi amacıyla 19 Eylül 1923 tarihinde Paris'e gitmiş ve burada 20 Eylül'de İtalyan elçinin de katıldığı görüşme gerçekleştirilmiştir.³⁶² Lord Curzon, Paris Konferansı'na İngiliz kabinesince onaylanmış bazı tavizlerle gitmiş ancak Çanakkale'deki birliklerin takviyesi için zaman kazanmak ve Yunan yanlısı politikasında ani bir değişikliğe gitmemek için bunları sunmak konusunda uzun süre beklemiştir.³⁶³

İtilaf Devletleri nihai olarak 23 Eylül'de, mütareke için İzmit ya da Mudanya'da toplanılmasını öneren, ayrıca “tarafsız bölgeye” girilmediği takdirde Trakya'nın doğusunun Türklere bırakılacağına sinyallerini veren, yine tam barış için Venedik veyahut başka bir yerde konferansların gerçekleştirilmesini salık veren notalarını Ankara Hükümeti'ne yollamışlardır.³⁶⁴ Tarihçi Dafnis de bu notaya

---

³⁵⁸ **EK-11 CAB 23/39/39**

³⁵⁹ Yurdusev, *a.g.m.*, s.207.

³⁶⁰ *A.g.m.*, s.209.

³⁶¹ Bayur, **a.g.e.**, s.118.

³⁶² Turan, **Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne**, s.272.

³⁶³ Yurdusev, *a.g.m.*, s.209-210.

³⁶⁴ Turan, **Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne**, s.272.

değınmiş, Yunanların bilgisi dışında hazırlandığını aktarmıştır.³⁶⁵ 26 Eylül tarihinde General Harrington, Mustafa Kemal Paşa'dan görüşmeler başlayana kadar süvari birliklerini tarafsız bölgeden çekmesini istediğini belirten bir telgraf çekmiş; tarafsız bir bölgenin tanınmadığı, Türk ordusunun ise Yunan ordusunu takip amaçlı harekât gerçekleştirdiği ve Boğazların serbestliği düşüncesinde olduğu cevabını almıştır.³⁶⁶ Mustafa Kemal Paşa'nın eski arkadaşı olarak nitelediği Franklin Bouillon 28 Eylül'de İzmir'e varmış ve görüşme yaptıkları esnada³⁶⁷ da anılan nota ellerine ulaşmıştır.³⁶⁸

Mudanya'da yapılacak görüşmelerin Yunanistan'daki yankılarını rapor eden Lindley 25 Eylül 1922 tarihli telgrafında, Yunanistan'daki her kısımdan gazetenin “Kemalistlere” müttefikler tarafından yapılan mütareke davetinin maddelerini ifşa edip, Anadolu'daki Hıristiyanlara verilen sözlere ihanet edildiğini ve bunun Balkanlarda yeni bir savaş döneminin açılışı olduğunun haberini yaptıklarını bildirmiştir.³⁶⁹ Venizelos yanlısı gazetelere göre ise Yunanistan'ın İtilaf Devletleri'nin kararlarına karşı direnmeli ve Venizelos geri dönmelidir.³⁷⁰ Aynı günün sabahı dokuz Trakya milletvekilinin, hemşerilerinin davasını savunmak için kendisine ulaştıklarını; ancak İtilaf Devletleri'nin kararının kati olduğunu, Trakya'nın Meriç Nehri'ne kadar olan kısmının “gittiğine” alışmalarını, kimsenin Türkleri Avrupa'nın dışında tutmak için savaşa gitmeyeceğini, kendi başlarına ise bunu başaramayacaklarını açıkladığını ifade etmiştir.

Türk tarafı 29 Eylül'de İtilaf Devletleri'ne, isteklerine istinaden 3 Ekim'de Mudanya'da konferansın toplanması teklifini iletmiş, Türk delegesi olarak belirlenen İsmet Paşa ise 30 Eylül'de İzmir'den Mudanya'ya hareket etmiştir.³⁷¹ Paris'te

³⁶⁵ Grigorios Dafnis, **İ Ellas Metaksi Dio Polemon 1923-1940**, 2. B., Ekdosis Kaktos, Atina, s.40.

³⁶⁶ Goloğlu, **Cumhuriyete Doğru...**, s.364.

³⁶⁷ 28 Eylül'de İngiliz Kabinesi'ndeki görüşmelerde ayrıca, Mustafa Kemal Paşa'nın birliklerini geri çektikleri takdirde, Yunanların da birliklerini Meriç'in doğusuna çekmelerinin isteneceği, kabul etmemeleri halinde ise Türklerin Trakya'ya ilerlemeleri için bir geçit açılacağına dair Mustafa Kemal Paşa'nın bilgilendirilmesi gerektiğini görüşmüşlerdir. Bkz. **EK-12 CAB 23/39/51 s.7.**

³⁶⁸ Bkz. Ali Fuat Cebesoy'dan aktaran Goloğlu, **Cumhuriyete Doğru...**, s.361-362. Burada ayrıca Mustafa Kemal Paşa ile İngiliz Elçi Sir Loinbi arasında geçen ilgi çekici bir diyalog da verilmiştir: Loinbi: “İngiliz devleti ile harp halinde misiniz?” , M. K. Paşa: “Yunan'ı Ankara'ya çıkaran sizsiniz, vatandan dışarı atan biziz. Durum bu olunca, karar vermek size düşer.”

³⁶⁹ **EK-4 CAB 24/155/39 s.4.**

³⁷⁰ **EK-4 CAB 24/155/39 s.4.**

³⁷¹ Goloğlu, **Cumhuriyete Doğru...**, s.363-365.

bulunan Venizelos, Lord Curzon'la görüşmek üzere aynı gün Londra'ya doğru hareket etmiş, ayrıca aynı gün ihtilal heyetinin ülkeyi temsil etmesi teklifine olumlu cevap vermiş, ancak içişlerine karışmayacağını da özellikle belirtmiştir.³⁷²

Mudanya'da Yunanistan'ı kimlerin temsil edeceği konusuna gelecek olursak, General Mazarakis, Krokidas hükümetinin kurulmasından birkaç gün sonra Dışişleri Bakanlığı tarafından çağrıldığını ve 2 Ekim 1922 tarihinde mütareke için Mudanya'da başlayacak görüşmelere temsilci olarak atandığını öğrendiğini hatıratında kaydetmiştir.³⁷³ Daha önce muzaffer şekilde girdiği yere şimdi yenilmiş bir halde gitme hakaretinin sorumluluğunu kendisinin üstlenmesinin doğru olmadığını, Konstantinos rejiminden birinin gönderilmesinin daha hakkaniyetli olacağını söyleyerek reddettiğini; ancak Haralambis ve Kanelopulos'un - güya sadece kendisinin uygun olduğunu belirterek - çok ısrar ettiğini, böylece gönlü elverese de kabul ettiğini ifade etmiştir.³⁷⁴ Temsilci olarak atanan ikinci isim ise daha önce Anadolu Ordusu Kurmay Başkan Yardımcılığı görevini üstlenmiş olan Albay Sariyannis olmuştur.³⁷⁵ Meseleyi yakından takip edebilmek için Plastiras da delegelerle birlikte yola çıkmıştır.³⁷⁶

Eleftheros Tipos, 1 Ekim (18 Eylül) 1922'de Türk ordusunun, İngilizlerin tüm protestolarına rağmen, hala Çanakkale'deki hatta kontrol edilemez bir şekilde asker yığmaya devam ettiğini yazmış, öte yandan İngilizler tarafından gazetenin muhabirine, Türklerin Doğu Trakya'ya girmesi için Boğazı geçmelerine izin verilmesi gibi bir durumun söz konusu olmadığını söylediğini kaydetmiştir. Aksi halde de Yunan donanmasının böyle bir duruma müsaade etmeyecek kadar güçlü olduğunu belirtmiştir.³⁷⁷ General Foch'un Çanakkale'nin savunulmasının imkânsızlığına dikkat çeken değerlendirmelerine de yer vermiş olan gazete, onun "diğer müttefikler yapılacak herhangi bir operasyonda yer almak istemezken İngiltere'nin neden barışın sağlanması konusunda tehlikeli önlemler almakta ısrar

---

³⁷² *Eleftheros Tipos* 17 Eylül (30 Eylül) 1922.

³⁷³ Aleksandros Mazakaris-Enian, **Apomnimonevmata**, İkaros, s.307.

³⁷⁴ Aynı yer.

³⁷⁵ Gonatas, **a.g.e.**, s.250.

³⁷⁶ Aynı yer.

³⁷⁷ Yunan donanmasının Boğazlardan geçişi engelleyebilecek kapasitede olduğuna İngilizler de kanaat getirmektedir; ancak kabinelerinde Türklerin geçişini sağlamak için Marmara Denizi'nin Yunan gemilerinden temizlenmesini de görüşmüşlerdir. **EK-12 CAB 23/39/51 s.8.**

ettiğini anlamadığı” şeklindeki görüşüne de yer vermiştir. Foch, ayrıca Türklerin ordularını İngiliz birliklerinden kabul edilebilir bir mesafeye çekme hususundaki uzlaşmaz tavırlarına devam etmemeleri konusunda tavsiyede bulunmuştur.

Eleftheros Tipos, İtalyan ve İngiliz kamuoyundaki görüş değişikliklerine de yer verecektir. 2 Ekim baskısında İtalya’daki gazetelerde çıkan İngiltere tarafından yürütülen savaş yanlısı politika dolayısıyla Türklerin kanlı bir şekilde tepki vermesi hususunda tahrik edildiğine dair haberlere değinilmiştir. İngiliz kamuoyunda ise Türkler tarafından tahrik edildiği takdirde, İngiltere’nin savaş ilan etmesinin kendisi için bir onur meselesi teşkil edeceği görüşünün hüküm sürdüğüne yer verilmiştir.³⁷⁸

Nihai olarak 3 Ekim 1922 tarihinde başlayan Mudanya Konferansı’na Mazarakis ve Sariyannis, mütareke maddelerini tartışmak üzere geldiklerini, Trakya’nın derhal Türklere teslim edilmesi üzerine hazırlanmış bir taslağı kabul etme yetkileri olmadığını ileri sürmüşlerdir.³⁷⁹ Elllerinde 23 Eylül notası ekseninde ele alınan konulara ilişkin Savaş Bakanı Haralambis’ten alınmış, 2 Ekim tarihli talimatları bulunmaktadır. Buna göre, Doğu Trakya’daki Türklerin kötü muamele görmemesi için müttefikler arası subaylardan oluşan bir kurulu kabul etmekle birlikte, Türklerin burada yer almasına karşı çıkmalı; hâlihazırdaki hatlarının ancak kesin barış müzakerelerine kadar yeniden tashih edilmeyeceği şartıyla revize edilebileceğini kabul etmelidirler. Yine hattın çok derin bir noktaya çekilmesini istedikleri takdirde bununla ilgili talimatları olmadığını, danışmaları gerektiğini ileri sürmeli; barış müzakerelerine kadar Trakya cephesindeki askeri birliklerinin güçlendirilmemesi konusunda bir yükümlülük altına girmemeli; ayrıca kesin barış hükümleri adına da hiçbir karara varmamalı ve Doğu Trakya’nın Meriç nehrine kadar topyekûn boşaltılmasını söz konusu dahi etmemelidirler.³⁸⁰

Aynı günün gecesi Venizelos’un İhtilalcilere çekeceği telgraf, mütarekenin sağlanması açısından etkili olacaktır denebilir. Venizelos, eski müttefiklerin Türklerle savaşmaya devam etmeyeceğini, böyle bir şey denemenin tam anlamıyla diplomatik ve askeri tecrit getireceğini, Türklerin ciddi bir şekilde Yunanları Batı Trakya’dan da çıkartmaya, Yunan ordusunun Anadolu’da neden olduğu zararı

³⁷⁸ *Eleftheros Tipos*, 19 Eylül (2 Ekim) 1922.

³⁷⁹ Mazarakis, **a.g.e.**, s.307.

³⁸⁰ **A.g.e.**, s.308.

karşılatmaya ve donanmanın teslim edilmesine niyetli olduklarını belirtmiştir.³⁸¹ Venizelos, Mudanya'ya gönderilecek olan temsilcilerin barış konferansı başlayana kadar Doğu Trakya'nın boşaltılmasını kabul etmemelerini de tavsiye etmiş, böylece hükümetin bölgedeki askeri düzenlemelerle ilgili önlemler alabileceğini, nitekim İtilaf Devletleri'nin Türk ordusunun karşıya geçmelerine müsaade etmesinin ihtimal dâhilinde olduğunu dile getirmiştir.³⁸² Telgrafın en can alıcı kısmına gelecek olursak Venizelos, eski müttefiklerin görüşlerine karşın, hükümetin Doğu Trakya'yı elinde tutmak konusunda ısrar etmesi halinde en içten dileklerinin Yunan ulusunun bu mücadelesine eşlik edeceğini ancak ülkeyi yurtdışında temsil etmek hususundaki şanlı görevi üzüntüyle reddetmek durumunda kalacağını ifade etmiştir.³⁸³

Mazarakis, hatıratında Mudanya görüşmelerini anlatmaktadır. Sariyannis ve İhtilalin – asıl – lideri Plastiras'la birlikte Tekirdağ'a geçtiklerini, Marmara'da ise Yunan kruvazörüyle gitmemeleri için kendilerini bir İngiliz muhribinin aldığını, iki yıl boyunca şanlı bir tümenin komutanı olarak kaldığı Mudanya'ya şimdi eski müttefiklerinin gemisinde sanki bir suçluymuş gibi verilen kararları dinlemeye gittiğini ifade etmiştir.³⁸⁴ Mazarakis, İsmet Paşa'yı hiç görmediklerini, zaten müttefiklerin ve Türklerin antlaşma hükümlerini Mudanya'ya varmalarını beklemeden, hiçbir şey sormadan belirlediklerini ve metnin kendilerine 5 Ekim'de İngiliz gemisinde takdim edildiğini ifade etmiştir.³⁸⁵ Müttefiklere, maddelerin barış hakkında peşin hüküm içerdiğini, Trakya'nın Türklere derhal tesliminin kabul edilemez olduğunu, nitekim bunu onaylamak için yetkisi olmadığını ki görüş bile almak istemediğini söylediğini kaydeden Mazarakis, Fransız Gnl. Charpy'nin "Kemal'in" ordusunun Avrupa yakasına geçip üzerilerine yürüme tehlikesi üzerinden baskı yapıp antlaşmayı kabul ettirmek istediğini yazmıştır.³⁸⁶

---

³⁸¹ Dafnis, **a.g.e.**, s.41.

³⁸² Aynı yer.

³⁸³ Aynı yer.

³⁸⁴ Mazarakis, **a.g.e.**, s.312.

³⁸⁵ Aynı yer.

³⁸⁶ Aynı yer.

5 Ekim’de müttefik temsilcilerle görüşen, antlaşma hususunda ciddi problemlerin ortaya çıktığını³⁸⁷ ve müttefik generallerin hükümetleri ve komiserleriyle görüşmek üzere İstanbul’a gittiklerini öğrenen Mazarakis, aynı gün taslağı hükümetine göndermiş ve talimat istemiştir.³⁸⁸ 6 Ekim tarihinde yeniden Iron Duke dretnotuna çağrılan Yunan delegeler, hükümetten hala cevap almadıklarını ve antlaşmayı kabul edemeyeceklerini yazılı olarak bildirmişler, Harrington ise Paris’e gitmekte olan Lord Curzon’un Yunan heyetinin bu dik duruşuyla ilgili Poincaré ile görüşeceğini söylemiştir.³⁸⁹

Bu arada Mustafa Kemal Paşa’nın 6 Ekim 1922 saat 14.30’da yapılacak görüşmelerde Türk isteklerinin kabul edilmediği takdirde, bölgedeki harekâtın durdurulmasına yönelik yetkinin 18.00’de kaldırılacağını ifade etmesi üzerine yeniden bir savaşın patlak vermesi tehlikesi doğmuş, Franklin Bouillon ve General Pellé’nin aracı olmalarının ardından görüşmeler ancak 20.30’da başlamış, İtalyan ve Fransız delegelerin Trakya’nın derhal teslimine ve diğer pürüzlü noktalar hususunda hükümetlerinin onay verdiğini söylemelerinin ardından, İngiliz delege de Londra’dan cevap beklemekte olduğunu bildirmiştir.³⁹⁰

7 Ekim’e gelindiğinde, Yunan heyetin Atina’dan beklediği telgrafi gelmiş, daha uygun bir çözüm yolu bulunamadığı takdirde kendilerine kademeli olarak geri adım atmaları gereken noktaların talimatı verilmiştir. Buna göre kendilerine Doğu Trakya’dan sadece askerlerin – müttefiklerin ortaklığıyla – çekilmesinin, yönetimde ve kolluk kuvvetlerinde yine Yunanların kaldığı bir Müttefik zaptının kabul edilebileceği bildirilmiştir. Heyete ayrıca, Doğu Trakya’daki sınırlarda Türk ve Bulgar çetecilerin bulunduğu, bölgeden Yunan askerinin çekilmesi halinde orada bulunan Yunan sakinlere saldırmaya hazır oldukları iddialarını içeren bir telgraf da çekilmiştir.³⁹¹

---

³⁸⁷ Anlaşmazlık teşkil eden asıl unsur barış anlaşmasının uygulamaya girmeden, Doğu Trakya’nın 30 gün içerisinde boşaltılarak Türklere tamamen teslim edilmesi isteği olmuştur. Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II**, s.282.

³⁸⁸ **A.g.e.**, s.313.

³⁸⁹ Dafnis, **a.g.e.**, s.43.

³⁹⁰ Goloğlu, **Cumhuriyete Doğru...**, s.365-366.

³⁹¹ Dafnis, **a.g.e.**, s.44.

Yunan heyet, kendilerine sunulan taslağı imzalama yetkisini veren telgrafı (Meriç'in batısına çekilmelerine hükmeden) ve ayrıca sonrasında Venizelos'un sınırın 1915 Türk-Bulgar sınırına (Meriç'in doğu kıyısından 2 km içeriye kadar olan alan) çekilmesinin önerilmesi gerektiğine dair mesajı Dışişleri Bakanlığı aracılığıyla 8 Ekim'de almıştır.³⁹² Ertesi gün Mazarakis, 1915 Türk-Bulgar sınırına kadar geri çekilmeyi kabul eden, 15 günlük geri çekilme süresini yetersiz olarak nitelendiren, nüfusun naklini kolaylaştırmak için müttefikler arası idareyi öngören ve 7 taburluk İngiliz askerinin bölgede yetersiz olacağı değerlendirmesini içeren notasını Harrington'a sunmuştur.³⁹³

Aynı günün akşamı Yunan delegeler İtilaf Devletleri temsilcileriyle müzakerede bulunmuşlar; Harrington, Meriç'in hat olarak kabul edilmesinde ısrar edildiği takdirde antlaşmayı onaylayıp onaylamayacaklarını sormuştur. Mazarakis ise medeni devletlerin toprak bırakma hususunda kararları meclisleri aracılığıyla almaları gerektiğini, dolayısıyla hükümetinin izni olmaksızın imzalayamayacağını bildirmiştir. Müttefik generallerden Charpy, 1915 anlaşması sınırlarının savaş devam ederken imzalandığı için tanınmadığını, zaten savunma açısından da uygun olmadığını savunurken Mombelli ise Meriç hattının hâlihazırda kabul edildiğini ileri sürmüştür.³⁹⁴

Atina'dan 9 Ekim'de alınan telgrafla Mazarakis ve Sariyannis, Paris'te müttefiklerin anlaşma hükümleri konusunda görüş birliğine vardıkları hakkında bilgilendirilmiştir. Durumdan haberdar olan delegeler, son taslağın daha 8 Ekim'de

---

³⁹² Mazarakis, *a.g.e.*, s.316.

³⁹³ Yunanların bu önerileri 10 Ekim 1922 tarihli İngiliz Kabine toplantısında da General Harrington'dan alınan telgrafa istinaden anılmıştır. Toplantı esnasında, Venizelos'un Yunan politikasını ne ölçüde etkilediği sorusuna cevaben Curzon, Yunanistan'ın hâlihazırda ve büyük olasılıkla Barış Konferansı esnasında da yurtdışı temsilcisinin Venizelos olduğunu bildirmiştir. Lord Curzon ayrıca, bölgede müttefik askeri istemeyen Türklerin bir öneride bulunduğu, İtilaf Devletlerinin Doğu Trakya'yı otuz günlüğüne zapt etmek yerine, kırk beş günlüğüne yönetimi devralmasını, sürenin bitiminde ise tamamen kendilerine teslim edilmesini istediklerinden söz etmiştir. **EK-13 CAB 23/31/16**, s.1-2. Öte yandan İsmet Paşa, Doğu Trakya'nın Türklere geri verilmesi sürecinin 30 günden 45 güne çıkarılmasının 9 Ekim'de kendisine verilen son taslakta geçen yeni bir şey olduğunu rapor etmiş; ancak Mustafa Kemal Paşa'nın arda kalan bu gibi sorunlarla savaşa girilemeyeceği cevabını vermesiyle bu koşullar kabul edilmiştir. Bkz. Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II**, s.286-287.

³⁹⁴ Mazarakis, *a.g.e.*, s.318-319.

Türlere verildiği ve öğleden sonra 17.00'ye kadar onaylamalarının beklendiği cevabını vermişler ve Yunan tarafının müzakerelerden çekilmesini önermişlerdir.³⁹⁵

Gece yarısından sonra Yunan delegeler de taslağı onaylamaya çağırılmış ve kısa bir süre sonrasında Atina'dan "daha önce aldıkları talimatlar doğrultusunda" imzaya yetkileri olduğu kendilerine bildirilmiştir.³⁹⁶ Mazarakis, hatıratında "daha önceki talimatlardan" birinin Meriç'in batısına diğerinin ise doğusuna çekilmeyi kabul ettiğini yazmıştır. Dolayısıyla inisiyatif alıp mütteliklere "taslakta geri çekilme hattı konusuyla ilgili tatmin edici sonuca ulaşamadığı" ve Atina'ya "verdikleri talimata uygun olarak 1915 yılı sınırına geri çekilmelerinin kabul görmediği" gerekçelerini sunarak imzalamayı reddetmiş ve müzakerelerden ayrılmıştır.³⁹⁷ Mazarakis, belki de yenilgilerinin resmiyete dökülmesi anlamına gelen bu antlaşmayı imzalamanın yükünü sırtlamak istememişti.

İsmet Paşa, Yunanların imtina ettikleri hususuyla ilgili Harrington'la görüşmüş, anılanların imza atmamalarının önem teşkil etmediği, hükümlerin uygulanmasının mütteliklerce sağlanacağı yönünde cevap aldıktan sonra antlaşmayı imzalamaya karar vermiştir.³⁹⁸ Nihayetinde Mudanya Mütarekesi 11 Ekim 1922 sabahı imzalanmıştır.³⁹⁹

Gonatas'ın hatıratında kaydettiği üzere, 13 Ekim 1922 tarihinde Dışışleri Bakanlığı'yla İhtilal Komitesi'nin müzakereleri ve daha sonra İtilaf Devletleri'nin imzalanan antlaşmayı yürürlüğe sokmak konusunda baskı yapacağı bilgisinin

³⁹⁵ Mazarakis, **a.g.e.**, s.320.

³⁹⁶ **A.g.e.**, s.321.

³⁹⁷ **A.g.e.**, s.323.

³⁹⁸ Goloğlu, **Cumhuriyete Doğru...**, s.369.

³⁹⁹ Antlaşmaya göre, yürürlüğe girdiği andan itibaren iki taraf arasındaki düşmanca hareketler son bulacak, en kısa sürede Yunan birlikleri Meriç'in sol kısmına on beş gün içerisinde çekilecek, herhangi bir karışıklık çıkmaması adına Meriç'in sağ kıyısı barış tesis edilene kadar mütteliklerin kontrolü altında olacak, Kuleli Burgaz-Svilengrad demiryolu hattının Meriç'in sağında kalan kısmı üç Müttelik ülke, bir Türk ve bir Yunan temsilciden oluşan komisyon tarafından denetlenecek, Yunan askerinin çekilişini takip eden otuz gün içerisinde Yunan sivil otoritesi ve jandarması da mütteliklerin denetiminde bölgeden çekilecek ve yönetim Türlere teslim edilecek, bölgedeki asayişin sağlanması için Türk yönetimine sekiz bini aşmayacak sayıda Türk jandarması ve otuz gün sonra çekilmek üzere yedi tabur İngiliz askeri eşlik edecek, barış görüşmeleri sona erene kadar Türk ordusu belirlenen hatları geçmeyecek, müttelik kuvvetler hâlihazırdaki pozisyonlarını koruyacaklar ve iki taraf da yeni birlik takviyesinde bulunmayacaklar, barış tesis edilene kadar Doğu Trakya'da Türk ordusu kurulmayacaktır. Orjinali Fransızca'da yazılan dört sayfalık antlaşma 15 Ekim 1922 tarihinde yürürlüğe girecektir. Bkz. **EK-14** CAB/24/139/84 Belgede Yunanların antlaşmayı 15 Ekim 1922 tarihinde kabul ettikleri ve aynı günün gece yarısı yürürlüğe girdiği notu General Harrington'un ilgili telgrafına istinaden eklenmiştir.

alınmasıyla Yunanistan da antlaşmayı imzalamak durumunda kalmış ve 15 Ekim'den itibaren Yunan ordusunun Doğu Trakya'dan çekilmesi başlamıştır.⁴⁰⁰ Bu da Yunanlar için Anadolu'dan gelen yüz binlerce mülteci den sonra yeni bir göç dalgası anlamına geliyordu.

Eleftheros Tipos, bu durumu “Yunanistan, Büyük Güçlerin ve Olayların Baskısı Altında Mütarekeyi İmzalamayı Kabul Etti” şeklinde manşetine taşıırken, Doğu Trakya'nın gece yarısından sonra boşaltılmaya başlayacağını eklemiş, ayrıca Venizelos'un ve yurtdışında bulunan diğer diplomatların da mütarekenin imzalanması gerektiği görüşünü bildirdiğini, Dışişleri Bakanı'nın İstanbul'da bulunan Yüksek Komiser Simopulos'a ulaşarak, General Harrington'la buluşması ve “şartların baskısı altında” olduğunu belirterek antlaşmayı imzalaması talimatını verdiğini yazmıştır.⁴⁰¹ *Skrip* de antlaşmanın kabulü haberini verirken “onayın İstanbul'a iletilmesinde yaşanabilecek gecikme olasılığı dolayısıyla, Atina'da bulunan İtilaf Devletleri elçilerine de bilgi verildiğini” yazmıştır.⁴⁰²

Yunanların gözüyle Doğu Trakya, İngilizlerin Mustafa Kemal Paşa'nın ordusuyla İstanbul ve hinterlandında çatışmasının engellenmesi için feda edilmiştir. Yanulopulos, Türk ordusunun yüksek moralini kabul etmekle birlikte, bir ordunun moralinin zaferde her ne kadar çok önemli ve belirleyici olsa da, şartlar nesnel olarak ele alındığında burada Türk ordusunun evvela tarafsız bölgedeki (gerçekten sınırlı sayıdaki) İngiliz birliklerini yenmesi, daha sonra ise Büyük Britanya İmparatorluğu'nun, güçlü donanmasını kullanmadan savaşı kaybettiğini ilan edip Boğazlardan ve İstanbul'dan çekilmesi ve son olarak Türk birliklerinin donanma desteğinden yoksun olarak karşıya geçmesi gerektiğini yazmış ve bunun pek de mümkün olmadığını öne sürmüştür. Bunların birkaç haftada başarılamayacağını, kışın gelmesiyle birlikte de harekât döneminin kapanacağını kaydetmiştir.⁴⁰³

Gonatas'a göre İhtilal patlak verdiğinde Doğu Trakya'nın Türklere verilmesine zaten karar verilmiştir; “Kemal'in” Batı Trakya, adalar, donanma, savaş tazminatı gibi isteklerine ise ancak inançlı güçlü bir ordu engel olabilir. Yunanların

---

⁴⁰⁰ Gonatas, **a.g.e.**, s.251.

⁴⁰¹ *Eleftheros Tipos* 1 Ekim (14 Ekim) 1922.

⁴⁰² *Skrip* 1 Ekim (14 Ekim) 1922.

⁴⁰³ Yanulopulos, **a.g.e.**, s.300.

mütarekeden sonra tüm dikkatlerini, artık Evros (Meriç) adını verdikleri ordunun yeniden örgütlenmesine verdiğini kaydeden Gonatas, kendilerini acil ilgilenilmesi gereken başka sorunların da meşgul ettiğini söylemektedir. Anadolu'dan gelen mültecilerin durumunun iyileştirilmesi, boş bulunan hazineye gelir kalemleri bulmak, felce uğramış devlet mekanizmasını işler hale getirmek zorunluluğu doğduğunu ve bunun için de yürürlükteki alışlagelmiş araçlar yeterli gelmediğinden, güce ve cesarete ihtiyaç duyulduğunu ifade etmektedir.⁴⁰⁴ Öyleyse altıların infazını da bu görüşlerinden hareketle fiiliyata geçirdikleri öne sürülebilir. Nitekim halkın da ordunun da – tüm ülkenin de denebilir – felaketin “yargılananlar yüzünden geldiğine” kanaat getirip, kendilerine güvenlerini yeniden kazanmalarının ve deyim yerindeyse yollarına devam etmelerinin beklendiği söylenebilir.

---

⁴⁰⁴ Gonatas, **a.g.e.**, s.251.

III. BÖLÜM

ALTILAR DAVASI VE SONRASI

3.1 Sorgulamalar ve Olağanüstü Askeri Mahkemenin Teşkili

Yunanistan'ın Anadolu'daki harekâtının yenilgiyle sonuçlanmasının ardından sorumlu tutulanlar hakkında açılan davada sekiz kişi yargılanmış olsa da, içlerinden altısının “vatana ihanet” suçundan hüküm giyip infaz edilmesi dolayısıyla literatüre “Altılar Davası” (*İ Diki Ton Eksi*) olarak geçmiştir.

Davanın açılışına giden süreci ele almak gerekirse, Dimitrios Gunaris, Nikolaos Stratos, Petros Protopapadakis, Nikolaos Theotokis, Georgios Baltatzis, Georgios Hatzianestis, Ksenofon Stratigos, Mihail Goudas tutuklanmalarının ilk günlerinde Patision Caddesi'ndeki karakolda tutulmuşlar ve daha sonra Averof Hapishanesi'ne nakledilmişlerdir.⁴⁰⁵

İhtilalcilerin aklında tutuklananların *Limnos*'a getirilip, ivedi bir “yargılama” sonrasında yine orada infaz edilmeleri düşünceleri de vardır. Ancak Plastiras ve Gonatas'ın Lindley ve Marcilly ile görüştikleri 28 Eylül⁴⁰⁶ gecesi, “yaşanan milli felaketin sorumluları olarak yakalananların yeni hükümet kurulana ve meclis ivedi olarak yargılanma metoduyla ilgili karar verene kadar tutukluluk hallerinin devam edeceği” açıklanmıştır.⁴⁰⁷

Anadolu'dan gelmek zorunda kalan mültecilerin oluşturduğu acı manzaranın hüküm sürdüğü Atina'da, sorumluların yargılanması için yoğun bir kamuoyu oluşmaktadır. 14 Ekim'de *Rizospastis*, “Dullar, Yetimler, Mülteciler, Gunaris'in Politikaları Yüzünden Başlı Yanan Herkes Arkadaşlarıyla Birlikte Derhal Yargılanmasını İstiyor!” manşetiyle çıkmıştır.⁴⁰⁸ Bir gün sonra hala İtalya – Bari'de

---

⁴⁰⁵ Karayannis, *a.g.m.*, s.50.

⁴⁰⁶ Bkz. s.62.

⁴⁰⁷ Karayannis, *a.g.m.*, s.52. Plastiras ve Gonatas'ın elçilerle görüşmesi esnasında, Grigoriadis ihtilalin olağanüstü politik danışmanı Papanastasiu'nun da yanlarında olduğunu ve ayrılırlarken Plastiras'ın kendisine “Ciddiler mi yoksa blöf mü yapıyorlar?” diye sorduğunu yazmıştır. Papanastasiu'nun cevabı ise: “Bana öyle geliyor ki blöf yapmıyorlar.” olmuştur. Bkz. Grigoriadis, *a.g.e.*, s.360.

⁴⁰⁸ *Rizospastis*, 1 Ekim 1922.

olan (Yunanistan'a dönüp Dışişleri Bakanlığı görevini alması beklenmektedir) Politis, Venizelos'un yeniden iktidara gelme tartışmalarıyla ilgili "halkın onda dokuzu oylasa dahi geri dönmesi söz konusu değil" yorumunu yapmış, milli felaketin en büyük sorumlusunun düzenlediği sahte belgelerle hem halkı hem de Konstantinos'u kandıran Gunaris olduğunu ifade etmiş, Türklerin Avrupa'ya gelişinden ise tüm Batı'yı sorumlu tutmuştur.⁴⁰⁹

18 Ekim (5 Ekim) 1922 tarihinde Resmi Gazete'de (*Efimeris Tis Kiverniseos*) Gonatas, Plastiras, Sakellarpulos ve Fokas imzalı bir bildiri yayımlanmıştır. Başlangıçta, İhtilalin partiler üstü bir yapıya sahip olduğuna, partililik ya da hizipçilik yapılmadığına ve halkın isteğinin tecelli edeceği seçimler yapılana kadar, adaletin, asayişin ve adil yönetimin sürdürüleceğine değinilmiştir. Ancak dikkat çekilen bu noktalardan İhtilalin belirli bir mili politika yürütmediği sonucuna varılmaması istenmiş, İhtilalin hedefine "Kralı", "Vatanın" önüne koymuş olan Konstantinos yanlısı politikacılardan ve askerlerden arındırmayı, Büyük Güçlerle olan müttefikliğin yeniden sağlanmasını – ki milli kurtuluşun ancak böyle sağlanacağına inanılmaktadır – koyduğu belirtilmiştir. Bu yüzden İhtilalin, müttefiklerin yitirilmesine ve ulusun büyük trajedisine yol açan Konstantinos yanlısı tüm liderlerin istisnasız karşısında olduğu ve onları "Vatanın Düşmanları" addettiği kaydedilmiştir.

Yine aynı gün Resmi Gazete'de bir de kararname yayımlanmıştır. İhtilalin programının uygulanması adına milli felaketin sorumlularının – asker veyahut diğerleri – kesinleştirilmesinin ve ivedi olarak yargılanmasının elzem görüldüğü, dolayısıyla en üst rütbedeki subayın başkanlığında bir Soruşturma Komitesi (*Anakritiki Epitropi*) oluşturulmasına karar verilmiştir. Komitenin üyelerini ve üye sayısını başkan belirleyecek ve bu üyeler aracılığıyla en hızlı (geniş!) soruşturma yürütülecektir. Sanık ve tanıkları ifadeye çağırma, belirlediği isimlerin tutuklanmasını talep etme yetkisi olan komitenin başkanı, ayrıca anılanların sorgulanması için subay ya da yargı memurlarını atayabilecektir. Komite Başkanı, soruşturma sonuçlarını rapor halinde İhtilal Komitesi'ne sunacak ve böylece

---

⁴⁰⁹ *Eleftheros Tipos*, 2 Ekim (15 Ekim) 1922.

anıların Olağanüstü Askeri Mahkeme'ye sevk edilmesi hususunda karar verilecektir.⁴¹⁰

20 Ekim'de Dimitrios Fokas'ın istifasını sunmasının ardından İhtilal Komitesi'nin yapısında değişikliğe gidilmiş, yönetim kadrosu beş kişiye (Stilianos Gonatas, Nikolaos Plastiras, Lukas Sakellaropoulos, Aleksandros Hatzikiriakos ve Agisilaos Yerondas) indirgenmiştir.⁴¹¹ Yunanistan'ın o dönemdeki en büyük destekçisi Lloyd George'un iktidardan düşüşü ise gündeme oturacak bir başka olayı teşkil etmiş, *Eleftheros Tipos* 21 Ekim baskısında, Lloyd George'un son nutkuna geniş yer verilmiştir. Çanakkale'de savaş çıkma tehlikesine savunma amaçlı sarf ettiği "Zafer sarhoşu Türklerin Meriç'te duracaklarını mı sanıyordunuz? Onları kim durduracaktı? Batı Trakya'yı işgal etmelerini ve hatta Selanik'e kadar inmelerini kim engelleyecekti?" cümlelerine vurgu yapılmıştır.⁴¹²

Tutuklu politikacıların ve askerlerin yargılanması, daha doğrusu infaz edilmesi talepleri 22 Ekim'de zirve yapacaktır. Tzanakaris'in aktarımına göre büyük mitinge dair bütün detaylar birkaç gün öncesinden hazırlanmıştır. Buna göre miting, ünlü Sindagma ve Palea Anaktora meydanlarında 16.00'da yapılacak, Atina ve Pire bayraklarla bezenip ışıklandırılacak, elektrikli tren işletmesi her beş dakikada bir sefer düzenleyecek, saat 19.00'a kadar istisnasız tüm dükkânlar, sinemalar, tiyatrolar vs. kapalı kalacak, üniversite öğrencileri ve izciler katılım göstereceklerdir.⁴¹³ 22 Ekim'de *Skrip* "Herkes İhtilal İçin Büyük Halk Mitingine" ve *Eleftheros Tipos* "Milli Mitinge Katılmak Her Yunanın Görevidir" şeklindeki manşetlerle çıkarken, *Rizospastis*, sadece köşelerinden birinde işçi sınıfının İhtilal Komitesi'ne taleplerini ileten bir bildiri vereceğini ve talepler arasında en önemlilerinden birinin felaketin sorumlularının cezalandırılması olduğunu, ölüm cezasının sorumlular için "az bile" olduğunu yazmıştır.⁴¹⁴ Buradan hareketle düzenlenen mitingin ihtilalin gerçekleştirdiği faaliyetler ve tutukluların kaderiyle ilgili kamuoyu yoklaması olduğu ileri sürülebilir.

---

⁴¹⁰ *Efimeris Tis Kiverniseos* 5 Ekim (18 Ekim) 1922.

⁴¹¹ Gonatas, **a.g.e.**, s.253.

⁴¹² *Eleftheros Tipos*, 8 Ekim (21 Ekim) 1922.

⁴¹³ Tzanakaris, **a.g.e.**, s.129-130.

⁴¹⁴ *Skrip, Eleftheros Tipos, Rizospastis* 9 Ekim (22 Ekim) 1922.

Gonatas, mitingin olduğu günü anlatırken Atina'nın şimdiye kadar, bu denli bir kalabalığı görmediğine dikkat çekmiştir.⁴¹⁵ İhtilalin iki önde geleni de konuşma yapmışlar, Gonatas: “Vatanımız ciddi tehlike altındadır ve kurtarmak için bir olmamız gerekmektedir. Bugün adi menfaatlerin karşısında saf vatanperverliğin zafer kazandığı gün olsun.” derken, Plastiras: “İhtilal, görevini tamamıyla ifa edecek, geçmişi temizleyecek, şimdi içinde bulunan vaziyetle mücadele edecek ve geleceği hazırlayacaktır. Büyük suçlular en ağır şekilde cezalandırılacaktır. Ordu yeniden düzenlenecek ve nitelikli önderlerinin komutasında yeniden Vatanın yüz akı olacaktır.” sözlerini sarf etmiştir.⁴¹⁶ Toplanan halk ise liderlerin konuşmaları esnasında sıkça “Hainlere ölüm!”, “Alçaklar, müfteriler!”, “İdam edilsinler!” sloganlarıyla araya girmişlerdir.⁴¹⁷ Grigoriadis'e göre “büyük suçluların cezalandırılması” açıklamaları fanatiklere taviz manasına gelmiştir.⁴¹⁸

Soruşturma Komitesine dönecek olursak, başkanlık için adı ilk zikredilen isim Korgeneral K. Kallaris olmuş, ancak gerekli incelemeleri yapmak üzere istediği altı aylık süre sağlanamadığı için kabul etmemiş; ardından Korgeneral E. Zimvrakakis düşünülmüştür.⁴¹⁹ Zimvrakakis ise sağlık sorunlarından ötürü verilen bu görevi üstlenemeyeceğini bildirmiştir.⁴²⁰ Akabinde Plastiras, ihtilalin başından beri “sorumluların” ölümlerine cezalandırılmalarında ısrar eden ve komiteye baskı yapanların başında gelen Pangalos ve Othoneos'u çağırarak, taleplerinin sonuçlarını da üstlenmeleri gerektiğini belirterek Soruşturma Komitesi ve Olağanüstü Askeri Mahkeme'nin başkanlığını önermiş, dava sonucunda çıkacak kararın kesinlikle uygulanacağı teminatını da vermesinin ardından önerisi kabul görmüştür.⁴²¹ Böylece

---

⁴¹⁵ Gonatas, **a.g.e.**, s.254.

⁴¹⁶ Gonatas, **a.g.e.**, s.256-258.

⁴¹⁷ *Eleftheros Tipos, Skrip* 10 Ekim (23 Ekim) 1922.

⁴¹⁸ Grigoriadis, **a.g.e.**, s.373.

⁴¹⁹ Hariklia Dimakopulu, “*To Ektakton Stratodikion Pros Ekdikasin Ton 'Kata Ton İpetion Tis Ethnikis Katastrofis' Katigorion (1922)*”, **İ Diki Ton Okto Ke Ektelesi Ton Eksi**, 2. B., İdrima İstorias Tu Eleftheriu Venizelu, Atina, 2010, s.77.

⁴²⁰ *Skrip* 2 Ekim (15 Ekim) 1922

⁴²¹ Nikolopoulos, **a.g.e.**, s.495; Dafnis, **a.g.e.**, s.29; Plastiras, Pangalos ve Othoneos arasında geçen diyalogu Grigoriadis aktarmaktadır:

- Bağırın siz, protestolar ve neticeler karşısında sorumlu sayılmayacaksınız. Bütün yükü ben sırtlanacağım.

+ Olacaklar için hepimiz sorumluyuz.

- Herkes için aynı oranda değil ama.

+ Aynı.

23 Ekim 1922 tarihinde fanatik Venizelos yanlılarının lideri General Theodoros Pangalos, Soruşturma Komitesi'nin Başkanlığı görevine getirilmiş⁴²², diğer üyeler ise Albay Kaloyeras ve Albay Lufas olmuştur.⁴²³ Soruşturma Komitesi çalışmalarını hızlı bir şekilde yürütecek ve en kısa zamanda sonuçlarını rapor edecektir.

Resmi Gazete'de yayımlanan 26 Ekim 1922 tarihli ihtilal kararnamesiyle, "milli felaketin sorumlularını" yargılamak üzere olağanüstü askeri mahkeme teşkil edilmiştir.⁴²⁴ Mahkemenin Başkanlığı'na Aleksandros Othoneos atanırken on kişilik olağan üyeler de beşi Venizelos yanlısı, diğer beşi ihtilale katılmış olan Venizelos karşıtlarından seçilmiş; ayrıca ihtilalin temsilcileri olarak G. Zuridis, G. Georgiadis ve Albay N. Grigoriadis görev yapmıştır.⁴²⁵ Mahkemenin kâtipliğine ise İoannis Peponis getirilmiştir.⁴²⁶

Mahkemenin özümüyle ilgili ortaya konanlar ele alındığında, hukuk tarihçisi Hariklia Dimakopulu'nun yorumları ilgi çekmektedir. Dimakopulu, Yunan Ceza Kanunu'nun ilgili maddesi uyarınca 1920 – 1922 yılları arasındaki askeri komutayı inceleyip, askeri felaketin nedenlerinin tahkikatını yapacak ve bu doğrultuda suçlama

---

- Mademki aynı, o zaman ben de biriniz askeri mahkemenin başkanı olur, diğeriniz ise soruşturma komitesinde yer alırsa, mahkemeye sevk edilmelerini kabul ederim. Kabul ediyor musunuz?

+ (Pangalos) Biz onları yargılayıp cezalarını verelim; sen de sonra elinde gülülden bağışlamaya gel ve iyilik meleği ol, öyle mi?

- Size askerlik şerefim üzerine yemin ederim ki askeri mahkemenin kararı her ne olursa uygulanacaktır. Kabul ediyor musunuz?

+ Öyleyse kabul. Bkz. Grigoriadis, **a.g.e.**, s.374.

⁴²² Diamandis, Apostolos, "Apo tin ekriksi tu kinimatos os to ektelestiko apospazma", **İ Megales Dikes: İ Diki Ton Eksi**, Ekdotis Tegopulos, 2011, s.150.

⁴²³ Gonatas, **a.g.e.**, s.252.

⁴²⁴ *Efimeris Tis Kiverniseos* 13 Ekim (26 Ekim) 1922. Kararnameye göre mahkeme başkan, on hakim, ihtilal temsilcisi ve sekreterden oluşacak, toplamda dokuz yedek üye belirlenecek, sanıklar dava dosyasını üç gün içerisinde teslim alabilecek, oturumlar Savaş Bakanı'nın talimatıyla başlayacak, sanıklar başkan ve ihtilal temsilcisi haricinde beş üyeye kadar değişiklik hakkına sahip olacak, celpler, ilerleyiş, prosedür ve karar Askeri Ceza Kanunu mevzuatına göre uygulanacak, sanıkların iddia makamı tanıklarının sayısını geçmeyecek şekilde savunmaya tanık önerebilecek, her sanığa bir avukat atanacak, her türlü itiraz mahkeme tarafından değerlendirilecek, Mahkeme Başkanı soru sorulmasını (savunma için de) yasaklayabilecek, açıklanacak suçlara ilişkin Askeri Ceza Kanunu ve Ceza Kanunu'nun cezalarına, hayat boyu ya da geçici sürgün eklenecek ve bu anılanlara ilişkin Anayasa'nın ilgili hükümleri işletilmeyecek, işbu mahkeme kamu zararlarının karşılanması adına öngörülen hacizler hakkında görüş bildirebilecek, verilecek kararın olağan ya da olağanüstü hiçbir temyiz yolu olmayacak ve cezanın uygulaması İhtilal Komitesi'nin talimatıyla gerçekleşecektir.

⁴²⁵ Asiller: Dimosthenis Florias, Theodoros Havinis, Andreas Panayatopulos, Dnz. Alb. İoannis Yannikostas, Yrb. Konstantinos Mamuris, Yrb. Konstantinos Tserulis, Dnz. Yrb. Konstantinos Frangopulos, Bnb. N. Gravanis, Bnb. İ. Vamvakopulos, Yzb. A. Katsarakis.

Yedekler: Amiral K. Vulgaris, M. Zografos, G. Skandalis, Dnz. Yrb. M. Kanaris, Bnb. V. Tsiondos, Yzb. Viron Karapanayotis, Yzb. Plutarhos Haloftis, Dnz. Bnb. A. Zangas ve Dnz. Bnb. Th. Vutsaras. Bkz. Grigoriadis, **a.g.e.**, s.375.

⁴²⁶ Karayannis, *a.g.m.*, s.66.

yöneltecek bir mahkemenin kurulması gerektiğini ileri sürmüştür. Öte yandan dava, savaş halindeki askeri birlikler bünyesinde değil de Atina’da görüldüğünden, direkt olarak olağan bir askeri mahkeme kurulması, pek tabii soruşturmalar ve sorumluların kesinleştirilmesi için de “o anda arzu edilenden” çok daha uzun bir süre tanınması gerektiğini belirtmiştir.⁴²⁷

Avukat da olan tarihçi Nikos Vasilatos, ilk olarak o dönemde hala yürürlükte olan Yunan Anayasası’nın doksan birinci maddesine göre, olağanüstü askeri mahkemelerin kurulmasının yasaklandığını; ikinci olarak ise İhtilal Komitesi’nin 1922 Eylül ayının sonunda yürütme erkini Krokidas hükümetine verdiğini, böylelikle askeri mahkeme kurma yetkisinin olmadığını savunmuştur.⁴²⁸

Bunların göz ardı edilmesinin ardından kurulan askeri mahkemenin, yasaya göre, başkanının yargılanacak (en üst rütbedeki) subayın üstü ya da eşdeğeri bir rütbeye sahip olması gerektiği, dolayısıyla Korgeneral rütbesindeki Georgios Hatzianestis’ten daha kıdemli bir başkanın atanması zorunluluğu doğduğu da ileri sürülmüştür.⁴²⁹

Askeri Mahkeme’nin oluşturulmasının ertesinde, Atina’da sorgulamaların devam ettiği süreçte Korfu Adası’nda olan Prens Andreas⁴³⁰ da Albay Lufas tarafından tutuklanmış, *Aspis* kruvazörü ile Kalamata’ya ulaşmış, özel bir vagonla Atina’ya getirilmiş ve ailesine ait Tatoi Sarayı’nda gözetim altına alınmıştır.⁴³¹ Lufas’ın daha sonra yaptığı açıklamalara göre, incelemeler sırasında ortaya çıkan kuşku bazı noktaların aydınlatılması adına Anadolu Harekâtı sırasında kolordu komutanı olan Prens Andreas’ın ifadesine gerek duyulmuş, her türlü etkiden uzak

---

⁴²⁷ Dimakopulu, *a.g.m.*, s.75.

⁴²⁸ Nikos Vasilatos, “*İ Diki Pu Sindarakse Tin Ellada*”, **İ Diki Ton Okto Ke Ektelesi Ton Eksi**, 2. B., İdrima İstorias Tu Eleftheriu Venizelu, Atina, 2010, s.61.

⁴²⁹ Dimakopulu, *a.g.m.*, s.76.

⁴³⁰ I. Georgios’un üçüncü oğlu ve sabık Kral Konstantinos’un kardeşidir. Prens Andreas’ın Prenses Alikı’yle olan evliliğinden dört kızı ve bir oğlu olmuştur. Oğlu Filippos, İngiltere’de eğitim almış ve İngiliz donanmasında subaylık görevini ifa etmiştir; ayrıca İngiltere Kraliçesi II. Elizabeth’in eşi olup Edinburg Dükü unvanını taşımaktadır. Prens Andreas, Anadolu Harekâtı esnasında Tümgeneral rütbesinde II. Kolordu komutanlığı yapmıştır. Bkz. Tzanakaris, **a.g.e.**, s.140.; Kotzias, **a.g.e.**, s.15.

⁴³¹ Tzanakaris, **a.g.e.**, s.140.

kalması, dolayısıyla kimseyle iletişim kurmaması için sarayda tecrit altında tutulmuştur.⁴³²

28 Ekim 1922 tarihinde sorgulamalar Yunan Harp Okulu'nda Pangalos'un huzurunda başlamış, Gunaris, Averof Hapishanesi'nden Soruşturma Komitesi'nin ofisine getirilmiş ve kendisine ön soruşturma sonucu oluşturulan iddianame sunulmuştur.⁴³³ Yazılı savunma yapacağını belirten Gunaris, hapishaneye tekrar getirildiğinde aklına hiçbir savunma sunmamak fikri gelmiştir; çünkü ona göre iddianame, Venizelos yanlısı gazetelerin makalelerinin kopyasından başka bir şey değildir ve yargıçlar kendisini infaz etmeye karardır.⁴³⁴ Ancak, nöbetçi jandarmadan ödünç aldığı kurşun kalemle yazmaya karar verir, uyanık kalmak için kinin içer ve altmış yedi sayfalık savunmasını, hayatındaki son siyasi metni, gece boyunca tanzim eder.⁴³⁵ Yine aynı gün sorgulamaya getirilen diğer iki tutuklu Theotokis ve Baltatzis olmuştur.⁴³⁶

Sorgulamalar tüm hızıyla devam etmekte, suçlamalarla ilgili haberler ise gazetelerde yerini almaktadır. Albay Kaloyeras'ın 29 Ekim tarihinde Sindagma Meydanı'ndaki ofislerinde Gudas'ın sorgulamasını gerçekleştirdiğini yazan *Eleftheros Tipos*, yapılan incelemeler neticesinde Gudas'ın Ulaştırma Bakanı olduğu dönemde telefon hattı çekileceği bahanesiyle 200.000 drahmiyi zimmetine geçirdiğini ve ayrıca bakanlık binasında kendisine lüks bir daire hazırlatıp şahsi kullanımına tahsis ettiğini yazmıştır.⁴³⁷ Aynı gün *Skrip*, İtilaf Devletleri elçilerinin tutuklulara yapılacak kötü muamelenin yurtdışında iyi karşılanmayacağını belirten bir nota verdiğini kaydetmiştir.⁴³⁸

Türkiye'de saltanatın kaldırıldığı haberini 3 Kasım 1922'de veren *Eleftheros Tipos*, bu olayın Türkiye'de cumhuriyetin ilanına eşdeğer sayılabileceğini belirtmiş; Pangalos'un sorgulamalardan elde edilen veriler ışığında raporunu tanzim etmekle meşgul olduğunu yazmıştır. Nitekim üzerinden çok fazla süre geçmeden, 6 Kasım

---

⁴³² Tzanakaris, **a.g.e.**, s.141.

⁴³³ **İ Apologies Ton Thimatou Tis 15 Noemvriou 1922 (İ Diki Ton Eks)**, Eleftheri Skepsis, Atina, 2006, s.305.

⁴³⁴ **A.g.e.**, s.306.

⁴³⁵ Kotzias, **a.g.e.**, s.107.

⁴³⁶ Karayannis, *a.g.m.*, s.58.

⁴³⁷ *Eleftheros Tipos*, 17 Ekim (30 Ekim) 1922.

⁴³⁸ *Skrip*, 17 Ekim (30 Ekim) 1922.

1922 tarihinde soruşturma sonuçlarına dair rapor son halini almıştır. 7 Kasım'da ihtilalin basın bürosu “milli felaketin suçlularına yönelik sorgulamaların sonuçlarını” her gazeteye başmakale olarak ve üzerinde herhangi bir oynama yapılmaksızın tam metin şeklinde basılması şerhiyle yollamıştır.⁴³⁹

8 Kasım'da tüm gazetelerde Soruşturma Komitesi'nin 1909 Gudi Hareketi'nden bu yana yaşananları anlatan giriş ve tutuklulara yönelik iddiaların yer aldığı dört ana bölümden oluşan raporu yayımlanmıştır.⁴⁴⁰ Sonuçları *Skrip*, “Suçlanmakta Olan Tutuklu Politikacıların Sorgulama Neticelerinin Tam Metni”, *Rizospastis*, “Soruşturma Komitesi'nin Raporu” başlıklarıyla sunarken, *Eleftheros Tipos*, “Yunan Halkı, İşte Yunanistan'ı Felakete Götürenler, Tahtı Kurtarmak İçin Vatanlarına İhanet Ediyorlardı” şeklinde lanse etmiştir.⁴⁴¹

Venizelos yanlılarının karşıtlarıyla hesaplaşmaları olarak nitelenen yanlış olmayacağı raporun ilk bölümünde sabık Kral Konstantinos'un askeri ve siyasi suçları başlığı altında, I. Dünya Savaşı'nın başından beri İtilaf Devletleri karşıtı tavırlarından ve faaliyetlerinden kaynaklanan “siyasi suçları” sıralanmış, ülkenin Başkomutanı olacak yetenekten ve ahlaktan yoksun olduğu nitelendirmelerine yoğun bir şekilde yer verilmiştir.⁴⁴²

Raporun ikinci bölümü “suçun nedenleri” adını taşıırken, asıl iddianameyi teşkil etmiştir ki on beş maddelik bu metin, ülkenin son iki yıllık iç çatışmasını özetler niteliktedir.⁴⁴³ Bölümde ayrıca, Konstantinos'un tahta geri gelişinin

---

⁴³⁹ Tzanakaris, **a.g.e.**, s.164.

⁴⁴⁰ **A.g.e.**, s.165.

⁴⁴¹ *Eleftheros Tipos, Skrip, Rizospastis* 26 Ekim (8 Kasım) 1922.

⁴⁴² Örnek verilecek olursa raporda, Kralın liderliğindeki Kurmay Başkanlığı'nca Kütahya-Eskişehir Savaşlarından sonra Ankara'ya ilerleyişin basit bir yürüyüş gibi kabul edildiği, 23 Temmuz 1921 tarihinde Türk ordusunun üçte ikisinin yok edildiği ve toplarının çoğunun savaş dışı kaldığı açıklanarak halkın kandırıldığı yazılmıştır. Devamında yaşanan tehlike anında ise “Konstantin, eğer erkeklik gururundan ve askerlik şerefinden izler taşıyaydı (M.Ö 11. yüzyılda yaşadığı tahmin edilen Antik Atina Devleti Kralı Kodros gibi) tahtı için vatanını değil, vatani için kendini feda ederdi.” gibi ağır ifadelerle yer verilmiştir.

⁴⁴³ “1 Kasım 1920'den 26 Ağustos 1922 tarihine kadar meslektaşlarımızla hemfikir olarak kasten yabancı birliklerin, Türk milliyetçi ordusunun, Kralın hükümrânlığı altındaki, yani Sevr Antlaşması uyarınca verilen Yunanistan zaptı altındaki Küçük Asya topraklarını ele geçirmelerini desteklemek, düşmana şehirleri, kaleleri, ordunun büyük bölümünü ve yüksek meblağda savaş teçhizatını vb. aşağıdaki yollarla teslim etmek gibi eylemlerden ötürü vatana ihanetle suçlanmaktasınız⁴⁴³.”

1) Büyük güçler Fransa, İngiltere ve İtalya'nın 20 Kasımdan itibaren Yunan halkına karşı verdikleri, İtilaf Devletleri'nin müttefiklerinden biri olmaktan çıkarılacağına ve benzer neticeler doğacağına dair kati açıklamalar içeren, notalarına karşın eski Kralı geri getirmeye yönelik halk oylamasının – 12

Kasım tarihli kanun hükmündeki kararnameyle ve 26 Ocak 1921 tarihinde Meclis'in bildirisine onay vermek suretiyle - gerçekleştirilmesine oy çoğunluğuna sahip olmakla giriştiğiniz, böylece Konstantinos'un dūřmanca tavırlarına Yunanistan'm da ortak olduğu kanısını yerleştirdiğiniz, yukarıda anılan notalara istinaden ilgili devletlere verdiğiniz cevapları sakladığınız – ki Soruřturma Komitesi ilgili belgeyi ortaya çıkarana kadar renilememiřtir – ve Yunan milletinin %98'lik kısmının eski Kralın geri gelmesi için lehte oy kullandığına dair belirsiz belgelerle millete yüklenen sorumluluğun kasten daha da ağırlaşmasına neden olduğunuz için.

2) 13 Ocak 1920 tarihli İtilaf Devletleri kararıyla Yunanistan'a Kuzey Epir Bölgesi, Venizelos ve Tittoni arasında 16 Haziran 1919 tarihinde imzalanan İtalya – Yunanistan sınırları üzerine uzlaşı sağlayan antlaşmaya binaen verilmiş ve yine aynı antlaşmayla Oniki Ada da Yunanistan'a bırakılmış olmasına rağmen siz bu Yunan topraklarının devlete ilhak edilmesi için elzem önlemleri almayıp, dış güçlerin çıkarlarına hizmet ettiğiniz – ünkü o arada Yunanistan'ı felakete götürecektir yıkıcı seçim faaliyetleriyle meşguldünüz – için.

3) Yukarıda anılan ülkelerin Konstantinos'un Yunanistan Krallığına yeniden getirilmesi durumunda ülkeye mali ambargo uygulanacağına dair 25 Kasım 1920 tarihinde verdikleri notayı görmezden geldiğiniz ve dolayısıyla vatani otuz üç milyon dolar, beş milyon sterlin ve beş yüz altmış altı milyon frank değerindeki dövizden mahrum bırakmaktan, Milli Banka'nın karşılığı olmayan banknot basmasına ve bunu iç borçlanma şeklinde gösterip Yunan parasında devaluasyon yaratılmasına izin verdiğiniz, Yunanistan'ı dış borçlarına yönelik teminat gösterme olanağından yoksun bıraktığınız, 26 şubat 1918 tarihli İngiltere ve Fransa ile yapılan antlaşma ekseninde krediyle hammadde tedarik edilmesinin ve aynı antlaşmanın ikinci maddesi gereği sağlanan kazançların ziyan edilmesinden ve sonuç olarak tüm bunlarla vatanın iktisadi felaketine yol açtığınız için. Mevzubahis notayı hükümet açıklamaları, yasaya aykırı sansür ve yargı organlarının keyfi kullanımı yollarıyla kasten haktan sakladığınız için.

4) Alt ve üst birliklerin başına savaş tecrübesi olmayan ve iře yaramaz kadrolar yerleştirirken, ordudan savaş tecrübesi olan ve yeteneklileri uzaklaştırdığınız ve ordunun içine harekâtın ve vatanın aleyhine dūřman safına geçenleri dâhil ettiğiniz için.

5) İngiltere ve Fransa başbakanlarının, keza Fransa'nın dış ilişkilerden sorumlu Meclis Komisyonu Başkanı Leygues'in, Kral Konstantinos tahtta bulunduğu sürece Yunanistan'ın hiçbir destek görme şansı olmayacağını bildiren, Sn. Dimitrios Gunaris'e ve böylelikle tüm diğer suçlananlara yönelen ve herkesçe bilinen açıklamalarına rağmen ne Krala tahtan feragat etmesini önerdiğiniz ne de önerinizin kabul edilmemesi halinde istifa etme yoluna gittiğiniz, Meclis'teki konuşmalarınız sırasında, hükümet bildirilerinde, hükümet basın organıyla sistematik olarak doğruları haktan sakladığınız ve rejimin uluslararası camiadaki zayıf durumunu ve müttefiklikten ıkarılmamızın nedenleri ve iktisadi bunalım hakkında her türlü eleştirel sesi sansürün yasadışı kullanımıyla boğduğunuz için.

6) Yunan ordusunun ilk yenilgisinin – ki genel olarak ilerleyen hallerden önemli sonuçlar doğurmuştur – atlatılmasını ve ilan edilen seferberliğin sonuçlanmasını beklemeden Londra'dan 1921 Mart'ında Ankara üzerine askeri harekât yapılması emrini verdiğiniz için.

7) Eskişehir'in ele geçirilmesinden sonra birliklerin Ankara'ya doğru ilerlemesine onay vermeyen ordunun yetkili komutanının görüşüne karşın, eski Kral ile birlikte bu harekâtın ifa edilmesine karar verdiğiniz ve sonucunda rakip karşısındaki askeri üstünlüğümüz hakkındaki sağlam ve ciddi umutları kırdığınız ve moral bozukluğuna sebep olduğunuz için.

8) Sorumsuz eski Kralı ordunun liderliğine atadığınız için.

9) ođunluđa sahip olduğunuz için sizin etkiniz altında vatana karşı başkaldırmaşılara, dūřman safında hareket edenlere, asker kaçaklarına ödöl mahiyetindeki yasaları geçirdiğiniz, 1915 Aralık Meclisinin vekillerinin ve sözde mağdur kişilerin zararlarının karşılanması için mali tükenmişliği görmezden gelerek milli serveti israf ettiğiniz, tüm ülkeye ordunun para sıkıntısı çektiğini, – öyle ki bu mali tükenmişlik, diplomatik tecrit, her türlü başarıdan faydalanmaktan mahrum kalma ve bitimsiz bekleyiş kaçınılmaz olarak cephenin dağılmasına ve devamında ülkenin felaketine sebep olmuştur – maaşların ödenmesi, giyim ve gıda sağlanması konusundaki eksikliklerin resmi raporlarla ortaya koyarak empoze ettiğiniz için.

10) Milli taleplerimizin en ulaşılabilir hali Sevr Antlaşması, Millet Meclisi'nde oybirliğiyle kabul edilmiş olduğu halde, Sn. Gunaris ve Sn. Baltatzis'ten müteşekkil Yunan temsil heyetini, yabancı devletlerle tüm bu meselelerin çözümü için tam yetkiyle donatıp aracı kıldığınız, öyle ki Büyük Devletlerin 1921 Haziran'ında teklif ettiklerini ilk başta kabul etmediğiniz ve dolayısıyla en azından Trakya Bölgesi tamamen kurtarılabilir ve Küçük Asya'da özerk yönetimin kurulması ve Yunan ordusunun İzmir'de kalması başarılabilir iken bunların kaybına da neden olduğunuz için.

sağlanması, ordunun durumunun ve Sakarya Savaşı'nın sorumluluğu, Hatzianestis'in başkomutan yapılması, Nikolaos Theotokis, Nikolaos Stratos, Ksenofon Stratigos'un suçları kısımları bulunmaktadır. Üçüncü bölüm Georgios Hatzianestis'e yöneltilen, yirmi beş bine yakın askerden oluşan birliklerin Anadolu'dan Trakya'ya transferi dolayısıyla ordunun zayıflaması, 21 Ağustos 1922 tarihinden itibaren düşmanın mevzilenmesi ve taarruz hazırlıklarıyla ilgili bilgi alınmasına rağmen gerekli önlemlerin alınmaması vb. suçlamalara ayrılmıştır.

Sonuç niteliğindeki dördüncü bölümde, Ekim 1920'de dostlarının ve müttefiklerinin saygısını kazanmış mutlu, şanlı ve zengin olan Yunanistan'ın ansızın her yerden darbe yemekten perişan, yorgun bir ülke haline dönüştüğü; yoksullaşan, kanayan bahtsız halkın “Ama ne için? Suçlu kim?” sorusunu ortaya koyduğu, cevabını Olağanüstü Askeri Mahkeme'nin vereceği kaydedilmiştir. Tüm zikredilenler hakkında yargılanmak üzere “milli felaketin sorumlularının” Olağanüstü Askeri Mahkeme'ye sevki istenmiştir.⁴⁴⁴

Sorgulama sonuçlarından hareketle görülecek davada suçlamaların iki ana dayanak noktası olduğu söylenebilir: Biri silahlı kuvvetlerin yüksek sevk ve idare merkezine yüklenen askeri sorumluluk ve diğeri ise müttefikleri tarafından yalnız bırakılması dolayısıyla Yunanistan'ın gelmiş olduğu zayıf durum için Venizelos karşıtı üst kademe politikacılara yüklenen siyasi sorumluluk.

---

11) Nikolaos Stratos'un koalisyon hükümeti sırasında, dengesiz ve bölünmüş kişiliği siz de dâhil herkesçe bilinmesine rağmen General Hatzianestis'in Başkomutan olarak atanmasını gerçekleştirdiğiniz için.

12) Çocukça hedefler uğruna Trakya'ya gönderilmek üzere Küçük Asya'dan birlik çektiğiniz böylelikle ordunun Küçük Asya'daki savaşılabirliğini kırdığımız ve düşmana son taarruzunu fiiliyata geçirme fırsatını verdiğiniz ki bunlar yukarıda anılan nedenlerle birlikte milli felakete neden olduğu için.

13) İngiliz Hazine Bakanı ile imzaladığımız mukavele sonucunda, müttefiklerin daha önce üstlenmiş olduğu ödeneklerden ülkemizin aleyhine vazgeçtiğiniz için.

14) Prens Nikolaos, Dusmanis, Streit, Konstantinopulos, Tzondon vb. isimleri hükümetin işlerine müdahale etmeleri için çağırdığımız, savunmasız siyasetçilere karşı cinayetler, tehditler, saldırılar yoluyla ülkenin gitmekte olduğu yıkım karşısında hiç tereddütsüz yönetime terör tohumları saçtığınız için.

15) 1921 Şubat ayında Londra konferansında zamanın başbakanı Dimitrios Rallis'in diplomatik temsil heyetine başkanlık etmesini ve Venizelos'un bağımsızlaşmamışların (Anadolu Rumları kastedilmektedir) temsilcisi olmasını engellediğiniz için.” Bkz. **İ Apologies Ton Thimaton...**, s.300-303.

⁴⁴⁴ Sorgulama sonuçlarının tam metinleri için bkz. *Eleftheros Tipos* ve *Skrip* 26 Ekim (8 Kasım) 1922, *Rizospastis* 26 – 28 Ekim (8-10 Kasım) 1922.

Bu noktada Vasilatos'un aktardığı, Anadolu Harekâtı Soruşturma Komitesi Başkanı olan Mazarakis'in İhtilalin liderine yolladığı 14 Eylül 1923 tarihli rapora değinmek yerinde olacaktır. Öyle ki Mazarakis, Anadolu'da esir tutulmaktan kurtulup Yunanistan'a dönen büyük birliklerin yüksek rütbeli subayların birçoğunun, Anadolu Harekâtı'nın son safhasında neler yaşandığına dair raporlarını sunmadıklarından yakınmış ve bu şekilde neticelere ulaşmak bir kenarı dursun, genel bir fikir dahi elde edilemeyeceğini ifade etmiştir.⁴⁴⁵ Böylece, Yunan siyasi liderlerin ve başkomutanın davasının ve infazlarının üstünden yaklaşık bir yıl geçmiş olmasına rağmen, yetkili soruşturma komitesinin dahi Anadolu'da neler olduğuna dair genel bir fikir öne süremediği görülmektedir.

İtilaf Devletleri, özellikle İngiltere ise tutukluların infaz edilmesini kesinlikle istememektedir. 10 Kasım'da Lord Curzon'dan tutuklu politikacıların kesinlikle idam edilmeyeceğine dair teminat istemesi talimatını alan İngiliz Elçi Lindley, durumu görüşmek üzere Politis'le buluşmuş, davanın görülmemesini sert bir şekilde talep etmiş, ancak İhtilal Komitesi'nin yazılı güvence vermediği takdirde hükümetin istifa etmek zorunda kalacağı, ihtilalcilerin ise daha ılımlı davranmayacağı cevabını almıştır.⁴⁴⁶

10 Kasım tarihinde bir diğer gelişme daha yaşanmış, gazetelerde Patrik Meletios'un İtilaf Devletleri politikacılarıyla gerçekleştirdiği Konstantinos'un 1920 yılındaki dönüşünden sonra Yunanistan'a karşı oluşan olumsuz tavra ilişkin görüşmeler yayımlanmıştır.⁴⁴⁷ Lloyd George ile 10 Şubat 1922 tarihinde gerçekleştirilen görüşme esnasında, söze ilk olarak İngiliz Başbakan başlamış, Yunanistan'a karşı tüm sempatinin yok olduğunu, Venizelos'un seçimleri kaybetmesinin ve Konstantinos'un dönüşünün Yunanistan için İstanbul'un düşüşünden sonraki en yıkıcı olayı teşkil ettiğini, Venizelos'un tüm Avrupa'nın güvenini kazandığını ki iktidarda kalsaydı her türlü finansmanın sağlanmaya devam edeceğini söylemiştir. Ancak artık sadece müttefikleri değil kendi meslektaşları tarafından da yalnız bırakıldığını ve her ne kadar üzülse de Yunanistan için yapacağı bir şey kalmadığını ifade etmiş, hepsinden öte bunların tümünü Gunaris ve

---

⁴⁴⁵ Vasilatos, *a.g.m.*, s.62.

⁴⁴⁶ Smith., *a.g.e.*, s.453.

⁴⁴⁷ *Eleftheros Tipos* ve *Skrip* 28 Ekim (10 Kasım) 1922, *Rizospastis* 29 Ekim (11 Kasım) 1922.

Baltatzis'e söylediğini sıkça tekrarlamıştır. Bu sözler ihtilalciler tarafından sanıkların suçunun kanıtı olarak lanse edilecektir.

3.2 Altılar Davası

Davanın başlamasına bir gün kala *Skrip* mahkemenin dava konusunda son kararını verene kadar, sakin olmayı, soğukkanlılığı ve ılımlılığını muhafaza etmeyi salık verecektir. 12 Kasım'da yayımlanan "Adalet" başlıklı makalesinde, milli felaketi beraberinde getiren genel bir karışıklık ve panik havasında adaletin sağlanmasının güç olduğu ve sonucunun tüm ulusa yansıtacağı bir davayla karşı karşıya bulunduğu yazılmıştır. İhtilalin kan dökülmeden, adil başladığı, "Adaletle" de sona ermesi gereği, nitekim halkın bir olması yolunun gerçek adaletten geçtiği belirtilmiştir.⁴⁴⁸ Aynı gün *Eleftheros Tipos*'taki makalesinde Spiros Melas, yapılan uzlaşma çağrılarını komedi olarak nitelendirmiş, uzlaşmadan kastın tutukluların sanık sandalyesine oturmuyup salıverilmeleri, yerlerini ise Gonatas ve Plastiras'ın alması mı olduğunu sormuştur. Uzlaşmanın ancak sorumluluğun kabul edilmesi, geçmişteki bu kişilerin ve yöntemlerinin terkiyle ve yeni düzenin işleyişinden yana olmakla sağlanabileceğini, aksinin ise Yunanistan'ın tam felaketini getireceğini kaleme almıştır.⁴⁴⁹

Rizospastis'in sert bir dille "suçluların yaptıklarını yargılamak görevinin mahkemenin değil halkın olduğunu, halkın ise yargıladığını ve kararını verdiğini, Othoneos'un mahkemesine düşenin hiçbir etki altında kalmaksızın bu kararı uygulamak olduğunu" yazdığı 13 Kasım günü⁴⁵⁰, Meclis çatısı (günümüzde Yunanistan Eski Meclisi) altında kurulan Olağanüstü Askeri Mahkeme'de "Altılar Davası" görülmeye başlamıştır. Sabah saat 09.00'da Venizelos yanlısı ve karşıtı kara ve deniz subaylarından müteşekkil askeri mahkeme yargıçları – dava için uyarlanmış – Meclis Başkanlık kürsüsündeki yerlerini almışlardır.⁴⁵¹ Milletvekili sıralarını bu sefer sanıkların yakınları, her rütbeden subay, yabancı diplomat ve Avrupa basını

⁴⁴⁸ *Skrip* 30 Ekim (12 Kasım) 1922.

⁴⁴⁹ *Eleftheros Tipos* 30 Ekim (12 Kasım) 1922.

⁴⁵⁰ *Rizospastis* 31 Ekim (13 Kasım) 1922.

⁴⁵¹ Kotzias, a.g.e., s.68.

temsilcileri doldurmuştur.⁴⁵² Davanın ilk oturumu, Başkan Othoneos'un "Sanıklar içeri alınsın."⁴⁵³ demesi ve ardından sanıkların binanın sol kısmında dava boyunca kalmaları için hazırlanmış geçici koğuştan getirilmeleri ve meclisteki ilk sıranın önüne koyulan sekiz sanık sandalyesinde yerini almasıyla başlamıştır.⁴⁵⁴

Kokkori'nin görüşüne göre Yunanistan tarihinde ilk defa bu kadar çok siyasi lider sanık sandalyesinde oturmaktadır.⁴⁵⁵ İhtilal Temsilcisi N. Zuridis'in iddianameyi okumasının ardından Mahkeme Başkanı Othoneos, Gunaris'ten başlayarak tüm sanıkların kendilerini tanıtılmalarını ve avukatlarını bildirmelerini istemiştir.⁴⁵⁶ Avukatların belirlenmesinden sonra Gunaris'in avukatı Sotiriadis, yedek hâkim seçme haklarını kullanmak istediklerini bildirmiş ve dört isim değişmiş, akabinde söz alan Tsukalas, Yunan Devleti'nin kuruluşundan beri ve hâlihazırda 1911 yılında gözden geçirilen Anayasa'ya göre politikacılardan sadece Meclis huzurunda hesap sorulabileceğini savunmuştur.⁴⁵⁷

Davanın ilk günü diğer avukatların da katılımıyla Olağanüstü Askeri Mahkeme'nin davaya bakma yetkisi olmadığı tartışmalarıyla geçmiştir.⁴⁵⁸ İhtilal temsilcisi Zuridis'in itirazlara çıkışı dikkate değerdir. Halkın derinden darbe aldığı vakit, kendini savunma hakkı doğduğunu, ihtilallerin yazılı olan yasalardan daha güçlü olan kendi adaletini yarattığını söylemiştir.⁴⁵⁹ Aristo'nun öğretilerinden, Pers çıkarması esnasında komutanlık yapan Themistoklis'e kadar atıflarda bulunan Zuridis, hangi ihtilal incelenirse incelensin, ihtilalin oluşturduğu yasanın baskın geldiğinin görüleceğini, sanıkların itirazlarının kabulü halinde ülkeyi o zamanki

---

⁴⁵² Eski Meclis Binasında davanın görüldüğü salonda diplomatlar, subaylar ve gazeteciler için ayrılmışlardan hariç toplamda 525 koltuk bulunmuş, izdiham yaşanmaması adına bu koltuklar için önceden giriş kartları sağlanacağı ve gün boyu geçerli olacağı açıklanmış, salondaki oturma düzeni hakkında bilgi verilmiştir. Bkz. *Rizospastis* 30 Ekim (12 Kasım) 1922.

⁴⁵³ **İ Diki Ton Eks: Ta Estenografimena Praktika (31 Oktovriu – 15 Noemvriu 1922)**, Dimiurgia, Atina, 1996, s.3. Söz konusu eser "Altılar davasının" steno tutanakları olup, çalışmada dava süreciyle ilgili başvuru temel eseri teşkil etmektedir.

⁴⁵⁴ Kotzias, **a.g.e.**, s.68.

⁴⁵⁵ Yuli Kokkori, *Pos ide o Tipos tis epohis tin Diki ton "eksi"*, **İ Megales Dikes: İ Diki Ton Eksi**, Ekdisis Tegopulos, 2011, s.116.

⁴⁵⁶ Gunaris'in ve Gudas'ın avukatlığını S. Sotiriadis üstlenirken, Stratos'u K. Tsukalas, Protopapadakis ve Baltatzis'i A. Papaliguras, Theotokis'i A. Romanos, Stratigos'u İkonomidis, Hatzianestis'i Dukakis savunmuştur. Bkz. **İ Diki Ton Eks**, s.3-4. Karayannis'e göre sanıkların savunmasını üstlenenler o dönemin en gözde avukatlarıdır. Bkz. Karayannis, *a.g.m.*, s.68.

⁴⁵⁷ **İ Diki Ton Eks**, s.4.

⁴⁵⁸ **A.g.e.**, s.4-43.

⁴⁵⁹ **A.g.e.**, s.12.

duruma getiren suçlar karşısında dokunulmazlığa varılacağını savunmuştur.⁴⁶⁰ Dahası halkın gerçekleştirdiği büyük mitingde ihtilalin programının ve sorumluların ağır şekilde cezalandırılması isteğinin onay aldığını ifade etmiştir.⁴⁶¹

Duruşmalar sırasında iddia ve savunma makamlarının her birinden on iki şahit dinlenmiş ve bunların ekseriyetini askerler teşkil etmiştir.⁴⁶² Davadaki ilginç yanlardan birini, öte yandan sanıklar için can sıkıcı olan, tanıklar teşkil etmiştir denebilir. Nitekim iddia makamının çağırdığı tanıkların büyük bir çoğunluğunu Venizelos karşıtı isimler oluşturmuş, bunlardan ilki davanın ikinci günü dinlenmeye başlayan Anadolu Ordusu'nun Kral yanlısı eski Başkomutanı Anastasios Papulas olmuştur. Tanıklığı, ihtilalcilerin büyük başarısını teşkil etmişken, sanıklarda ise hayal kırıklığı yaratmıştır.⁴⁶³

Gudi Hareketi'ne karşı duran, Ulusal Bölünme ve Kasım Olayları esnasında kralcı cephede yer almış olan ve Kasım 1920 seçimlerinden sonra serbest bırakılana kadar üç yıl boyunca hapis yatan Papulas, kendisini sanık sandalyesinde bulması tehlikesine karşın özellikle halefi Hatzianestis ve diğer sanıklara karşı ağır suçlamalarda bulunmuştur.⁴⁶⁴

Ordunun genel durumuyla ilgili sorular esnasında “Ben görevden ayrıldığım güne kadar, askerinin morali iyiydi.” diyen Papulas, Othoneos'un ifadesiyle ters düşmemesini hatırlatması üzerine askerinin, istihkak azlığı, yiyecek yetersizliği, savaşın uzaması ve Anadolu'nun içlerine peş peşe gerçekleştirilen taarruzlar dolayısıyla yorgun olduğunu ifade etmiş, taarruz emirlerinin ise komutan değil de hükümet tarafından verildiğini söylemiştir.⁴⁶⁵ Othoenos'un “Yani Anadolu'daki savaş tamamen hükümetin talimatları doğrultusunda mı yürütülüyordu?” sorusuna “Evet, hükümetin talimatları doğrultusunda.” cevabını vermiştir.⁴⁶⁶

---

⁴⁶⁰ **A.g.e.**, s.13.

⁴⁶¹ **A.g.e.**, s.13-14.

⁴⁶² Sabatakakis, *a.g.m.*, s.44.

⁴⁶³ Karayannis, *a.g.m.*, s.69.

⁴⁶⁴ Papulas'ın 1922 yılındaki bu tutumunu Venizelos karşıtları unutmayacak ve 1935 yılında Kral II. Georgios'un ülkeye yeniden dönüşü sürecinde, Venizelos yanlısı cephenin önde gelenlerinden biri olarak addedilerek, darbeye teşebbüsten 78 yaşında infaz edilecektir. Bkz. Kotzias, **a.g.e.**, s.75.

⁴⁶⁵ **İ Diki Ton Eks**, s.47-48.

⁴⁶⁶ Aynı yer.

Sorgulama esnasında Venizelos karşıtı hükümetlerin Konstantinos'un geri getirilmesine ilişkin İtilaf Devletleri'nin notalarını yok saymaları konusundaki tavırlarını “Ulusa karşı işlenen cürüm olarak ve hainlik” olarak nitelediğine değinildiğinde, bu görüşünü yinelese de ihanetin kasten olmadığını belirtmiş, Yunanistan'ın müttefikten çıkarılacağına dair resmi bir notadan haberi olsa görevine devam etmemiş olacağını da eklemiştir.⁴⁶⁷

Papulas'ın tanıklığında dikkat çeken bir diğer nokta yukarıda değinildiği gibi Hatzianestis'e yönelttiği suçlar olmuştur. 26 Ağustos'ta başlayan çatışmayı değerlendirmeleri esnasında Papulas, kendisinin kurallar gereği en uç hattan seksen kilometreden daha uzakta bulunmadığını, telefon, telgraf hatlarının kesilmesi ve uçakların kaybedilmesi tehlikesi altında ise on beş – yirmi kilometreye kadar yaklaştığını, dolayısıyla sevk ve idareyi daha yetkin yapabildiğini, Hatzianestis'in ise altı yüz kilometre uzakta, İzmir'de olmasının hatalı olduğunu söylemiştir.⁴⁶⁸ Yeterli tecrübeye sahip olmadığına inandığı Hatzianestis'in yine en azından Uşak'ta olsa olaylara hâkim olabileceğini ve askerinin moralini yüksek tutabileceğini belirtmiştir.⁴⁶⁹ Sanıklara savunma için söz verildiği vakit ise Hatzianestis'in argümanı Papulas Kasım 1920 seçimlerinden sonra yirmi ay boyunca başkomutanlık yapmışken, felaketi kendisinin iki buçuk ayda nasıl getirdiği üzerine olmuştur.⁴⁷⁰

Papulas'ın hemen ardından çağrılan tanık Albay Pasaris olmuş, Trakya ve Anadolu ordusundaki görevlerine getirilişi hakkındaki konuşmalardan sonra, genel olarak İstanbul'u işgal etmek amacıyla Anadolu'dan Trakya'ya kaydırılan birlikler ve bu nedenle Anadolu'daki ordunun zayıfladığı görüşü üzerine tanıklığı dinlenmiştir.⁴⁷¹ Hatzianestis'in pek çok birlikten oluşan iki tümenle Trakya'da

---

⁴⁶⁷ **İ Diki Ton Eks**, s.55.

⁴⁶⁸ **A.g.e.**, s.56.

⁴⁶⁹ Aynı yer.

⁴⁷⁰ Hatzianestis ile Papulas arasında geçen diyalog şu şekildedir:

“Hatzianestis: Kasım 1920 seçimlerinden görevi benim devraldığım tarihe kadar ne kadar süreyle komutanlık yaptınız?”

Papulas: Yaklaşık yirmi ay.

Hatzianestis: Ben ne kadar yaptım?”

Papulas: İki buçuk ay kadar.

Hatzianestis: O halde felaketi bu iki buçuk ay süresindeki yıpratıcı etkiye mi bağlıyorsunuz? Bu büyük felaketin iki buçuk ayda mı geliştiğini söylüyorsunuz?”

Papulas: Tabii. Bunu birliklerin ayrılmasına ve dağılmasına bağlıyorum.” Bkz. **İ Diki Ton Eks**, s.87.

⁴⁷¹ **İ Diki Ton Eks**, s.103-138.

bulunan Fransız kuvvetlerinin etrafından dolaşarak İstanbul'a girmeyi düşündüğünü, böyle bir planın uygulanamayacağını ve Fransızlarla çatışma tehlikesi doğuracağını Hatzianestis'e bildirdiğini söylemiştir.⁴⁷² Ancak onun bu tümenler aracılığıyla İtilaf Devletleri'nin baskı altında hissedeceği ve Venedik'teki müzakerelerde Doğu Sorunu'na daha çabuk bir çözüm bulunacağı görüşünde olduğunu ve uyarılarına sert ve aşağılayıcı bir şekilde karşı çıktığını ifade etmiştir.⁴⁷³

O günlerde yaşanan dramatik olaylar sadece mahkeme salonunda değil, ayrıca Vasilisis Sofias Bulvarı'ndaki (günümüzde Mısır Atina Büyükelçiliği Binası olan) İhtilal Komitesi merkezinde de devam etmiştir.⁴⁷⁴ Sanıkları ağır şekilde cezalandırma konusunda ülkenin dört bir yanından gelen baskıların stresi altında Plastiras, Gonatas, Sakellaropulos ve Hatzikiriakos, Pangalos ve diğer subaylarla sürekli istişarede bulunsalar da⁴⁷⁵, sanıklar hakkında nihai karar hala verilmemiş, İtilaf Devletleri'nin baskıları ise yoğunluğunu korumuştur.⁴⁷⁶

Nitekim sekiz sanığın hayatını kurtarma amacıyla olan yabancı güçlerin temsilcileri için İngiliz Elçiliği merkez konumuna gelmiş, sözü edilen çabaların kilit ismi ise İngiliz Elçi Sir Francis Oswald Lindley olmuştur.⁴⁷⁷ Lord Curzon ile sürekli temas halinde olan Lindley, Yunan Dışişleri Bakanı Politis'e yoğun baskı uygulamış ve görüşmelerinde kaba bir dil kullanmış; Fransa, İtalya ve Romanya elçileri de davayı "mizansen" olarak niteleyen Lindley ile ortak hareket etmişlerdir.⁴⁷⁸ Konu hakkındaki hararetli görüşmeler ise sadece Atina ile sınırlı kalmamış, Londra, Paris ve Lozan'da, yani Eleftherios Venizelos'un bulunduğu yerlerde, devam etmiştir.⁴⁷⁹

---

⁴⁷² **A.g.e.**, s.108-109.

⁴⁷³ Aynı yer.

⁴⁷⁴ Karayannis, *a.g.m.*, s.68.

⁴⁷⁵ Pinelopi Delta, mültecilere yardım meseleleri için sıkça gittiği İhtilal merkezinde tanık olduğu bir konuşmayı hatıratında anlatmaktadır. Buna göre, tüm sorumluların bir an önce infaz edilmesini isteyen Hatzikiriakos, Venizelos'un onayının da alınmasıyla infazların daha büyük bir etki kazanacağını ve herkesin inat uğruna devletin, milletin ve ordunun felakete uğratılmayacağını öğreneceğini öne sürmüştü; Plastiras ise kesin bir dille karşı çıkarak, iç meselelerle ilgili kararları "ihtilal" olarak kendilerinin alacağını, Venizelos'un ise Lozan'da felaketten neyi kurtarabiliyorsa, onun için çalışacağını dile getirmiştir. Bkz. Delta, **a.g.e.**, s.131-132.

⁴⁷⁶ Karayannis, *a.g.m.*, s.69.

⁴⁷⁷ Kotzias, **a.g.e.**, s.81.

⁴⁷⁸ Aynı yer.

⁴⁷⁹ Karayannis, *a.g.m.*, s.69.

Bununla birlikte gazeteler propagandalarına, sorgulama esnasında toplanan belgeleri yayımlanmaya devam etmiştir ki sanıkların suçlarının kanıtlanması amacıyla basına servis edilen bu belgelerin kısaltma yapılmaksızın basılması zorunlu olmuştur.⁴⁸⁰ Ayrıca davanın gazetelere karşı korunması hususundaki tartışmalar sonrasında, ilk başta tutanakların üzerinde oynama ya da özetleme hakkı olmaksızın steno şeklinde yollanması kararlaştırılmış, ancak bu yöntemin çok zor olacağı düşüncesinden hareketle tutanak özetlerinin günlük basın bültenleri formatında servis edilmesi yoluna gidilmiştir.⁴⁸¹

Davanın üçüncü gününe geldiğimizde Anadolu'daki harekât sırasında sırasıyla 1., 5. ve 10. Tümen komutanlığı yapan General Sumilas'a "Ankara zapt edilseydi, harekâta ne gibi yararlar sağlardı?" sorusu yöneltildiğinde, bir yarar sağlanamayacağı cevabını vermiş, Ankara'ya girilse "düşmanın" Sivas'a çekileceğini, Sivas'a girilse daha da ötede konuşlanacağını, sonuç olarak düşmanın tam anlamıyla yenilmesinin mümkün olmadığını ifade etmiştir.⁴⁸² Tanıklığı devam ettiği esnada, tüm harekât boyunca askeri bakımdan kimin daha yararlı çıktığına dair görüşü istendiğinde "Bizden çok düşman!" cevabını vermiştir. Othoneos'un, bu durumun sorumlusu olarak kimi gördüğü sorusuna verdiği karşılık ise kaydetmeye değerdir: "Kanımca hata, Yunanistan'ın Küçük Asya'ya çıkışındadır."⁴⁸³

Mahkeme huzuruna çıkan sıradaki tanık Albay Spiridonos olmuştur.⁴⁸⁴ 1957 yılında yayımladığı kitapta "Küçük Asya felaketi" için İngiliz ve Fransızları suçlayacak ve Mustafa Kemal Paşa'nın Sevr Antlaşması'ndan sonra güç kazandığını yazacak olan Spridonos⁴⁸⁵, davadaki tanıklığı esnasında ise Kasım seçimlerine kadar dağınık güçlere sahip Türklerin, daha sonra toparlandığını, Yunanların Ocak ayındaki ilk yenilgilerinden sonra ise yetenekli Türk subayların Mustafa Kemal Paşa'nın etrafında toplanmaya başladığını ve ordularının her geçen gün büyüdüğünü

---

⁴⁸⁰ Tzanakaris, **a.g.e.**, s.149.

⁴⁸¹ Aynı yer.

⁴⁸² **İ Diki Ton Eks**, s.138-140.

⁴⁸³ **A.g.e.**, s.140.

⁴⁸⁴ Grigoriadis, ne davaya kadar ne de sonrasında Venizelos yanlısı olmayan Spiridonos gibi bir Venizelos karşıtı tanık, sanıklar aleyhinde ağır suçlamalarda bulunuyorsa, Venizelos yandaşlarının o dönemde ne gibi duygular taşıdığını anlaşılabileceğini ifade etmiştir. Bkz. Grigoriadis, **a.g.e.**, s.388.

⁴⁸⁵ Grigoriadis, **a.g.e.**, s.385.

söylemiştir.⁴⁸⁶ Ayrıca Kasım seçimlerine kadar Yunan ordusunun mükemmel bir tablo çizdiğini, ancak sonrasında sevk ve idare kadrolarındaki tecrübesizliğin ve uzayan savaş süresinin yenilgiyi getirdiğine değinmiştir.⁴⁸⁷

Venizelos karşıtı bir diğer isim Albay Kimisis⁴⁸⁸, Ağustos'ta askerlerinin moralden tamamen yoksun olduğunu ve buna hükümetin neden olduğunu söylerken, felakete kimin neden olduğu sorusuna, etrafındakilerin sabık Kral Konstantinos'u ve o dönemdeki iktidarı "hain" şeklinde tanımladıkları, hatta amaçsızca düşünenlere "Gunaris gibisin..." yakıştırmalarında buldukları karşılığını vermiştir.⁴⁸⁹

Yine Venizelos karşıtı bir subay olan Binbaşı Skilakakis, Türk taarruzu başladığında Yunan kurmay karargâhında uygun isimlerin bulunmadığını, Hatzianestis'in karakteri dolayısıyla kimsenin sözünü dinlemediğini ifade ederken⁴⁹⁰; ardından gelen General Trikupis'in Kolordusu'nda görev yapmış İstihkâm Yüzbaşı Kanellopulos ise cephenin yarılışını Afyon'da yeter sayıda yedek kuvvet olmamasına ve merkezle iletişimin kesilmesine (Başkomutanlığın talimatlarının I. Kolordu'ya en son 28 Ağustos'ta ulaşmasından sonra durduğunu belirtmektedir) bağlamıştır.⁴⁹¹

Davanın üçüncü günü olan 15 Kasım'da⁴⁹² İngiliz Hükümeti'nden aldığı talimat neticesinde Lindley, davayı "yargı yoluyla cinayet" olarak tanımlayan katı bir açıklama yapmıştır ki hükümette heyecan yaratmış, Krodikas ve bakanları

---

⁴⁸⁶ **İ Diki Ton Eks**, s.151-152.

⁴⁸⁷ **A.g.e.**, s.149-150.

⁴⁸⁸ 1935 yılında Anastasios Papulas'la birlikte infaz edilen ikinci ve son isimdir. Bkz. Karayannis, *a.g.m.*, s.85.

⁴⁸⁹ **İ Diki Ton Eks**, s.177-179.

⁴⁹⁰ **A.g.e.**, s.189-190.

⁴⁹¹ **A.g.e.**, s.198-204.

⁴⁹² 2 Kasım'da (15 Kasım) *Eleftheros Tipos*'un geçtiği bir haber dikkat çekicidir. Mısır'a (ardından Amerika'ya) gitmek üzere yola çıkan sabık Sadrazam Tevfik Paşa'nın yolculuk yaptığı gemi Pire'ye uğramıştır. Gazetenin haberine göre, Tevfik Paşa burada muhabirlerle yaptığı röportaj esnasında, Mustafa Kemal Paşa'nın başkalarının, özellikle de Bolşeviklerin, maşası olduğunu, dirayet gösterip Türkiye'ye yarar sağlayamayacağını, ayrıca ordusunun çoğunluğunun ayaktakımı olduğunu İstanbul'a geldikleri takdirde gaspların ve tecavüzlerin yaşanacağını söylemiştir. Bunun ise Mustafa Kemal Paşa'nın söz konusu unsurları etrafına toplarken verdiği şifahi sözlerden kaynaklandığını ifade etmiştir. Türklerin ahlaklı kısmının ise organize olup güçlü bir direniş göstermeye, istilacı ve eşkıyayı devirmeye kararlı olduğunu eklemiştir. Eski Başbakan Gunaris ile Anadolu'nun barışçıl bir şekilde boşaltılması için görüşmelerde bulunduğunu; ancak Mustafa Kemal Paşa'nın "halk düşmanı" duruşu dolayısıyla uygulama imkânı bulunmadığını ifade etmiştir!

sarsılmaya başlamıştır.⁴⁹³ Hatta Ulaştırma Bakanı Petros Kalligas istifasını sunmuş, daha önce mahkemede iddia makamı tanıklığı yapacağını bildiren Dışişleri Bakanı Politis, bakan sıfatı dolayısıyla tanık olamayacağını belirtmiştir.⁴⁹⁴

16 Kasım 1922 tarihinde davanın dördüncü gününde bu sefer Venizelos yanlısı bir tanık çağırılmıştır. Albay Spais, bağlı olduğu birliğin komutanı Vuyukas'ın Anadolu'nun kangren olduğu ve oradan çıkılması gerektiği söylemini askerler arasında yaydığını, yine komutanlarca Sakarya'da verilen kayıplardan sonra zorlaşan koşullarda askerlerin bir arada tutulması için yakın zamanda terhislerin başlayacağı sözleri verildiğini söylemiştir. Türklerin taarruzundan beş altı gün önceden havacıların Türklerin mevzilenmelerindeki değişiklikleri rapor ettiğini belirten Spais, o zamanki yöneticilerin de zaten cephenin yarılmasını arzu ettikleri iddiasında bulunmuştur.⁴⁹⁵

Aynı gün öğle saatlerinde İoannis Metaksas, Başbakan Krokidas'ı ziyaret etmiş, dostça denebilecek havada geçen görüşmede konu yargılananlara gelmiş ve Metaksas bu mesele için orta yol bulunmasının gerekliliğine değinmiştir.⁴⁹⁶ Diğer bir deyişle Metaksas, Olağanüstü Askeri Mahkeme'nin idam kararı aldığı takdirde, yargılananların Meclis huzurunda temyize gitme haklarını kullanabilmelerini savunmuş, Krokidas bu fikrini nota şeklinde sunması böylece kabine tarafından görüşülebileceğini söylemiştir.⁴⁹⁷

Savunma Bakanlığı'nda Levazım Müdürlüğü görevinde bulunan Albay Venetsanopulos ise tanıklığı esnasında yiyecek ve giyecek tedariki konusunda yaşanan sıkıntılara değinirken, cepheye buğday ve un aktarımının durduğu sırada dönemin Maliye Bakanı Protopapadakis'e askerlerin ne yiyeceğini sorduğunu, "Ne isterse onu yesin!" cevabını aldığını, yemesi için bir şeylerin yollanması gerektiğini

⁴⁹³ Karayannis, *a.g.m.*, s.86; Kotzias, *a.g.e.*, s.82; Konstantinos Zavitsianos, **E Anamnisis Tu Ek Tis İstorikis Diafonias Vasileos Konstantinu Ke Eleftheriu Venizelu Opos Tin Ezise (1914-1922)**, C. II., Atina, 1947, s.166.

⁴⁹⁴ İngiliz notasından sonra Politis, politikacı sanıkların kurtarılması adına Lindley'e bir öneri götürmüş, sanıklara infaz kararı çıkmadığı takdirde İngiltere'nin sanıkların belirlenecek bir süre zarfında Yunanistan'a dönmeyeceği garantisini verip veremeyeceğini sormuştur. Lindley, sözü edilenlerin gelecekteki faaliyetleri için İngiltere'nin kendisini bağlayacak bir politika yürütemeyeceğini, ancak bu öneriyi Lord Curzon'a iletceğini söylemiştir. Yazarlara göre öneri kabul görse de, haberi geç ulaşacaktır. Bkz. Kotzias, *a.g.e.*, s.90-91; Smith, s.453.

⁴⁹⁵ **İ Diki Ton Eks.**, s.208-212.

⁴⁹⁶ Tzanakaris, *a.g.e.*, s.304.

⁴⁹⁷ **A.g.e.**, s.304; Kokkori, *a.g.m.*, s.130.

dile getirdiğinde “Satın alsın!” karşılığını aldığını, para sağlayabilmek için de sürekli Protopapadakis’in peşinden koştuğunu ifade etmiştir.⁴⁹⁸

Venetsanopulos’tan sonra Kasım seçimleri akabinde hükümeti kuran ilk isim Dimitrios Rallis’in oğlu Georgios Rallis’e söz verilmiş, babasının 1921 Londra Konferansı’nda Yunanistan’ı Venizelos’la birlikte temsil etmeyi istediğini, ancak Gunaris’in liderliğindeki tepkiler nedeniyle mümkün olmadığını ve istifa etmek durumunda kaldığını dile getirmiştir. Böylece Venizelos’un konferansta izlenmesini önerdiği ılımlı politika yerine, Gunaris’in savaşla kazanılacak bir galibiyetle İngiltere’nin desteğinin sağlanacağı politikasının uygulamaya konduğunu ve Anadolu’nun içlerine girildiğini söylemiş, hiçbir Yunan politikacının milli çıkarlara zarar verecek şekilde partisine hizmet etmek gibi aptalca bir düşünceye sahip olamayacağını belirtmiş, dolayısıyla “hain” olduklarına değil, siyasi sorumluluklarına dikkat çekmiştir.⁴⁹⁹

Yargılamaya Avukat Sotiriadis’in Gunaris’in hastalandığına dair uyarısının ardından ertesi gün toplanmak üzere ara verilmiş, 17 Kasım 1922 tarihinde dinlenmeye başlayan isim Fokion Negris olmuştur.⁵⁰⁰ Kotzias’ın aktarımına göre bu esnada açık bir şekilde hasta gözüken Gunaris, düşmemesi için kafasını ellerinin arasına almış, Negris’in söylediklerini zorlukla takip etmeye çalışmaktadır.⁵⁰¹ Negris, sanıkların iktidara gelmesiyle Yunanistan’ın müttefiklerinden kopuşuna hatta İstanbul’u işgal etme gibi çocukça bir fikirle İtilaf Devletleri’ni karşısına aldığına değinmiş, eski Başbakanlardan Kaloyeropulos’a Konstantinos’a geri geldiği takdirde Trakya’yı ve Anadolu’yu kaybetme tehlikesinin ortaya çıkacağını söylediğini; ancak “bunlarla ilgilenmedikleri, kralın her halükarda döneceği” cevabını aldığını dile getirmiştir.⁵⁰²

İddia makamının son tanığı Kasım 1920 seçimlerine kadar Dışişleri Bakanlığı’nda çalışan Konstantinos Rendis de sabık Kral Konstantinos’un ülkeye dönüşünün beraberinde getirdiği olumsuzluklara dikkat çekerken, bunun referandum

---

⁴⁹⁸ **İ Diki Ton Eks**, s.218-220.

⁴⁹⁹ **A.g.e.**, s.238-246,263.

⁵⁰⁰ **A.g.e.**, s.264-265.

⁵⁰¹ Kotzias, **a.g.e.**, s.87.

⁵⁰² **İ Diki Ton Eks**, s.265-269.

yoluyla gerçekleştirilmesinin kralın yeniden tahta çıkışının korkunç etkilerinin yükünü halka yükleme eğilimi taşıdığını belirtmiştir. Ayrıca sanıkların, Yunanların kendi seçmediği bir hanedanın çıkarlarını vataninkilerin önüne koyduğunu ifade etmiştir.⁵⁰³

Gazetelerde sanıkların en ağır cezayı almaları gerektiği üzerine bildirimler yayımlanırken, İngilizlerin sanıkları kurtarma çabaları da tepki çekmektedir. 17 Kasım tarihinde *Rizospastis*, Lindley'in notasıyla ilgili haber yapmış, yabancıların iç meselelerine karışmalarını işçi Yunan halkına ve İhtilale korkunç bir hakaret olarak değerlendirmiştir. İngiliz Elçi, Gunaris ve çevresindeki tiranları Londra bankerlerinin emperyalist görüşlerinin ucuz köleleri olarak addedip sempati duyuyorsa, Yunan halkının tam da bu yüzden onlardan daha da nefret edeceğini yazmış; asıl erkin halkın isteği olduğunu, Elçinin sözlerinin dikkate alınamayacağını not etmiştir.⁵⁰⁴

Yargılamanın beşinci gününde savunma makamının tanıkları da dinlenmeye başlamıştır. Yunan yazarlar, o günkü şartlar göz önünde tutulduğunda savunma tanıklarının da sanık sandalyesine oturma ihtimali olduğunu, dolayısıyla zayıf, sınırlı ve ihtiyatlı açıklamalar yaptıklarını söylemektedirler.⁵⁰⁵ Savunma tanıklarının yarısının ifadesine bir öğleden sonra başvurulmuş, ilk gelen isim General Trivilas, Hatzianestis'in geleceğinin duyulmasının uzlaşmaz biri sanıldığı için iyi bir yankı uyandırmadığını, ancak göreve başlamasından sonra söylendiği gibi olmadığını ortaya çıktığını, levazım ve istihkakla ilgili sıkıntıların önceden beri var olduğunu söylemiş, Türk taarruzunun başlamasından yaklaşık bir ay önce Anadolu'dan ayrıldığı için konuyla ilgili yorum yapamayacağını, birlikte uzun süre çalıştıklarına binaen Hatzianestis'in tarafsız, katı, çalışkan ve sorumluk bilincinde olduğunu söylemiştir.⁵⁰⁶

General Valetas, yenilginin savaşın çok uzamasından kaynaklanan ataletten ayrıca asker kaçaklarından kaynaklandığından bahsetmiş, askerler arasında dolaşan savaş karşıtı siyasi söylemlerin sorumluları sorulduğunda ise: "Bilmiyorum. Hepimiz

---

⁵⁰³ A.g.e., s.269-292.

⁵⁰⁴ *Rizospastis* 4 Kasım (17 Kasım) 1922.

⁵⁰⁵ Grigoriadis, a.g.e., s.390; Kotzias, a.g.e., s.89.

⁵⁰⁶ **İ Diki Ton Eks**, s.293-294. Othoneos bu noktada: "Yani Hatzianestis'i yeniden ordunun başkomutanı yapmamızı mı öneriyorsunuz?" diyerek araya girmiştir.

sorumluyuz...” cevabını vermiştir.⁵⁰⁷ Albay Rangavis, genel Türk taarruzu karşısında Hatzianestis’i destekler açıklamalarda bulunmuş, kendisine 23 Ağustos’ta düşman taarruzunun çok yakın olduğu kanısına varıp varmadıkları sorusuna ise olumsuz cevap vermiş, kuşklarının giderek arttığını söylemiştir.⁵⁰⁸ Savaş malzemelerinin denetiminden sorumlu General Akselos da son çatışmalarla ilgili bilgi verirken, Theotokis’in sorusu üzerine kendisiyle çalıştığı süre zarfında edindiği izlenime dayanarak Anadolu cephesinin çökmesi amacına yönelik hiçbir faaliyette bulunmadığını dile getirmiştir.⁵⁰⁹

Genel muhasebeden sorumlu Georgios Mantzavinos’a özellikle Petros Protopapadakis her türlü gider ve ödeme politikasını destekleyecek sorular yöneltmeye çalışmış, Mantzavinos ekonominin gitgide daha da çekişmez bir hal aldığı, Stratos’un İçişleri Bakanlığı sırasında akademisyenlerden oluşan bir danışma kurulu kurduğunu, ayrıca tarafsız ve adil davrandığı görüşünde olduğunu belirtmiştir.⁵¹⁰ Günün son tanığı diplomat Georgios Lagudakis, kısa ve öz konuşmuş, Baltatzis’in birlikte yaptıkları mesaiye dayanarak üzerinde vatana ihanet edecek biri izlenimi yaratıp yaratmadığı sorusuna ne geçmişinde ne de ortak çalıştıkları süre zarfında böyle bir kaniya varmadığı karşılığını vermiştir.⁵¹¹

18 Kasım 1922 sabahı Gunaris, hastalığının teşhis edilmesi üzere kliniğe yollanmış⁵¹², mahkeme salonunda Panagakos’un ifadesi başlamıştır. Hatzianestis’in 26 Ağustos tarihinde cepheye gitmek üzere görevlendirdiği Panagakos’un aktardıkları cephenin yarılmasının askerler üzerindeki etkisi üzerine olmuş, askerlerin emir almadan geri çekildiklerini, subayları öldürdüklerini, hatta kendisini de düzeni sağlamaya çalışırken üç defa öldürme girişiminde bulduklarını,

---

⁵⁰⁷ **A.g.e.**, s.311-312. Daha sonra İhtilal Temsilcisi Zuridis, Valetas’a “Kemal’in ordusunda siyasi karşıtlıklar yok muydu?” diye sormuş, “Vardı.” karşılığını aldıktan sonra: “Kemal’in üstüne hücum eden ve onu yok etmeye çalışan Halifeciler meselesi ortaya çıkmadı mı? Çok daha büyük ölçekte karşıtlıklar yok muydu? Peki, bunların Kemal’in ordusuna herhangi bir etkisi oldu mu?” sorusunu yöneltmiş, Valetas: “Bunları şuan kimse değerlendiremez.” cevabını vermiştir.

⁵⁰⁸ **İ Diki Ton Eks**, s.315-323.

⁵⁰⁹ **A.g.e.**, s.324-325.

⁵¹⁰ **A.g.e.**, s.326-331.

⁵¹¹ **A.g.e.**, s.332.

⁵¹² *Eleftheros Tipos* 6 Kasım (19 Kasım) 1922.

kaçakların çeteler kurup yağmaya giriştiklerini, ardında bıraktıklarını ateşe verdiklerini ifade etmiştir.⁵¹³

Venizelos'un 1915 hükümetinde Meclis Başkanlığı yapan Zavitsianos, Korfu Adası'ndan siyasi rakibi, dürüst ve şerefli olarak nitelediği Nikolaos Theotokis'i savunma yükümlülüğü duyduğunu belirterek tanıklığa başlamış⁵¹⁴, Theotokis'in ve diğer sanıkların kasıtlı olarak suç işlemekle itham edilmemesi gerektiğini, belirli siyasi hatalar ve yetersizlikler dâhilinde sorumlu tutulabileceklerini yineleyerek savunmuştur.⁵¹⁵

Zavitsianos'tan sonra konuşması toplamda dört saat süren General Pallis dinlenmeye başlamış, meseleyi askeri açıdan ele alırken Sakarya harekâtındaki amacın "Kemal'in" olası bir taarruzunu önceden engellemek, demiryolunu bozarak Ankara'yı merkez olarak kullanmasını önleyip Konya'ya geçmesini sağlamak ve böylece zaman kazanmak olduğunu belirtmiştir.⁵¹⁶ Sakarya Savaşı'ndan sonra ekonomik ve askeri koşullar göze alındığında savaşın devam ettirilmesinin bir sonuç getirmeyeceği, meselenin diplomatik olarak çözülmesine kadar ordunun görevinin cepheyi mümkün mertebe güçlü tutmak olduğu fikrini taşıdığını ifade etmiştir.⁵¹⁷

İfadesine sanıkların iktidarında izlenen politikanın kasıtlı ya da Kralı korumak için ülkenin toprak kaybetmesi yanlısı olmadığı görüşünü belirterek başlayan bir diğer politikacı tanık Konstantinos Demertzis⁵¹⁸, milli meselelerin hazin kaderini Konstantinos'un Yunanistan'a dönüşüne bağlamış, ancak geri gelişinin tek

---

⁵¹³ **İ Diki Ton Eks**, s.334-350. Panagakos, Anadolu harekâtına başından beri karşı olan *Rizospastis* gazetesinin okunmasının yasaklandığını, ancak diğer gazetelerin arasında cepheye sokulduğunu, ama dağıtım konusuyla en çok ilgilenenin yine Türkler olduğunu, nitekim gazeteyi cepheye uçaklardan attıklarını söylemiştir! Ayrıca komünist askerlerin tüfeklerini kullanılmaz hale getirip "Yaşasın Kemal!" diye bağırdıklarını ifade etmiştir. *Rizospastis* 7 Kasım (20 Kasım) 1922 tarihinde Panagakos'u yalancı şahit olarak nitelendirecek ve ceza alması gerektiğine dair bir haber yapacaktır.

⁵¹⁴ Zavitsianos, şahitliği üstlenişi ve Theotokis'le ilişkisi hakkında anılarında daha detaylı bilgi vermektedir. Bkz. Zavitsianos, **a.g.e.**, s.162-163.

⁵¹⁵ **İ Diki Ton Eks**, s.351-359.

⁵¹⁶ Ankara'ya ilerleyiş fikrinin Kurmay Başkanı olan kendisinin mi yoksa Başkomutanın mı olduğunu sorusuna Pallis, demiryolunu bozmak amacıyla Sakarya'ya kadar ilerleme fikrini öne sürdüğünü söylemiş, Othoneos'un "Düşmanın bir ay içinde tamir edeceği demiryolu için mi 100 kilometrelik bir harekâta giriştiniz?" çıkışına Pallis, böylece düşmanın Eskişehir'e saldırı gerçekleştirmekten mahrum bırakılabileceğini düşündüğü cevabını vermiştir. Bkz. **İ Diki Ton Eks**, s.365.

⁵¹⁷ Pallis'in tüm ifadesi için bkz. **İ Diki Ton Eks**, s.359-390.

⁵¹⁸ Demertzis, ne Liberal Partiye mensup olduğunu, ne de Konstantinos yanlılarının seçimlerine katıldığını, ne İhtilal ile ne de Konstantinos'la iletişim kurduğunu açıklayarak yerini belli etmek ve güvenilirliğini ispat etmek istediğini de belirtmiştir. **İ Diki Ton Eks**, s.390-391.

sorumlularını sanıkların teşkil etmediğini, Kasım seçimlerinde Konstantinos'un geri dönüşü meselesinin tartışılmasına mahal verdiği için (hükümetinde bakan olarak görev aldığı ve dış politikasına olan takdirini de belirterek) Venizelos'un da hatalı olduğunu söylemiş, yapılan referandumda Venizelos yanlılarının lehte oy kullandığını ileri sürmüştür. "Milli felaketin sorumlularının var olduğunu düşünüyor musunuz?" sorusuna olumlu yanıt vererek, Konstantinos yanlısı mücadeleyi destekleyenlerin sorumlu olduğunu söylemiş; Venizelos İtilaf Devletleri'nin ortak görüşüne oynarken, Konstantinos yanlılarının "Küçük Asya'daki" Yunan menfaatleri için İngiltere'nin desteğine sığındıklarını bunun ise siyasi sorumluluklarının temeli olduğunu ifade etmiştir.⁵¹⁹

Ardından Anadolu'da Kurmay Karargâhında görev alan General Eksadaktilos, Theotokis'e yöneltilen bozgun sonrasında askerleri terhis ettiğine dair suçlamayla ve Protopapadakis'in çalışmada daha önce de değinilen banknotların ikiye bölünerek iç borçlanmaya gidilmesi yöntemiyle ilgili savunma yapmıştır.⁵²⁰ Dinlenen son savunma makamı tanığı İçişleri Bakanlığı'nda daire başkanlığı yapan ve liberal olduğunu açıklayan Kleantis Georgiadis ise Nikolaos Stratos için savunma yapmış, İçişleri Bakanlığı esnasındaki faaliyetlerini destekler açıklamalarda bulunmuştur.⁵²¹ Son tanığın dinlenmesinin ardından mahkeme bir gün ara verip, 20 Kasım'da toplanma kararı almıştır.⁵²²

Öte yandan sanıkların infaz edilmemesi için çabalar devam etmektedir. Kotzias'ın aktarımına göre, 18 Kasım'da Paris'e varan Aleksandros Diomidis, Liberal Parti başkan yardımcılığı yapmış ve Venizelos gibi politikadan çekilip Paris'e yerleşmiş olan Emmanuil Repulis'le buluşarak Lozan'da Venizelos'la görüşeceğini, sahip olduğu büyük nüfuzu kullanmasını ve sanıkların infaz edilmelerini engellemesini isteyeceğini söylemiştir. Ancak Repulis, aynı konu hakkında Venizelos'la zaten görüştüğünü, infazların Yunanistan'ın itibarını derinden yaralayacağını ve dahası iki cephe arasındaki uçurumu kapanmaz hale getireceğini

⁵¹⁹ Demertzis'in tüm ifadesi için bkz. **İ Diki Ton Eks**, s.390-397.

⁵²⁰ **İ Diki Ton Eks**, s.398-403.

⁵²¹ **A.g.e.**, s.404-407.

⁵²² **A.g.e.**, s.408.

söylediğini, yine de olumlu cevap alamadığını, Lozan'a boşuna gitmemesi gerektiğini söylemiştir.⁵²³ Böylece bir çaba daha sonuçsuz kalmıştır.

18 Kasım tarihinde yaşanan bir diğer gelişme ise Yunan Bakanlar Kurulu'nun toplanıp Lindley'in sert notasına bir cevap hazırlaması olmuş, söz konusu metinde davanın bir intikam değil adalet meselesi olduğunun altı çizilmiş ve bu da doğal olarak Lindley'i tatmin etmemiştir.⁵²⁴

Bu arada daha önce de bahsedildiği üzere İhtilal tarafından kendisine hükümeti kurma teklif edilen Aleksandros Zaimis'in duruşuna da bakmak gerekir. Teklif yapıldığında Viyana'da olan Zaimis, olumlu yaklaşırsa da bir aydan fazla bir süre sonra 7 Kasım'da Yunanistan'a dönmüş, ilk önce partilerle görüşeceği gerekçesiyle hemen başbakanlığı devralmamış, İngiliz, Fransız ve Rumen elçilerin sanıklar konusundaki baskıları kendisine de ulaşınca ikileme düşmüştür.⁵²⁵ Plastiras ise yine bir İhtilal Komitesi üyesi olan Sakellaropulos'la birlikte hükümeti kurma konusunda nihai bir karar vermesi için Zaimis'i ziyaret etmiş, aralarındaki görüşmeden sonra Zaimis, durumu değerlendirdiğini ve hükümeti devralmasının yararlı olmayacağını, nitekim İhtilalin kendi görevini hala tamamlamadığı fikrinde olduğunu söyleyerek noktayı koymuştur.⁵²⁶ Bu görüşmenin ardından toplanan Bakanlar Kurulu, hükümetlerinin Zaimis'in devralmasının öngörülerek kurulduğunu; ancak kesin reddi üzerine istifa etmek zorunda olduklarını açıklamıştır.⁵²⁷

20 Kasım'a gelindiğinde sıra sanıkların savunmalarını yapmasındadır. Ancak tifüs teşhisi konan ve savunma yapamayacak kadar kötü durumda olan Gunaris'in kliniğe nakli meselesi ortaya çıkmış, dolayısıyla savunma tarafı, sanıkların iktidarları sırasında dış politikadaki kilit ismin Gunaris olduğunu, kendisinin mahkeme huzurunda bulunmamasının kendi savunmalarını da zayıflatacağını öne sürerek davanın ertelenmesi taleplerini dile getirmişlerdir.⁵²⁸ Mahkeme heyeti ise aralarında görüştüğünden sonra ertelenme taleplerini reddetmiş ve Gunaris'in sorgulamalar

---

⁵²³ Repulis, ayrıca sanıkların infazlarının gerçekleşeceğini, çünkü Venizelos'un da öyle istediğini dile getirmiştir. Bkz. **İ Apologies Ton Thimaton**, s.281-283.

⁵²⁴ Karayannis, *a.g.m.*, s.99.

⁵²⁵ Kotzias, **a.g.e.**, s.98-99.

⁵²⁶ *Eleftheros Tipos, Skrip, Rizospastis* 7 Kasım (20 Kasım) 1922

⁵²⁷ Aynı yer.

⁵²⁸ **İ Diki Ton Eks**, s.409-410.

esnasında yazmış olduğu ifadesini savunma olarak kabul edeceğini açıklamıştır.⁵²⁹ Bu arada Gunaris’in kliniğe nakil iznini çıkarmak için İhtilal Komitesi ofisine kadar giden Temsilci Grigoriadis, tüm karşı çıkmalara rağmen sorumluluğu üstüne alıp, Dr. Asimakopulu’nun “Ayos Pandeimon” adındaki kliniğine yatırılmasını sağlamış, Gunaris infaz kararının açıklanmasına kadar kapısında nbetilerle burada kalmıştır.⁵³⁰

Hatzianestis savunmasına “hainlik” gibi ağır bir suçlamayla karşı karşıya olduğunu, İhtilalin sevk etmemesi halinde zaten kendisinin meselenin tam anlamıyla açıklığa kavuşması için mahkemeye başvurmuş olacağını belirterek başlamıştır.⁵³¹

İddiaların aksine Saraylı çevreden olamayacak kadar omurgalı olduğunu, “Saray Yoldaşlarının” değil Askeriyenin kurmaylığını yaptığını açıklayan Hatzianestis⁵³², İsviçre’de yaşadığı esnada kendisine korgeneralliğe terfi ettiğinin bildirildiğini, o dönemdeki Savaş Bakanı Theotokis’in komutanlığı devralmasını teklif ettiğini, böylece ordu için bir kez daha elinden ne geliyorsa yapmayı kabul ettiğini söylemiştir.⁵³³ “Evlatları kıyımaya gönderdiği” suçlamasına ise Türklerin taarruzu esnasında verilen kayıpların, halefinin komutanlığı sırasındakilerden daha az olduğunu vurgulamıştır.⁵³⁴

Anadolu’ya atanmadan önce Trakya Ordusu’nda görevlendirildiğini, yaptığı teftiş sonrasında bazı subaylar dışında birliklerin “p sepetinden” farksız olduğu sonucuna vardığını, Papulas’ın yaş haddinden emekli olmasından sonra nihai olarak Başkomutan olunca da Afyon Karahisar’dan daha az dşunemeyeceğini belirttiği Trakya’yı güçlendirmeye hükümetin de onaylamasıyla karar verdiğini, nakledilen birliklerin ise (yirmi beş bin değil) sadece yedi bin olduğunu ki bunların bir

---

⁵²⁹ **A.g.e.**, s.411.

⁵³⁰ Grigoriadis, **a.g.e.**, s.406. Çalışmada aktarımına sıklıca başvurulan tarihçi Fivos Grigoriadis’in babası olan İhtilal Temsilcisine Gunaris’in “hasta olmadığı, davayı aksatmak ya da klinikten kaçmak için yalan söylediği”, onun için kendini tehlikeye atmaması gerektiği tavsiyesi verilmiştir. Kotzias’ın aktarımına göre Pangalos bunu tehdit edercesine dile getirmiştir. Bkz. Kotzias, **a.g.e.**, s.98.

⁵³¹ **İ Diki Ton Eks**, s.417.

⁵³² Aynı yer.

⁵³³ **A.g.e.**, s.418-419.

⁵³⁴ Aynı yer.

bölümünün İzmir’de boş gezenlerden, kalan beş binin cepheden ayrıldığını ileri sürmüştür.⁵³⁵

Büyük taarruzu ve devamındaki geri çekilişlerini detaylıca anlatan Hatzianestis, Batı Anadolu’da mensuplarının sayıları bine kadar ulaşan pek çok çetenin türediğini ve dört bir yandan saldırdığını, hatta İzmir’in bunlar tarafından dahi zapt edilebileceğini söylemiştir.⁵³⁶ Birliklerin arasındaki iletişimin koptuğunu, Trikupis’in en büyük gücü idare ettiğini, ancak 29 Ağustos’tan sonra onu da kaybettiklerini ki sonrasında Türklerden gelen açıklamalara göre diğer generallerle birlikte tutuklandığını öğrendiklerini, bu noktadan sonra dağılmanın başladığını dile getirmiştir.⁵³⁷ Durumu “Ben değil, Napolyon bile kurtaramazdı.” demiştir.⁵³⁸

Askerlerin tek sorduklarının “Batı ne tarafta?” olduğunu söyleyen Hatzianestis⁵³⁹, kendisinin iki buçuk ay boyunca Başkomutanlık yaptığını, Papulas’ın ise yaklaşık yirmi ay boyunca bu görevde kaldığını, dolayısıyla felaket için kendisinin sorumlu tutulmasının haksızlık olduğunu ileri sürmüştür. Bu fikrini ise ölümüne ramak kalmış bir hastaya en son müdahale eden doktorun, önce tedavi uygulayanından daha çok göze batmasına benzeterek desteklemeye çalışmıştır.⁵⁴⁰

Ardından gelen Nikolaos Theotokis, kısa ve öz şekilde iddialara karşı savunma yapacağını belirterek ilk önce halk oylaması meselesine değinmiş, o süreçte ne bakan olduğunu ne de Yunanistan’da bulunduğunu söylemiş, aynı şekilde Kuzey Epir bölgesi ve ekonomik darboğaz suçlamaları için de söz konusu dönemlerde

---

⁵³⁵ **A.g.e.**, s.420-426,463.

⁵³⁶ **A.g.e.**, s.442.

⁵³⁷ **A.g.e.**, s.445.

⁵³⁸ Hatzianestis ayrıca, Sevr Antlaşması uyarınca Türklerin silahsızlanmalarının sağlanmaması halinde, hangi dönemde olursa olsun, Anadolu’da harekâtın başarıyla sonuçlanamayacağını, yaklaşık yedi yüz elli kilometrelik bir cephede, içinden er ya da geç (Sovyetlerin desteğiyle sürekli ikmalî de yapılan) bir ordu çıkarılabilecek dokuz milyonluk Türk nüfusun karşısında dayanılamayacağını ifade etmiştir. Bkz. **İ Diki Ton Eks**, s.450-451.

⁵³⁹ Hatzianestis’in ölüm cezasından kurtulmasının iki çıkış noktası olduğu söylenebilir. Öyle ki Edward Fitzgerald Law’un karısı olan kız kardeşi Lady Law vasıtasıyla hâlihazırdaki İngiliz Başbakan Bonar Law ile akrabalığı bulunuyordu. Ancak Hatzianestis’i kurtaracak tek bir yol bulunmaktaydı: Daha önce tedavi de görmüş olduğu “camdan ayaklara sahip olduğu” takıntısı. Nitekim Gonatas ve Othoneos, akıl hastalığından muzdarip olduğunu mahkemeye belirttiği takdirde, infaz edilmekten kurtulabileceğini ailesine söylemişler; ancak aile meclisinin düşüncesi “Kim böyle bir şeyi Yorgo’ya önermeye cesaret edebilir ki?” yönünde olmuş ve öneri reddedilmiştir. Bkz. Kotzias, **a.g.e.**, s.80.

⁵⁴⁰ **İ Diki Ton Eks**, s.456.

Bakanlar Kurulu'nun bir üyesi olmadığına dikkat çekmiştir.⁵⁴¹ Devamında Savaş Bakanı olduğu sırada, Venizelos karşıtı hükümetlerin rakibi nitelikli subayların önemli pozisyonlara gelmelerini yasakladığına dair suçlamaları reddetmiş, Kral Konstantinos'un Anadolu Ordusu'nun sevk ve idaresine müdahalede bulunmadığını ifade etmiştir.⁵⁴²

Theotokis'in savunması devam ederken davanın görülmesine ara verilmiş Othoneos, Plastiras'la birlikte Dışişleri Bakanlığı'na geçmiş ve burada son gelişmeler hakkında Politis'i dinlemişlerdir.⁵⁴³ Öyle ki Politis, II. Georgios'la görüşüğünü, kendisinde infaz kararı çıktığı takdirde istifa edecek izlenimi bıraktığını – ki gerçekleşmesi İhtilal'in uğraşması gereken yeni bir siyasi meseleyi teşkil edecektir – ve ardından yanına uğradığı Lindley'in ise İngiliz hükümetinin görüşünü ısrarla tekrarladığını bildirmiştir. Plastiras ise Politis'i Yunanistan'ın tam anlamıyla içişlerini ilgilendiren bir meseleye İngiltere'nin müdahale etmeyeceğine dair ikna etmeye çalışmıştır. Kotzias'a göre Plastiras aşırılarına verdiği sözü düşünmektedir ki zaten sorumlu gördükleri kişileri kıyımdan geçirmekten bu şekilde vazgeçirmiş ve davanın iptali durumunda aynı tehlikenin yeniden ortaya çıkmasından endişe duymaktadır.⁵⁴⁴ Lozan'da ise Lord Curzon, Venizelos'tan sanıkların infaz edilmemesi için her türlü çabayı göstermesini şahsen istemektedir. Venizelos ise Atina'da durumun kötüleştiği, sanıkların bağışlandığı takdirde subayların büyük çoğunluğunun ayaklanması tehlikesi olduğu cevabını verdiğinde Curzon, meselenin ciddiyetini anlamış ve pek çok Yunan subay ve yetkiliyle bağlantısı olan Gerard Talbot'u Yunanistan'a göndermek üzere yanına çağırmıştır.⁵⁴⁵

21 Kasım'da gazeteler, Bakanlar Kurulu ve İhtilal Komitesi'nin Zaimis'in başbakanlığı kabul etmemesi nedeniyle hükümet değişikliğine gidilmemesi adına müzakerede bulunduğunu, böylece Krokidas hükümetinin iktidarda kalmasına karar verildiğini yazmış; duruma binaen İhtilalin hükümet krizi olmadığına, İhtilal ve

---

⁵⁴¹ **A.g.e.**, s.467-469.

⁵⁴² **A.g.e.**, s.470-483.

⁵⁴³ *Eleftheros Tipos* 8 Kasım (21 Kasım) 1922.

⁵⁴⁴ Kotzias, **a.g.e.**, s.101.

⁵⁴⁵ **A.g.e.**, s.102; **İ Apologies Ton Thimaton...**, s.290. İngiliz ise makalesinde Talbot'un Atina'ya gidişini Venizelos'un sağladığını yazmaktadır. Bkz. Georgia İngiliz, "*İ stasi tu Venizelu ke i diethnis andirasis*", **İ Megales Dikes: İ Diki Ton Eksi**, Ekdosis Tegopulos, 2011, s.180.

hükümet arasında gün içerisinde çözüm üretilecek birtakım meselelerin ortaya çıktığına dair açıklamalarını yayımlamışlardır.⁵⁴⁶

Bu arada savunmasına kaldığı yerden devam eden Thoetokis de Gunaris'in ifadesinde yazdığı gibi Sakarya'ya ilerleyişin Papulas'ın önerisi olduğunu söylemiş; Hatzianestis'i ise Balkan Savaşları'nda gösterdiği gayret ve başarıdan tanıdığını, hatta bu yüzden Venizelos'un yasayla onu yeniden mesleğe döndürdüğünü, Papulas'ın emekliye ayrılması üzerine başkomutanlığa atanmasının gerçekleştiğini ki bunun salt kendinin değil diğer kabine üyelerinin de isteği olduğunu belirtmiştir.⁵⁴⁷

Ege'nin yeniden "Yunan gölü" olacağı şanlı günlerin yeniden geleceğine dair sarsılmaz bir inancı olduğunu söyleyen Theotokis, sadece bakanlık yetkilerinden kaynaklanan siyasi sorumluluk taşıdığını eklemiştir. Uzun yıllar Yunanistan'da yaşamadığı için hiçbir bağımlılığı ve hiç kimseye karşı önyargısı olmadığını, böylece tutku ve nefretten arındırılmış bir şekilde halkın ihtiyacı olduğu gibi birleştirici bir tavırla hareket edebileceğine olan inancıyla politikaya atılmaya karar verdiğini söylemiştir. Asla parti çıkarları için çabalamadığını, niyetinin hep temiz ve vatanperver olduğunu; ancak çalıştığı dönemin şartlarının hesaplarını boşa çıkardığını ifade etmiştir.⁵⁴⁸

Theotokis'in savunmasının ardından verilen kısa aradan sonra sözü Ksenofon Stratigos almış, kendini sanık sandalyesinde ve "vatan düşmanı" olmadığına dair ikna etmeye çalışmasını kaderin bir cilvesi olarak nitelemiş; faaliyetlerini iddianameye uyacak şekilde üç aşama olarak ele alacağını belirtmiştir.⁵⁴⁹ İlk aşama olan Kasım 1920 – Mart 1921 arası, askerlikten zorunlu emekliye ayrıldığını ve Korfu Adası'nın milletvekili görevinde olduğunu ki dolayısıyla hiçbir sorumluluğu bulunmadığını söylemiştir. Mart – Ekim 1921 arasındaki ikinci aşamada, ilk önce Anadolu Ordusu Kurmay Başkanlığı'nda çalıştığını daha sonra Genel Kurmay Başkan Yardımcılığı'na getirildiğini ve bu süreçte Genel Kurmay Başkanı Dusmanis'in aksine Konstantinos'un sembolik bir şekilde "Başkomutan" sıfatını

⁵⁴⁶ *Eleftheros Tipos, Skrip, Rizospastis* 8 Kasım (21 Kasım) 1922.

⁵⁴⁷ **İ Diki Ton Eks**, s.484-485.

⁵⁴⁸ **A.g.e.**, s.492.

⁵⁴⁹ Stratigos'un kısa süren savunması steno tutanaklara geçmemiş, ancak İhtilalin basın bültenleri aracılığıyla söyledikleri gazetelerde yayımlanmıştır. Bkz. *Eleftheros Tipos* 9 Kasım (22 Kasım) 1922.

taşıması gereğini savunduğunu ifade etmiştir. Üçüncü aşamada ise bağımsız olarak Ulaştırma Bakanı mevkiine geldiğini, askeri danışmanlık gibi bir görevi olmadığını hatta İstanbul'a yapılması planlanan çıkarmadan bir hafta sonra haberi olduğunu söyleyerek gelişmelerde payının olmadığını ispatlamaya çalışmıştır.⁵⁵⁰

Stratigos gibi savunması steno tutanaklarda bulunmayan Mihail Gudas, kısaca kendisine yönelik özel bir suçlamanın dile getirilmediğini, dolayısıyla iddianamenin kendisini ilgilendirmediğini ve analizini yapmasının vakit kaybı olacağını söylemiştir.⁵⁵¹

Aynı gün savunmasına başlayan beşinci isim Protopapadakis, iddianamenin ilk suçlaması olan halk oylaması sırasında Berlin'de tedavi gördüğünü söylerken, Kuzey Epir'in zapt edilmemesi hakkında dönemin Dışişleri Bakanı'nın açıklama yapacağını, İtilaf Devletlerinin Konstantinos'un dönüşüyle ilgili verdikleri notalar esnasında da bakan olmadığını, sevk ve idare kadrolarının belirlenmesiyle ilgili ise Theotokis'in yeterli açıklamayı yaptığını ifade etmiştir. Neden Konstantinos'un istifasını istemedikleri suçlamasına karşı hangi sıfatla Kral'a böyle bir şey önerebileceğini, herhangi bir siyasi oluşumun lideri olmadığını ileri sürmüş, ayrıca Kral'ın Yunanistan'daki varlığıyla orduya cesaret verdiği ve sayesinde yüz binlercesinin orduya katıldığı fikrini taşıdığını söylemekte tereddüt etmediğini dile getirmiştir.⁵⁵²

1921 Mart ayında gerçekleştirilen harekâtların başlaması emrinin, o dönemde Londra'da bulunan Anadolu Ordusu Kurmay Başkan Yardımcısı Sariyannis'in onaylamaları sonrasında verildiğini, Konstantinos'un hiçbir zaman gerçek manada ordunun liderliğine gelmediği görüşünde olduğunu söylemiştir.⁵⁵³ Maliye Bakanlığı sırasındaki faaliyetlerini detaylıca açıklamaya çalışan Protopapadakis, askeriyenin iâşe ve levazımat işleriyle ilgilenmediği hususunda, ordunun ihtiyaçlarını karşılayabilmek için gün be gün uğraş içinde olduğunu ki dolayısıyla o dönemde sınırlı olduğunu söylemiş; yine bu elzem ihtiyaçların karşılanması ve ordunun

---

⁵⁵⁰ Aynı yer.

⁵⁵¹ Aynı yer.

⁵⁵² **İ Diki Ton Eks**, s.493.

⁵⁵³ **A.g.e.**, s.493-494.

görevini yerine getirmesi için halka yediyüz elli milyonluk (drahmi) ek vergi yüklemekte tereddüt göstermediğini ifade etmiştir.⁵⁵⁴

Son olarak kendilerine yöneltilen vatana ihanet suçlamasına karşın, siyasi kariyerinin son kelimelerini teşkil edecek bir dileğini dile getirmek istediğini söylemiştir: “Dilerim ki, benim ve sanık meslektaşlarımın temsil ettiği devletin en üst makamlarının maruz kaldığı bu aşağılama, hala vatanlarına hizmet edebilecek olanları engellemesin.”⁵⁵⁵

21 Kasım’da savunma yapan son sanık Baltatzis de halk oylaması ve İtilaf Devletleri’nin nota verdikleri esnada hükümete dâhil olmadığını belirtenlerin arasına girmiş, ekonomik kriz sırasında bakan olmadığını, Hatzianestis’le yaklaşık on beş yıldır konuşmadıklarını, “paralel hükümet” diye bir şeyi ne duyduğunu ne de düşündüğünü söylemiştir.⁵⁵⁶ Kuzey Epir’le ilgili detaylıca konuşan Baltatzis, 1920 Temmuz ayında o zamanki İtalya Dışişleri Bakanı Carlo Sforza’nın Venizelos-Tittoni Antlaşması’nı feshettiğini, böylelikle var olmayan bir anlaşmanın kararlarını uygulayamayacaklarını ileri sürmüştür.⁵⁵⁷ Gunaris’le beraber Yunan temsil heyeti olarak Avrupa’da gerçekleştirdikleri görüşmeler esnasında, İngiliz Başbakan ve Dışişleri Bakanı’nın Yunanistan için iyi sözler söylediklerini belirtmiştir.⁵⁵⁸

Baltatzis son olarak, kalpleri, ruhları ve akıllarının sahip olduğu tüm sadakat ve samimiyetle ellerinden gelen her şeyi vatanları için yaptıklarını, tüm bu çabalarına rağmen suçların en kötüsünün müsebbibi olarak kendilerini sanık sandalyesinde bulduklarını, bunları değerlendirmenin hâkimlere düştüğünü söyleyerek savunmasını bitirmiştir.⁵⁵⁹

Takvim 22 Kasım’ı gösterdiğinde çalışmada taranan gazetelerde hükümet kriziyle ilgili kısımların sansürlendiği, sadece Krokidas’ın hükümetin başında olduğunu belirten kısımların basıldığı göze çarpmaktadır. Bunun dışında Plastiras,

---

⁵⁵⁴ **A.g.e.**, s.495-511.

⁵⁵⁵ **A.g.e.**, s.512.

⁵⁵⁶ **A.g.e.**, s.513-514.

⁵⁵⁷ **A.g.e.**, s.516-517.

⁵⁵⁸ **A.g.e.**, s.518-521.

⁵⁵⁹ **A.g.e.**, s.527.

Gonatas ve Sakellaropoulos'un konu hakkında Dışişleri Bakanlığı'nda gerçekleştirilen üç saatlik zirveye katıldıkları haberi geçilmiştir.⁵⁶⁰

Davaya dönecek olursak, Nikolaos Stratos savunmasına başlamıştır. Kasım seçimleri için yürütülen mücadeledeki siyasi liderlerden olduğu gerçeğini inkâr edemeyeceğini bildirmekle birlikte, halk oylaması ve müttefik notaları sürecinde bakanlık yapmadığı için herhangi bir sorumluluğu bulunmadığını söylemiştir.⁵⁶¹ Sakarya harekâtına giden süreçte de bakan olmadığını, ne İngiltere'ye gittiğini ne de yetkisinin bulunduğu, hatta 1921 Mart ayından itibaren Gunaris'in ülkeyi yurtdışında temsil etmesine karşı siyaset yaptığını dile getirmiştir.⁵⁶² Paralel hükümet konusunda Prens Nikolaos'a yöneltilen suçlamaların yersizliğine değinirken⁵⁶³, koalisyon hükümetinde yer almasını açıklamıştır. Öyle ki Stratos, bir kenarda Gunaris'in başarısız olmasını bekleyip yıkıntıların arasından çıkarak zaferini ilan edebileceğini ki bunun daha kolay bir yol olduğunu; ancak kendisinin ikinci bir yolu seçip hükümeti güçlendirmek ve sorunlarla mücadele edebilmek amacıyla, siyasi kariyerini yerle bir etme olasılığına karşın, Gunaris'in içinde bulunduğu dikenli yola girdiğini anlatmıştır.⁵⁶⁴

Tüm gün boyunca yaptığı savunmada jest ve mimiklerini bolca kullanan, yer yer nüktedan bir tavır takınan Stratos, Yunan yazarlara göre hayatının hâkimlerin vereceği karara bağlı olduğu bir mahkemede değil de hala mecliste nutuk atıyormuş gibi davranmaktadır.⁵⁶⁵ Stratos savunmasını bitirirken artık yaşadıkları trajedinin bir son bulması gerektiğini, siyasi çıkar ve kariyer uğruna soydaşlarının kıyıma gitmesine ve ülkenin şanına leke sürülmesine kasıtlı olarak yol açtıklarını söylemenin, ısmarlama bir "ürün" olduğunu ve Yunanistan'ın siyasi itibarının zedelenmesinden başka bir sonuç doğurmayacağını söylemiş; kimsenin merhametini istemediğini, kendisinin ve sanık arkadaşlarının, ne özgürlüğünü ne de canını, sadece şerefini hâkimlerin dürüstlüğüne ve vicdanlarına bıraktığını söylemiştir.⁵⁶⁶

---

⁵⁶⁰ *Eleftheros Tipos, Skrip, Rizospastis* 9 Kasım (22 Kasım) 1922.

⁵⁶¹ **İ Diki Ton Eks.**, s.529-530.

⁵⁶² **A.g.e.**, s.552-554.

⁵⁶³ **A.g.e.**, s.562.

⁵⁶⁴ **A.g.e.**, s.572-573.

⁵⁶⁵ Karayannis, *a.g.m.*, s.105; Kotzias, **a.g.e.**, s.105.

⁵⁶⁶ **A.g.e.**, s.634.

Stratos'u kurtarma çabalarına değinmek gerekir. Venizelos yanlısı pek çok asker ve politikacı arkadaşı olan Stratos'a hâkimlerden Havinis, diğer sanıklardan, özellikle de Gunaris'ten, uzak bir tavır takındığı takdirde en azından kendisi için farklı bir hüküm verebileceklerini söylemiş, Tzanakaris aynı teklifin muhtemelen Başkan Othoneos tarafından yapıldığını da aktarmış; ancak Stratos kabul etmemekle birlikte asıl sanık olan Gunaris adına da savunma yapmıştır.⁵⁶⁷ Oğlu Andreas Stratos'un anlattıklarını aktaran Tzanakaris'in eserinde, General Kondilis'in Meclis'teki pencerelerden birinin açık bırakılarak kaçırılmasını önerdiği yazılmıştır.⁵⁶⁸ Yine bir deneme, Meclis Muhafız Birliği Komutanı Binbaşı Belias ve Binbaşı Spais tarafından gerçekleştirilmiş, Stratos'a yurtdışına kaçırılmasını teklif etmişler; ancak dava boyunca (Baltatzis ve Theotokis gibi) iyimserliğini koruyan ve infaz kararı çıkmayacağına inanan Stratos, teşekkür edip teklifi geri çevirmiş, hatta bir hafta sonra evinde olacağını söyleyerek Spais ve Belias'ı çaya davet etmiştir.⁵⁶⁹

23 Kasım'da basında İhtilal Komitesi'nin Zaimis'le bir kez daha görüşeceği iddiaları yer alırken⁵⁷⁰, İhtilal'in çeşitli isimlerle (Papandreu, Papanastasiu, Sofulis, Danglis vb.) bulunduğu ve "hükümet meselesinin halledildiği" açıklamasının yinelenildiği, ayrıca Prens Andreas'ın Sakarya Harekâtı'nda Papulas'ın emirlerine uymadığı ve vakitsiz bir şekilde geri çekildiği iddialarına ilişkin sorgulamaların devam ettiği haberleri yayımlanmaktadır.⁵⁷¹

Meclis binasında ise mahkeme kâtibi, Gunaris'in Soruşturma Komitesine sunduğu yazılı ifadesini okumaya başlamıştır. Gunaris her ne kadar mahkeme huzurunda savunmasını yapmak istediye de iyice kötüleşen sağlığı ve akciğerlerinde meydana gelen komplikasyon dolayısıyla bu isteği imkansız hale gelmişti.⁵⁷²

---

⁵⁶⁷ Kotzias, **a.g.e.**, s.104-105; Tzanakaris, **a.g.e.**, s.426-427.

⁵⁶⁸ Tzanakaris, **a.g.e.**, s.427.

⁵⁶⁹ Spais ve Belias, Stratos'un hasta numarası yapıp hastaneye naklinin sağlanmasının ardından Mısır'a kaçırılması planlarını ilgiliye aktarmadan önce Plastiras'la görüşüp Stratos'un sorumluluğunun çok az olduğunu ve infaz edilmesinin haksızlık olacağını söylemişlerdir. Plastiras ise aşırılarına verilen sözün yerine gelmesi gerektiği, aksi takdirde ciddi ayaklanmaların çıkabileceğini söylemiş, ikilinin ısrarı üzerine ise "Ne istiyorsanız onu yapın, ben bir şey bilmek istemiyorum." demiştir. Kotzias, **a.g.e.**, s.106-108; Tzanakaris, **a.g.e.**, s.426-428.

⁵⁷⁰ *Eleftheros Tipos* 10 Kasım (23 Kasım) 1922.

⁵⁷¹ *Eleftheros Tipos, Skrip, Rizospastis* 10 Kasım (23 Kasım) 1922.

⁵⁷² Tzanakaris, kâtibin savunmayı asık bir suratla okuduğunu, nerelerde vurgu yapacağını ve sesinin rengini ayarlayacağını bilmediğinden de Gunaris'in kendi okuduğu takdirde bırakacağı etkiden yoksun olduğunu yazmıştır. Gunaris'in hitabet yeteneğine de değinen yazar, Pangalos'un hatıratında

Gunaris'in savunma yerine kullanılan ifadesine baktığımızda, giriş mahiyetinde Yunan Anayasası'nda bulunan "Bakanların suçlarına dair" kanuna göre sadece Meclis huzurunda suçlanabileceklerini, gerektiği takdirde yine bu kurum tarafından özel yetkili mahkemeye sevk edilebileceklerini ve Anayasa'ya göre olağanüstü mahkeme ve soruşturma komitesi kurmanın yasak olduğunu ifade etmiş ve bu itirazını dile getirerek iddianameye cevap verdiğini kaleme almıştır.⁵⁷³

Yunanistan Krallığı topraklarının düşmana bırakılması gibi bir durumun söz konusu olmadığını, iktidarı devraldıktan sonra bölgedeki asker sayısının iki misline çıktığını, söz konusu bölgelerin hukuken de Yunanistan'a ait olmadığını, nitekim Sevr Antlaşması'na göre Batı Anadolu'nun ilhakı değil, Yunan himayesinde özerkliğinin gözetildiğini, dolayısıyla bu yöndeki suçlamaların mesnetsiz olduğunu kaydetmiştir.⁵⁷⁴ Referanduma halkın Kral lehine büyük bir heyecanla nümayişler eşliğinde katıldığını, kimsenin bunu engellemeye cesaret edemeyeceğini ki halkın isteğini yerine getirmenin değil, ona karşı çıkmamanın vatana ihanet sayılacağını yazmıştır.⁵⁷⁵

Gerekli sayıda askeri gücün yokluğundan ötürü Kuzey Epir'in işgal edilmesini imkânsız olarak nitelendiren Gunaris⁵⁷⁶, Anadolu'daki ordunun subay kadrolarını hükümetin belirlemediğini yazmış, Baltatzis'e ve kendisine ne İngiliz ne de Fransız Başbakan'ın "Konstantinos tahtta kaldığı sürece Yunanistan'a hiçbir destek verilemeyeceği" yönünde bir nota verdiğini, öte yandan Konstantinos'a istifa etmesini söylememeleri ya da kabul etmediği takdirde kendilerinin istifa etmemelerinin" vatana ihanet suçunu teşkil etmediğini ifade etmiştir.⁵⁷⁷

Devamında ise hükümetin hiçbir askeri operasyon için baskı yapmadığına, Ankara'ya harekâtı ise Başkomutanın (o dönemde Papulas) önerdiğine ve onayladığına değinmiş; Konstantinos'un hiçbir zaman ordunun sevk ve idaresini devralmadığını, varlığıyla askerlere moral sağladığını, Papulas'ın yaş haddinden

---

Gunaris için "dört dördlük bir akademisyen olurdu." şeklinde kaleme aldığı tasvirini de aktarmıştır. Tzanakaris, **a.g.e.**, s.458-459.

⁵⁷³ **İ Diki Ton Eks**, s.635.

⁵⁷⁴ **A.g.e.**, s.636.

⁵⁷⁵ **A.g.e.**, s.643-644.

⁵⁷⁶ **A.g.e.**, s.645.

⁵⁷⁷ **A.g.e.**, s.647-648.

emekliliğini istemesi sonrası yerine Dusmanis ve Hatzianestis'i önerdiğini not etmiştir.⁵⁷⁸ Trakya'ya harekâta muallâkta olan diplomatik müzakerelere ivme kazandırmak ve çözüme bir an önce ulaşmak için karar verildiğini, Anadolu'daki ordunun güçsüzleştirilmesi suçlamalarının tutarsız olduğunu, Başkomutan'ın savaş gücünde olumsuz etki yaşanmayacağını onaylaması sonrasında gerçekleştirildiğini dile getirmiştir.⁵⁷⁹

Paralel bir hükümet kurduklarına ilişkin suçlamaları ciddiye bile almadığını yazmış; Dimitrios Rallis'in kanser olmasından ötürü sağlığının ülkeyi temsil edemeyecek kadar kötü bir hal aldığını, Paris'te tedavi edilmek zorunda kaldığını, özel kaleminin dahi sağlık durumunun söz konusu görevi üstlenmesine imkân tanımadığını belirttiğini, ayrıca Venizelos'un hiçbir zaman Londra Konferansı'na gitmesini engellemeye çalışmadığını ki böyle bir niyetinden haberdar dahi olmadığını kaydetmiştir.⁵⁸⁰

Bu arada *Eleftheros Tipos*, cumhuriyet yanlısı Liberal Partililerin hâlihazırdaki hükümetin revize edilmesi halinde yer almayacaklarını açıkladıklarını bildirmekte, Lindley'in tekrardan Politis'le buluştuğunu yazmaktadır.⁵⁸¹ Yarım saat kadar süren görüşmede hükümetinin ve İngiliz kamuoyunun davanın görülmesine ilişkin kızgınlıklarını yeniden dile getirirken, İhtilalin hoşgörüyü göstermeye niyeti olmadığını ve bu yüzden bir nota daha vermek zorunda kalacağını bildirmiştir.⁵⁸²

24 Kasım öğleninde yaşanan gelişme Krokidas kabinesini dağılma noktasına getirecektir. Lindley, İngiltere'nin görüşlerinin İhtilal tarafından kabul edilmediği takdirde hükümetinin verdiği talimat üzerine Yunanistan'ı terk edeceğini ve bunun da iki ülke arasındaki diplomatik ilişkinin kesilmesi manasına geleceğini Politis'e ve hükümete bildirmiş, ayrıca verdiği notaya cevap almak için iki gün mühlet tanımıştır.⁵⁸³ Kotzias, Lindley'in Krokidas'la da görüşüp çözüme halindeki

---

⁵⁷⁸ **A.g.e.**, s.650.

⁵⁷⁹ **A.g.e.**, s.651. Gunaris, komutanlığı sırasında Papulas'ın da ilgili hazırlıklar çerçevesinde Trakya ordusunun Anadolu'da herhangi bir tehlike yaratmaksızın güçlendirilebileceğini bildirdiğini kaydetmiştir.

⁵⁸⁰ **İ Diki Ton Eks**, s.652.

⁵⁸¹ *Eleftheros Tipos* 11 Kasım (24 Kasım) 1922.

⁵⁸² Zavitsianos, **a.g.e.**, s.166; Kotzias, **a.g.e.**, s.109. Basına yapılan açıklamada ise herhangi bir notanın söz konusu olmadığına değinilmiştir. Bkz. *Rizospastis* 11 Kasım (24 Kasım) 1922.

⁵⁸³ Zavitsianos, **a.g.e.**, s.166-167.

hükümette görev yapmasının mümkün olmadığını, içinde buldukları siyasi krizin bir an önce çözüm bulması gerektiğini söylediğini de aktarmıştır.⁵⁸⁴ Akşamüstü Dışişleri Bakanlığı'nda gerçekleştirilen kabine toplantısında Politis, Yunanistan'ın geleceğinin Lozan Konferansı'nda İngiliz desteğine ne kadar büyük ölçüde bağlı olduğu bilindiği halde, İngiltere'nin şiddetle kınayacağı infazlarla adının birlikte anılmaması için hiç vakit kaybetmeden Paris'e hareket edeceğini söylemiştir.⁵⁸⁵ Ardından İhtilal Komitesi'nin da katılımıyla toplantı devam etmiş; ancak bir çıkış yolu bulunamamış, Altıların infazının sorumluluğunu almak istemeyen Krokidas ve kabinesindeki bakanlar nihai olarak istifalarını sunmuşlardır.⁵⁸⁶ Toplantının dağılması esnasında da İhtilal ve hükümet tarafından istifa haberi basına verilmiş, ertesi gün "askeri iktidar kurulacağı" yönünde haber yapılırken kabinede olması beklenen isimlerle ilgili tahminde bulunulmuştur.⁵⁸⁷

Diğer taraftan Lozan'a varan Gerard Talbot, Lord Curzon'dan göreviyle ilgili brifing almış ve Kotzias'ın aktarımına göre Atina'da geçireceği iki saatte infazları durdurabileceğini söylemiştir. Yanlarında bulunan ve zemin hazırlamak amaçlı Atina'ya gidişini haber vermeyi öneren Venizelos'a ise Lindley dışında kimsenin bilmemesi gerektiği bildirilmiştir.⁵⁸⁸

25 Kasım sabahı Krokidas, istifasını krala sunmuştur.⁵⁸⁹ II. Georgios ise ardından Lindley'i çağırıp mahkeme kararının uygulanmayacağına dair söz verilmediği takdirde istifa edeceğini söylemiştir ki İhtilal, kralın bu çıkışını görmezden gelecektir.⁵⁹⁰ Diğer taraftan Talbot'un Atina'ya geldiğini öğrenen Politis, durumu İhtilal Komitesi'ne haber yollayarak bildirmiş, infazların engelleneceği tehlikesini anlayan Pangalos, Kondilis ve Hatzikiriakos, birkaç saat içinde *Parnassos* Edebiyat-Tarih Derneğinde sayıları üç yüzü aşan genel olarak düşük rütbelere subayları toplamıştır.⁵⁹¹ "Hainlere ölüm!" sloganları atan grup, yakında bulunan Meclise gidip sanıkları derhal infaz etme niyetine girdiyse de, Plastiras'ın Meclis

---

⁵⁸⁴ Kotzias, **a.g.e.**, s.111.

⁵⁸⁵ Aynı yer

⁵⁸⁶ P. Panagakos, **Simvuli İs Tin İstorian Tis Dekatias 1912-1922**, Atina, 1961, s.763. Sabatakakis dilekçenin tarihini 23 Kasım olarak vermektedir. Bkz. Sabatakakis, *a.g.m.*, s.45.

⁵⁸⁷ *Eleftheros Tipos, Skrip, Rizospastis* 12 Kasım (25 Kasım) 1922.

⁵⁸⁸ Kotzias, **a.g.e.**, s.110.

⁵⁸⁹ *Skrip* 12 Kasım (25 Kasım) 1922.

⁵⁹⁰ Pipinelis'ten aktaran Grigoriadis, **a.g.e.**, s.415.

⁵⁹¹ Karayannis, *a.g.m.*, s.111-112.

Muhafız Birliği Komutanına verdiği, gerektiği takdirde grubun silah zoruyla dağıtılmasını içeren yazılı emri üzerine geri çekilmek zorunda kalmıştır.⁵⁹²

26 Kasım'da basında yeni hükümeti Gonatas'ın kuracağı bilgisinin onaylandığı, akşamüzeri Gonatas'ın yeni kabine listesini Kral'a sunmasının kuvvetle muhtemel olduğu, Lindley'in davanın bitimine kadar bekleyeceği ve infazların gerçekleştirildiği takdirde Atina'dan ayrılacağı, Plastiras'ın İhtilalin tek lideri olacağı haberleri yer almıştır.⁵⁹³

Nitekim Stilianos Gonatas, 27 Kasım'da hükümeti kurmuştur. Böylece Yunanistan'da ilk defa bir subayın Başbakan olduğu askeri iktidar da görev başına gelmiş olur. Gonatas'ın Başbakan oluşuyla ilgili Tzanakaris, Kral Otto zamanından beri askerlerin milletvekili seçildiğini, ender de olsa bakanlık mevkiine geldiklerini; ancak başbakan olduklarının görülmediği, Gonatas'ın artık yolu açtığı yorumunu yapmıştır.⁵⁹⁴ Kabineye bakılacak olursa Nikolaos Plastiras yer almamış, K. Rendis Adalet ve geçici olarak Dışışleri, G. Embirikos geçici Maliye, A. Prekas Ekonomi, P. Mavromihalis İçişleri, L. Sakellaropulos Ulaştırma ve geçici PTT Bakanlıklarını stlenmiş, Theodoros Pangalos ise Savaş Bakanı olmuş ve Trakya'daki birliklerin yönetimi ve yeniden düzenlenmesi görevini üstlenmiştir.⁵⁹⁵ Ayrıca Nikolaos Plastiras, İhtilalin tek lideri konumuna gelmiştir ki sahip olduğu yetkilerle devletin asıl lideri konumuna gelmiştir de denebilir.⁵⁹⁶ Böylece Aralık ayı içerisinde yapılması planlanan seçimler de gündemden kalkacaktır.

Aynı günün akşamı yeni Dışışleri Bakanı Rendis'le görüşen Lindley, ilişkilerin kesilmesi konusunu dile getirmiş, yeni bakan meselenin bu noktaya kadar gelmesinden dolayı duyduğu derin üzüntüyü belirtmiş, Bakanlar Kurulu'nda konuyu açacağını söylemiştir.⁵⁹⁷ Ayrıca Rendis aracılığıyla Plastiras'la görüşme ayarlamış, İhtilal lideri İngiltere'nin içişlerine karışmalarından yakınmış, bu arada Rendis araya

---

⁵⁹² Kotzias, **a.g.e.**, .s113.

⁵⁹³ *Eleftheros Tipos, Skrip, Rizospastis* 13 Kasım (26 Kasım) 1922.

⁵⁹⁴ Tzanakaris, **a.g.e.**, s.506.

⁵⁹⁵ Gonatas, **a.g.e.**, s.259. Dışışleri Bakanlığı'na Apostolos Aleksandris, İçişleri Bakanlığı'na ise Georgios Papandreu'nun getirilmesi ngrlmş; ancak sorumluluk yüklenmek istemedikleri için "altılarının infazından" sonra göreve başladıkları ileri sürülmüştür. Bkz. Kotzias, **a.g.e.**, s.114.

⁵⁹⁶ Grigoriadis, **a.g.e.**, s.413.

⁵⁹⁷ **EK-15** AEV 173/32/24 – 28 Kasım 1922 Dışışleri Bakanı Rendis'in Plastiras ve Lindley'in Görüşmesine Dair Telgrafi.

girerek orta bir yol bulup bulamayacaklarını sormuştur. Sanıkların müebbet sürgün cezasına çarptırılmaları, İngiliz zırhlısıyla Yunanistan'ı terk etmeleri ve yine İngiliz toprağına geri dönmelerine olanak verilmeksizin yerleştirilmeleri önerisini ima eden Rendis, İngiltere'nin böyle bir garanti veremeyeceğı cevabını almıştır.⁵⁹⁸

Lindley, şansını son defa denemiş, Plastiras'ın müdahale edip davayı düşürmesini ya da hâkimleri beraat kararı vermeye zorlamasını istemiş; ancak bunlardan hiçbirini yapamayacağı cevabını almıştır. Plastiras, ayrıca mahkemenin kararını bekleyeceğini ve her ne olursa olsun uygulanacağını eklemiştir. Lindley, idam kararı çıkmayacağına dair kendisine güvence verilmesinde ısrar etmesi üzerine Plastiras şu sözleri sarf etmiştir: *“Eğer Askeri Mahkeme onları idam cezasına çarptırırsa kararı yerine getireceğim. Yine eğer ki onları beraat ettirirse, kimsenin killarına dahi dokunamayacağına sizi temin ederim. Hapis yatmalarına karar verildiğı takdirde de aynı şekilde olacağına emin olabilirsiniz. Mahkemenin kararına tam anlamıyla saygı duyulacaktır.”*⁵⁹⁹ Artık sanıkların kaderlerinin belirlenmesine saatler kalmıştır.

Othoneos'un sanıklara ve avukatlarına ekleyecekleri başka bir şeyin olup olmadığını sormasından sonra duruşmalar sona ermiş ve hâkimler, gece yarısına doğru kararı istişare etmek üzere Meclis Başkanı ofisine çekilmişlerdir.⁶⁰⁰ Tüm gece boyunca devam eden istişarede Hatzianestis'in ve Gunaris'in infazı konusunda pek anlaşmazlığa düşülmezken, Theotokis'in de infaz edilebileceğı ve diğerlerine de sembolik cezalar verilebileceğı, öte yandan hepsine ölüm cezası verilmesi tartışmaları devam etmiştir.⁶⁰¹ İddialara göre, kararın son şeklini almasında Meclis'e gelerek biran önce kararı çıkarmaları için hâkimlere müdahalede bulunan Pangalos etkili olmuştur.⁶⁰²

---

⁵⁹⁸ Aynı yer.

⁵⁹⁹ *Eleftheria* gazetesinin 4 Ocak 1953 tarihinde yayımladığı habere göre Plastiras'la 19 Aralık 1952 tarihinde, ölümünden birkaç ay önce, yapılan röportaj esnasında kendisine altıların ölümle cezalandırılmaması için o kadar baskı varken neden infazlarının ağırlığını yüklediğini sorduklarında bu görüşmeyi anlatmıştır. Dafnis, böylece Nikolaos Plastiras'ın altıların infazının sorumluluğunu üstlendiğini, yaptığı açıklamayla ihtilalcilerin Müttefikleri niyetleri konusunda yanıltıklarına dair efsaneyi de açıklığa kavuşturduğunu ifade etmektedir. Bkz. Dafnis, **a.g.e.**, s.25.

⁶⁰⁰ Kotzias, **a.g.e.**, s.117, Grigoriadis, **a.g.e.**, s.416.

⁶⁰¹ Grigoriadis, **a.g.e.**, s.417.

⁶⁰² Tzanakaris, **a.g.e.**, s.526-527. Tzanakaris ve İhtilal Temsilcisi Grigoriadis'in oğlu tarihçi Fivos Grigoriadis, eserlerinde Stratos'un oğlu Andreas ve Gudas'ın sekreteri Kunelis'in Pangalos'u

Bu arada Meclis'te tutulan sanıklar da askeri araçlarla Averof Hapishanesi'ne nakledilmişlerdir.⁶⁰³ Onlardan birkaç saat sonra Gunaris de yattığı Asimakopulu Kliniği'nden sedye ile alınıp Binbaşı Katsiyannis nezaretinde Averof Hapishanesi'ne nakledilmiştir.⁶⁰⁴

Nihayetinde istişarenin sona ermesinin ardından 28 Kasım 1922 tarihinde saat 06.30'da hâkimler duruşma salonundaki yerlerini almışlar ve Başkan Othoneos, kararı okumuştur.⁶⁰⁵ Karar metninde de yine iddianamede bulunan Konstantinos'un I. Dünya Savaşı'ndan itibaren İtilaf Devletleri aleyhindeki faaliyetleri bilindiği halde sanıkların onun yeniden tahta gelmesine katkıları dolayısıyla Yunanistan'ın siyasi ve ekonomik tecride maruz ve İtilaf Devletleri'nin Sevr'in kabul ettirilmesi için vereceği destekten mahrum kaldığı, yetersiz ve deneyimsiz kadrolar ve atılan yanlış adımlar dolayısıyla askeri harekâtların başarısızlıkla sonuçlandığı yazılmıştır.⁶⁰⁶ Kasım 1920'den 1922 Ağustos sonuna kadar gerek Atina'da gerekse ülkenin diğer noktalarında komplo hareketlerine girişip, vatana ihanet sayılacak eylemler gerçekleştirdiklerinden, Hatzianestis kasten Anadolu ordusunun büyük kısmını düşmana teslim ettiği ve yeniden örgütlenmesini engellediği, diğerlerinin ise bunlara ortak olduğundan suçları sabit görülmüştür.⁶⁰⁷

Buna göre oybirliğiyle Georgios Hatzianestis, Dimitrios Gunaris, Nikolaos Stratos, Petros Protopapadakis, Georgios Baltatzis ve Nikolaos Theotokis ölüm cezasına, Mihail Gudas ve Ksenofon Stratigos müebbet hapse çarptırılmıştır. Korgeneral Georgios Hatzianestis, Tümgeneral Ksenofon Stratigos ve Tümamiral

---

hakimlerin toplandığı salona girerken gördüklerini, hakimlerden Havinis'in Pangalos'un salona girdiğini, sanıkların hepsinin infazı kararını tehdit ederek istediğini aktarmaktadırlar. Kotzias ise Pangalos'un oybirliğiyle karar çıkması için hâkimleri ikna etmeye çalışırken Stratigos ve Gudas'ın sadece hapsedilmelerini kabul ettiğini de yazmaktadır. Tzanakaris ayrıca Pangalos'un kararın verildiği gece salona girdiğine dair iddiaları yalanladığını da kaleme almıştır. Bkz. Grigoriadis, **a.g.e.**, s.417, Tzanakaris, **a.g.e.**, s.427-428, Kotzias, **a.g.e.**, s.120.

⁶⁰³ Karayannis, *a.g.m.*, s.114.

⁶⁰⁴ Akrabalarının yardımıyla zorlukla giyinen Gunaris, klinikten çıkmadan önce kendisine kalbinin çökmesini önleyici iğne yapan doktoru Vlahos'tan kâğıt kalem alır ve vasiyetnamesini yazar. Averof'a getirilip, hücrelerden birinde yatırılır ve etrafına İhtilal tarafından tutuklanmış diğer tutuklu politikacılar toplanır. Eski meslektaşı Vozikis'e "Vicdanım rahat, hesabımı yaptım. Geçmişimi irdeleyince görüyorum ki bir politikacı olarak vatanım için elimden geleni yapmış, insan olarak ise hiç kimseye haksızlık yapmamışım." der ve etrafındakilerden "son kahvesini" getirmelerini rica eder. Bkz. Kotzias, **a.g.e.**, s.124.

⁶⁰⁵ **İ Apologies Ton Thimaton...**, s.615.

⁶⁰⁶ **A.g.e.**, s.616-617.

⁶⁰⁷ **A.g.e.**, s.618.

Mihail Gudas'ın rütbelerinin düşürülmesine, kamu zararının karşılanması için D. Gunaris'in iki yüz bin, N. Stratos'un üç yüz otuz beş bin, P. Protopapadakis'in beş yüz bin, M. Gudas'ın iki yüz bin, N. Theotokis ve G. Baltatzis'in bir milyon drahmi ödemesine karar verilmiştir.⁶⁰⁸ 15 (28) Kasım 1922 tarihli kararname Başkan Othoneos ve Kâtip Peponis'in imzasını taşımaktadır.⁶⁰⁹

Kararın çıkmasının ardından, Pangalos hükümlülerin derhal Gudi'ye nakledilmelerini ve vakit kaybedilmeden kurşuna dizilmelerini istemiş; Temsilci Grigoriadis ise kararın ilk önce İhtilal tarafından onaylanması, ayrıca hükümlülerin hazırlanmaları ve yakınlarıyla vedalaşmaları için zaman verilmesi gerektiğini söyleyerek karşı çıkmış, hapisanede bekleyenlerin bilgilendirilmelerini sağlamıştır.⁶¹⁰ İkonomos'un aktarımına göre kararı hepsi soğukkanlılıkla dinlerken Hatzianestis, kendisinin de infaz edileceği kararına şaşırmıştır.⁶¹¹

Diğer taraftan karar onaylanması için Plastiras'ın evine getirilmiş, işlerin buraya kadar geleceğine hiçbir zaman inanmayan İhtilal lideri, imzasını atmıştır.⁶¹² Ardından Papandreu'yu çağırması ve birkaç saat içerisinde infazların gerçekleştirilmesi emrini onayladığını bildirmiş; ancak siyasi danışman, Venizelos'tan gelecek telgrafi beklemeden ve müttefiklerin bunca itirazı varken kararı derhal onaylamasını hatalı olarak değerlendirmiştir.⁶¹³

Altıların trajik son gecesinde yaşananları Kotzias, kitabında tanıkların anlatımlarından derleyerek detaylıca anlatmaktadır. Hükümlülerin aileleri ve yakınları vedalaşmak için Averof Hapishanesi'ne toplanmışlardır. Fazla vakitleri yoktur. İnfaz edilecekleri Gudi'ye götürülmeden önce aileleriyle son defa görüşürler. Stratos, oğlu Andreas'a politikaya bulaşmamasını öğütlemiş, Baltatzis de çocuklarına aynı nasihatı vererek karısına birlikte çok mutlu bir hayat geçirdiğini alyansını biraz

---

⁶⁰⁸ **İ Diki Ton Eks**, s.654.

⁶⁰⁹ Aynı yer

⁶¹⁰ Kotzias, **a.g.e.**, s.124.

⁶¹¹ İkonomos, **a.g.e.**, s.602.

⁶¹² Dafnis, **a.g.e.**, s.29.

⁶¹³ Dafnis, aralarında geçtiğini ileri sürdüğü diyalogu vermektedir: Papandreu: *Ya Venizelos'un infaz yapılmamasını salık veren telgrafi gelirse?* Plastiras: *Gelmeyecek.* Papandreu: *Nereden biliyorsun? Ya gelirse? Müttefiklerin infazların olmaması için onca uyarısı varken nasıl bir mazeret sunacaksın?* Plastiras: *Söz verdim. Askeri Mahkemenin kararı her halükarda uygulanacak.* Papandreu: *Milli çıkarlar tehlikeye düştüğünde karşılaşacağın durumu düşün. Onların da tam da müttefiklerle ters düştükleri için hüküm giydikleri fikrinde değil misin? Elçileri dikkate almıyorsun! Venizelos'un önerilerini de mi hiçe sayacaksın?* Bkz. Dafnis, **a.g.e.**, s.29-30.

daha taşımak istediğini söylemiştir. Hatzianestis, yanındaki karısına ve kızına bir şey söylemeksizin uzun süre sarılmış, Theotokis karısından ağlamamasını istemiş ve babasının yüzüğünü erkek kardeşine vermiştir. Kız kardeşlerinin ağlamasına dayanamayan Gunaris, dışarı çıkmalarını sağlamış ve doktoru Vlahos'a ayakta kalabilmek için striknin iğnesi yaptırmıştır.⁶¹⁴ Protopapadakis de ağlamaya başlayan karısına duygulanmak istemediğini söylemiş ve ailesiyle son kez kucaklaşarak onları uğurlamıştır.⁶¹⁵

Ayinin ve Stratigos ile Gudas'ın hücrelerine uğramalarının ardından hükümlüler, saat 11'i gösterdiğinde üçerli olarak iki askeri araca bindirilmiş ve infaz edilecekleri Gudi yakınındaki noktaya getirilmişlerdir.⁶¹⁶ İzleyici olarak pek çok kişinin toplandığı yerde Stratos, Theotokis ve Baltatzis son sigaralarını içerlerken, Protopapadakis ayakta kalması için Gunaris'e destek olmuştur.⁶¹⁷ Hatzianestis ise Temsilci Grigoriadis'i "Gel buraya!" diyerek çağırarak, elindeki yüzükleri uzatmış ve son emrini vermiştir: "Kızıma gönderirsin!"⁶¹⁸

Ardından hazır bekleyen infaz taburunun önündeki yerlerini almışlar⁶¹⁹, gözlerinin bağlanması teklifini reddetmişler ve son istekleri sorulduğunda hayır manasına gelecek şekilde kafalarını sallamışlardır.⁶²⁰ 11.27'de "Nişan al!" ve ardından gelen "Ateş!" emri, sessizliği bozmuştur.⁶²¹

Konuyla ilgili sıkı sansür uygulanmış, gazetelere servis edilen açıklama şu olmuştur:

"Bugün öğleden önce 11.30'da Gudi'de, Olağanüstü Askeri Mahkeme tarafından Küçük Asya felaketinin beş politikacı P. Protopapadakis, D. Gunaris, N.

---

⁶¹⁴ Kotzias, **a.g.e.**, s.126-127.

⁶¹⁵ İkonomos, **a.g.e.**, s.603.

⁶¹⁶ Nikolopoulos, **a.g.e.**, s.536.

⁶¹⁷ İzleyiciler arasında, *Vima*'daki ateşli makaleleriyle sanıkların ölüm cezasını isteyen Kostas Athanatos'un ağladığını gören Temsilci Grigoriadis; "Bu yaşananana sen de katkıda bulunmuşken, ne yapıyorsun şimdi?" diye sormuş, Athanatos'un cevabı; "Evet, ama o zaman sorumlu politikacılarıdır. Şimdi ise insan!" olmuştur. Bkz. Grigoriadis, **a.g.e.**, s.420.

⁶¹⁸ Grigoriadis, **a.g.e.**, s.421.

⁶¹⁹ Fivos Grigoriadis, infaz taburunda her hükümlü için beş asker tayin edildiğini, Hatzianestis için altı kişi bulunduğu fark edildiğinde ise Lambropulos isimli subayın bir tanesine uzaklaşmasını söylediğini; ancak "Hiçbir yere gitmiyorum. Ben Anadoluluyum." cevabını aldığını aktarmaktadır. Bkz. Grigoriadis, **a.g.e.**, s.421.

⁶²⁰ İkonomos, **a.g.e.**, s.606.

⁶²¹ Nikolopoulos, **a.g.e.**, s.538.

Stratos, G. Baltatzis, N. Theotokis ve yenilginin Başkomutanı Hatzianestis'ten müteşekkil sorumluları olarak hüküm giyenlerin infazı askeri nizama uygun şekilde gerçekleştirilmiştir. İnfazdan evvel Averof Hapishanesi'nde tenzili rütbe uygulanmış ve Kudas ayini yapılmıştır. Akabinde naaşlar Atina I. Kabristanına (A' Nekrotafio) nakledilmiş ve defin işlemleri için ailelerine teslim edilmiştir. İnfaz öncesi hükümlülere son istekleri sorulmuş, hiçbir şey söylememişlerdir.”⁶²²

17 Şubat 1925 tarihinde Stilianos Gonatas, Meclis kürsüsünde şu açıklamayı yapmıştır: *“Tarafsız tarih, kişisel yakınlıklardan veyahut çekişmelerden etkilenmeksizin, daha sonra verilen kararın haklı ya da haksız olduğuna karar verecektir.”*⁶²³ Daha sonraki yıllarda “vatana ihanet etmedikleri”, tarih çalışmalarında işlenmiş⁶²⁴, bu yönde açıklamalar yapılmış olsa da “altıları” asıl

⁶²² Haber gazetelerin son sayfasında yerini almıştır. *Eleftheros Tipos, Skrip, Rizospastis* 16 Kasım (29 Kasım) 1922; Jaeschke'nin eserinde “altıların” infazının tarihi doğru olarak verilmekle birlikte, sayı “on bir” şeklinde hatalı verilmiştir. Bkz. Gotthard Jaeschke, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi II: Mudanya Mütarekesinden 1923 Sonuna Kadar (11 Ekim 1922 – 31 Aralık 1923)**, 2.B., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989, s.15. Sonyel, eserinde Londra'da yayımlanan *Daily Express* gazetesinin “altıların” infazıyla ilgili Yunan kaynaklarına ters düşen makalesine yer vermiştir. Buna göre Gunaris'in infaz alanına diğer hükümlülerden ayrı götürülüp ölüme terk edildiğini, yine daha sonra burada striknin iğnesinin yapıldığını, diğer hükümlülerin aynı arabayla infaz alanına nakli sırasında birinin kalp krizi geçirip öldüğünü, infaz sonrasında kentin dışındaki bir mezarlığa bırakıldıklarını yazmıştır. Bkz. Salahi R. Sonyel, **İngiliz Gizli Belgelerinde Türk-Yunan İlişkileri 1821-1923**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011, s.351.

⁶²³ Vasilatos, *a.g.m.*, s.62.

⁶²⁴ Birkaç örnek verilecek olursa: Theodoros Pangalos 1949 yılında *Ethnos* (Vatan) gazetesine yaptığı açıklamada; *“İnfaz edilenlerin kasten ihanet ettiklerini düşünmüyorum; ancak bugün diyebiliriz ki o kritik günlerde vatan uğruna verilen kaderin yazdığı zorunlu kurbanlardan oldular.”* Bkz. Nikolopoulos, **a.g.e.**, s.542; Hatziandoniu, **a.g.e.**, s.212; Venizelos 3 Şubat 1929 tarihinde, Venizelos karşıtı kanadın liderliğine gelen Panagis Tsaldaris'e gönderdiği mektubunda demokratların hiçbir önde geleninin, 1920 sonrasında izlenen politikanın başını çekenlerin – altılar kastedilmektedir – vatana ihanet ettikleri ve “Küçük Asya Felaketine” kasten yol açtıkları görüşünde olmadığını ifade etmiştir. Bkz. Georgios Stefanakis, *İ Diki Ton Okto Ke İ Ektelesi Ton Eksi Ena Drama Tu Ellinizmu 87 Hronia Meta, İ Diki Ton Okto Ke Ektelesi Ton Eksi*, 2. B., İdrima İstorias Tu Eleftheriu Venizelu, Atina, 2010, s.36; Venizelos ayrıca 31 Mart 1932 tarihinde Yunan Meclisi'nde “Küçük Asya Felaketi” için Halkçı Partiyi suçladığı nutku sırasında, en haksız yere infaz kararı çıkan kişinin Protopapadakis olduğunu dile getirmiş; yeni para basımına giderek “drahminin” “markla” aynı kaderi paylaşmasına yol açmak yerine banknotu ikiye bölmeyi tercih etmesini ülkeye yapılan büyük bir hizmet olarak nitelendirmiştir. Bkz. Eleftherios Venizelos, **Pii İ İpefthini Dia Tin Mikrasiatikin Katastrofin**, 2. B., Ekdosis Pelekanos, Atina, 2010, s.80; Tarihçi Psirikis'in değerlendirmeleri dikkate değerdir. Müttefiklerin içindeki kırılma, Rusya'da Sovyet rejiminin kurulması, Türk ulusal kurtuluş hareketinin istikrarlı şekilde güç kazanması gibi değişen dengeleri sağ kanadın gördüğünü; ancak iktidardan düşme korkusuyla sefere devam ettiklerini, dolayısıyla suçlarının daha büyük ve doğrudan olduğunu ifade etmektedir. Ona göre daha gerçekçi açıdan bakıldığında infazların “suçlu tartışmalarına” çözüm getirmediklerini, bununla birlikte Venizelos'u ve haleflerini “kandıran” Müttefiklerin, petrol şirketlerinin, bankacıların, borsacıların, yerlilerin yabancıların, kısacası hepsi cezasız kalmış ve suçlarının üstü örtülmüştür. Dolayısıyla “altılar” Müttefiklerin ve yerli oligarşinin günah keçileri olmuşlardır. Psirikis, **a.g.e.**, s.248; Tasos Vurnas, tarihi kritikte “kasten vatana ihanet suçlamasının” kabul edilemeyeceğini; fakat yabancı emperyalist güçlerin ülkenin içişlerine

aklayan Yunan Yargıtay'ı olmuştur. Petros Protopapadakis'in torunu Mihail Protopapadakis'in, avukatı Nikos Vasilatos'la birlikte başvurusu üzerine dava Yargıtay 7. Ceza Dairesi'nde (Ζ' Ποινικό Τμήμα του Αρείου Πάγου) yeniden görülmüş, 1675/2010 sayılı kararla Atina Olağanüstü Askeri Mahkemesi'nin verdiği infaz kararı bozulmuş, artık masum sayılan sanıklarla ve olaylarla ilgili kovuşturmayı da zaman aşımına dayandırarak kati olarak durdurmuştur.⁶²⁵

3.3 İnfazların Uyandırdığı Yankı ve Lozan Sürecine Etkisi

“Altılar davasıyla” mültecilerin ve aşırıların alevlendirdiği ortamın soğuduğu, ancak bununla beraber Yunanlıları felakete sürüklediğine inanılan ve halk arasında oluşan fikri ayrılığın ortadan kalkmadığı söylenebilir. Dahası iki savaş arası dönemde, sağ kanadın liderlerinin sahneden silinmesi sonucu ortaya çıkan siyasi portreye, yeni darbelerin ve girişimlerinin rötuş yapmasının önü açılmıştır. İnfazların ilk ve en önemli etkilerinden biri ise Venizelos Lozan'da, İhtilal liderlerinin de dile getirdiği üzere, mümkün olan ne varsa kurtarmaya çalışırken, Yunanistan'a karşı yurtdışında yarattığı olumsuz hava olmuştur. Bu noktada bir parantez açıp duruşmaların devam ettiği esnada açılışı yapılan Lozan Barış Konferansı'na değinmek, genel hatlarını ve davanın sonuçlandığı tarihe kadar yaşanan gelişmeleri ele almak gerekir.

Daha yenilgiden sorumlu tutulanların sorgulamalarının yapıldığı günlerde, barış müzakerelerinin Lozan'da yapılması tekliflerine dair Ankara'nın cevaplarını yabancı basından aktaran Yunan gazeteleri, Mustafa Kemal Paşa'nın görüşmelerin İzmir'de yapılmasını yinelediğini⁶²⁶, ancak bu konuda ısrarcı olmadığını belirtirken,

---

karışmaları ve Yunanistan hükümetlerinin anılanların menfaatlerinin bulunduğu yöne çekilmesi sorumluluğunun tam anlamıyla mevcut olduğunu ifade etmektedir. Bkz. Vurnas, **a.g.e.**, s.286.

⁶²⁵ Altıların yeniden yargılanması süreci hakkında detaylı bilgi için bkz. Nikos Tsangas, **İ Athoosi Ton Eks: Ke İ Anatropi Tis İstorias**, Govostis Yayınları, Atina, 2012.

⁶²⁶ Yoltzogl'u'nun anlatımına göre barış görüşmeleri için Venedik şehrinin ismi geçerken Türkler müzakerelerin kendi topraklarında yapılmasını önermiş, böylelikle Yunan işgali sonrasında Anadolu'nun durumunu gösterebilmeyi ve böylece savaş tamirat bedeli taleplerini destekleyebilmeyi düşünmüşlerdir. Öte yandan İngilizler, yangından sonra iletişimin sağlanacağı altyapının da zarar gördüğünü belirterek İzmir'in uygun olmadığını ileri sürmüşlerdir. Yoltzogl'u'nun aktardığı üzere Venizelos'un işinin zorlaşacağı ve İngiliz istihbaratının, Türk heyetinin hükümetleriyle yaptıkları yazışmaları ele geçiremeyecekleri düşünceleri de İzmir'in kabul edilmemesinde rol oynamıştır. Bkz.

Bâb-ı Âli temsilcisinin de müzakerelere çağrılmasına ilişkin rahatsızlıklarının bildirildiğini, ayrıca Ankara'nın İstanbul hükümetini lağvetme niyetinde olduğunu da haberlerine ekliyordu. Yine saltanatın kaldırılmasını Türkiye'de cumhuriyet rejimine giden yol olarak yorumluyor, tüm gelişmeleri adım adım okuyucularının dikkatine sunuyordu.⁶²⁷

Öte yandan Yunanistan'ın içişlerini düzene koyma uğraşının yanında ikinci önemli gündeminin, daha fazla taviz verilmeden Türk tarafıyla bir barış antlaşmasının imzalanması olduğu göz önünde bulundurulursa, "Lozan" hakkındaki gelişmelerin basında geniş yer tutması doğal karşılanır.

Bir hafta gecikmeli olarak 21 Kasım 1922 tarihinde çalışmalarına başlayan konferansa, Türkiye ile barış imzalamak üzere, İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven Devleti katılmış, ABD gözlemci olarak⁶²⁸ yer almış, Boğazlar meselesinin ele alındığı oturumlarda Sovyet Rusya, Bulgaristan, ticaret ve kapitülasyonlar gibi hususlarda Belçika ve Portekiz de görüşmelere katılmışlardır.⁶²⁹

Türk Heyeti Başkanlığını, pek çok ismin üzerinde durulmasından ve tartışılmasından sonra, Mudanya'daki taviz vermez tutumu dolayısıyla İsmet Paşa'nın üstlenmesi kararlaştırılmış, Dr. Rıza Nur ve Hasan Bey de katılan diğer iki delegeyi teşkil etmiştir.⁶³⁰ Daha Yunanistan'daki İhtilalin ilk günlerinde, 14 Eylül (27 Eylül) 1922 tarihinde, İhtilal Komitesi'nin ülke meselelerini yurtdışında temsil etmesine dair Venizelos'a duyduğu güveni ve kendisinden doğrudan yardım istediğini belirtmesi sonrasında Giritli politikacı bu görevi üstlenmiş, dolayısıyla

---

Stavros Yoltzoglou, **İ Ellinoturkikes Shesis (1922-1930): Apo tin andipalotita stin sindiallagi**, Ekdotikos İkos Ant. Stamuli, Selanik, 2011, s.93.

⁶²⁷ *Eleftheros Tipos, Skrip, Rizospastis* 20 Ekim - 1 Kasım (2-14 Kasım) 1922.

⁶²⁸ Psirukis'e göre ABD, müzakerelerde alınacak kararların sorumluluğunu paylaşmak istemezken, Sevr Antlaşması'nın Ortadoğu'daki çıkarlarını olumsuz etkileyecek şekilde revize edilmesine göz yumulmamasını Müttefiklere bildiriyordu. Kapitülasyonların Amerikan şirketlerini ve vatandaşlarını korumak adına farklı biçimlerde devam ettirilmesi konusunda ısrar etmekteydi. Bkz. Psirukis, **a.g.e.**, s.256.

⁶²⁹ Çağrı Erhan, "Lozan'ın Genel Çerçevesi", **80. Yılında 2003 Penceresinden Lozan Sempozyum Bildirileri: 6 Ekim 2003**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2005, s.13.

⁶³⁰ Türk Heyeti'nin belirlenmesi süreci hakkında detaylı bilgi için bkz. Temuçin Faik Ertan, "Lozan Konferansı'nda Türkiye'yi Temsil Sorunu", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Ankara, No: 53 (2013), s.61-76. Ayrıca kalabalık bir danışman, tercüman ve sekreterler grubunun da eşlik ettiği Türk Heyeti'ndeki kişilerin listesi için bkz. Ali Naci Karacan, **Lozan**, 3. B., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s.44-48.

Lozan'da da Heyet Başkanı olmuş⁶³¹; ayrıca kendisine Yunanistan Londra Büyükelçisi Dimitrios Kaklamanos eşlik etmiştir.⁶³²

İki dönem yürütülen konferansta üç temel komisyon kurulmuş, birincisi Lord Curzon başkanlığındaki “Siyasi Komisyon”, ikincisi İtalyan Büyükelçi Marquis Garroni'nin yönettiği “Yabancılara Uygulanacak Rejim Komisyonu” ve Fransız Büyükelçi Camille Barrere'nin başkan olduğu üçüncüsü “Maliye ve İktisat Sorunları Komisyonu” adlarını taşımış; gerekli noktalarda bunlara bağlı alt komisyonlar da kurulmuştur.⁶³³

Lozan Konferansı'nın ilk aşamasında İngiltere'nin temsilcisi Lord Curzon'la birlikte Fransız Başbakan Raymond Poincaré ve İtalya'da iktidara yeni gelen Benito Mussolini, öne çıkan üç ismi teşkil etse de; Curzon başat taraf olmuş, hatta Fransa ve İtalya'nın genel anlamda İngiliz tezlerini desteklemelerini sağlamıştır.⁶³⁴ Nitekim müzakerelerde ortak bir cephe yaratma isteğini gerçekleştirmek adına konferans açılışını yapmadan önce Lord Curzon görüşmeler gerçekleştirmiş, Lozan'a geçmeden önce Paris'te Poincaré ile buluşmuştur.⁶³⁵ Bu süreçle ilgili *Skrip*, Türk taleplerinin bastırılmasına yönelik Fransa ve İngiltere'nin mutabık olduğu haberini verirken, *Eleftheros Tipos* Mussolini'nin sadece mantıklı Türk taleplerini destekleyeceğini, uzlaşmaz bir tavır takınmaları halinde kendilerine karşı alınacak sert önlemler hususunda Müttefiklerden yana bir tutum sergileyeceğini açıkladığını yazmıştır.⁶³⁶ Müttefiklerin bu tavırlarının konferans boyunca sürdüğü ileri sürülebilir.

Bilindiği üzere İsmet Paşa, Misak-ı Milli'nin işaret ettiği sınırlar dâhilinde tam bağımsızlığı gözeten 14 maddelik talimatnameye⁶³⁷ sadık kalacak şekilde tezlerini geliştirmekte ve taleplerini iletmektedir. Svolopulos'a göre Ankara temsilcilerinin taleplerini sadece Yunanistan'a değil, İtilaf Devletleri'ne de empoze

---

⁶³¹ **EK-16** AEV 173/29/43 – 27 Eylül 1922 İhtilal Komitesi'nin Venizelos'un Yurtdışı Temsilciliğini Destekleyen Telgrafi.

⁶³² Yunan heyetindeki diğer delegeler: Andreas Mihalokopulos, İo. Politis, M. Theotokas, Bas. Dendramis, Al. Mazarakis, Ath. Politis olmuştur. Bkz. Rukunas, **a.g.e.**, s.385.

⁶³³ Rukunas, **a.g.e.**, s.358; Erhan, *a.g.m.*, s.13; Bilal N. Şimşir, **Lozan Günlüğü**, 2. B., Bilgi Yayınevi, Ankara, 2012, s.159.

⁶³⁴ Rukunas, **a.g.e.**, s.358.

⁶³⁵ *Eleftheros Tipos* 2-3 Kasım (15-16 Kasım) 1922; *Skrip* 6 Kasım (19 Kasım) 1922.

⁶³⁶ *Skrip* 7 Kasım (20 Kasım) 1922; *Eleftheros Tipos* 4 Kasım (17 Kasım) 1922.

⁶³⁷ Söz konusu talimatlar için bkz. Bilal N. Şimşir, **Lozan Telgrafları I (1922-1923)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1990, s.xiv.

etme imkânı tanıyan, Akdeniz'in doğu ucunda Türk unsurunun yeniden başrole gelmesidir. Ona göre İsmet Paşa, taleplerini güçlü tezlere dayandırma vasfına sahip olduğunu göstermekle kalmamış; uluslararası arenada önde gelen Lord Curzon gibi isimlere yenilmeden mücadele edebilmiştir.⁶³⁸

Konferansı Türk ve Yunan çerçevesinden ele alacak olursak, tartışılan sınır, ekonomi ve nüfus gibi sorunlarda Venizelos'un, dolayısıyla Yunanistan'ın Müttefiklerle geliştirdiği diplomatik manevraları görebilmek açısından, belgelerden edinilen bilgiler eşliğinde aşağıda değinilen noktaların altının çizilmesinin yararlı olacağı söylenebilir.

Delegelerin tamamının katılımıyla Lord Curzon'un başkanlığında başlayan çalışmalarda Trakya sınırı tartışılan ilk konu olmuş, Türk tarafı 1913 yılında Balkan Savaşları sonrasında belirlenen hududu talep etmekle birlikte Batı Trakya'da da plebisit istemiştir.⁶³⁹ Türklerin bu taleplerine karşı çıkılması, hemen bir gün sonra *Eleftheros Tipos*'ta Venizelos'un ilk başarısının haberini verdiği, Türklerin Batı Trakya taleplerinin savuşturulduğu şeklinde aktarılırken, *Rizospastis*, sınırın Meriç boyunca kabul edilmesine dair tartışmaları, Türklerin yeniden Avrupa'ya gelmeleri olarak yorumlamıştır.⁶⁴⁰

Bu arada Yunan heyeti, en çok önem verilen konulardan biri olan Trakya sınırıyla ilgili Müttefiklerle alternatif planlar kurmaktadır. Örneğin Mazarakis, Harrington'la yapılan konuşmayı aktardığı telgrafında barışın sağlanmadığı ve Türk-Yunan çatışmasının yeniden başladığı takdirde, Yunan ordusunun altı gün içinde Çatalca'ya kadar gelmesi, hatta Türklerin Avrupa'ya geçişinin yavaşlatıldığı takdirde sekizinci gün Boğaza kadar varmasının öngörüldüğünü belirtmektedir. Ancak Yunanların ileri harekâtının İngiliz birliklerinin çekilmeye başlamasıyla birlikte yapılmasının gereğine değinilmiştir ki böylelikle çekildiği süre zarfında İngiltere "tarafsız olarak" Türklerin Avrupa yakasına geçişini engelleyebilecektir.⁶⁴¹ Bir gün

⁶³⁸ Svolopoulos, *İ Elliniki Eksoteriki Politiki*, s.170.

⁶³⁹ Şimşir, *Lozan Günlüğü*, s.163; Rukunas, *a.g.e.*, s.360.

⁶⁴⁰ *Rizospastis*, *Eleftheros Tipos* 10-11 Kasım (23-24 Kasım) 1922. Bu tarihte basına bir gelişme daha yansımış, Mussolini'nin Oniki Adalar'ın durumuyla ilgili kararı tamamen İtalya'nın vermesi talebinde bulunduğu, Curzon'dan da destek gördüğü kaydedilmiştir.

⁶⁴¹ **EK-17** ELİA/ Georgios Streit Arşivi/Klasör 20/Dosya 7 – 23 Kasım 1922 Mazarakis'in Harrington'un Görüşünü Bildirdiği Telgrafi.

sonrasında Kaklamanos, Harrington'un Mazarakis'e Gelibolu'daki Yunan nüfusun naklinin başlamamasının, konferansta işe yarayabileceğini söylediği konusunda Atina'yı bilgilendirmiştir.⁶⁴² Söz konusu nüfusun tehlike altına gireceğini öne sürerek Türklerin Avrupa yakasına geçişinin engellenmesi amacının güdüldüğünü söylemek çok da yanlış olmayacaktır.

Venizelos, Türklere karşı ortak bir Balkan cephesi yaratma uğraşında da bulunmuştur. Sırp Dışişleri Bakanı Ninçiç'in, kendisine bunun ancak Bulgaristan'a Dedeagaç'a giden bir geçit verilmesiyle sağlanabileceği görüşünü bildirmesinin ardından bölgede anılan ülke için bir "ticari geçit" açılması çalışmalarını yürütmüştür.⁶⁴³ Romanya, Bulgaristan ve Yugoslavya temsilcileriyle gerçekleştirdikleri toplantıda Batı ve Doğu Trakya'nın birlikte özerk bir devlet olması teklifine Türklerin bu yöndeki çözümü kabul etmeleri halinde, Yunan hükümetinin kabul etmesi için uğraşacağını belirtmiştir.⁶⁴⁴ Girit örneğinden tecrübeli olduğu üzere bölgede de önce özerklik sağlayıp sonrasında bir "enosis/ilhak" süreci yürütme fikrini taşıdığı muhtemeldir. Venizelos, Türk kıyılarına çok yakın adaların, ayrıca (1914 yılındaki antlaşmaya göre Osmanlı Devleti'ne bırakılan) Gökçeada ve Bozcaada ile birlikte Semadirek Adası'nın da Türk sınırlarına ilhak edilmesi yönündeki Türk taleplerine ise adalarda nüfus çoğunluğunun Yunanlarda olduğuna dayanarak karşı çıkıyordu.⁶⁴⁵ Paris Barış Konferansı'nda etkin şekilde kullandığı tezini yeniden öne süren Giritli politikacının, konu Batı Trakya'ya geldiğinde nüfus çoğunluğunu görmezden geldiği dikkat çekmektedir.

Rizospastis'in Türklerin kapitülasyonları kaldırmaya ve Yunanlardan savaş tamirat bedeli talep etmeye kararlı olduklarını okuyucularına bildirdiği 24 Kasım 1922 tarihinde⁶⁴⁶, Yunan heyeti tamirat konusunda çözüm yolları düşünmektedir. Venizelos, gün içinde Türklerin savaş tamiratına dair talepleri karşısında Yunanları destekleme hususunda İngiltere ve Fransa'nın anlaşıklarını açıkladıklarını; fakat

---

⁶⁴² **EK-18** ELİA/ Georgios Streit Arşivi/Klasör 20/Dosya 7 – 24 Kasım 1922 Harrington'un Gelibolu'daki Yunan Nüfusun Naklinin Ertilenmesi Önerisine Dair 24 Kasım Tarihli Telgraf.

⁶⁴³ **EK-19** ELİA/ Georgios Streit Arşivi/Klasör 20/Dosya 7 – 20 Kasım 1922 Venizelos'un Ninçiç İle Görüşmesi.

⁶⁴⁴ **EK-20** AEV 173/31/107 – 26 Kasım 1922 Venizelos'un Özerk Trakya Devleti Önerisiyle İlgili Telgrafi. Venizelos, Türklerin böyle bir çözümü hiçbir şekilde kabul etmeyeceğine dair görüşünü de not etmiştir.

⁶⁴⁵ Şimşir, **Lozan** Günlüğü, s.189-190; Rukunas, **a.ge.**, s.364-365.

⁶⁴⁶ *Rizospastis* 11 Kasım (24 Kasım) 1922.

Yunan ordusunun askeri gerekler dışında neden oldukları zararı karşılamayı, Türklerin de Trakya ve Batı Anadolu'dan gelen mültecilerin menkul ve gayrimenkul mallarının ederlerini ödemeleri şartıyla kabul etmelerinin menfaatlerine olacağını Atina'ya bildirmiştir. Mültecilerin geride bıraktıkları varlıkların ederinin çok daha fazla olduğu düşüncesini taşıyan Venizelos, Türklerin büyük ihtimalle bu öneriyi kabul etmeyeceklerini; böylece savaş tamirat bedeli konusunda kendileri doğrudan olumsuz bir cevap vermedikleri için Türkleri manevi baskı altında tutabileceklerini dile getirmiştir.⁶⁴⁷ Venizelos'un bu şekilde bir argümanı olduğunu önceden bilen Lord Curzon, durumu İsmet Paşa'ya "*Yunanlar da sizin tahribinizden bahsediyor; her ikiniz söylersiniz; biz tarafsız biçimde dinleriz.*" diyerek bildirmiştir.⁶⁴⁸ Venizelos, öte yandan Osmanlı Devleti'nin borçlarının kendisinden kopan diğer devletlerle orantılı olarak paylaşılması tartışmaları karşısında karşı tez üretebilmek adına Atina'dan belgeler istiyordu.⁶⁴⁹

Nüfus mübadelesine gelindiğinde, Venizelos'un İstanbul Rumlarının böyle bir çözüme dâhil edilmesine karşı olduğu 28 Kasım'da yolladığı telgraftan anlaşılmaktadır. İstanbul emniyetinin Türk kolluk kuvvetlerine devredilmesiyle ilgili görüşmeler esnasında Yunanistan'daki Türk unsurun tahliyesinin dile geldiğini, bunun mümkün olmadığını, nitekim Türklerce çok istendiği üzere şehirdeki Rum nüfusun da mübadeleye tabii tutulmasına yönelik bahaneyi teşkil edeceğini söylemiş, konuşmasında da İstanbul Rumlarının tahliyesine girişilmediği müddetçe Türklere yönelik böyle bir niyetleri olmadığına değindiğini eklemiştir.⁶⁵⁰

İşte Lozan'da çözüme ulaşılmamasının uzun süreceği anlaşılan bu gibi sorunlar karşılıklı tezlerle yoğun bir şekilde tartışılırken, Atina'da tüm notalara ve müdahalelere rağmen "altılar" kurşuna dizilmiştir. İlk karşılık doğal olarak en çok karşı çıkan İngiliz Büyükelçiden gelmiştir. 28 Kasım sabahı Rendis'e infazların

---

⁶⁴⁷ **EK-21** ELİA/ Georgios Streit Arşivi/Klasör 20/Dosya 7 – 24 Kasım 1922 Venizelos'un Türklerin Savaş Tamirata Bedeli İsteklerine Karşı Talepte Bulunma Önerisi.

⁶⁴⁸ Şimşir, **Lozan Günlüğü**, s.157.

⁶⁴⁹ Venizelos, Türk heyetin Konferanstaki mali kurula Osmanlı dış borçlarının zamanında Osmanlı Devleti'ne ait topraklarda kurulan devletlerle orantılı bir şekilde paylaşılması konusunu taşıyacaklarını duyurmaları üzerine, Atina'dan 1913-1914 tarihlerinde konuyla ilgili yapılan tartışmaların dosyasını istemiştir. Bkz. **EK-22** AEV 173/31/119 – 27 Kasım 1922 Osmanlı Dış Borçlarının Orantılı Paylaşımı Hakkında Venizelos'un Atina'ya Telgrafi.

⁶⁵⁰ **EK-23** ELİA/ Georgios Streit Arşivi/Klasör 20/Dosya 7 – 28 Kasım 1922 Venizelos'un İstanbul Rumlarının Olası Tahliyesiyle İlgili Görüşleri.

gerçekleştirilmesinin ardından aynı günün akşamı ülkeyi terk edeceğini, başkâtabin ise (Bentinck) görevinin başında kalacağını bildiren Lindley⁶⁵¹, infazların akşamı Londra'ya gitmek üzere Atina'dan trenle ayrılmış⁶⁵² ve bununla birlikte İngiltere'yle olan diplomatik ilişkiler kesilmiştir. Bir gün sonra Rendis'in, İngiltere'yle diplomatik ilişkilerin son durumunu Londra Büyükelçiliği'ne gönderdiği telgrafında, Atina'daki İngiliz misyonunun başlarında maslahatgüzar olmak üzere diğer personeliyle hizmete devam ettiğini bildirmiştir.⁶⁵³ Belgeden ayrıca hükümetin, İngilizlerin ilişkileri kesmesinin yumuşak karakterli olduğu ve muhtemelen sadece elçiyi geri çağırmakla yetinecekleri görüşünü taşıdığı bilgisine ulaşılmaktadır. *Rizospastis* ise aldıkları bilgiye göre Bentinck'in görevde kalmasındaki amacın Yunan hükümetiyle teması sürdürmek olmadığını, maslahatgüzarın Uluslararası Mali Denetim'in (*Diethnis İkonomikos Elenhos*) İngiliz temsilcisi olduğunu yazmıştır.⁶⁵⁴

Bununla beraber “Venizelos istese altıların kurtarılmasını sağlayabilirdi.” görüşü çokça dile getirilmektedir ki bu noktada Venizelos'un infazlar karşısındaki tavrından bahsedilmelidir. İlk olarak Papandreu'nun Plastiras'a bahsettiği telgraf, infazların üzerinden saatler geçtikten sonra akşam saatlerinde gelmiştir:

*“Akşam oturumunun çay molası esnasında Lord Curzon derinden etkilenmiş bir halde yanıma geldi ve bana mahkemenin sanıkların infazı kararını verdiğini söyledi. Bunun sadece İngiltere'deki iktidar çevrelerinde değil, kamuoyunda da korkunç bir etki bırakacağını ve infaz edilmeleri halinde İngiliz hükümetinin Atina'daki elçisini geri çağıracağını vurguladı. Gerçi bildiğiniz üzere ülkenin içişlerine karışmaktan özenle kaçınsam da, sizi yaratılacak izlenimin Lord Curzon'un tasvir ettiği gibi olacağına temin etmeyi ve buradaki işimin feci derecede kötü etkileneceğine dikkatinizi çekmeyi görevim sayarım.”*⁶⁵⁵

⁶⁵¹ **EK-24** AEV 173/32/25 – 28 Kasım 1922 Rendis'in Lindley'in İnfazların Ardından Atina'dan Ayrılacağını Bildiren Telgrafi.

⁶⁵² *Skrif* 16 Kasım (29 Kasım) 1922.

⁶⁵³ **EK-25** AEV 173/32/31 – 29 Kasım 1922 Rendis'in İnfazlar Sonrası İngiltere'yle İlişkilerin Son Durumunu Londra Büyükelçiliğine İlettiği Telgrafi.

⁶⁵⁴ *Rizospastis* 17 Kasım (30 Kasım) 1922.

⁶⁵⁵ Vozikis'e göre *Eleftheron Vima* gazetesi, 3 Mart 1925 tarihinde yayımladığı bu telgrafla, Lozan Konferansı'nda bulunan Venizelos'un hükümlülerin hayatlarını kurtarmak için İhtilale müdahale etmeye çalıştığını ispatlama amacı gütmüştür. Ancak gazetenin çok önemli bir noktayı atladığını, gönderim-teslim tarih ve saatinin yayımlamadığını yazmıştır. Nitekim telgrafta bahsedilen çay molası akşamüstü, yani infazların üzerinden saatler geçtikten sonra, verilmiştir. Vozikis'e göre telgrafın

Telgrafta doğrudan bir müdahale gözetilmediği anlaşılmaktadır ki zamanında ulaşmış olsa dahi “altıların” kurtarılması için ne kadar etkili olacağı bu nedenle tartışmaya açıktır. Nitekim daha önce de anıldığı üzere Repulis, Diomidis ve Politis gibi isimlerin araya girmesi çağrılarını yanıtızsız bırakan ve Dafnis’in aktarımına göre o günlerde yakın çevresine altılar için “Dirilmeleri söz konusu olsa dahi yeniden infaz edilmeleri gerekir.” diyen Venizelos, infazlara karşıt bir tavır takınmamıştır.⁶⁵⁶ En nihayetinde infazlarla Venizelos’un rakiplerinin büyük çoğunluğunun ortadan kalktığı göz önünde tutulmalıdır. Ayrıca bu noktada değinilmelidir ki İoannis Metaksas, 1922 Şubatında programını lanse ettiği “Özgür Düşünce Partisi” (*Komma ton Eleftherofronon*) ile “Altıların” infazıyla dinamosunu yitiren Venizelos karşıtı kanadın liderliğine oynayacak olsa da Halkçı Parti’nin başkanlığına gelen Panagis Tsaldaris’in önüne geçemeyecektir.⁶⁵⁷

Panagakos’un aktarımına göre infaz haberini aldıktan sonra Lord Curzon, Venizelos’un yanına gitmiş ve neden önerilerini dikkate almadığını belirterek sert bir protestoda bulunmuş, Venizelos ise elinden geleni yaptığını, ancak dinlenmediği mazeretini öne sürmüştür.⁶⁵⁸ İnfazlar sonrası Yunan heyetin Lozan’da benzer sert eleştirilere maruz kaldığını Başbakan Gonatas da anılarında teyit etmektedir.⁶⁵⁹ Bu arada Bonar Law, Avam Kamarası’nda yaptığı konuşma sırasında konuya değinmiş, eski Bakanlar ve Başkomutanın vatana ihanetten hüküm giyip infaz edilmelerini Yunanistan’da yaşanan büyük bir barbarlık örneği olarak nitelendirmiştir.⁶⁶⁰ Hatta üzerinden iki gün geçmesinin ardından İngiltere’nin Yunanistan’la olan diplomatik ilişkilerinin kesilmesine değindiği sırada⁶⁶¹, yürüttükleri siyasanın ülkeleri için yıkıcı

---

amacı, Venizelos’un kamuoyuna ve Lord Curzon’a “bu olanlarla benim ilgim yok” mesajı vermek istemesidir. **İ Apologies Ton Thimaton...**, s.292-294.

⁶⁵⁶ Dafnis, **a.g.e.**, s.35.

⁶⁵⁷ Hering, **a.g.e.**, s.967-969.

⁶⁵⁸ Panagakos, **a.g.e.**, s.778.

⁶⁵⁹ Gonatas, **a.g.e.**, s.261.

⁶⁶⁰ Panagakos, **a.g.e.**, s.778.

⁶⁶¹ Law, bu konuşmayı 30 Kasım 1922 tarihinde Avam Kamarası’nda milletvekillerinin Atina Büyükelçisi’nin neden geri çekildiğine ilişkin sorularına cevaben gerçekleştirmiştir. Gelen sorulara karşılık, Londra’daki Maslahatgüzar Georgios M. Melas, davada karar çıkmadan önce İngiliz Hükümeti’nin sanıkların hayatlarının bağışlanması karşılığında Yunanistan’a geri dönüşlerini engellemeyi üstlenme teklifini kabul etmediğinin argümanı olarak kullanılabileceğini Atina’ya iletmiştir. **EK-26** AEV 173/32/34 – 30 Kasım 1922 Melas’ın Avam Kamarası’ndaki İngiliz Elçinin Geri Çekilmesi Tartışmalarını Bildirdiği Belge.

sonuç doğurmasını mazeret göstererek bakanları katletmeyi, medeni halkların hükümetlerinin ilkelerine tamamen ters düşen bir durum olarak nitelendirecektir.⁶⁶²

Altıların kurşuna dizilmesinin yarattığı bu hava Venizelos'u zor durumda bırakmış, Atina'ya Lozan Konferansı'ndaki görevinden ayrılmasının olası olduğunu 29 Kasım 1922 tarihinde bildirmiştir:

“Yunanistan'ı Konferans'ta temsil etmekten istifa etme zorunda kalmam olasıdır. Bunu göz önünde bulundurarak yerime geçecek kişiyi düşünmenizi ve bir an önce buraya yollamanızı rica ederim ki ben ayrılana kadar görevlerini üstlenmeye hazır hale gelsin. Hükümetin değerlendirmesini etkilemek istememekle birlikte, sanıyorum ki Bay Politis'in yerime geçmesi epeyce uygun olur.”⁶⁶³

Söz konusu telgraf hükümeti ve Plastiras'ı ciddi şekilde kaygılandırmış, Venizelos'a istifasının İhtilali de tehlikeye atacağı, kendisinin müzakereleri yürütmediği takdirde bir başkasının bu işi yapamayacağını ve ülkenin geleceğinin belirsizleşeceğinin açık olduğu cevabı verilmiştir.⁶⁶⁴ İhtilal ve hükümet, infazların gerçekleştirilmesi dolayısıyla “İhtilalin” halkın gözünde güçlendiği ve ülkedeki durumun iyileştiği görüşünde kararlılığını korumakla birlikte yurtdışında oluşan olumsuz havayı da göz ardı etmemiş, Venizelos'a aceleci davranmaması ve istifa kararını kamuoyuna duyurmaması çağrısında bulunmuşlardır.⁶⁶⁵ Bilindiği üzere Venizelos, görevine devam etme yolunu seçmiştir.

Venizelos'un bahsedilmesi gereken 29 Kasım tarihli bir telgrafi daha vardır. Öyle ki bu vasıta ile söz konusu infazların ve yeni hükümetin askeri nitelikte olmasının Yunanistan'ın durumunu esaslı bir şekilde güçleştirdiğinin unutulmamasını rica eden Venizelos, farklı koşullar altında General Nider'in (Trakya'da konuşlanan Yunan ordusunun o dönemdeki komutanı) faaliyetleri ne kadar elverişli ve uygun olsa da, o sırada sadece Yunanistan'a büyük zarar vereceğinin ve bölgede huzursuzluk çıkarmak isteyen kötü niyetliler için mazeret

⁶⁶² **EK-27** AEV 173/32/49 – 2 Aralık 1922 Melas'ın Bonar Law'ın 1 Aralık 1922 Tarihinde Avam Kamarası'nda Altılar Davasına Yönelik Konuşmasını Bildiren Telgrafi.

⁶⁶³ **EK-28** AEV 173/32/27 – 29 Kasım 1922 Venizelos'un Lozan Konferansı'ndaki Görevinden Olası İstifasının Telgrafi.

⁶⁶⁴ İngelezu, *a.g.m.*, s.181.

⁶⁶⁵ Aynı yer.

olacağını, Milletler Cemiyeti'ne üye olan Yunanistan'ın ise ilgili şartları ihlal edemeyeceğinin kendisine hatırlatılmasını istemiştir.⁶⁶⁶ Yazılanlar, infazların olumsuz etkisini en yetkili ağızdan duyurmakla birlikte Türklerin Trakya'da yaşananlarla ilgili şikâyetlerini de doğrular niteliktedir.

Venizelos ilk başta kamuoyuna yorum yapmaktan çekinmektedir. 30 Kasım'da *Eleftheros Tipos*, ilk sayfadan Venizelos'un röportaj isteyen gazetecilere yine Yunanistan'ın iç meseleleriyle ilgilenmediği ve açıklama yapmayacağı cevabını verdiğini, konuya ilişkin kendi ağzından çıkmış gibi yazılacakların yalan olacağını önceden bildirdiğini yazmıştır. Dış politikaya gelince konferansta yaptığı konuşmaların takip edilmesinin yeterli olacağını, kurtarılabilir ne varsa onun için uğraştığını söyleyen Venizelos, Müttefikler karşısında güven kaybeden Yunanistan'ın, yeniden sınava tabi tutulduğunu eklemiştir.⁶⁶⁷

Ancak kısa bir süre sonra kararını değiştirip 2 Aralık 1922 tarihinde *To Vima tis Neas Yorkis* gazetesi muhabirine sessizliğini bozmuş, iktidarda olsa kendisinin de hükümlülerin infaz edilmesine izin vermiş olacağını; ancak askeri mahkeme yerine büyük bir milli mahkeme kurmuş olacağını söylemiştir. İngilizlerin tutumunu kabul edilemez olarak değerlendiren Venizelos, İngiltere'nin Konstantinos'un dönüşünde durumu iç mesele olarak görüp müdahale etmediği gibi, bu meseleyi de aynı yaklaşımla ele alması gerektiğine dikkat çekmiş; hükümlülerin hain olduğunu söylemiştir.⁶⁶⁸

Politis, 1923 Şubatında Fransa'da verdiği bir konferans sırasında "altıların infazının" sorumluluğunu, anılanları kurtarmak için çaba harcayan İngiliz hükümetine yüklemeye kadar götürecekt; İhtilalin, bir dış gücün Yunanistan'ın içişlerine müdahale etmesine karşı durduğunu ifade edecektir.⁶⁶⁹

İnfazlar karşısında diğer ülkelerin tepkilerine bakılacak olursa: Fransız Cumhurbaşkanı Paris'teki Yunan Büyükelçi'ye "Çok feci bir izlenim yaratan Atina'daki infazlara yenilerinin de eklenmesi halinde bütün Fransa'nın tepkisine

⁶⁶⁶ **EK-29** ELİA/ Georgios Streit Arşivi/Klasör 20/Dosya 7 – 29 Kasım 1922 Venizelos'un İnfazlar ve Trakya'daki Durumla İlgili Telgrafı.

⁶⁶⁷ *Eleftheros Tipos* 17 Kasım (30 Kasım) 1922.

⁶⁶⁸ Tzanakaris, **a.g.e.**, s.556.

⁶⁶⁹ **A.g.e.**, s.575.

neden olacağını” bildirmiş, Hollanda hükümeti, Atina Büyükelçisi aracılığıyla olayı her medeni insanda nefret uyandıracak bir suç olarak değerlendirmiş, davanın kamuoyunu yasalara uyulduğuna ikna etmek adına gerçekleştirilen bir tiyatro gösterisinden ibaret olduğunu ifade etmiştir.⁶⁷⁰ İsveç, İspanya, Belçika ve Amerika Birleşik Devletleri elçilikleri, Yunan Hükümetiyle temasta bulunmaktan mümkün olduğunca kaçınmaları direktifini almış, ayrıca ABD 29 Kasım’da belirsiz bir süre için Yunan hükümetiyle teması kestikleri açıklamasını yapmıştır.⁶⁷¹

5 Aralık tarihinde ise Dışişleri Bakanı Rendis, ABD maslahatgüzarının ilk defa gelip kendisini ziyaret ettiğini, ülkesinin Yunanistan’ın içişlerine karışmaya niyeti olmadığı, elçiliğe de aynı yönde talimat verildiğine ilişkin yolladığı telgrafi okuduğunu kaydetmiştir. Aynı belgede, infazların Amerikan kamuoyunu feci halde etkilediği ki dolayısıyla Anadolu mültecilerin hayrına düzenlenen yardım kampanyalarına halkın destek vermekte isteksiz davranmaya başlamasına neden olduğu bilgisi de verilmiştir. Rendis, bu duruma olan üzüntüsünü dile getirirken, maslahatgüzarın Amerikan halkının görüşünün daha çok gelecekte yaşanacak olaylara göre şekilleneceğine de değinmiştir.⁶⁷² Buradan hareketle ABD’nin, yardım kozunu kullanarak gelecekteki olası diğer ölüm cezalarının önüne geçmeyi planladığı söylenebilir. Dava boyunca sanıklardan yana bir tavır takınan İtalya ise elçisinin görevine devam etmesinde sakınca görmemekle birlikte yeni Yunan hükümetini tanımaması talimatı vermiştir.⁶⁷³

Zavitsianos’un ve Papagakos’un anlatisında, Avam Kamarası’nın yanı sıra diğer yabancı meclislerde de “altıların” infazına ilişkin benzer kınama açıklamaları yapıldığı, haberin yurtdışında hüznün ve hayret uyandırdığı, neredeyse tüm küresel basında kurşuna dizilenlerin fotoğraflarının ve ilgili yorumların yayımlandığı

---

⁶⁷⁰ Nikolopoulos, **a.g.e.**, s.539. 16 Kasım (29 Kasım) 1922 tarihinde *Eleftheros Tipos*’ta Fransız hükümetinin Elçi Marcilly’ye yenilgiden sorumlu tutulan sanıkların davası meselesine karışmaması direktifi verdiği haberi yarısı sansürlü bir şekilde yayımlanmıştır.

⁶⁷¹ İngiliz, *a.g.m.*, s.188; Panagakos, **a.g.e.**, s.779; Zavitsianos, **a.g.e.**, s.174.

⁶⁷² **EK-30** AEV 173/32/103 – 5 Aralık 1922 Rendis’in ABD Maslahatgüzarıyla Görüşmesi. İngiliz, Amerikalı Diplomat Caffery’nin sanıkların kurtarılması adına resmi olmayan bir şekilde elinden ne geliyorsa yapması için yetkilendirildiğini; onun da Anadolu mültecilere yardım toplayan “American Relief Societies”ten etkin biçimde yararlandığını, infazların gerçekleşmesi halinde verilen bağışların kesileceği haberini yaydığını kaleme almıştır. Bkz. İngiliz, *a.g.m.*, s.187.

⁶⁷³ **EK-31** AEV 173/32/84 – 4 Aralık 1922 İtalya’nın Yunan Hükümetini Tanımayacağına Dair Rendis’in Yolladığı Telgraf.

geçmektedir.⁶⁷⁴ İnglezu, yabancı gazetelerdeki çoğu yorumcunun Yunanistan'ın Milletler Cemiyeti'nden çıkarılması gerektiğini yazdığına, hükümlülerin cezalarını hak ettikleri görüşündeki yazarların sayısının ise çok az olduğuna değinmektedir. Devam eden günlerde *Times*'ta okuyucuların infazlara ilişkin yorumları yayımlanmış, çoğu başarılı tek şeyin Yunanistan'ın itibarının büyük oranda darbe alması, ülkenin dostlarının nüfuzlarının kırılması ve çabalarının boşa çıkması olduğu görüşünü belirtmiştir.⁶⁷⁵

Dava süreci ve infazlar, Türk basınına da yansımıştır.⁶⁷⁶ Örneğin, İhtilal temsilcisi Grigoriadis'in sorumluların vatan haini sayılıp idam edilmesi yöndeki ateşli konuşması ya da Gunaris'in yüksek ateşle yattığı gibi haberlere değinilmesi Yunanistan'daki gelişmelerin takip edildiğini göstermesi açısından ilgi çekicidir.⁶⁷⁷ İnfaz haberlerine bakılacak olursa, *Vakit* 30 Kasım 1922 baskısında yabancı haber ajanslarından da yararlanarak olaya genişçe değinmiş, Hatzianestis'in ve Gunaris'in fotoğrafını da paylaşmıştır. Mahkeme kararını, hüküm giyenlerin isimlerini ve cezaları eksiksiz bir şekilde detaylıca veren *Vakit*, Yunanistan için büyük neticeler doğuracağına inanılan bu hareketin, çoğu gazetede Büyük Devletlerin sadece ülkeye olan sempatisini değil ayrıca verdikleri mali desteği de sarsacağı şeklinde

---

⁶⁷⁴ Panagakos, **a.g.e.**, s.779; Zavitsianos, **a.g.e.**, s.174.

⁶⁷⁵ İnglezu, *a.g.m.*, s.191.

⁶⁷⁶ Döneme ait belli başlı Türk gazeteleri incelendiğinde özellikle *Tanin* gazetesinin dava süreciyle ilgili haberler yaptığı görülmektedir. 17 Kasım 1922 tarihinde *Tanin*, General Papulas'ın iddia makamı tanıklığı yaptığını ve Hatzianestis'e ağır ithamlarda bulunduğunu, dolayısıyla ikisi arasında tartışma yaşandığını yazmıştır. Diğer sanıklar hakkındaki suçlamalardan, ülkenin dört bir yanından sorumlu görülenlerin idamını isteyen bildirimlerin İhtilal Komitesi'ne ulaştığından bahseden gazete, haberlerinde davada tartışılan konulardan biri olan İstanbul'un Yunanlarca işgal edilmesi teşebbüsüne de yer vermiştir. 19 Kasım'da davanın yapılmaması konusundaki baskılar nedeniyle İhtilal Komitesi ile Bakanlar Kurulu arasında ihtilaf oluştuğunu yazan *Tanin*, zanlıların özellikle Gunaris, Hatzianestis ve Theotokis'in idamının olası olduğunu, ayrıca sorgulamaların devam ettiğini ve tüm sorumluların mahkemeye sevk edileceği haberini kaydetmiştir. Aynı gün Zaimis'in Başbakanlığı devralmayı sürüncemede bıraktığı bilgisini de okuyucularına sunmuştur. 26 Kasım tarihine gelindiğinde *Tanin*, savcıların idam taleplerini içeren konuşmalarını yaptıklarını yazmıştır. Lindley'in infaz kararı halinde ülkeyi terk edeceğine dair sunduğu nota, ardından Yunan kabinesinin istifası ve askeri bir hükümet kurulacağı, Başbakanlığı ise Gonatas ya da Pangalos'un üstlenmesinin söz konusu olabileceği yönünde söylentiler çıktığı kaydedilmiştir. 26 Kasım 1922 tarihinde bir diğer gazete *Babalık* da Zaimis'in Başbakanlığı üstlenmemesi nedeniyle Yunan kabinesinin istifa ettiğini yazmıştır. 28 Kasım baskısında *Tanin*, Gonatas'ın Başbakan, Pangalos'un ise Savaş Bakanı olduğu kabinenin Krala sunulduğunu, Prens Andreas'ın Sakarya yenilgisi dolayısıyla suçlandığını ve davada kararın ertesi gün çıkmasının beklendiğini yazmıştır.

⁶⁷⁷ *Tanin* 26 Kasım 1922.

yorumlandığını kaydetmiştir.⁶⁷⁸ *Hâkimiyet-i Milliye* ise 1 Aralık 1922 baskısında askeri mahkeme kararıyla idamların kurşuna dizilmek suretiyle infaz edildiği haberini yapmıştır.⁶⁷⁹ Gazete, infazların ABD, Londra ve Paris'te mühim tesirleri olduğunu yazarken, Lindley'in Atina'dan ayrıldığına ve herkesin, asıl kabahati olan Konstantinos'un kurtulduğundan şikâyetçi olduğuna dikkat çekmiştir. Ayrıca Lozan'dan, infazların uyandırdığı yankı dolayısıyla Venizelos'un görevinden istifa edeceğine dair haberler geldiği, ancak bunların Yunanlarca yalanlandığı kaydedilmiştir.

İncelenen Yunan gazetelerinde ise eleştirel haberlerin sıkı sansüre tabii tutulduğu görülmektedir. Örneğin, Avam Kamarası'nda Lindley'in Atina'dan ayrılışı ve Yunanistan'la ilişkilerin kesilmesine yönelik soru önermeleri ve İngiltere'nin Yunanistan'ın içişlerine yaptığı müdahalenin yerildiği dış haberlerin yayımlanmasına izin verilirken, Bonar Law'un tepkisine yer verilmemiştir.⁶⁸⁰ *Eleftheros Tipos* 2 Aralık'ta Lozan Gazetesi'nin muhabirinin Atina'da uygulamaya konan ölüm cezalarının Konferans'ta hiçbir olumsuz etkisi olmayacağına dair görüşünü sayfalarına taşımıştır.⁶⁸¹ Aynı gün Lord Curzon'un Atina'daki infazların Venizelos'la olan ilişkileri etkilemediği ve etkilemeyeceğine dair açıklamaları yazılmıştır. Burada Curzon'un "Yunan hükümeti" dememesine dikkat edilmelidir. Üzerinde müzakerelerin yapıldığı bölgelerdeki İngiliz menfaatleri, Yunanistan'ın ezdirilmemesini gerektirmektedir ki böylece Lord Curzon'un durumu normalleştirme uğraşında olduğu; ancak ülkesinin Yunan hükümetine karşı aldığı tavırla da tezat düşmek istemediği yorumu yapılabilir. Yine Venizelos da ülkede meydana gelen olayların konferanstaki işini etkilemeyeceği demecini vermiştir. Savaşta yenilginin üzerine antlaşma masasına oturan bir politikacının ülkesindeki olayların yurtdışında olumsuz tepki doğurduğunu açıktan açığa kamuoyuna duyurmayacağı beklenilesi bir durumdur.

---

⁶⁷⁸ *Vakit*, Lindley'in dava sürecindeki tutumuna da değinmiş, kendisinin tüm uyarılarına rağmen infazların gerçekleştiğini ve ardından Atina'dan ayrıldığını yazmıştır. Olayın İngiliz gazetelerinde, "Yunanistan'ın medeni bir ülke olmadığını ispat ettiği" gibi sert ifadeler içeren yazılarda duyurulduğunu kaydetmiştir. Gazete aynı baskıda Gonatas tarafından kurulan askeri hükümetle ilgili bilgi de vermiş, programlarının ülkeye biran önce asayiş sağlaması ve orduyu yeniden tesis etmek olduğuna dair beyanname yayımladıklarının altını çizmiştir.

⁶⁷⁹ Gazetenin hüküm giyenlere dair verdiği isimlerin arasında Theotokis'in adı geçmemektedir.

⁶⁸⁰ *Eleftheros Tipos* 18 Kasım (1 Aralık) 1922.

⁶⁸¹ *Eleftheros Tipos* 19 Kasım (2 Aralık) 1922.

Skrip, Fransız basınının infazları haklı gösterir açıklamalar yaptığını yazmış ve söz konusu haberlerden kesitler yayımlamıştır. Basındaki genel fikrin, asıl suçlu olan sabık Kral Konstantinos'un cezasını başkalarının ödemesiyle kovuşturmadan kurtulduğuna değinilmiştir.⁶⁸² Fransa'nın Büyük Savaş sırasında Konstantinos'la yaşadığı çatışmalar göze alındığında, bu çeşit yorumların ortaya konması doğal karşılanmalıdır.

Bu arada Lord Curzon'un vekili Amiral Talbot'a dönecek olursak, "altıların" infaz edildiği gün Atina'ya varmış, doğrudan İngiltere Büyük Elçiliği'ne yönelmiş; bu sırada Yunanistan'ı terk etme hazırlığı yapan Lindley, kendisine sanıkların ölüm cezasına çarptırıldığını bildirmiştir.⁶⁸³ İhtilal Lideri Plastiras'ı arayıp konuyla ilgili ivedi olarak görüşme isteğini bildirerek derhal yola çıksa da geç kalmıştır; yanlarına vardığında Gonatas ve Plastiras, kararın infaz edildiğini söylemiş ve "altıların" ailelerine yollanmak üzere getirilen kişisel eşyalarını göstermişlerdir.⁶⁸⁴ Bununla birlikte Atina'ya gelişi haberinin sızdırıldığını anlayan Talbot, aynı gece Atina'dan ayrılan Lindley'in aksine ülkede kalmıştır; çünkü bir misyonu daha bulunmaktadır: Prens Andreas'ın kurtarılmasını sağlamak.⁶⁸⁵

Rizospastis'in haberine göre 30 Kasım'da Gonatas, Plastiras, Pangalos, Rendis ve Aleksandris, Dışişleri Bakanlığı'nda bir araya gelmişler, daha sonra Talbot da görüşmeye katılmıştır.⁶⁸⁶ Kuvvetle muhtemel bu görüşme esnasında, Kotzias'ın da aktardığı üzere, Plastiras, Talbot'la bir anlaşmaya varmış, mahkemenin beklenmedik bir şekilde Prensi ölüm cezasına mahkûm etme kararı aldığı takdirde dahi cezanın müebbet sürgüne çevrileceğini ve Prens Andreas'ı kendisiyle birlikte İngiliz zırhlısıyla götürebileceği sözünü vermiştir.⁶⁸⁷ Gonatas, Talbot tarafından da Andreas'ın ceza almaması halinde İngiltere ile diplomatik ilişkilerin yeniden

⁶⁸² *Skrip* 19 Kasım (2 Aralık) 1922.

⁶⁸³ **İ Apologies Ton Thimaton**, s.291.

⁶⁸⁴ Grigoriadis, **a.g.e.**, s.422.

⁶⁸⁵ Venizelos karşıtları Talbot'un gelişi haberinin duyurulmasını Venizelos'un sağladığını iddia etmektedirler. Bu bilgi doğrulanmamış olsa da aksinin de ispat edildiği söylenemez. Gunaris'in yakın arkadaşlarından Vozikis, girişini yazdığı *İ Apologies Ton Thimaton* Tis 15 Noemvriu 1922 kitabında, Talbot'un gelişinin Lozan'da bulunan bir diğer temsilci Kaklamanos aracılığıyla Politis'e iletildiğini iddia etmektedir. Bkz. **İ Apologies Ton Thimaton...**, s.291. Aynı yöndeki bilgi için bkz. İkonomos, **a.g.e.**, s.594.

⁶⁸⁶ *Rizospastis* 18 Kasım (1 Aralık) 1922.

⁶⁸⁷ Kotzias, **a.g.e.**, s.183.

kurulması sözü verildiğini yazmıştır.⁶⁸⁸ Aynı gün İhtilal Lideri Plastiras imzalı, Prens Andreas'ın davasının görülmesi üzere Olağanüstü Askeri Mahkeme'nin Tümgeneral Vlahopoulos başkanlığında kurulduğuna dair karar çıkmış, İhtilal temsilcileri olarak Albay Kaloyeras ve Avukat Avraam belirlenmiştir.⁶⁸⁹

Gonatas, II. Georgios'un tüm dikkatini amcası Andreas'ın kurtulmasına verdiğini kaleme almıştır.⁶⁹⁰ Prens'in infaz edilmemesi için Pangalos dahi araya girmiş, İngiltere'nin hatırına ölüm cezası değil, müebbet sürgün gerektiğine dair hâkimleri ikna etmiş; ayrıca II. Georgios'a Prens'in tek bir kılına dahi zarar gelmeyeceği, Prens'in katli için önce kendisini öldürmeleri gerekeceğini söylemiş, hatta limana kadar eşlik edeceğini belirtmiştir.⁶⁹¹

Yine Avrupa hanedanlıklarıyla olan akrabalık ilişkileri göz önünde bulundurulduğunda, Andreas'ın kurtarılması için yurtdışından daha sert ve kesin açıklamalar yapılması beklenen bir durumdur. 1 Aralık tarihinde Yunanistan Paris Elçisi Romanos'a, Andreas'a karşı da şiddete dayanan sonuca varılmasının, Yunanistan'ın diğer ülkelerle olan ilişkilerinde hesap edilemez sonuçlar doğuracağı notası verilmiştir.⁶⁹²

Nihayetinde 2 Aralık 1922 sabahı Tümgeneral Vlahopoulos başkanlığında, müstakbel Büyük Britanya Kraliçesi Elizabeth'in kayınpederi olacak Prens Andreas'ın davası başlamış, İhtilal Temsilcisi Kaloyeras, sanığı 9 Eylül 1921 tarihinde karargâhtan verilen düşman üstüne yürüme emrini reddettiği için suçladığını ifade etmiştir.⁶⁹³ Şahit olarak dinlenen Papulas, Prensi güç durumda bırakacak sözlerden kaçınmış, “verilen karar uygulanmış olsaydı iyi mi ya da kötü

---

⁶⁸⁸ Gonatas, **a.g.e.**, s.262.

⁶⁸⁹ Asil üyeler: Alb. Florias, Yrb. Kotulas, Yrb. Fessopoulos, Yrb. Kimisis, Yrb. Languras, Dnz. Yrb. Dimulis, Bnb. Leondopoulos, Yzb. Hondros, Yzb. Haloftis ve Hukuk Müşaviri Hristos Vahliotis. Yedek üyeler: Alb. Pulakos, Hukuk Müşaviri Ananiadis, Yrb. Papasotiriu, Bnb. Kandedakis, Bnb. Bakopoulos, Dnz. Yrb. Panas, Dnz. Yzb. Georgulis. Bkz. *Eleftheros Tipos, Skrip, Rizospastis* 19 Kasım (1 Aralık) 1922.

⁶⁹⁰ Gonatas, **a.g.e.**, s.262.

⁶⁹¹ Dafnis, **a.g.e.**, s.34. Pangalos, dediği gibi kararın açıklanmasından sonra Prensi kaldığı evden makam arabasıyla almış ve Faliron'da demirli İngiliz zırhlısına binene kadar eşlik etmiştir.

⁶⁹² Tzanakaris, **a.g.e.**, s.556.

⁶⁹³ *Rizospastis* 20 Kasım (3 Aralık) 1922; Aynı tarihte *Hâkimiyet-i Milliye*'de Andreas hakkında yapılan tahkikât sonucunda dava açıldığı, Başkanlığına Vlahopoulos'un getirildiği, Kral II. Georgios'un ise istifa edip yurtdışına çıkma tehdidinde bulunduğu haberleri çıkmıştır. Bkz. *Hakimiyet-i Milliye* 3 Aralık 1922.

mü sonuç getirirdi” bilemeyeceğini söylemiştir. Venizelos yanlısı diğer şahit Sariyanis ise doğrudan doğruya Prens Andreas’ın kolordusunun sevk ve idaresiyle ilgili çok da bilgi sahibi olmadığını, daha çok kurmay ofisinin sözü geçtiği görüşünde olduğunu belirtmiş, Başkomutan tarafından verilen emre uyulmadığı için Sakarya taarruzunun başarıyla sonuçlanmadığına değinmiştir.⁶⁹⁴

Bu arada Venizelos’un, II. Georgios’tan Andreas hakkında “zorunluluktan” açılan davaya olan derin üzüntüsüne inanmasını, ancak içinde bulunulan durumun vahametinden ziyade ülkenin ve tabii olarak tahtın kalıcı menfaatlerini aklında bulundurmasını rica ettiği telgrafi gelmiştir. “Rüzgâr ekildiği için fırtına biçildiğini”, fakat artık dineceğini belirten Venizelos, büyükbabası I. Georgios’un *Gudi Darbesi* zamanında bir hayli güç duruma düştüğünü, ama ihtilâli büyük bir vakarla karşıladığını ve sonucunda ülkenin durumunun iyileşmesiyle Balkan Savaşları’ndan muzaffer çıktıklarını hatırlamasını istemiş; kendisinin de büyükbabası gibi “saray dalkavuklarına” kulaklarını tıkayıp bağımsız devletin sadık koruyucusu olacağını umduğunu ki böylece suların durulacağını ve yeniden iyi günler göreceklerini ifade etmiştir.⁶⁹⁵ II. Georgios cevaben, büyükbabası hakkındaki övücü sözlerden duyduğu memnuniyeti aktarırken Yunanistan’ın temel ilkelerine saygılı bir şekilde hizmet edeceğini, lakin yükünün ağır olduğunu ve önüne yığılmış engelleri aşmak için kendisi gibi vatani her şeyden önce görenlerin yardımına ihtiyacı olduğunu söylemiş; şanlı vatanlarının karşısındaki tehlikeleri birlik oldukları takdirde bertaraf edeceklerine ilişkin kelimeler sarf etmiştir.⁶⁹⁶ Venizelos’un sözlerinin öğüt niteliği taşımakla birlikte, bir nebze de kibarlıkla ifade edilmiş gözdağı olduğunu söylemek mümkündür. II. Georgios’un birlik çağrısının ise 1924 yılı başlarında krallığın ilga edilmesi sürecinde Venizelos’un kendisinden yana çıkmasıyla cevap bulduğu yorumu yapılabilir.

---

⁶⁹⁴ Geri çekilme fikrini taşıyan II. Kolordu Kurmay Başkanı Gavalias’ı görevinden uzaklaştırdığını söylemiş, bunun üzerine Kaloyeras: “Andreas hanedanlıktan olmasaydı sadece Gavalias’la mı yetinirdiniz?” sorusunu sormuş, Papulas’ın ifadesinde Andreas’ı bu yüzden görevinden alamadığına dair tabirler olduğunu da iddia etmiştir. Papulas iki soruya da olumsuz cevap vermiş, o koşullar altında Kolordu Komutanı’nı değiştirme imkânının olmadığını, kolorduda problemler doğurması tehlikesini sebep göstererek, dile getirmiştir. Bkz. *Eleftheros Tipos, Skrip* 20 Kasım (3 Aralık) 1922.

⁶⁹⁵ Fedon Bubulidis, **O Eleftherios Venizelos Ke İ Politiki Katastasis Tis Ellados: Agnosta Ke Anekdotia Engrafa Ton Eton 1920-1922 Ke 1934-1936**, C. I, Leshi Fileleftheron, Atina, 2000, s.163.

⁶⁹⁶ **EK-32** AEV173/32/133 – 6 Aralık 1922 II. Georgios’un Venizelos’a Teşekkürü ve İşbirliği Teklifi.

Prens Andreas'ın davasına dönersek, son iddia makamı tanığı Trivilas'tan sonra, "altılar davası" esnasında iddia makamı şahitliği yapan Skilakakis, gazeteci Karvunis'le beraber savunma şahitliği yapmışlar, akabinde Andreas söz almıştır. Bir asker olarak görevini layıkıyla yerine getirdiğinin kabul edilmesinden başka bir şey istemediğini belirten Andreas'ın savunmasının ana dayanağı, emir uygulanmadığı için Yunan ordusunun kuşatılmaktan kurtulduğu olmuştur.⁶⁹⁷ Davadaki İhtilal Temsilcileri Kaloyeras ve Avraam'ın Andreas'ın söz konusu görev için tecrübesiz olduğu, ancak Prens sıfatıyla bu konuma geldiği, yine bu sıfatı dolayısıyla hiçbir emri tanımadığı minvalinde konuşmaları sonrasında akşam saatlerinde hâkimler istişareye çekilmişlerdir. Aynı gece zaten daha önce de yapılan anlaşmalara uygun olarak verilen kararı Başkan Vlahopoulos okumuştur: 9 Eylül 1921 tarihinde Başkomutanın verdiği emri uygulamayı reddeden İkinci Kolordu Komutanı Tümgeneral Prens Andreas'ın tenzili rütbe ile müebbet sürgününe oybirliğiyle karar verilmiştir.⁶⁹⁸ Ardından Talbot'la birlikte 4 Aralık tarihinde İtalya, Brindisi'ye gitmek üzere İngiliz zırhlısı "Calypso" vasıtasıyla Atina'dan ayrılmıştır.⁶⁹⁹

Görüldüğü üzere bu sefer müdahaleler sonuç getirmiştir. Nitekim Yunanların deyimiyle ipin ucundakinin damarlarında "mavi kan" akmaktadır. Dafnis ise bir noktaya daha dikkat çekmektedir. Ona göre Prens Andreas'ı kurtaran Talbot'un ve diğerlerinin aracılığı değil, "altıların" infazı olmuştur. Nitekim kurşuna dizilmelerinin ardından Atina kederli bir havaya bürünmüş, en fanatik olanlar dahi durulmuştur ki 28 Kasım'dan sonra İhtilal kendi istese bile başka infaz gerçekleştirecek durumda değildir.⁷⁰⁰

Tzanakaris'in kitabında aktarılan Paris gazetelerinden birinde çıkmış dikkat çekici yazıya değinerek Lozan'a dönmek yerinde olacaktır. Buna göre Yunanistan, Venizelos tarafından temsil ediliyor olsa dahi, Lozan'daki rolü siliktir ve bunun nedeni Yunanistan'dan söz edilmediği için değil, Atina'da beş eski bakanın ve

---

⁶⁹⁷ *Eleftheros Tipos, Skrip* 20 Kasım (3 Aralık) 1922. Andreas'ın savunmasını Skilakakis ve yönettiği orduda kurmay başkanlığı yapan Gavalias'ın tanzim ettiği iddiası da bulunmaktadır. Bkz. Kotzias, **a.g.e.**, s.184-186.

⁶⁹⁸ **EK-33** AEV 173/32/62 – 3 Aralık 1922 Prens Andreas'ın Dava Sonucunu Bildiren Belge; *Eleftheros Tipos, Skrip* 20 Kasım (3 Aralık) 1922. Aynı baskıda sorgulamalar çerçevesinde İzmir Yüksek Başkomiserliği yapan Aristidis Stergiadis'in de yenilginin suç ortağı sıfatıyla mahkeme huzuruna çıkarılacağına dair bilgi alındığı da kaydedilmiştir.

⁶⁹⁹ **EK-34** AEV 173/32/81 – 4 Aralık 1922 Prens Andreas'ın Ülkeden Ayrılışını Bildiren Belge.

⁷⁰⁰ Dafnis, **a.g.e.**, s.31.

başkomutanın vahşi bir şekilde kurşuna dizilmesindedir. Haklarındaki adaletle alay eden davanın ise ölümlü biten bir intikama dönüştüğü belirtilmiş; gerçeğin sadece şu durumdan ibaret olduğuna dikkat çekilmiştir: “Gunaris, harekâta başarılı olsaydı taçlandırılacaktı; ancak tersi olduğu için kurşuna dizildi.” Öte yandan kurşuna dizilenlerin izledikleri politikanın kendisine ait olmasına rağmen, Venizelos’un canlarını kurtarmak için bir kelime etmekten başka bir şey yapmadığı, hâlbuki ne kadar kendini savunsa da “Küçük Asya macerasına” ilk atılanın Venizelos olduğu kaleme alınmıştır. Atina’da II. Georgios’u denetim altına almış olan İhtilal Komitesi’nin ise intikamına devam edeceğini gösterdiğine, buna karşın Prens Andreas’ı ölüme mahkûm etmeye cesaret bulamadığına değinilmiş ve İhtilalin emelinin Müttefiklerin arasında yer almak olduğunu bildirmesine şöyle bir yorum yapılmıştır: “Bu tür bir şeye inanıyorlarsa; kendilerini feci halde kandırdıklarını pek tabii kavrayamazlar.”⁷⁰¹ 10 Aralık tarihli yazının, infazlar hakkında Lozan’da, dahası dış kamuoyunda hala suların durulmadığını gösterdiği ileri sürülebilir.

Lozan görüşmelerinin açılmasının üstünden bir aydan fazla zaman geçmesine rağmen hiçbir mesele tam anlamıyla halledilememiştir. Karacan’ın deyişiyle her sorun sadece yoklanıp, zorluğu anlaşılması üzerine tartısı alınıp bir kenara bırakılmaktaydı.⁷⁰² Lozan’da Ocak ayında da çıkmaz devam ederken, Yunanistan’ı ilgilendiren bir gelişme daha olmuş, 11 Ocak 1923 sabah saatlerinde sabık Kral Konstantinos ölmüştür. *Skrip* haberi manşetine taşımış, Konstantinos’un yıllardır muzdarip olduğu böbrek iltihabının kalp yetmezliğiyle birleşip ani ölümünü getirdiğini yazmış, eşi Sofia’nın II. Georgios’a haberi “*Baban öldü. Annen*” şeklinde bir telgrafla bildirdiğini duyurmuştur.⁷⁰³

Ayrıca aynı ay içerisinde İhtilalciler, “Altıların” infazı ve Konstantinos’un ölümü sonrasında geçmişe bir sünger çekmek amacıyla genel affın kullanılabilceğini düşünmüşler – ki Lindley’le ilk görüşmelerinde sözünü verdikleri ve yine Talbot’la anlaşmaları üzere – ve Plastiras, 21 Ocak 1923 tarihinde ilgili kararı

⁷⁰¹ Vasilis Tzanakaris, **Dakrizmeni Mikrasia 1919-1922: Ta Hronia Pu Sintaraksan Tin Ellada**, Ekdotis Metehmio, Atina, 2007, s.725.

⁷⁰² Karacan, **a.g.e.**, s.151.

⁷⁰³ *Skrip* 30 Aralık 1922 (12 Ocak 1923). Ölüm tarihi gazetelerce 29 Aralık 1922 (11 Ocak 1923) olarak onaylanmakta, Gonatas tarafından ise 27 Aralık 1922 (9 Ocak 1923) olarak hatalı verilmektedir. Bkz. Gonatas, **a.g.e.**, s.262. Haber *Rizospastis*’te 31 Aralık 1923 (13 Ocak 1923) tarihinde çok küçük bir köşede verilmiş, aynı gün defnedileceği yazılmıştır.

çıkarmıştır.⁷⁰⁴ *Eleftheros Tipos* haberi, “İç Huzurun Hatırına İhtilalin Muhteşem Jesti: Siyasi Suçlulara Af” manşetiyle duyurmuş, af kapsamında serbest bırakılacaklar hakkında bilgi vermiştir.⁷⁰⁵

Müzakerelerin temasını doğal olarak sadece Türk – Yunan meseleleri değil, Sevr’in tamamen yenilenmesi oluşturuyordu ki Boğazlar, Musul-Kerkük, kapitülasyonlar ve Osmanlı borçları gibi konularda hala orta yol bulunamamıştır.⁷⁰⁶ İngilizler isteklerini kabul ettirmenin yolunu aramaktadırlar. Lord Curzon daha Aralık ayında hükümetine yolladığı raporda, Noel’de evde olma ümidini toptan yitirdiğini⁷⁰⁷, bununla birlikte bir antlaşma taslağı hazırladığını belirtmiştir. Curzon, Türklerin ısrarla izledikleri taktikler dolayısıyla taslakta geçecek noktaların birini dahi kabul ettiklerini söyleyemeyeceğini, ancak bu yolla İngilizlerin ileri sürdüklerinin büyük çoğunluğundan geri adım atmayacağını gösterilmesi gerektiğini eklemiştir. İsmet Paşa’ya vereceği bu taslağı Noel boyunca tartışıp tamamen kabul etmesini ya da reddetmesini isteyeceğini, ancak imzasını attığı takdirde hükümetini de bağlayacağını aksi takdirde barışın toptan suya düşeceğini belirteceğini söylemiştir. Makul bir süre içinde barışın imzalanması için başka bir yol düşünemediğini ifade eden Curzon, taslağın tüm taraflarca imzalanmasının ardından antlaşmanın kâtiplerce son şekline getirilmesiyle sonradan tamamlanabileceğini, ilgili tüm hükümetlerin bu tavrı takınmasının gerekliliğine değinmiştir. Tabii Türklerin kabul etmeyip müzakerelerden çekilmesi olasılığının da olduğunu belirtmiş; ancak bunun İsmet Paşa’nın sahip olduğu gücün kapsamına, dahası Türklerin savaşın yeniden baş göstermesi tehlikesi karşısında barışa olan gerçek arzularına bağlı olduğunu kaydetmiştir.⁷⁰⁸

İngiliz Başbakan’ın büyük memnuniyetle karşıladığı Curzon’un barış projesi taslağı⁷⁰⁹, Türk Heyeti’ne, incelemeleri için ancak 29 Ocak’ta verilmiştir.⁷¹⁰ 31

---

⁷⁰⁴ Gonatas, **a.g.e.**, s.262.

⁷⁰⁵ *Eleftheros Tipos* 9 Ocak (22 Ocak) 1923. Aynı gün M. Misios Adalet, Georgios Papandreu İçişleri ve Per. Pierakos Mavromihalis Savaş Bakanı olarak göreve başlamışlardır.

⁷⁰⁶ Yanulopulos, **a.g.e.**, s.312.

⁷⁰⁷ Curzon, bu isteğini İsmet Paşa’ya daha 21 Kasım 1922 tarihinde ilk baş başa görüşmelerinde iletmiş; aldığı cevap “bunun kendi ellerinde olduğu, isterlerse bir saat içinde sorunun biteceği” şeklinde olmuştur ki gülerek İsmet Paşa’ya aynı durumun Türkler için de geçerli olduğunu söylemiştir. Bkz. Şimşir, **Lozan Günlüğü**, s.156.

⁷⁰⁸ **EK-35** CAB/24/140/69.

⁷⁰⁹ **EK-35** CAB/24/140/69.

Ocak'ta oturumda sunulan ve bir oldubitti şeklinde imzalanması istenen taslak, yoğun İngiliz baskılarına rağmen Türk temsil heyetince⁷¹¹ kabul edilmemiş ve Türklerin verdiği karşı teklifin de üzerinde anlaşma sağlanamamasının akabinde konferans 4 Şubat 1923 tarihinde kesintiye uğramıştır.⁷¹²

Konferansın kesintiye uğramasından önce ise Yunanistan ve Türkiye arasında sadece tek bir sorun çözümlenmiş ve 30 Ocak 1923 tarihli Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol ile Sivil Rehinelerin Geri Verilmesine ve Savaş Tutsaklarının Mübadelesine İlişkin Türk-Yunan Anlaşması imzalanmıştır.⁷¹³ Devam etmeden önce nüfus mübadelesi meselesinin Yunanistan'ın en zor kabul ettiği noktalardan biri olduğundan söz edilmelidir. Nitekim mübadele, yenilgiden sonra ülkede kaotik bir ortam oluşturan mültecilerin – dönemin gazetelerinden sokaklarda hayata tutunmaya çalıştıkları, şanslı olanların bir sinema ya da tiyatro salonuna sığınabildikleri bilgilerine ulaşabilir – bir daha evlerine dönememeleri anlamına gelmekte ve Yunanistan'ın barıştan sonra başa çıkması gerekecek esaslı bir sorunu teşkil etmektedir. Ayrıca ileride bahsedileceği üzere Venizelos'un Pangalos ve Hatzikiriakos gibi ihtilalcilerle arasının açılmasının da başlangıcı olduğu söylenebilir.

Psirukis'in, Yunanistan'ın Lozan'daki konumuyla ilgili yaptığı yoruma göre “altıların” infazı, dış güçlerin Yunanistan'ın içişlerine iyice karışmaları ve böylece muzaffer Türkiye ile yapılacak yeni barışın ortaya çıkaracağı ağırlığı ülkenin üstüne yüklemek için birinci sınıf fırsatı teşkil etmektedir. 1920 yılında Yunan sağıının iktidara gelmesi, nasıl memnuniyetsiz gözükp Ankara'yla müzakere yapmalarına imkân tanıdıysa; bu kanadın liderlerinin hüküm giyip infaz edilmeleri de sert tepki verip Lozan Barış Konferansı'nda Yunanistan'ı kurban etmeye çalışmaları manasına gelmektedir.⁷¹⁴ Dikkate değer bir yaklaşım olmakla birlikte, “altılar” meselesiyle Müttefiklerin kendi hedefleri doğrultusunda Yunanistan'dan daha rahat faydalanma imkânı bulduklarını söylemek daha yerinde olacaktır.

---

⁷¹⁰ Jaeschke, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi II**, s.22.

⁷¹¹ Karacan, **a.g.e.**, s.233-234; ayrıca taslaktaki maddelerin listesi için bkz. **A.g.e.**, s.221-222.

⁷¹² Şimşir, **Lozan Günlüğü**, s.407-414.

⁷¹³ Çiğdem Kılıçoğlu Cihangir, “*Lozan Barış Konferansı'nın İlk Aşaması ve Konferansın Kesintiye Uğradığı Dönemde Yunanistan*”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Ankara, No: 53, 2013, s.144; Vurnas, **a.g.e.**, s.288.

⁷¹⁴ Psirukis, **a.g.e.**, s.249.

Nitekim Yunan politikacılar mütarekeyle oluşan statükonun barış görüşmelerinde Türklere daha fazla toprak vermeden korunmasıyla yetinmeyi düşünseler de ordu, Doğu Trakya'nın yeniden zaptı için savaş açmaya niyetli olmuştur.⁷¹⁵ Bu durum da Müttefikler tarafından “Yunan ordusu, Doğu Trakya'ya girip İstanbul'a kadar yürüebilir” tehdidi şeklinde Türk tarafa karşı pazarlık malzemesi olarak kullanılmasının önünü açmıştır.

Müzakerelerin kesintiye uğradığı dönemde Trakya Ordusu'nun başında olan Pangalos ve İhtilal Lideri Plastiras'ın gerginliği artıracak şekilde Türklerle yeniden savaşa girip İstanbul üzerine yürüme taleplerini hat safhaya çıkardıkları görülmektedir. Hatta Venizelos'un müzakerelerin kesilmesine ilişkin Atina'ya yolladığı telgrafta, Müttefiklerin uzlaşmacı ve teslimiyetçi göründüklerini, dolayısıyla Trakya'dan taarruza geçebilecek nitelikte bir ordunun varlığıyla Türk inadını kırabileceklerini bildirmesi, rövanş tutkusuyla gelişmeleri takip eden Pangalos'a umut verecektir.⁷¹⁶

Bu planların uygulanması için tabii ki ordunun revize edilmesi mesaisi gerekmiştir. Böylece “altıların infazının” sonuçlarından birini teşkil ettiği söylenebilecek bir noktaya daha gelinmektedir: Yunanların “mucize” olarak nitelendirdikleri “Meriç Ordusu” (*Stratos tu Evru*). Daha önce de değinildiği gibi çoğu subay, özellikle Pangalos, askerin maneviyatının yükseltilmesi ve ordunun savaşabilir hale getirilmesi için “altıların” kurşuna dizilmelerini elzem görmüşlerdir. Bu görüşü haklı çıkaran Yunan tarihçiler, infazlar karşısında herkesin donup kaldığını özellikle asker kaçaklarının “Bunlar, başbakanları kurşuna dizmekten çekinmediler. Beni mi düşünecekler?” korkusuyla birliklerine dönmeye başladıklarını, böylece “Meriç Ordusu”nun restorasyonunun hızlı bir ritim kazandığını ifade etmektedirler.⁷¹⁷ Bu ordunun başında ise 25 Aralık 1922 tarihinden itibaren başkomutanlığı üstlenmiş olan Pangalos bulunmaktadır.⁷¹⁸ Görevine başlamasıyla Savaş Bakanlığı'nı Gonatas'a devreden Pangalos, askerin istihkakını, levazimatı – bir kutu sigara dahi – çalan ya da zimmetine geçirenlerin, herhangi bir

⁷¹⁵ Grigoriadis, **a.g.e.**, s.430.

⁷¹⁶ Kılıçoğlu Cihangir, *a.g.m.*, s.146; Erdem, **a.g.e.**, s.526; Dafnis, **a.g.e.**, s.50.

⁷¹⁷ Dafnis, **a.g.e.**, s.38-39; Vurnas, **a.g.e.**, s.288; Grigoriadis, **a.g.e.**, s.431; Panagakos, **a.g.e.**, s.179.

⁷¹⁸ Gonatas, **a.g.e.**, s.263.

asker ya da subayın cepheden ayrılmasına kasten yardımcı olan her sıhhiyecî subayın derhal ölümle cezalandırılacağını öngören bir emir çıkarmıştır.⁷¹⁹ Hatziantoniou'nun aktarımına göre kimseye ayrıcalık yapılmamış, ordu kurmayları en seçkin subaylardan seçilmiş ve Pangalos'un mükemmeliyetçiliğiyle felaketten sonra oluşturulan harika ordu "Megali İdea"yı diriltme hayali kurmuştur.⁷²⁰ Theodoros Pangalos'a karşı pek çok olumsuz fikir taşıyanlar olsa da, Meriç Ordusu'nun kısa sürede savaşır hale gelmesinin onun sayesinde olduğuna dair ortak görüş istikrarını korumuştur demek doğru olacaktır.⁷²¹

Ordunun niteliğine dair çekincesini ortaya koyan bir subay da bulunmaktadır. Öyle ki General Spiridonos, Müttefiklerin uzun süre boyunca söz konusu ordunun muazzam bir savaş gücü olduğunu, İstanbul'a akın edip ortalığı kasıp kavuracağını yineleyerek istekleri konusunda nüfuz etmeye çalıştıklarını söylemekte, ancak ordunun bu nitelikte olup olmadığı sorusunu da sormaktadır. Şahsen hiç tereddütsüz hayır cevabını vermektedir, ona göre "Türk süngüsü" Yunan ordusunu Anadolu topraklarına gömmüştür. Ancak yine de bu konuda asıl söz sahibinin galip gelenler olduğunu ki İsmet Paşa'nın böyle bir ordunun varlığını kabul ettiğini, yeni bir savaşın çıkmasının önüne geçmek adına da savaş tamirat bedeli talebinden vazgeçtiğini, dolayısıyla Meriç Ordusu'nun mucize sıfatını kabul etmenin zaruret haline geldiğini ifade etmiştir.⁷²² Spiridonos'un neticeye dayanarak yorum yaptığı anlaşılmaktadır.

İki buçuk ay süren ara dönemde Yunanlar, karışıklıklara mahal veren Jülyen takvimini bırakıp Gregoryen-miladi takvimi izlemeye başlamışlar; çıkarılan yasaya göre aradaki 13 günlük farkın kapatılması için Yunanistan'da 16 Şubat 1923 tarihi,

---

⁷¹⁹ Hatziantoniou, **a.g.e.**, s.216.

⁷²⁰ Hatziantoniou'nun yazdıklarına göre Paris Büyükelçisi Romanos'un oğlunun, gelmediği takdirde mahkemeye sevk edileceğini belirterek birliğe duhulünü sağlamıştır. Haksız kazanç sağlayanlara "Gerektiği takdirde birinizi "alaturka" yöntemle asıp göğsünde işlediği suçun yazılı olduğu kâğıtla çürümeye bırakacağım." dediği de geçmektedir. Hatziantoniou, **a.g.e.**, s.217-220.

⁷²¹ Gonatas, bencilce ihtiraslar gibi zaafı olsa da, nitelikli ve hızlı bir şekilde nizamı sağlanmış bir ordu teşkil ettiğini, hatta Venizelos'un, daha sonraki bir tarihte, böylece Lozan'da barışın imzalanmasına götüren son diplomatik başarıların bu sayede elde edildiğini dile getirdiğini kaleme almıştır. Bkz. Gonatas, **a.g.e.**, s.263.

⁷²² Spiridonos, Türk ordusunu ve askerini sadece tarihten değil, 1897 Tesalya'dan 1921 Sakarya'ya kadar katıldığı savaşlardan şahsen tanıdığını ve kadrosunun, kurmaylarının mükemmelliğini kabul ettiğini de söylemektedir. Ancak Türklerin 1922 zaferinde rol oynayan bir faktörün daha bulunduğunu dile getirir: Güçlü asker ve ileri görüşlü diplomat Mustafa Kemal'in varlığı. Bkz. Spiridonos, **a.g.e.**, s.272-273.

yeni takvimle 1 Mart 1923 olarak kabul edilmiştir.⁷²³ Yine bu dönemde zaten kötü olan ve yenilgi sonrasında göçen ekonomiyle ilgilenmiş, menkul ve gayrimenkullerin vergilendirilmelerini düzenlemiş, Milletler Cemiyeti'nden büyük meblağda kredi almak için görüşmeler gerçekleştirmiş, mültecilerin iskân ve istihdam problemlerine çözüm üretmeye çalışmışlardır.⁷²⁴ Türklerin de ekonomik adımlar attığından, gelecekte nasıl bir ekonomik sisteme dâhil olacaklarına dair göstergeler taşıması açısından İzmir'de İktisat Kongresi düzenlediklerinden bahsetmekte fayda vardır.⁷²⁵

Konferansın kesilmesi Müttefikler ve Türkiye arasında yeni çatışmaları beraberinde getirmemiş olsa da (İsmet Paşa'nın ülkeye dönmesi sürecinde yabancı savaş gemilerinin İzmir limanından çıkarılması konusundaki gibi) bazı gerginlikler yaşanmış⁷²⁶; ancak Türk taraf savaş çıkmamasından yana bir tavır takınmayı tercih etmiştir. Mustafa Kemal Paşa, mecliste İsmet Paşa'nın taviz verdiği şeklinde ağır eleştirilerde bulunanlara, savaş ihtimali karşısında gözlerini kararttıkları için yakın zamanda mahcup olacaklarını belirterek çıkışıyorken⁷²⁷, Yunanistan'da Plastiras, Pangalos, Hatzikirakos gibi İhtilalin çekirdek kadrosu oluşan belirsizlik ortamında savaşın yeniden başlaması için uğraş vermektedirler. Bu konuda ordunun savaşabilir nitelikte olduğu kendisine teyit edildikten sonra Venizelos da Türk tarafın taleplerinden vazgeçmesi için savaşın devam etmesi seçeneği üzerinde durup, Yunan donanmasının Marmara'ya girmesine izin verilmesi, asli Türk ordusunun Trakya'ya geçişinin engellenmesi ve Yunanistan'ın ileri harekâtına başladığında Bulgarların kendileri üzerine olası bir taarruza girişmelerinin önüne geçilmesi adına da Sırp-Hırvat-Sloven Devleti'yle işbirliği sağlanması konularında çalışma yürütmeye başlamıştır.⁷²⁸ Hatta, elzem gördüğü Sırp-Hırvat-Sloven Devleti'nin desteğini kazanmak için Florina'nın dahi bu ülkeye bırakılmasını düşünse de Gonatas'ın aktarımına göre İhtilal liderlerinin kabul etmemesi, Dafnis'e göre ise Belgrad'ın buna

---

⁷²³ Ülkelerini geri bırakan, Avrupalı tüm ülkelerin izledikleri ve bilimsel olarak da daha doğru olarak kabul ettiği Gregoryen takvime geçmemelerini hata olarak gördüğünü söyleyen Gonatas, nihayetinde aralarında görüşükten sonra ilgili değişiklik için bir komisyon kurduklarını ve yasanın 18 Ocak (1 Şubat) 1923 tarihinde çıktığını kaydetmiştir. Bkz. Gonatas, **a.g.e.**, s.263. Böylece çalışmada karışıklık olmaması adına miladi takvimdeki karşılığı parantez içinde verme yönteminin kullanımı bu noktada bırakılmıştır.

⁷²⁴ Gonatas, **a.g.e.**, s.264-265.

⁷²⁵ Jaeschke, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi II**, s.25.

⁷²⁶ Şimşir, **Lozan Günlüğü**, s.416-421.

⁷²⁷ **A.g.e.**, s.423.

⁷²⁸ Dafnis, **a.g.e.**, s.50.

yanaşmaması ve sadece diplomatik destek vereceğini açıklaması üzerine bu çaba da başarısızlıkla sonuçlanmıştır.⁷²⁹

Nihayetinde Türk tarafının ileri sürdüğü bir dizi karşı teklifin Londra'da müttefikler arası yapılan istişarede masaya yatırılmasından sonra Lozan Konferansı'na devam edilmesi kararlaştırılmış, Lord Curzon'un yerine Horace Rumbold, Barrere'nin yerine General Pellé yetkilendirilmiş, yine Garroni'nin görevini de Montagna devralmış ve çalışmalar 23 Nisan tarihinde yeniden başlamıştır.⁷³⁰ Venizelos, olası bir taarruz için işbirliği sağlayamamasının ardından, Türklerin Müttefikler karşısında bazı tavizler verip kendileriyle aralarındaki meselelerin çözümünde tek başına kalmalarını sağlamaları, sonuç olarak Yunanistan'ın iyice zor durumda kalması ihtimalini de hesaplayarak, artık İsmet Paşa'yla anlaşmanın yollarını arayacaktır.

Pek çok konuda taviz verildiğini, seferberliğin ekonomiyi çıkmaza soktuğunu ve İstanbul'a girip de kendilerince çözüm üretmelerinin de engellendiğini düşündükleri için Lozan'daki gidişattan memnun olmayan Pangalos ve Hatzikiriaos'un girişimiyle Venizelos'un görevinin Dışişleri Bakanı Aleksandris'e verilmesi durumu ortaya çıkmıştır.⁷³¹ Gonatas, Venizelos'un ödüncülüğünden şüphelenilmesinin Plastiras, Sakellaropulos, Apostolos Aleksandris⁷³², Mavromihalis, Donanma Bakanı Vulgaris, Pangalos, Hatzikiriakos ve kendisinin katıldığı bir toplantı yapılmasını zorunlu kıldığını ve 7 Mayıs 1923 tarihinde Yunan heyetine belirsizliğin bir an önce son bulmasını, ordunun hiçbir dış yardım olmaksızın Türklere karşı savaşabileceğini, lakin eyleme geçmenin ertelenmesinin askerinin maneviyatını düşürdüğünü, Türklerle ayrı bir barış imzalanamayacağını bildirmek adına Aleksandris'in yetkilendirildiğini söylemektedir. Aleksandris'e ayrıca Türklerle müzakerelerin kesilmesi için ortak bir görüş yaratılması ya da Türk-Yunan çatışması halinde diğer ülkelerin tarafsız kalmalarının sağlanması ve hâlihazırdaki temsilcilere, "Türklerin Mudanya Mütarekesini açıkça ihlal ettikleri

⁷²⁹ Gonatas, *a.g.e.*, s.268; Dafnis, *a.g.e.*, s.55.

⁷³⁰ Yanulopulos, *a.g.e.*, s.312; Karacan, *a.g.e.*, s.265-268.

⁷³¹ Stefanakis, *a.g.m.*, s.39.

⁷³² Apostolos Aleksandris, geçici olarak Dışişleri Bakanlığını yürüten Rendis'in yerine 11 Aralık 1922 tarihinde asaleten atanmıştır. Bkz. (<http://www.ggk.gov.gr/?p=933>.) Erişim Tarihi 18 Nisan 2014.

bahanesiyle” en geç on beş gün içerisinde mütarekenin Yunanlarca iptal edileceğini iletmesi, aksi takdirde temsilciliği devralması görevi verilmiştir.⁷³³

Hemen ertesi gün yola çıkan Aleksandris⁷³⁴, Lozan’da durumu derhal heyete izah etmiş, Venizelos ise bahsedilenlere prensipte katıldığını ancak Müttefiklerin Türk talepleri karşısında taviz verdiklerini ki Yunanlara pek bir destek verecek gibi durmadıklarını, Atina’nın istediği tavrın kendilerini iyice uzlaşmaz ve savaş yanlısı göstereceğini ve hiç iyi bir sonuç getirmeyeceğini söylemiştir. İsmet Paşa’yla Yunan temsilcisi değil “Venizelos” olarak görüşeceğini, eğer anlaşılırsa ve Atina tarafından kabul edilmez ise görevinden kesin olarak istifa edeceğini bildirmiştir.⁷³⁵

Venizelos, savaşın çıkma tehlikesine Müttefikleri inandırırken diğer taraftan İsmet Paşa’yı pek çok defa baş başa görüşerek ikna etmeye çalışmıştır.⁷³⁶ Nihai olarak ise 26 Mayıs 1923 tarihinde Ouchy Şatosu’nda yaptıkları son gizli toplantıda savaş tamirat bedeline karşılık Karaağaç’ın Türkiye’ye bırakılması konusunda antlaşmaya varmışlardır ki Venizelos şu yorumu yapmıştır: “Şunu söyleyeyim ki artık barış imzalanmış sayılabilir.”⁷³⁷ *Eleftheros Tipos* haberi “Ankara Yunanistan Karşısında Geri Adım Attı. Dün Lozan’da Anlaşma Sağlandı. Hiçbir Tamirat Bedeli Üstlenmedik. Sadece Karaağaç Bırakılıyor. Barış Birkaç Gün İçinde İmzalanacaktır.” şeklinde manşetine taşımıştır.⁷³⁸ Plastiras ve Gonatas, “Yunanistan’a onurlu bir barış sunduğu için vatanın Venizelos’a duyduğu sonsuz minneti” ifade ettikleri telgrafı yollarken, Pangalos ve Hatzikiriakos, “Ordu ve Donanma Komutanı ile Dışişleri Bakanı’nın yazılı talimatının hiçe sayılarak böyle bahtsız bir çözüme varılmasını zorunluluktan kabul ettiklerini ve duydukları derin üzüntüyü” bildirmişlerdir.⁷³⁹

---

⁷³³ Gonatas, **a.g.e.**, s.268-269. Karacan, eserinde Aleksandris’i Venizelos’un çağırdığını ifade etmektedir. Ancak incelenen hiçbir Yunan kaynağında bu yönde bir bilgi bulunmamaktadır. Bkz. Karacan, **a.g.e.**, s.383.

⁷³⁴ *Eleftheros Tipos* 8 Mayıs 1923.

⁷³⁵ Gonatas, **a.g.e.** s.269.

⁷³⁶ Bu arada, Karacan’ın hatıralarında Venizelos’un Türklerin mütarekeyi ihlal ettiğine dair propaganda yaptığını, savaş korkusuyla Müttefikleri korkutmaya çalıştığını anlatmaktadır. Buradan hareketle Atina’nın temsilcisine verdiği notanın – tümü olmasa da – gereğinin yapıldığını söylemek yerinde olacaktır. İsmet Paşa ve Venizelos’un anlaşma süreciyle ilgili detaylı bilgi için bkz. Karacan, **a.g.e.**, s.382-402.

⁷³⁷ **A.g.e.**, s.391.

⁷³⁸ *Eleftheros Tipos* 27 Mayıs 1923.

⁷³⁹ Gonatas, **a.g.e.**, s.270. Venizelos’un ve İhtilalin politikalarını tavizkâr olarak niteleyen Pangalos, – Plastiras’a siz “helvasınız” demişliği vardır – sonunda 1925 yılında gerçekleştirdiği darbeyle kısa ömürlü bir diktatörlük kurmuştur. Uyguladığı “mini etek yasağıyla” hatırlanacak bu hareketin General

Çözümü savaşta arayanlar sonucu beğenmese de, durumu Venizelos'un büyük başarısı olarak görenler de olmuş, hatta Grigoriadis'in aktarımına göre, yerine atanması düşünülen Aleksandris, duygulu bir şekilde Venizelos'un elini dahi öpmüştür.⁷⁴⁰

Bu arada İsmet Paşa durumu Ankara'ya açıklarken, yalnız Yunan tamirati meselesinden dolayı savaş tehlikesi söz konusu olan bir zamanda, özellikle Müttefikleri alâkadar eden diğer noktaların da aynı celsede tartışılması dolayısıyla Yunanlı ve Yunan ordusunu tamamen Müttefiklerin menfaatlerine sunmak tehlikesinin bulunduğunu ki bunu bertaraf etmek için savaş tamirat bedeline mukabil Karaağaç'ın teslimini büyük fedakârlık yaparak teklif ettiğini, yine nasıl Yunanistan'ın mali durumu parayla ilgili meselelerde göz önünde bulunduruluyorsa kendileri için de aynı tutumun sağlanacağını belirtmiştir.⁷⁴¹ İsmet Paşa, böylece, diğer meselelerde anlaşılmadığı takdirde görüşmeleri durdurabileceklerini, barış imzalanmadığı takdirde Venizelos ile aralarındaki taahhütlerin de geçerli olmayacağını tasavvur etmiştir.⁷⁴² Böylece iki tarafın da durumu ele alışına bakıldığında meselenin Türk-Yunan açısından kazan/kazan ilkesi dâhilinde sonuçlandığı söylenebilir.

Venizelos ve İsmet Paşa aralarında antlaşmaya varsalar dahi, barış basında geçtiği gibi birkaç gün içinde imzalanmamış, özellikle Fransa ve İtalya'nın ticari imtiyazlar ve Osmanlı borçları meselelerinin kendi lehlerinde halledilmesi konusunda Türk Heyetine baskı yapmaları yeniden bir çıkmaza yol açmıştır.⁷⁴³ Haziran ayında Paris Büyükelçisi Romanos'un gönderdiği telgrafta bu durumu doğrular bilgiler verilmekte, Fransızların hala antlaşmaya Osmanlı borçları ve ilgili ülkenin tahvillerine sahip vatandaşlarının haklarının korunmasını garantiye alacak madde ekletmeye çalıştıkları, buna Türklerin olumlu yaklaşım göstermelerinin umut

---

Kondilis tarafından bastırılmasından sonra siyaset sahnesinden silinmiş, bir Ege adasına yerleşip kalan yaşamını orada sürdürmüştür. Ayrıntılı bilgi için Hatziandoniu'nun çalışmada kullanılan eserine başvurulabilir.

⁷⁴⁰ Grigoriadis, **a.g.e.**, s.436.

⁷⁴¹ Bilal N. Şimşir, **Lozan Telgrafları II (Şubat – Ağustos 1923)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994, s.359.

⁷⁴² Aynı yer.

⁷⁴³ Rukunas, **a.g.e.**, s.384.

edildiği yazılmaktadır.⁷⁴⁴ Bu gibi sorunların son bulması, Rukunas'a göre ancak Türk ve Yunan delegelerin ayrı barış antlaşmasını imzalamak için hazır olduklarını açıklamalarının ardından, Müttefiklerin Yunanistan'ı müzakerelerde daha fazla kazanç sağlamak için kullanamayacaklarını ve barışı imzalamanın vaktinin geldiğini anladıklarında gerçekleşmiştir. Nihayetinde Birinci Dünya Savaşı'ndan kalan son barış antlaşması, Patrikhane, etabli, Musul gibi meseleleri askıya alarak ve Boğazlara geçici bir çözüm getirerek, 5 bölüm ve 143 maddeden müteşekkil olarak 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan Üniversitesi'nin tören salonunda imzalanmıştır.⁷⁴⁵

Eleftheros Tipos, barış haberini manşetine taşıdığı baskısında İsmet Paşa'nın imzasını attığı vakit yüzünde mağrur bir kıvanç emaresi oluştuğunu not etmiş; Venizelos'un, zorlu görevinde mümkün olan her şeyi yaptığı, kendi kaderini tayin etmeye muktedir olan halkın ise artık ocakları Yunanistan'da da barışın tesis edilmesi için birlik halinde çalışmaları gerektiği şeklinde bir demeç verdiğini okuyucularına aktarmıştır.⁷⁴⁶

Embros, Lozan Antlaşması'nın milli çıkarları sakat bırakacak maddeler dayatmakla birlikte, kendilerine pek çok değerli ders verdiğini yazmıştır. Yunanların yıllar süren uğraştan yorulmuş bir halde çıktıklarını ve artık kendilerini ülkenin kurtulmasına canı gönülden vakfetmeleri için Lozan'ın fırsat tanıdığını, bundan böyle Yunanistan'ın yakın geçmişteki karanlık ve maceracı geçmişinden feyzalarak geleceğe sağlam adımlarla yürüebileceğini kaydetmiştir.⁷⁴⁷

Ethnos, "İşte Gelenekçi Partilerin Başarısı" başlığıyla yeni Türkiye'nin haritasını paylaşmış, imzalanan barışın Yunanistan'ın yıllardır verdiği mücadeleye müstahak olmadığını, Türklerin taleplerinin ülkeyi esaret altına almayı gözettiğini ki İhtilal'in yeniden oluşturduğu orduyla ve Venizelos'un muhteşem manevralarıyla bunun engellendiğini yazmıştır.⁷⁴⁸

---

⁷⁴⁴ **EK-36** ELİA/ Georgios Streit Arşivi/Klasör 20/Dosya 7 – 15 Haziran 1923 Paris Büyükelçisi Romanos'un Fransız Taleplerine İlişkin Telgrafi.

⁷⁴⁵ Erhan, *a.g.m.*, s.14-15; Vurnas, *a.g.e.*, s.289.

⁷⁴⁶ *Eleftheros Tipos* 25 Temmuz 1923.

⁷⁴⁷ *Embros* 25 Temmuz 1923.

⁷⁴⁸ *Ethnos* 25 Temmuz 1923.

Sonuçtan memnun olmayan *Patris*, logosunun sağ yanına Lloyd George'un, barışı "İngiltere'nin imzaladığı en rezil antlaşma" olarak nitelendirmesine dair demecini yerleştirirken, Yunan vatanının son dokuz ayda ilelebet yaşayacağını kanıtladığını, İhtilal sayesinde ayağa kalktığını ve Lozan'da "düşmanla" tahrik etmeden ancak kararlı bir şekilde mücadele ederek derin bir üzüntüyle de olsa gururlu bir şekilde neticeye ulaştığını yazmıştır. Gazete, ilgili makalesinde Türk-Yunan samimiyetinin ancak silahların bir kenara bırakılarak kan akmasına son verilmesiyle ve karşılıklı hoşgörülle sağlanabileceğine dikkat çekerken, Lozan'da Venizelos'la birlikte Türk Temsil Heyeti Başkanı'nın da bunu anlamış olduğuna dair duydukları sevinci ifade etmektedir. Fakat devamında tezat bir şekilde, Yunan savaçlıların muzaffer süngülerinin İyonya'nın sıcak güneşinin ateşiyle parıldayacağı günün geleceğini umduklarını yazmakta ve kapanışı şöyle yapmaktadır: "Yunan Ülküsü ağır yaralandı, ama ölmedi!"⁷⁴⁹ Samimiyet dileğinin bu şekilde samimiyetsizce dile getirilmesi, iki komşunun işleri "gerçekten" yola koymalarının zor olacağına dair iyi bir örneği teşkil etmektedir.

Yunan kamuoyunun Lozan'ı iyi karşılamamakla birlikte, ülkenin içinde bulunduğu durumu da hesaba katıp içişlerinde nizamın sağlanmasını elzem gördüğü anlaşılmaktadır. Konunun Yunan tarihyazımında da genel itibariyle bu şekilde görüldüğü söylenebilir. Venizelos karşıtı Zavitsianos, Lozan barışını çok da iyi bir antlaşma olarak görmese de, oradaki amacın bir felaketin izlerinin silinmesi olduğunun unutulmaması gerektiğini ve Venizelos'un şahsiyeti ve nüfuzunun yokluğunda kötü bir anlaşmanın imzalanmış olacağı görüşünü belirtmektedir.⁷⁵⁰ Grigoriadis, "korkunç Küçük Asya felaketinden" sonra onurlu bir barış yapıldığını söylerken, bir ileri harekâtla Trakya'nın yarısı işgal edilse Müttefiklerin arabuluculuğuyla – toprak kazancı sağlamasa bile – Lozan'ın akıllarda yenilgi olarak kalmamış olacağı görüşündedir.⁷⁵¹ Erdem'in aktardığı üzere tarihçi Bulalas, yenilgiden sonra Lozan barışını şanssızlık olarak görmediğini, ancak İstanbul önündeki Türk ordusunun dağılmış olduğunu iddia ederek, acele edildiği için daha iyi bir sonuç alınmadığını dile getirmiş, ayrıca Lozan Antlaşması'nı "Andalkidas

---

⁷⁴⁹ *Patris* 25 Temmuz 1923.

⁷⁵⁰ Zavitsianos, **a.g.e.**, s.190.

⁷⁵¹ Grigoriadis, **a.g.e.**, s.437.

Barışı” olarak nitelendirmiştir ki söz konusu görüşe bir başka tarihçi Koliopulos da katılmaktadır.⁷⁵²

Bunların dışında Psomiadis, Lozan’la Doğu Akdeniz’de tam bir barış sağlandığını ve Türk-Yunan ilişkileri açısından bir durak oluşturduğunu ifade ederken⁷⁵³ Dafnis, imzalanan barışın yenilmiş bir ülke için onurlu olması bakımından Yunanların memnurluk duyduğunu belirtmiştir.⁷⁵⁴ Yanulopulos’a göre içinde bulunulan zor şartlar altında Lozan Antlaşması, “Küçük Asya Savaşı”nda yenilen taraf için sadece onurlu, itibarlı değil ayrıca mümkün olan en iyisidir.⁷⁵⁵ Diğer taraftan bakıldığında, işgalle yeşeren Türk milli hareketi, meşakkatli bir süreçten geçip serpilmiş, askeri açıdan zafer kazanılmasıyla olgunlaşmıştır. Lozan’da, diplomasi masasında bağımsız bir ülkenin tapusunun alınmasıyla ise meyvesini vermiştir. Dolayısıyla bu açıdan bakıldığında Lozan’ın Türk gözündeki yeri bambaşkadır.

Bu arada Venizelos’un Lozan Antlaşması’nın imzalandığını haber verşi ve sonrasına dair beklentileri kaydedilmelidir. 24 Temmuz’da hükümetine anlaşmanın tüm ilgili sözleşme, açıklama ve protokollerle birlikte imzalandığını bildiren Venizelos, “Küçük Asya” felaketinden sonra imzalanan bu anlaşmanın maalesef Yunan zaferine işaret etmediğini; lakin İhtilal’in orduyu yeniden düzenleyip, Lozan’daki heyetine onurlu bir antlaşmaya varılması için gerekli aracı temin ettiği, böylece Yunanistan’ın kendi barış ve iç meseleleri düzene koyma işine yoğunlaşmasını sağladığı için gurur duyabileceğini ifade etmiştir. Yakın zamanda özgür seçimlerin gerçekleştirilmesiyle iç karışıklığın tamamen sonuçlanıp, devletin işleyişine olağan şekilde devam edebileceği ve mültecilerin kati olarak iskân edilmesiyle söz konusu sorunun da çözülebileceği ki böylece Yunanistan’ın iyi bir geleceği güvenle bekleyebileceğine olan görüşünü belirtmiştir.⁷⁵⁶ Venizelos, askeri hükümetin devamıyla işlerin yoluna konamayacağını açıkça belirtmektedir. Ayrıca

---

⁷⁵² Erdem, **a.g.e.**, s.531. Erdem, aynı yerde Andalkidas hakkında da bilgi vermektedir: Spartalı politikacı, M.Ö. 388 yılında Yunan şehir devletleri adına Pers Şahı ile barış imzalamış; şartları ise Yunanlarca son derece aşağılayıcı bulunmuştur ki üzerine konuşulması dahi istenmemiştir. Ancak Andalkidas yine de diplomatik ve askeri başarısından dolayı ödüllendirilmiştir.

⁷⁵³ **A.g.e.**, s.532.

⁷⁵⁴ Dafnis, **a.g.e.**, s.70.

⁷⁵⁵ Yanulopulos, **a.g.e.**, s.315-316.

⁷⁵⁶ **EK-37** ELİA/ Georgios Streit Arşivi/Klasör 20/Dosya 7 – 24 Temmuz 1922 Eleftherios Venizelos’un Atina’ya Antlaşmanın İmzalandığını Bildirdiği Telgrafi.

hükümete gönderdiği bu ve çalışmada kullanılan diğer telgraflardan Venizelos'un, her ne kadar Yunanistan'ın içişlere karışmadığını göstermeye çalışmış olsa da, aslında ülkeyi yönlendirme isteği taşıdığı sonucuna varılabilir. Lozan'daki konumuyla eski günlerine dönmeyi düşündüğünü söyleyebileceğimiz Venizelos, bunu doğrular şekilde bahsettiği seçimlere kendisi de katılacak ve büyük bir başarı⁷⁵⁷ sağlayacaktır.

Ancak 11 Ocak 1924 tarihinde Paris'te geçirdiği dört yıl aradan sonra yeniden iktidara gelen Venizelos⁷⁵⁸, kısa süre içinde hayatındaki ikinci hayal kırıklığını (ilki bilindiği gibi 1920 Kasım seçimleridir) yaşamıştır. Daha önce de değinildiği üzere Liberal Parti'den ayrılmış cumhuriyet yanlısı politikacılar tarafından kurulan Demokrat Birlik'in lideri Aleksandros Papanastasiu ile ülkenin rejimi konusunda ters düşmüştür.⁷⁵⁹ Öyle ki bu anlaşmazlık, ülkenin “ne isim altında olduğundan ziyade nasıl yönetildiği” konusuna önem verdiğini belirten Venizelos'un istifa etmesiyle sonuçlanmış ve bir dört yıl daha dönmek üzere Paris yolunu yeniden tutmuştur. Nihayetinde yenilginin faturasının kesildiği Kral yanlısı politikacılara karşı genel olumsuz duruşun da etkisiyle, hanedanlığın tasfiyesi gerçekleşmiş ve 25 Mart 1924 tarihinde cumhuriyet rejimine geçiş tamamlanmıştır.⁷⁶⁰

---

⁷⁵⁷ Vurnas, **a.g.e.**, s.299.

⁷⁵⁸ Kurduğu hükümet için bkz. (<http://www.ggk.gov.gr/?p=937>) Erişim Tarihi 21 Nisan 2014.

⁷⁵⁹ Hering, **a.g.e.**, s.963.

⁷⁶⁰ **A.g.e.**, s.1083.

SONUÇ

Türk-Yunan ilişkilerinde önemli bir dönemeç olan 1919-1922 yılları, Türkiye'nin geleceğini çok önemli ve olumlu bir şekilde etkilerken, konunun diğer öznesi olan Yunanistan da aynı oranda olumsuz bir sürece sürüklenmiştir. 1919 yılında Yunan kuvvetlerinin İzmir'e asker çıkarmasıyla başlayan süreç, Batı Cephesi olarak bilinen coğrafyada 1922 yılına kadar Türk ve Yunan kuvvetlerinin çatışmaları ve Batılı devletlerin de dâhil olduğu diplomatik faaliyetlerle geçmiştir. Bu süreçte, Yunanistan'ın iç politikası açısından bir parantez açıldığında, Eleftherios Venizelos'un önderliğinde başlayan yayılmacı politika, 1920 yılında yaşanan iktidar değişikliğiyle Venizelos karşısında birleşmiş muhalefetin iktidar kurmasıyla da devam etmiştir. Ancak beklenilenin aksine Venizelos yanlılarının "İki Kıta, Beş Deniz'de Yunanistan" (*İ Ellada ton Dio İpiron ke Pente Thalasson*) ülkülerine karşı, "küçük ama saygın Yunanistan" (*Mikri alla Endimi Ellada*) diyen Venizelos karşıtlarının, seçimleri kazanmalarının akabinde söylemlerine sahip çıkmamaları, Yunanistan'ın hem iç hem de dış politikada bir çıkmaza sürüklenmesine neden olmuştur.

İşte Kral Konstantinos'un ve taraftarı olan politikacıların sorumluluğunun bu noktada başladığını söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim ülkenin tarafsız kalmasını sağlayacakları şeklinde lanse ettikleri iktidar mücadelesinde başarıya ulaştıktan sonra, Anadolu'daki askeri harekâtın yararından çok zararının dokunacağına kanaat getirip karşı çıkan ülküdaşlarına rağmen, Yunan ordusunu geri çekmeyi göze alamamışlar; hatta bölgedeki asker sayısını iki katından fazla bir rakama ulaştırmışlardır. Diğer bir deyişle "maceraya" devam etme yolunu seçmişlerdir.

Öte yandan yeni iktidarın bu kararını, salt tarihi "Megali İdea" cazibesine katıldıkları şeklinde görmemek de gerekir. Nitekim Anadolu'ya yapılan harekât için gerekli finansman İtilaf Devletleri'nden (büyük oranda İngiltere'den) alınan - hibelerle değil - kredilerle sağlanmaktadır. Dolayısıyla bu denli "büyük bir yatırım" yapılmasının ardından hâlihazırdaki politikadan sert bir dönüş yapma cesaretini bulamadıkları söylenebilir.

Konuya başka noktalardan yaklaşıldığında Küçük Asya Harekâtı'nın Yunanistan'ın iç politikasına nasıl etki ettiğinin cevabını tek bir cümle ya da değerlendirmeye ifade etmek pek de doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Dolayısıyla, Küçük Asya Macerası'nın Yunanistan'a etkilerinden önce kısa bir durum tespiti yapmak zorunludur.

Yaşanan savaşta Yunan tarafının misyonu Türklerinkinden oldukça farklıdır. Yıllardır evlerinden uzakta savaşan askerlerden oluşan Yunan ordusu, işgal gücü mahiyetindedir. Türk tarafı ise yeni gelişen ulus bilinciyle vatan savunması yapmaktadır. Nihayetinde Eylül 1922'de Türklerin "zaferi", Yunanların "felaketi" gelmiştir.

Türklerin "zaferi" onlar için olumlu başlangıçların dönemeci niteliğindeki, Yunanistan bir ihtilal sürecini yaşamak durumunda kalmıştır. Bir yandan yaşanan yenilginin bedelini Müttefiklerinin güvenini kaybetmekle ödeyen Yunanistan, ekonomik açıdan da çıkmaza sürüklenmiş ve Eylül 1922'de denetimi ele alan İhtilal Komitesi ve partiler üstü konumda olduğunu vurgulayan liderleri, ülkenin daha büyük kayıplar yaşamaması için ulusun birleşmesi ve sorumluların cezalandırılması gerektiği düşüncesiyle hareket etmiş, akabinde "Altılar Davası" süreci başlamıştır. Bu süreci yalnızca felaketin sorumlularının cezalandırılmasını gözeten bir iç mesele olarak değerlendirmek de doğru olmayacaktır. Nitekim Batılı devletlerin, özellikle İngiltere'nin uyarılarına rağmen davanın görülmesi, bu olayı bir iç mesele olmaktan çıkarmıştır.

Yunanistan'ın yaşadıkları ve bu olayların Batı üzerinde oluşturduğu izlenim ve ayrıca yaşanan diğer gelişmeler bir olaylar dizisi olarak incelenmelidir. Öte yandan İhtilal Komitesi ülke içinde bir düzen tesis etmeye çalışırken, zaman durmamış ve Lozan süreci de başlamıştır. Dolayısıyla Yunanistan hem içeride hem de dışarıda yani masa başında mevcut sorunların çözümü, daha özele inerse yaşadığı felaketin zararlarını en aza indirmek için gayret etmek durumunda kalmıştır. Tüm bu yaşananlar içinde İhtilal Komitesi, barış sürecini görmezden gelmemiş ve hazırlıklarını daha önceden yapmıştır. Bu bağlamda kendini ve Yunanistan'ı güvenilir ellere teslim etmek isteyen Komite, denetimi ele aldığı ilk günlerde Venizelos ile temasa geçerek Yunanistan'ı temsil etmesi için yetkili kılmıştır.

Olayların eş zamanlı geliştiği göz önünde tutulduğunda Yunanistan cephesinde, infazlarla sonuçlanacak davanın olumsuz sonuçlarının yükünü üstlenmek istemeyen Krokidas hükümeti istifa etmiş, sorumlulara “ibretlik bir ceza” vermek isteyen İhtilal liderleri, askeri hükümeti kurarak kararın uygulanmasında geri adım atmamışlardır.

Yunanistan dışında büyük yankı uyandıran infazlar, Yunanistan’ın diplomatik tecridine neden olmuş, Lozan’daki müzakerelerde amacı Türk talepleri karşısında daha fazla taviz vermeden eldekileri muhafaza etmek olan Yunan heyetinin işini zorlaştırmıştır. Öte yandan Komitenin bu şekilde bir cezalandırma yolunu seçmesi de diğer konulardan bağımsız değildir. Lozan’a giden süreç ve hatta Lozan sürecinde Trakya’nın savunması ya da oradan yapılması olası bir taarruz için gerekli ordunun, ancak “ibretlik bir cezayla” yeniden savaşılabir nitelik kazanabileceğine olan inançları, onları böylesi sert bir karar almaya itmiştir.

İnfazların sonuçlarından birinin de ordunun hızlı bir şekilde revize edilmesi olduğu ve Lozan’da müzakere kozu olarak yarar sağladığı pek tabii kabul edilebilir. Ancak durum, Türk tarafının savaş tehlikesi karşısında geri adım atma zorunluluğu hissetmesinden ziyade, 1920 Kasım seçimlerinden sonra Yunanistan’da iktidara gelenlerle aynı hataya düşüp yıllardır savaşın yükünü çeken halkı bir maceraya daha atmak yerine, artık “tam bağımsız” ülkenin tesis edilmesiyle kendini kalkındırma sürecine başlama arzusu taşıdığı şeklinde tasavvur edilmelidir.

Öte yandan “Altıların” kurşuna dizilmesi, İhtilal’in “ulusun birleşmesi” yönündeki kendi amacını da sekteye uğramıştır. Nitekim iki hizip arasındaki uçurum genişlemiş, çekişmeler sürekliliğini korumuştur. Askeri ve demokrat çevreler, hanedanlığı bitirmeyi başarmış; ancak gelecek on yıl içerisindeki darbelerle de yeni kurulan cumhuriyet yara almış, nihayetinde krallığın geri dönüşünün yolu açılmıştır.

Tarihsel olaylar dizgisi bağlamında bir değerlendirme yapacak olursak yaşanan dalgalanmaların gelecek süreçlere etkisinin varlığını inkâr etmek zordur. Dolayısıyla Yunanistan’ın 1919-1922 yılları arasındaki ve Türkiye’yi de doğrudan etkileyen faaliyetleri, onun kendi siyasi tarihine ve hatta iç politik gelişmelerine de etki etmiş ve uzun bir süreçte varlığını hissettirmiştir.

Kısacası Birinci Dünya Savaşı'yla meydana gelen "Ulusal Bölünme", "Felaket", Anadolu'dan ve Trakya'dan gelen mülteci akınları, 1922 İhtilali, "Altıların İnfazı", Krallığın kaldırılması, Cumhuriyetin kurulması ve sonrasında birbiri ardına gelen askeri hareketlerin özündeki siyasi ve sosyolojik çatışmaların ülkeyi Metaksas'ın "4 Ağustos Rejimi" adındaki diktatörlüğüne götürdüğü (1936), ülkenin İkinci Dünya Savaşı'ndaki Alman işgali sırasında geçirdiği ağır süreçte ise bu çatışmaların zirve yaptığı ve ülkenin İç Savaş (*Emfilios Polemos*) (1941-1945/1945-1949) gibi kötü bir dönemi tecrübe ettiği söylenebilir. Tüm bu olaylar neden sonuç ilişkisi bağlamında birbirine etki eden ve tetikleyen gelişmelerdir. Dolayısıyla Küçük Asya Felaketi Yunanistan tarihinin çok kısa bir dönemine etki etmekle kalmamış, onun sosyal, ekonomik ve siyasi dokusunda önemli değişikliklere neden olmuştur.

KAYNAKÇA

A) ARŞİV BELGELERİ

İngiliz Kabinesi Belgeleri (National Archives – Cabinet Papers)

Yunan Edebiyat ve Tarih Arşivi (ELIA)

Kullanılan arşivlerde her parça bağımsız olarak tasnif edilmediği için belgeler, alındıkları arşiv, klasör, dosya ve alt dosya şeklinde açıklamalarıyla verilmeye çalışılmıştır.

Georgios Streit Arşivi

Eleftherios Venizelos Arşivi

İoannis Petropoulakis Arşivi

Sofoklis Dusmanis Arşivi

Benaki Müzesi – Eleftherios Venizelos Arşivi (AEV)

B) KİTAPLAR

Akşin, Sina; **Jöntürkler ve İttihat ve Terakki**, 4. B., İmge Kitabevi, İstanbul, 2006.

_____; **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele – I: Mutlakiyete Dönüş 1918-1919**, 3. B., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010.

Akyüz, Yahya; **Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu, 1919–1922**, Genişletilmiş 2. B., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988.

Alkaniotis, Dionisios; **Dimitrios Gunaris: Mikri Simvoli Stin Katanoisi Enos Prodromu Tis Epohis Mas**, Ekdosis Filipoti, Atina, 1983.

Anastasiadis, Yorgos (ed.); **Aleksandros Papanastasiu: İ Simandiki Simvoli tu stin Dimokratia ke ston Sindagmatiko Logo**, İdrima Tis Vulis Ton Ellinon, Atina, 2008.

Armaoğlu, Fahir; **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789 – 1914)**, 6. B., Alkım Yayınevi, İstanbul, 2010.

_____; **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, C. I-II.**, Genişletilmiş 16. B., Alkım Yayınevi, İstanbul, 2007.

Babiniotis, Georgios; **Leksio Tis Neas Ellinikis Glossas**, 3. B., Kendro Leksikologias, Atina, 2008.

Bayur, Yusuf Hikmet; **Türkiye Devletinin Dış Siyaseti**, 2. B., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995.

Bubulidis, Fedon; **O Eleftherios Venizelos Ke İ Politiki Katastasis Tis Ellados: Agnosta Ke Anekdotia Engrafa Ton Eton 1920-1922 Ke 1934-1936**, C. I, Leshi Fileleftheron, Atina, 2000.

Clogg, Richard; **Modern Yunanistan Tarihi**, çev. Dilek Şendil, 2. B., İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.

Coşkun, Alev; **Kuvayı Milliye'nin Kuruluşu**, 6.B., Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2009.

Dafnis, Grigorios; **İ Ellas Metaksi Dio Polemon 1923-1940**, 2. B., Ekdosis Kaktos, Atina.

_____; **Sinoptiki İstoria Tis Sinhronu Ellados**, Organizmos Ekdoseon Didaktikon Vivlion, Atina, 1971.

Delta, Pinelopi; **Eleftherios Venizelos: İmerologio-Anamnis-Martiries-Alilografia**, Ermis, Atina, 2009.

Dertilis, Yorgos; **İstoria Tu Elliniku Kratus 1830 – 1920**, C. II., 6. B., Vivliopolion Tis Estias, Atina, 2010.

Drulia, Lukia ve Kutsopanagu, Yula (ed.); **Engiklopedia Tu Elliniku Tipu 1784-1974: Tomos Defteros**, C. IV., İnstituto Neoellinikon Erevnon, Atina, 2008.

_____; **Engiklopedia Tu Elliniku Tipu 1784-1974: Tomos Tritos**, C. IV., Instituto Neoellinikon Erevnon, Atina, 2008.

_____; **Engiklopedia Tu Elliniku Tipu 1784-1974: Tomos Tetartos**, C. IV., Instituto Neoellinikon Erevnon, Atina, 2008.

Engiklopedia Domi, C. VI., Domi Yayınları, Atina, b.t.y.

_____, C. XII., Domi Yayınları, Atina, b.t.y.

_____, C. XV., Domi Yayınları, Atina, b.t.y.

Erdem, Nilüfer; **Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekatı 1919-1923**, Derlem Yayınları, İstanbul, 2010.

Erhat, Azra; **Mitoloji Sözlüğü**, 14. B., Remzi Kitabevi, İstanbul, 2006.

Georgios Papandreu (1888-1968): O Yeros Tis Dimokratias, Vuli Ton Ellinon, Atina, 2008.

Goloğlu, Mahmut; **Milli Mücadele Tarihi I: Erzurum Kongresi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008.

_____; **Milli Mücadele Tarihi II: Sivas Kongresi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008.

_____; **Milli Mücadele Tarihi IV: Cumhuriyete Doğru (1921 – 1922)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010

Gonatas, Stilianos; **Apomnimevmata Stilianu Ep. Gonata: Ek Tu Stratiotiku Ke Politiku Dimosiu Apo Tu 1897 Mehri Tu 1957**, Atina, 1958.

Gökbilgin, M. Tayyib; **Milli Mücadele Başlarken: Mondros Mütarekesinden Büyük Millet Meclisi'nin Açılmasına**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011.

Grigoriadis, Fivos; **Dihazmos – Mikra Asia 1909 – 1930: İstoria Mias İkosaetias**, C. II., Ekdosis Kedrinon, Atina, 1971.

Güneş, İhsan; **Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)**, 3.B., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009.

Haciandoniu, Kostas; **Theodoros Pangalos İstoriki Viografia**, Ekodosis İolkos, Atina, 2004.

Hering, Gunnar; **Ta Politika Kommata Stin Ellada 1821-1936**, C. II., Morfotiko İdrima Ethnikis Trapezis, Atina, 2004.

Horton, George; **İ Mastiga Tis Asias: 1922 – Mikrasiatiki Katastrofi**, Atina, To Vima Vivliothiki, 2009.

İ Apologies Ton Thimatou Tis 15 Noemvriou 1922 (İ Diki Ton Eks), Eleftheri Skepsis, Atina, 2006.

İ Diki Ton Eks: Ta Estenografimena Praktika (31 Oktovriou – 15 Noemvriou 1922), Dimiurgia, Atina, 1996.

İncedayı, Cevdet Kerim; **İstiklal Harbi (Garp Cephesi)**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007.

Jaeschke, Gotthard; **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi: Mondros'tan Mudanya'ya Kadar (30 Ekim 1918 – 11 Ekim 1922)**, 2.B., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989.

_____; **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi II: Mudanya Mütarekesinden 1923 Sonuna Kadar (11 Ekim 1922 – 31 Aralık 1923)**, 2.B., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989.

Kanellopoulos, K. D.; **İ Mikrasiatiki İtta: Avgustos 1922**, Eleftheri Skepsis, Atina, 2009.

Karacan, Ali Naci; **Lozan**, 3. B., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011.

Karal, Enver Ziya; **Osmanlı Tarihi V. Cilt, İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908 – 1918)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, XIII. Dizi – Sa. 16 i, b.t.y.

Kargakos, Sarandos; **İ Mikrasiatiki Ekstratia (1919-1922): Apo To Epos Stin Tragodia**, C. I., Atina, 2010.

Katsis, Aristos; **Mikrasiatiki Ekstratia Ke Katastrofi**, Embiria Ekdotiki, Atina, 2008.

Kordatos, Yanis; **İ Epemvasis Ton Anglon Stin Ellada**, Ekdotisis Epikerotita, Atina, 1973.

Kotzias, Aleksandros; **Ta Fovera Dokumenda: İ Diki Ton Eksi, Epilogos Sto Gudi**, Vima Gazetesi için özel basım, b.t.y.

Kremmidas, Vasilis; **İ Megali İdea: Metamorfosis Enos Ethniku İdeologimatos**, Ekdotisis Tipothito, Atina, 2010.

Lewis, Bernard; **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, çev. Metin Kıratlı, 9. B., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2004.

Macmillan, Margaret; **Paris 1919: 1919 Paris Barış Konferansı ve Dünyayı Değiştiren Altı Aym Hikayesi**, çev. Belkıs Dişbudak, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2004.

Markezinis, Spiridon V.; **Politiki İstoria Tis Sinhronu Ellados: Tomos Protos 1920 – 1922**, C. I., Ekdotikos Organizmos Papiros, Atina, 1973.

Mavrogordatos, Yorgos; **Ethinikos Dihazmos Ke Maziki Organosi**, Ekdotisis Aleksandria, Atina, 1996.

Mazakaris-Enian, Aleksandros; **Apomnimonevmata**, İkaros, b.t.y.

Melas, Spiros; **İ Polemi 1912-1913**, Vima Gazetesi için özel basım, Atina, 2009.

Mihalopulos, Dimitris; **O Ethnikos Dihazmos: İ Alli Diastasi**, Ekdotisis Trohalia, Atina, 1997.

Millas, Herkül; **Yunan Ulusunun Doğuşu**, 3. B., İletişim Yayınları, 2006.

Nikolopulos, Nikos İ.; **Dimitrios Gunaris: Politiki Biografia**, İ. Sideris, Atina, 2007.

Orbay, Rauf; **Cehennem Değirmeni**, 2. B., Truva Yayınları, İstanbul, 2004.

Öztoprak, İzzet; **Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989.

Pallis, Alexander Anastasius; **Yunanlıların Anadolu Macerası (1915 – 1922)**, 2. B., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997.

Panagakos, P.; **Simvuli İs Tin İstorian Tis Dekatias 1912-1922**, Atina, 1961.

Paparigopoulos, Konstantinos; **İstoria Tou Ellinikou Ethnous 1800-1821**, C. XIX, National Geographic Society Yayınları, 2009.

_____ ; **İstoria Tou Ellinikou Ethnous 1827-1847**, C. XXI, National Geographic Society Yayınları, 2009.

_____ ; **İstoria Tou Ellinikou Ethnous 1892-1922**, C. XXIV, National Geographic Society Yayınları, 2009.

Özalp, Kazım; **Milli Mücadele 1919-1922 I**, 4. B., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1998.

Peponis, İoannis; **Nikolaos Plastiras Sta Yegonota 1909-1945**, Atina, 1947.

Petridis, Pavlos; **Elliniki Politiki Ke Kinoniki İstoria 1821-1940 Episkopisi**, 2. B., Paratiritis, Selanik, 1986.

_____ ; **Sinhroni Elliniki Politiki İstoria: Tomos Tritos 1917 – 1940**, Ekdosis Govosti, Atina, 2000.

Psirukis, Nikos; **İ Mikrasiatiki Katastrofi 1918-1923**, 4. B., Ekdosis Egeon-Kukida, Lefkosia, 2000.

Rafailidis, Vasilis; **İstoria (Komikotragiki) Tu Neoelliniku Kratus 1830 – 1974**, Ekdosis Tu İkostu Protu, Atina, 2010.

Rodakis, Periklis; **İ İstoria Tis Elladas 20os Eonas: Tomos A' 1900 – 1922**, Ekdosis Gordios, Atina, b.t.y.

Rukunas, Emmanuil; **Eksoteriki Politiki 1914 – 1923**, Atina, 1983.

Sander, Oral; **Siyasi Tarih, İlkçağlardan 1918'e**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2008.

Sarihan, Zeki; **Kurtuluş Savaşı Günlüğü I (Açıklamalı Kronoloji): Mondros'tan Erzurum Kongresi'ne (30 Ekim 1918 – 22 Temmuz 1919)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1993.

_____; **Kurtuluş Savaşı Günlüğü IV (Açıklamalı Kronoloji): Sakarya Savaşı'ndan Lozan'ın Açılışına (23 Ağustos 1921 – 20 Kasım 1922)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1996.

Shaw, Stanford J. ve Shaw, Ezel Kural; **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, C. II., 2. B., E Yayınları, İstanbul, 2006.

Skopetea, Elli; **To "Protipo Vasilio" Ke İ Megali İdea**, Ekdosis, Politipo, Atina, 1988.

Smith, Micheal Llewellyn; **Yunan Düşü**, çev. Halim İnal, 1. B., Ayraç Yayınevi, Ankara, 2002.

Sonyel, Salahi R.; **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I: Mondros Bırakışmasından Büyük Millet Meclisinin Açılışına Kadar**, C. I., 3.B., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995.

_____; **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II: Büyük Millet Meclisinin Açılışından Lozan Anlaşmasına Kadar**, C. II., 3.B., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2003.

_____; **İngiliz Gizli Belgelerinde Türk-Yunan İlişkileri 1821-1923**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011.

Sotiriyu, Dido; **Benden Selam Söyle Anadolu'ya**, 12. B., Alan Yayıncılık, İstanbul, 1996.

_____; **İ Mikrasiatiki Katastrofi Ke İ Stratigiki Tu İmberializmu Stin Anatoliki Mesogio**, 15. B., Atina, Ekdotiki Eteria Kedros, 2008, s.78.

Spiridonos, Yeorgios; **Ί Mikrasiatiki Ekstratia Opos Tin İda**, Eleftheri Skepsis, Atina, 2011.

Stratigos, Ksenofon; **Ί Ellas En Mikra Asia**, Anatiposi A' Ekdosis Tu 1925, Atina, Ekdosis Pelekanos, 2010.

Svolopulos, Konstantinos; **Ί Apofasi Ya Tin Epektasi Tis Ellinikis Kiriarhias Sti Mikrasia**, İkaros, Atina, 2009.

_____ ; **Ί Elliniki Eksoteriki Politiki 1900-1945**, C. I., 15. B., Vivliopolion Tis Estias, Atina, 2008.

Svoronos, Nikos; **Çağdaş Helen Tarihine Bakış**, çev. Panayot Abacı, Belge Yayınları, İstanbul, 1988.

Stekos, Konstantinos – Sklavenitis, Triandafillos; **Pendakosia Hronia Entipis Paradosis Tou Neou Ellinismou (1499–1999)**, Vuli Ton Ellinon, Athina, 2000.

Şimşir, Bilal N.; **Lozan Telgrafları I (1922-1923)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1990.

_____ ; **Lozan Telgrafları II (Şubat-Ağustos 1923)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994.

_____ ; **Lozan Günlüğü**, 2. B., Bilgi Yayınevi, Ankara, 2012.

Taçalan, Nurdoğan; **Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2007.

Trikupis, Spiridon; **İstoria Tis Ellinikis Epanastasis**, C. I., Livani Yayınları, Atina, 1993.

Tsangas, Nikos; **Ί Athoosi Ton Eks: Ke Ί Anatropi Tis İstorias**, Govostis Ekdotiki, Atina, 2012.

Tsirigotis, Dionisios; **Ί Elliniki Stratigiki Sti Mikra Asia 1919-1922**, Ekdosis Piotita, Atina, 2010.

Tunaya, Tarık Zafer; **Türkiye’de Siyasal Gelişmeler (1876-1938): İkinci Kitap Mütareke, Cumhuriyet ve Atatürk (1918-1938)**, 3. B., İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009.

Turan, Şerafettin; **Türk Devrim Tarihi I: İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direnişe**, 3. B., Bilgi Yayınevi, Ankara, 2008.

_____; **Türk Devrim Tarihi II: Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti’ne**, 2. B., Bilgi Yayınevi, Ankara, 1998.

Türk geldi, Ali Fuat; **Görüp İştiklerim**, 4. B., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1987.

Tzanakaris, Vasilis; **Dakrizmeni Mikrasia 1919-1922: Ta Hronia Pu Sintaraksan Tin Ellada**, Ekdosis Metehmio, Atina, 2007.

_____; **İs Thanaton!: İ Diki Ke İ Ektelesi Ton Eksi Mesa Apo Ta Praktika, Ta Paralipomena Ke Ta “Psila” Ton Efimeridon**, Ekdosis Metehmio, Atina, 2010.

Umar, Bilge; **Yunanlıların ve Anadolu Rumlarının Anlatımıyla İzmir Savaşı**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2002.

Vakas, Dimitrios; **İ Megali Ellas**, Ekdosis Sp. Darema, Atina, 1965.

Vatikiotis, Panayiotis Jerasimof; **Popular Autocracy in Greece, 1936 – 41: A Political Biography of General Ioannis Metaxas**, Frank Cass Publishers, Londra, 1998.

Vendiris, Georgios; **İ Ellas Tu 1910-1920**, C. II. , Ekdotiki Eteria İkaros, Atina, 1970.

Venizelos, Eleftherios; **Pii İ İpefthini Dia Tin Mikrasiatikin Katastrofin**, 2. B., Ekdosis Pelekanos, Atina, 2010.

Veremis, Thanos ve Koliopoulos, Yannis; **Modern Greece: A History Since 1821**, Wiley-Blackwell Publications, 2010.

Vurnas, Tasos; **Ístoria Tis Neoteris Ke Sinhronis Elladas: Tomos B'**, 9. B., Ekdosis Pataki, Atina, 2009.

Woodhouse, C. M.; **Modern Greece: A Short History**, Faber and Faber, Londra, 1998.

Yannulopulos, Yannis; **Í Evgenis Mas Tiflosis... – Eksoteriki Politiki Ke “Ethnika Themata” Apo Tin Ítta Tu 1897 Eos Ti Mikrasiatiki Katastrofi**, Vivliorama, Atina, 2003.

Yoltzoglou, Stavros; **Í Ellinoturkikes Shesis (1922-1930): Apo tin andipalotita stin sindiallagi**, Ekdotikos Íkos Ant. Stamuli, Selanik, 2011.

Zaharias, Kostis; **Eleftherios Venizelos: O Anamorfotis Tis Ellados**, Ekdosis Dromon, Atina, 2007.

Zaharopoulos, Nik. Gr.; **O Eleftherios Venizelos Sti Thessaloniki**, Ekdotikos Íkos Adelfon Kiriakidi, Selanik, 1997.

Zavitsianos, Konstantinos; **E Anamnis Tu Ek Tis Ístorikis Diafonias Vasileos Konstantinu Ke Eleftheriu Venizelu Opos Tin Ezise (1914-1922)**, C. II., Atina, 1947.

C) MAKALELER

Baykal, Bekir Sıtkı; *“İzmir'in Yunanlılar Tarafından İşgali ve Bu Olayın Doğu Anadolu'daki Tepkileri”*, **Bellekten**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, C. XXXIII, No: 132, Ankara, Ekim 1969.

Diamandis, Apostolos; *“Apo tin ekriksi tu kinimatos os to ektelestiko apospazma”*, **Í Megales Dikes: Í Diki Ton Eksi**, Ekdosis Tegopoulos, 2011.

Dimakopulu, Hariklia; *“To Ektakton Stratodikion Pros Ekdikasin Ton ‘Kata Ton Ípetion Tis Ethnikis Katastrofis’ Katigorion (1922)”*, **Í Diki Ton Okto Ke Ektelesi Ton Eksi**, 2. B., İdrima İstorias Tu Eleftheriu Venizelu, Atina, 2010.

Erhan, Çağrı; “*Lozan ’ın Genel Çerçevesi*”, **80. Yılında 2003 Penceresinden Lozan Sempozyum Bildirileri: 6 Ekim 2003**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2005.

Ertan, Temuçin Faik; “*Lozan Konferansı’nda Türkiye’yi Temsil Sorunu*”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Ankara, No: 53, 2013.

Fırat, Melek; “*1919-1923 Yunanistan’la İlişkiler*”, Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, C. I., 13. B., İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.

İnglezu, Georgia; “*Í stasi tu Venizelu ke i diethnis andirasis*”, **Í Megales Dikes: Í Diki Ton Eksi**, Ekdosis Tegopulos, 2011.

Jaeschke, Gotthard; “*İngiliz Belgelerinin Işığında Yunanlıların İzmir Çıkarması*”, **Bulleten**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, C. XXXII, No: 128, Ankara, Ekim 1968.

Karayannis, Yorgos; *Í Epanastasi Tu 1922 – Apofasi Ya Skliri Timoria Ton Enohon*, **Í Megales Dikes: Í Diki Ton Eksi**, Ekdosis Tegopulos, 2011.

Kılıçoğlu Cihangir, Çiğdem; “*Lozan Barış Konferansı’nın İlk Aşaması ve Konferansın Kesintiye Uğradığı Dönemde Yunanistan*”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Ankara, No: 53, 2013.

Mazarakis – Enian, İoannis; “*O Eleftherios Venizelos ke i ethnikes mas diekdikisis sti Sindiaskepsi tis İrinis (İo Eksamino 1919)*”, **Simbosio Ya Ton Eleftherio Venizelo Praktika: Amfitheatro Ethniku İdrimatos Erevnon 3, 4 ke 5 Dekemvriu 1986**, Eteria ELİA – Musio Benaki, 1988.

Murelos, Yannis; “*O Venizelos, opos ton eidan i kseni, 1916-1917*”, **Simbosio Ya Ton Eleftherio Venizelo Praktika: Amfitheatro Ethniku İdrimatos Erevnon 3, 4 ke 5 Dekemvriu 1986**, Eteria ELİA – Musio Benaki, 1988.

Papadimitriu, Despina; “*O Ethnikizmos sto venizeliko ke sto antivenizeliko Tipo ke i esoteriki diamahi, 1914-1917*”, **Simbosio Ya Ton Eleftherio Venizelo Praktika:**

Amfitheatro Ethniku İdrimatos Erevnon 3, 4 ke 5 Dekemvriu 1986, Eteria ELİA – Musio Benaki, 1988.

Sabatakakis, Theodoros; “*İ Katarefsi, İ Epanastasi, İ Diki Ton 16 İmeron - İ Ektelesi*”, **İ Megales Dikes: İ Diki Ton Eksi**, Ekdosis Tegopulos, 2011.

Stefanakis, Georgios; *İ Diki Ton Okto Ke İ Ektelesi Ton Eksi Ena Drama Tu Ellinizmu 87 Hronia Meta*, **İ Diki Ton Okto Ke Ektelesi Ton Eksi**, 2. B., İdrima İstorias Tu Eleftheriu Venizelu, Atina, 2010.

Tağmat, Çağla D.; “*1921 Londra Barış Konferansı’nda Yunan Heyeti ve Tezleri*”, **Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Ankara, No:18, Güz 2013.

Vasilatos, Nikos; “*İ Diki Pu Sindarakse Tin Ellada*”, **İ Diki Ton Okto Ke Ektelesi Ton Eksi**, 2. B., İdrima İstorias Tu Eleftheriu Venizelu, Atina, 2010.

Yuli Kokkori; *Pos ide o Tipos tis epohis tin Diki ton “eksi”*, **İ Megales Dikes: İ Diki Ton Eksi**, Ekdosis Tegopulos, 2011.

D) İNTERNET KAYNAKLARI

(<http://www.greekroyalfamily.gr/timeline/constantine-a-birth.html>) Erişim Tarihi 20 Temmuz 2013

(http://www.tdk.org.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.53a930b55fcdd4.22317063) Erişim Tarihi 2 Mayıs 2014

Yunan Hükümeti Genel Sekreterliği (<http://www.ggk.gov.gr/?p=933>) Erişim Tarihi 18 Nisan 2014

Yunan Hükümeti Genel Sekreterliği (<http://www.ggk.gov.gr/?p=937>) Erişim Tarihi 21 Nisan 2014

E) SÜRELİ YAYINLAR

Babalık

Efimeris Tis Kiverniseos Tu Vasiliu Tis Ellados (Yunanistan Krallığı Resmi Gazetesi)

Eleftheros Tipos (Özgür Basın)

Embros (İleri)

Ethnos (Ulus)

Hakimiyet-i Milliye

Patris (Vatan)

Rizospastis (Radikal)

Skrip (Yazı)

Vakit

Tanin